

მნათობი

12

თბილისი
1941

მნათობი

სრულიად საქართველოს საშჯთთა მწერლების
კავშირის ყოველთვიური სალიტერატურო,
სახელოვნო და საბოტაჟური-საპოლიტიკო
ქურნალი

წელიწადი მეთვრამეტი

12

პმგ. რედაქტორი ალიო მასაშვილი

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 26/XII-1941 წ. უ043792. ანაწილების ზომა 7 X 12. ნიშანთა
ჩაოდენობა სასტამბო ფორმაში 50.688. შეკვეთის № 1669. ტირაჟი 1.800.

სახელგამის ბეჭდვითი სიტყვის კომბინატი, ფორესის ქ. № 5. რედაქციის მისამართი:
ფორესის ქ. № 5. სახელგამი. ტელ. 3-04-64.

გალაქტიონ ტაბიძე

თავდაღებული მილიონები

სამშობლოსათვის
თავდაღების
დრონი მეფობენ!

იგი გვეძახის,
ბევრის მოწმე,
ბევრის მგონები.

სამშობლოსათვის
ოცნებობდნენ
და ოცნებობენ
აღამიანთა
პატიოსანთ
მილიონები!

კავკასიონი
ლაქვარდების
მალალ ცარცივით —

მზეზე ელვარებს
და ოცნებობს
თავის არწივით —

რგოლებს რომ რაზავს,
კვლავ ტრიალებს
ამაყად, ფართოდ,
ის მეომრის ფიქრს
მოუწოდებს
ცად სანავადროდ.

აიწევს მალლა,
უფრო მალლა,
აჰა, ეშვება,
კვლავ მილივლივებს,
მაგრამ ღრუბლებს
არ მოეშვება.

დარწმუნებული
სილაღეში,
სიძლიერეში,
სწორია მისი
ფრთის სიმშვიდე
თუ იერიში.

ქვევით ქვემეხთა
გრიგალია,
დასცხრენ სიონი —

ქვეყნებს უსივრცოს
გადასცქერის
კავკასიონი.

ხედავს: იბრძვიან
მგზნებარენი
რწმენით. და თითქმის
თვითონ სიკვდილის
სიმძაფრეში
შთაჰრილ გულისთქმის

ძალით, სიცოცხლით,
გატაცებით,
მკლავით, გონებით —

აღამიანთა
მღელვარებენ
მილიონები!

ელვარებს ქურა.
აქ მზადდება
ისრები სხივის.

აჩქარებული
მონათება
აღისფრად ღვივის.

ეროვნული
მონაქვეყნული

ძალას ედრება
თვით ზესთაზეს
ცეცხლში — ლიტონი.

გავარვარებულ
ავგისტოს მზეს
ავაეს ლითონი.

შეიმოსება,
აზღვადება
რკინის კონებით
აღამიანთა
თავდადებულთ
მილიონები.

ცეცხლით, მახვილით,
რკინით მჭმელი,
მრავალის მგრძნობის,
ჩვენს სამშობლოში
სწყდება ბედი
კაცობრიობის.

გაჭიმულია
ბრძოლისველი
უზარმაზარი.
ძველის აღდგენად
მოჰყევს ძველი
ასარ-ბასარი.

მას სურს ტეეტონურ
ციხე-კოშკში
დამარხოს ჩვენი
თავისუფლება,
ფიქრით საგანი,
ნათეს-ნაშენი.
სურს რომ ჩააქროს
სიმართლის და
სინათლის აღი,
ფერფლად აქციოს
ჩვენი აწმყო
და მომავალი.

აღსდგნენ მომხდურის
წინააღმდეგ
არა მონები —
სამშობლოსათვის
თავდადებულთ
მილიონები!

გლეხი ნამგალით
მკლავზე იწვეს
თავთავს მონაქვეყნული
გააფთრებული
სცემს მშრომელი
უმძიმეს ჩაქურს —

რომ მეომართა
გამოსკედოს
ხმალთა წკრიალი.
„მესრი მტარვალებს“
და ტანკების
მიდის გრიალი.
მოსიყვარულე,
ხმაალალი,
მძაფრი და მალა
ხევიდან ხევზე
მიგუგუნებს
ძაბილი: „სტალინ“.

„სტალინ“ — გაისმის
და იგი ხმა
უსაზღვრო ნების,
ხმაა ქვეყნისთვის
თავდადებულ
მილიონების!
გმირებს ვერ ითვლის
ჩვენი მხარე
ურიცხეს და ულევს,
ისინი ჰქმნიან
რომ არ ჰქნია
იმ სასწაულებს —

გზებს რომ ჰკაფავენ
ნარ-ეკლიას,
ახშობენ ოდეს
უნდობელ მტერთა
ძალადობას
და სიბოროტეს.
გმირი სიცოცხლეს
თვისას სწირავს
სამშობლოს მზიანს.
ვაშა გამბედავს,
ვაშა სულით
მკლავრ ადამიანს!

გზა ისტორიის
გულზე იწერს
გმირთა სიმარჯვეს.

ვაშა და ვაშა!
ხალხის გულში
მათ გაიმარჯვეს.

ჭებათა-ჭება
მათი ქვეყნად
ჭკუებს, არ დაცხრება.

მათით რისხვასებრ
თავს დაატყდეს
მტერს დამარცხება.

მათთან არიან
მტარვალთათვის
შიშ-შთამგონები

მილიონები,
თავდადებული
მილიონები!

როგორც ოდითი
დაჯახების —
ნაცვლად დიდების —
შსხვერპლმა გლეხური ნაჯახების
და ორთითების,

ან სხვა ველურმა
ძლიეს-ძლიეობით
გაცლილმა ზიფათთ,
ვერ გაიმარჯვოს
თუნდ წამით რომ
იქცეს ხალიფად.

მის ხალხს რომ კუზით
მოაქვს ტვირთი
სხვისი ფერების,
რურის კმაყოფის,
მაგნატების
— ბედნიერების.

ველავინდებურად
გლეხთა ფაცხის,
მუშათა ქოხის
შვიერი ცქერით
იცქირება
თვალი ამბოხის.

ასთვალა იგი
გაჭირვება
მოიყურება
თუ როგორ შლის ფრთებს
საშინელი
უბედურება.

ომმა, გაშლილმა
ფართო გზებზე,
არ დააყოვნა,
თვით ტვეტონს ტვირთად
დააწვა მხრებს
და დააღონა.
მის სიმახვილეს
და სიალეს
ვერ იხსნის ლანდი —
მტრული „Deutschland
über alles
და Vaterland“-ი.

იგი მცირე ხნით
ხმას შეირჩენს.
მას ეხერხება.
იბრძოლებს. თავს კი
ვერ გადაირჩენს.
გადიჩებება.
ზიზლი დამპყრობელს!
არაფერი
არ დარჩეს მისი
პატივისცემის,
დაფიჭრების,
დანდობის ღირსი.

მათ წინააღმდეგ
მრისხანედ დგას
დაუშმონები
მილიონები,
შურისმგებო,
მილიონები.
როგორც მაგალითს
მსოფლიოსთვის,
უკვდავ მცნებისთვის,
იდელისთვის,
მშვიდობისთვის —
და უფლებებისთვის

თქვენს სიმაჟაცეს
 მეომრებო,
 დიდება, ქება!
 არტილერია,
 ტანკისტები,
 პარტიზანთ წყება,
 ქვეითი ჯარი,
 მშრომელების
 ურიცხვი ტალღა.
 გადადის
 ახალ შეტევაში,
 გადადის ახლაც.

გაიმარჯვებენ
 გმირნი, რადგან
 ხიდი იდება
 დაუძლეველი,
 გზას გვინათებს
 ქეშმარიტება!

კელავ განვიმსჯელებთ
 მოწოდების
 დიადის ცნობით,
 მეტის სიფხიზლის,
 სიყვარულის,
 და ბრძოლის გრძნობით —

სამშობლოსათვის
 თავდადების
 დრონი შეფობენ!
 იგი გვეძახის,
 ბევრის მოწმე,
 ბევრის მგონები.
 მოახლოვებულ
 გამარჯვების
 დიდებას გრძნობენ
 ადამიანთა
 პატიოსანთ
 მილიონები!

კონსტანტინე გამსახურდია

დავით აღმაშენებელი

სამხარიათი რომანი

ქარი პირველი *

XXXVI

გოდოლვანთა და გლახაკთა მიწა

ნასუქალი ცხენები დაუცხრომლად მიჰქროდნენ სერებზე. ქარი აღელვებდა ფაფარს, ქარაფების კიდეს აღმართულ ციხეთა ქონგურებზე გადადიოდა გრილით, ზღვასავით ქშულობდა ნაძვნარებში ქარი. სადღაც, მთებში ჩხაოდა ფოცხვერი.

მძიმედ შეჭურვილი ლაშქარნი¹⁾ უკან მიჰყვებოდნენ ჯვარის მტვირთველსა და სეფედროშას. ორთქლი ასდიოდა ცხენებს. ტუტისფერი ღრუბლები დასავლეთისაკენ მიიჩქაროდნენ, როგორ წვივდა ხევში. მთისმგელი შეაკრთო ფლოჭეების თქარუნმა, კბოდეზე გადადგა, ერთი შეჰყმუვლა ლამენათევ მთიარეს და გადაეშვა უფსკრულში ანაზღად. ამძუნებულთა ხროვა აიყარა უხშირო ტყიდან, უკან მიჰყვა მას ღრენითა და წყავწყავით.

ახლად გამოცეცხლილ ახოზე გადაიარეს ცხენებმა. ნაფუნევიდან ამდგარი სუნი მიწისა საზეში ეცა დავითს. გუთნეულს თვალი გააყოლა, გაუჯავრდა მგლების გნიასისაგან დაფეთებულ სკვითისა, მიჰყვა ქარაფების კიდისაკენ მიმავალ საურმე გზას.

„რალა დროს ზენაა?“ ივითხა სპათაგანმა ერთმა.

„საგაისოა“.

მიუგო მის გვერდით მიმქროლავმა მხედარმა.

გუთნისდღამ თავე ასწია, ქუდი მოიხადა, თუმც ალარ იცოდა მეწინავე რაინდთა შორის რომელი იყო მეფე? ძერასფერი მუზარადები ეხურა ყველას.

ხეობას გადასცქეროდა დავითი, თვალნათლივ ხედავდა, თუ როგორ ებრძოდნენ გაღმა, ბრეკებზე საბლით დაკიდული მეთოხენი მიწას.

ხევის წყალი დაეინებით ქშულობდა. რიყეზე ცხენის ლეშს მისდგომოდნენ წაბლისფერი დათვი და მისი ბელები. არყებზე მოფუსფუსე ჩხიკეები თავს დასჩხაოდნენ მათ.

* იბ. „მნათობი“ №№ 4, 5, 6—7, 8, 9, 10, 11.

¹⁾ ლაშქარნი — იგულისხმება აზნაურ რაინდთაგან შემდგარი ჯარი.

კლდეებს შორის შეყუთულ სოფლებში ელრიალებდნენ ზარები, მღვმირედ იწერდნენ მხედრები პირუჯვარს.

არ თაედებოდა გზაი დასავლისა.¹⁾

ვახანის ციხიდან უთენია გადმოსულნი გავაყებას დაადგნენ უკვე. თეთრი ეკლესიები ამკობდნენ ამწვანებულ გორებს, მოლუშულ ციხეთა გადაღმა ცარცისფერი ნისლები დაეზვინა ქარს. ბლოსხენი ჰყვავოდნენ სერებზე.

ბალებში მომუშავენი სეფედროშას რა თვალს მოჰკრავდნენ, კბოდეები-საკენ გამორბოდნენ ეფილით, რათა ქაბუკი მეფისათვის შორიდან მაინც მოეკრათ თვალი. დაცერებულ შეღმართებს შეუდგნენ ცხენოსანნი კელავ.

ორმა რაინდმა წინ გაუსწრო მეწინავეთა. უმზერდა მეფე ხეობის მხარ-მარჯვნივ, ტაფობებზე გაფენილ ხნულებს, უკვე წამოზრდილ ჯეჯილთა შორის კუმოკრულ ლანდებს მოაგონებდნენ მაეჭერალს ისინი.

მერცხლები ეთამაშებოდნენ უღრუბლო ცას, სიტფო და სიტურფე სტუმრად დაუხვდათ ბარში.

მაინც მოლუშული იჯდა უნაგირზე დავითი.

შერგილ ლიპარტიანი მხარმარცხნიდან მიჰყევებოდა პატრონს. ამოდ ცდილობდა უგუნებობა გაეფანტა მისი.

უკვე იმერთა ბარში შევიდევართ, ხალხმრავალ დაბნებიდან შემოგვხედებიან მკვიდრნი, არ ივარგებსო მოლუშული სახის ჩვენება მათთვის.

ეს უნდოდა შეეკადრებინა მეფისათვის, ეგეც ვერ გაებდნა ყმას.

ნიათა ბაკურიანის დაკარგვისაგან გულშემოყრილმა დავითმა ისე გამოიარა მთელი გზა ჯავახეთიდან იმერთა ზეგანამდის, უბრალო ღიმილი არავის დაუღანდავს მის სახეზე.

დიდხანს ვახშობდნენ ვახანის ციხეში. მეფემ მხოლოდ ქუმელი მიიერთა მცირედით. დაწოლის წინ ილოცა.

ვახანის ციხეს რა გამოსცდნენ, შუბლგახსნილი შეჰყურებდა ვეფხისფერ ქარაფებზე გადაკიდულ ჩქერალებს, მანდ ფლატეებიც ციხეებს მიაგავდნენ, უფრო მეტად ღევთა სასახლეებს, თავათ ბუნება იძლეოდა ზეიმისათვის ნიშანს.

„იმ ვერანა მგლის შეყმუელებამ აუმღერია გუნება ანაზღად, ნიანიას მოიგონებდა, ალბათ, სიყვამის მეგობარს თანშეზრდილს. მართლაც, ნიანია რომ მანდ ყოფილიყო, გამოაჯავრებდა თავისებურად იმ მგელს“.

აგრე ფიქრობდა შერგილ ლიპარტიანი, თავათაც ხელახლა შეიცნო თანამოლაშქრის განშორება ეგზომ ბედითი, ცხენები წყვილად მიჰყევებოდნენ კაციან ბილიკს, ფრუტუნებდნენ ხანგამოშვებით.

მძიმედ დგებოდნენ ორბები, თავს დასტრიალებდნენ ხეობას სხვანი.

ხევს გადაღმა იმზირებოდა დავითი.

ლიპარტიანმა თვალი შეაეღო მღუმარეს და გაიფიქრა:

„რა უცნაური კაცია, მუდამ უსიტყვოდ იტანს გულზე მოკიდებულ სიმძიმის!“

მისგანვე ნათქვამი მოაგონდა შერგილს: სიმძიმისი, შიში და სიკვდილი არ უნდა ახსენოსო ვაყვაცმა. ხსენებისაგან მატულობსო საღმრთაო²⁾ ანაზღად.

¹⁾ გზაი დასავლისა ერქვა ქართლიდან იმერში მიმავალ გზას.

²⁾ საღმრთაო — სატყეარო.

ერთადერთი ხე იდგა გადაღმა, ფლატეზე, ქვემოთკენ დარღვეულ კოფედან გამოჩანხულიყვენენ დრაკონებსავეთ დაგრაგნილი ფესვები (ტინი დაეღუწა მიწისძვრას თუ ღვარს), ზედ შემოქლომოდნენ ლოდებს, წინ გადასდგომოდნენ სტიქიას, ალაგალავ პიტალოს ეპოტინებოდნენ ქორის ქანვისებრ დადრეკილი პწკლები.

„შენ როგორ გვონია, შერგილ, რა ხეა იმ ქარაფზე გაღმა?“

ამბობდა მეფე, თვალს არ აშორებდა გოლიათს. შერგილიც დააცქერდა, ვერ შეეცანო, გამოუტყდა პატრონს.

„ძელქვა“, სთქვა დავითმა, მშვიდმა ღიმილმა გადაურბინა ბაგეზე.

„თუ დაკვირდი, შიდა-ქართლის სამანიდან მოკიდებული აქამდის ნიადაგ გეხედებოდა ამ ჯურის ხეი. შუბის ტარად კარგია ძელქვა, სავსებით შეუძუსერელია იგი ყინვისა და ოქქანის ამტანი. ამიტომაც უძლებს გურგანისა და პონტოს ზღვებს შორის მიმომქროლავ ქარბორბალას ძელქვა“.

შერგილს გაეზარდა: როგორც იქნა, ენა აიდგაო მწუხარებისაგან გაოგნებულმა პატრონმა, ხალისით შეუნაცვლა სიტყვა:

„გვონებ საგუთნელაც გამოდგება, მეფეც ბატონო, ეგ ხეი“.

„საგუთნელ ზედმიწევნით კეთილი, ზომალდის ასაგებად კვალად უყეთესი, ურმის ფერსოსათვის უბაღლო. მახარაი მიაშობდა ერთხელ: ძელქვის სარზე ვასვია პაპა ჩემმა ბაგრატმა აბაზის ძე ვაჩე, შიდა-ქართლის ერისთავის ვაჟი. იგი ზომ სასირეთის ქალაში შეება ღიპარიტ დიდთან ერთად მეფეს“.

„მაშ, ქვეგამზედვართა დასათურგენელადაც გამოსადეგი ყოფილა, მეფეც ბატონო, ძელქვა“, წამოიძახა მომღიშარე ღიპარტიანმა, „ვაგლავ, ქართლსა და ჰერეთში რომ არ იზრდება იგი“.

„არაფერია, იმერიდან მოვტანინებ, შერგილ; ვახანის ციხიდან ვიდრე თაკვერამდე ყოველგან ხარობს იგი. ჰერეთელებსაც თავსაყრელი ექნებათ და თუ მისჭირდა, ქართლელებსაც ეყოფა“.

სთქვა მეფემ და ცხენს გაუწყრა ბონდზე გაოჩნებულს. რომელიღაც სოფელს გადაადგნენ ტაფობში გაშლილს. ხალხი დედაწულთანად გამოსულიყო წისქვილის კარზე.

შერგილმა განზრახ დაუმოკლა სადავე თავის ცხენს, რათა ჯვარისმტერთელისა და სეფედროშის შემდეგ მიმავალ თოროსანში მეფე შეეცნოთ დამხედურთა.

ამასობაში ჯოჯიკი წამოეწია ღიპარტიანს, ცხუმის ერისთავის ვაჟი.

„ძნელად გამოსაქნობი ბუნების კაცია პატრონი ჩვენი“, ეუბნება ღიპარტიანი მას და კვალად დაუმოკლა სადავე ულავს. „თუ რუსთავეში უცნაური სიღინჯით დაგვაოცა მე და ნიანია, ავაზასავით გახელდა ჯავახეთში მეფე. ზერთვისის მისასელელებთან თავათ ნახე რა გამშაგებით იბრძოდა. როცა იალონზე თუხარისის ციხეში შეეუყარდით თურქის მარბიელს, ნაომარს შევასწარი თვალი, ენდროსფრად“) გახდომოდა რკინის პერანგი.

ამოდ როდი უყვარს მას ძელქვა, რაც ხეთა შორის ძელქვაა, ფიგეა კაცთა შორის მეფე დავითი“.

„ეგ ნიანის დაკარგვამ გააშმაგა ჯავახეთში მეფე“.

მიუგო ჯოჯიკიმ.

მეფე ძლივს იოკებდა გნიაისაგან გაფიცებულ ცხენს, ნელა მიჰყავდა იგი, სალამითვე უპასუხებდა მოზღვავებულ ხალხს.

*) ენდრო — მცენარეა ერთგვარი, რომელიც წითელ ნაყოფს ძხამს.

ეროვნული

„მზერაძელი იყოს მეფე“!

ქივოლა დიდი და მცირე.

გულნატყენი გადასცქეროდა დავითი ალიზის ლაფში ამოთხურულ მხრეებს¹⁾ ან დიაცებს. დაგვალულ ლედსავით დამზრალ ძუძუებზე მოკიდებულ ბალებს, დაბევილ ხალშში გამოხვეულ ბერიაკებს; წვერაბურძენილნი, ლაწვებჩაყენილნი პირველ მოციქულებს მიაგავდნენ ისინი, შიმშილისაგან შეყვითლებულნი, ლასტის ლობეებს გადაღმა მოჩალიჩე ახალგაზრდებს ძაძის ტომრებით დაეფარათ სიშიშვლე.

სოფელი რა განვლეს, ქალებისაყენ გალალულ საქონელს მიაცქერდა მეფე. ძლივს მილასლასებდა თემშარაზე ხვასტაგი. ქალებში ზურგდაშავებული, გამზდარი ცხენები უილაჯოდ ციცქნიდნენ კორდელას.

მიწისძვრებისაგან დარღვეულ მონასტრებიდან ცვილივით შეყვითლებულნი მორჩილნი გამორბოდნენ, თემშარაზე ეცემოდნენ პირქვე, ფსალმუნებს ღიღინებდნენ სხვანი, მკოდოვანნი²⁾, მწირნი და მთხოვარნი უღარაჯებდნენ ხიდის ყურში გზადაგზა.

გალობდნენ:

„ივინი შებრკოლდეს და დაეცნეს,

ხოლო ჩვენ აღესდგეით და აღვემართენით,

უფალო, აცოცხლე მეფე“...

როცა ზეგანი სავსებით მოთავდა, მომეტებულად გახშირდა ნათურქალი სოფლები. ალაგალაგ მხოლოდ სამირკველნი, ალაგალაგ გარუჯული კედლები გადარჩენილიყო წაბლის სახლებიდან, ზოგვან გარუჯული ბუხრის თავები მხოლოდ.

აქა-იქ მაინც მიბრუნებოდნენ ნათურქალსა და ნაოხარს მკვიდრნი. ატმები ჰყვოდნენ ბაღებში, სხვა არაფერი ახარებდა თვალს.

დავითმა ცხენი შეაყენა, შერგილსა და ჯოჯიკის მიუბრუნდა:

„იმერში ამ მხარეს ავნო უმეტესად თურქის სარანგმა, რადგან გოორგი მეფე აქ აგროვებდა იმ წლებში ლაშქარს.

ხედავთ, მე წილად მარგო განგებამ მკოდოვანთა და გლახაკთა მეფედ გახდომა“.

„იესო მაცხოვარი ჩვენი ზომ მათივე მეუფე იყო, მეფეც ბატონო, არა?“ მიუვო ჯოჯიკიმ.

დავითმა კვლავ თემშარის გადაღმა გადაიტანა მზერა. გულნადვლიანი გასცქეროდა ჩანაცრულ ნაფუძარებს. მარნები-ლა გადარჩენილიყო ზოგიერთ ეზოში. ერთგან ხენიც გადაეტრუსა ასწლოვანნი ცეცხლს. ერთადერთ მსხლის ქვეშ ლასტის ფაცხა მოეღობათ, სამი ბაღლი და ერთი შავოსანი დიაცი ჩალიზობდნენ მზეარეში.

მხედრების თვალწინ, ლასტის ჭიშკარზე შეფრინდა უზარმაზარი მამალი. სისხლივით წითელი ბიბილო განზე ჰქონდა გადახეჩილი. მთლად ალისფერი ფრთენი ძალოვანად შემოჰკრა ურთიერთს და დაიყვილა.

შერგილმა შენიშნა: გუნება გაეხსნა მეფეს.

„დაილოცოს ამ ქვეყნად საწყისი მამრისა, იგია შურისმგებელი ძალა, რომელიც დაიქუტებს ხოლმე ჩანაცრულ ფუძეზე“.

სთქვა დავითმა.

¹⁾ მკოდოვანი — ლატაკი, არაჩის მკონე.

ფრუტუნებდნენ ცხენები. მთის ქიმზე გადმომდგარ სამრეკლოზე რეკდნ
შავროზიანი მნათე.

უკვე წყალწითელას ხეობაში მოსულყვენენ. დავითს სოხასტრად მჩინებდა
ტრისაკენ გაექცა უნებლიედ მზერა. სამსკვალივით გაუარა უსიამო მოგონე-
ბამ, რუსუდანის წამებული სახე დაუდგა თვალწინ. დემეტრე უფლისწული
გაახსენდა. არც კი იცოდა გამომჯობინდა თუ არა ავადმყოფი ყრმა.

ღეზი ჰყრა ცხენს.

ჩრდილები წვეზოდნენ სერებზე, გორებს გადაღმა ჰყივოდნენ ტურები.
ოთხ-ახმით წამოიყვანეს მხედრებმა ცხენები.

ჩამავალი მზე კოცონივით ენთო ბაგრატის ტაძრის გუმბათის ზეთავზე.

„არაფერი ისე არ ხიბლავს თვალს, როგორც შექისა და ოქროს ურთი-
ერთთან გათამაშება“.

გაიფიქრა მეფემ.

ქუთათისის ციხეც მოსჩანდა უკვე.

დედისიმედს მისწვდა მისი ფიქრი ანაზღად.

კარგი ამბები ვერ მოუტანა უკანასკნელმა მალემსრბოლმა თუხარისის
ციხეში დავითს. წიგნი ფრიალ თავშეკავებულად დაეწერა დედოფალს
მარიამს, სიტყვასა და სიტყვას შორის მაინც გამოსკვივოდა უგუნებობა.
ველარც იმას მაღავედა იგი, რომ სასახლეში ყველაფერი ვერ იყო რიგზე. შე-
საძლოა ბიზანტიონს მომიხდესო წასვლა.

უცნაური ძრწოლა შეიღწო დავითმა, ზელახლა გულში რომ გაივლო ეს
ფიქრი: საქართველოდან წავიდოდა დედოფალი მარიამ და აღარავინ დარ-
ჩებოდა ორთა გულის შესაიდუმლე.

წამიერი აღმოჩნდა ევ დარდი. კვლავ აღორძინდა მხედრის გულში იმედი.

არაფერია, სადაც დიაცის გულხმეირება ვერ შეეხიდება საქმეს, იქ მამა-
კაცის მახვილმა უნდა გასჭრასო.

დედისიმედს წიგნის მოწერა ეწადა, მაგრამ ვერ შეგებდა, თავის ტყი-
ვილმა წამოუარა და მთელი ღამე სტიროდაო ბედშავი.

ამასაც მარიამი იუწყებოდა. დღენიდავ ლოცულობსო მშვიდობით შენი
მობრძანებისათვის ერისთავის ასული.

„შენ ლოცვა გიყვია ჩემთვის?! ცად აღიკმეოდა იგი, როგორც სურნელი
უამესი, ჩემო. წიგნის მოწერა გნდომებია, მაგრამ შესაბამისი სიტყვანი ვერ
გიპოვნია თურმე. ხომ არიან ისეთნი ზრახვანი გულისა, რომელთაც ვნებთ
ხოლმე ეტრატზე გადატანა, ისევე როგორც ქარავანით უცხოდ გაგზავნა
უფაქიზეს კოლხურ ღვინოებს.“

შენ სალამის მოწერა მოგიწადინებია, სულო, მაგრამ სიტყვანი ვერ შეგიჩ-
რევია უხიაგობის ჩემის შესავერომალნი. მე ისე გავიპარე გეგუთის ციხი-
დან, მშვიდობაც ველარ დავიბარე წასვლის წინ, ჩემო, რადგან არ მინდოდა
გაყრის ცრემლები მენახა შენს თვალზე“.

წყნარი სალამო იყო, რადგან ქარი რიონის ხეობაში არ შემოჰყოლია
მხედრებს.

უკვე სამზერნიც მოსჩანდნენ ქუთათისის ციხისა. ატმები ჰყვოდნენ მისა-
დგომების გარშემო.

„კურთხეულ იყოს საძირკველნი იმა საბლისა, რომელნიც შენს სამყაროს ქვედაგებიან, კურთხეულ იყოს სამხერნი ციხისა, სამდნანგმსხერა შენი შემომგებება, სულო“.

ამასაც იგი ამბობდა, მკოდოვანთა და გლახაკთა მეფე.

• • •

გეგუთიდან მალემსრბოლი მოვიდა ქუთათისის ციხეში. ამ საღამოს მოველითო დავით მეფის მობრძანებას ჯავახეთიდან.

მყისვე აიყარნენ ლიპარიტი, რატი და თრიალეთელნი აზნაურნი მთელის აძლით, მეფის დასახედრად გაემგზავრნენ გეგუთს.

ჯერ კიდევ რიონს გადაღმა უბრძანა დავითმა შერგილ ლიპარტიანს: გეგუთს წაეყვანა ლაშქარნი, ზეალ საღამოსათვის მელოდეთო მანდ.

მეაბჯრე აიყოლია თავისი, ცხენდაცხენ გადმოლაზა აღიდებული რიონი. ქუთათისის ციხეში არცინ მოელოდა მას, როცა ტალადმდგომმა გუშაგებმა შეიცვენეს მეფე, დიდი ბუკის ხმამ წამოჰყარა მეციხოვნენი, მემამხალენი დარბოდნენ სასახლეთა კიბეებზე დაფეთებულნი. მსახურთუხუცესი არგანით ხელში უკან დასდევდა ხელშინაურთა.

დარბაზებში ოქროს სასანთლენი აანთეს.

მარიამ დედოფალი მთელ საღამოს ღელავდა, რადგან მიმწუხრისას გაუჩანარდა დედისიმედი საღდაც. ხელშინაურნი ისე ამბობდნენ: საქალებოში ენახეთო ბაგრატის ტაძარში, მარტოკა მისულიყოფო მწუხრზე.

ციხის ეზოში შესვლის უმაღლეს დაქვეითდა ხანგრძლივი მგზავრობისაგან დაქანცული მეფე. მეაბჯრეს მიაჩენა ცხენი, მუზარადი მოიხადა, — შუბლი მიუშვირა გაზაფხულის საამო ფშვინვას, ნელი ნაბიჯით მიჰყვა სავარდესკენ ძელქვების ხეივანს, უქვრეტდა აყვავებულ ატმებს, იღგნენ გარინდებულნი ხენი, სოლომონისაზე უტურფესი სამოსით მორთულნი. მთვარის შუქზე ელავდა სურა.

მიდიოდა სავარდესი თავშიშველი მეფე.

შავად მოსჩანდნენ სპარსული ვარდები, რომელთაც დიდრონი ჯამები ჰქონდათ რუბინისფერი, თვალს ახარებდნენ თეთრნი, მაისისანი, აღმასებით კიანთობდა მათ ფურცლებზე ცვარი. სუროვან კედელს ციხისას ეპოტონებოდა თეთრი ზვიარა, თოვლის ტალებივით გამოჰკრთოდნენ ყვავილნი სუროს პრილა ფონზე.

მეფე შესდგა. თუთის ტალავერს ქვეშ რიალებდა თეთროსანის ლანდი. დავითის დანახვაზე ბალღივით გამოჰქანდა იგი და ყელზე შემოეჭდო მხედარს. დიდხანს ისხდნენ თუთის ტალავერს ქვეშ თეთროსანი და თოროსანი.

ქალმა დიდხანს ვერ მოუყარა თავი სათქმელს. დავითის მხარზე დაყრდნობილი უხმოდ სტიროდა იგი.

„რა გატირებს, სულო?“

შეეკითხა დედისიმედს მეფე. ენა ვერ დაეძრა დაზაფრულს უცნაურისა და საშინელის სათბრობად.

ნიკაზე ხელი წაავლო დავითმა და ზეაახედა ქალწულს. მთვარის შუქმა დაამშვენა მწუხარებისაგან დასეტყვილის ლაწვები...

„... ის, რასაც მე ვხედავ, ეგ მანაც იცის“.

შეიხ აბუ-საიდ მეიხენ.

„ქართლისა მშვიდობისა, საზღვართა განმაგრებისა, ერისთავთა და მთავართა დაწყნარებისა, მტერთა გარემოქცევისა, ქრისტიანობის განმტკიცებისათვის უფლისა მიმართ ვილოცოვოთ“...

წარსტევა აფხაზეთის კათოლიკოსმა საკურთხეველის წინაშე მღვარმა, თვლი გაუსწორა ნიშების ქვეშ, ტაბტზე მჯდომარე მეფეს, ფერადფერადი ფესვები ეცვა ოქროვანი დავითს, თავზე გვირგვინი ეხურა „ოქროს ოფანისა, აღმეფული იაკინთითა, ზმირთა და სამარადლოთა“, ბოლოს მხარმარცხნით, ლაშქართა წინაშე მღვდმარე ერისთავებზე გადაიტანა მწერა.

„ამინ!“

სტევა ხმამაღლა ლიპარიტ ორბელიანმა, იგივე გაიმეორეს რატიმ დათრიალეთელმა აზნაურებმა. „ამინ“, დაიბუბუნეს ლაშქართა.

დიდძალი ხალხი იყო ბაგრატის ტაძარში იმ დღეს. მეფემ ათასთა შორის გამოარჩია ლიპარიტის ხმა. მაზარაის ნამებობი მოაგონდა წინალამინდელი, და გაიფიქრა:

„სახიობაა ყველაზე ცუდი ხელობა ვაეკაცისათვის, მომეტებულად სახიობა საფარველაზდილი!“

დიდხანს იქადაგა კათოლიკოსმა.

შვიდგზის შეაჩვენა სელაჟუკიანთა ამირა ნეჯიმ-ედდინ-ილაზი, რომელმაც იერუსალიმის სიონში ისარი გაისროლა და ტაძრის გუმბათს მიარჭო.

დასწყევლა ქერბოგა, ბარქიაროკის საჩანგი. მას იერუსალიმის მისასვლელებთან შეეპყრო სამცხიდან ქრისტეს საფლავზე მოსალოცად მიმავალნი ზარხმელი ბერები.

განსაცდელი მოელისო ათონის იბერიელთა მონასტერს, პორტატისას ღეთისმშობელს. ქრისტიანებს მუსრავენ სირიასა, ანტიოქიასა და თვით იერუსალიმში, ქრისტეს საფლავი შეგვივინესო თურქთა.

აჲ მაინც დროა გაერთიანდნენ ქრისტესმიერი მხედარნი, ქრისტიანი მეფენი, ერისთავნი და მთავარნი და ბოლო მოუღონ მუსლიმთა განუკითხავ თარეშს.

სიტყვაც მოთავებული არა ჰქონდა კათოლიკოსს, ტაძარში ხმა გავრცელდა: ქუთათელი ამალითურთ ჩამოვიდაო ბიზანტიონიდან.

ჯორების შვიდეულს კიდებული ხატები, წმინდანთა ნაწილები და ჯვრები ჩამოიტანაო მთავარებისკოპოსმა ხუფთიდან. ნასამზრალამდე არ დაშლილა მრევლი, მაინც არსად გამოჩნდა ანტონი.

მარიამ დედოფლის მიერ გამართულ სადილზე მადიანად შეექცნენ სტუმრები ირმის ცურს და რიონის ზუთხს.

ამოდ ცდილობდა დედოფალი მარიამ სიმზიარულე ჩამოეგდო სუფრაზე, მაინც მღუმარებდა ნიანისა დაკარგვისაგან გულვასენილი მეფე. პირს არ ეკარებდა ხორციელს. თავთაც ამოდ ცდილობდა დავითი: უგუნებობა არ შეეშინიათ სტუმრებს.

პურობა მოთავდა, ნადიმი დაიწყო, კელავ ნიანია ბაკურიანს ახსენებდნენ ერისთავეები. დიდებულთაგანს მრავალს სძულდა კიდევაც ეს „მეტჩიარა ხარ-

ჰისნაშობი“, რომელსაც ყველა ჰქირდავდა დავით მეფის „ცოდვების“ გამო. ეს მან შთააგონაო მეფეს უფვარო აზნაურთა აღზევება, ეპისკოპოსთა უზღოვებულობა, ქადაგად დაეარდნო, გივი მახარაის გათავებულება, მტრების კითხვა ღამლამობით კოლხურ კოშკში, ცთომილთა თვალთვალა და „სიძვის დიაცთადმი“ ტრფიალი. ამ უკანასკნელთა შორის დედისიმედს გულისხმობდნენ ისინი, ორბელიანის ქალს.

მიუხედავად ამისა, დიდი და მცირე ნიანია ბაქურიანს აღიდებდა იმ დღეს, „შეშმარიტ რაინდს ქრისტეს მიერს“, რომელიც ეგზომ ეაქაბურად შეეწირა უშჯულო საკინოზებთან ბრძოლას.

რატის აცოფებდა მისი სახელის ხსენებაც, გულმოდგინედ აქებდა შამან, თაყვერის ერისთავის მიერ ძღვნად გამოგზავნილ მღლარს. კიბორჩხალასავით ეკილებათ ენის წვერს იგი.

„ეგ მიბრძანე, მეფე ბატონო“, მიმართა ლიპარიტ ორბელიანმა დავითს, „რაოდენნი სპანი ახლდნენ ნიანია ბაქურიანს, როცა სალამოს ტბის შემოსავლელად წარგზავნე იგი?“

„ჯავახელნი მონასპანი და არგვეთელნი ლაშქარნი“, მიუგო ნაღვლიანად მეფემ.

მსახურთუხუცესი შემოვიდა, თავმოდრეკილად მიეახლა დავითს: გიორგი ჭყონდიდელი თაყვერიდან ჩამობრძანდა, უნაგირიდან ჩამოიღეს მანდატურთა, შეუძლოდა ეაზირთა უპირველესი, მეფის ნახვას ნატრულობსო სწეული.

ფერი ეცვალა დავითს, მსახურთუხუცესმა დასძინა: ქუთათელი მთავარ-ეპისკოპოსი გეახლებათო ახლავე, ბიზანტიონიდან ჩამოსული ამ დილით.

მეფე წამოდგა ანაზღად, ლოყაზე ეამბოჯა მამიდა მარიამს და საჩქაროდ დასტოვა დარბაზი.

„მე ეს ვერ გამოვიტო, ერისთავო“, ახლა შერგილს შეეკითხა ლიპარიტ: „ჯავახელნი სპანი და არგვეთელნი ლაშქარნი ხომ უვნებლად მობრუნდნენ, მამოგორ შეუპყრიათ ბაქურიანი მაგ უშჯულო თურქთა?“

„როცა თუხარისის ერისთავი, ბეშქენ ჯაყელი სალამოს ტბასთან მიიმწყვდია თურქის სარანგმა მექთაფი ბენ-აბდალაჰმა, მე და ბაქურიანი თან ვახლდით ბეშქენის საშველად წამოსულ მეფეს. მეფე რა დალანდეს, შედრკნენ სელჯუკიანნი. რადგან ჩვენ სერ-სერ გადმოვედით მოულოდნელად, ერთი პირობა შემოგვიტყეს, მაგრამ როცა მეწინავენი დაეუზოცეთ, უკუ იქცნენ, იყვირეს: „ალაჰი“ და ზურგიდან მოექცნენ ბეშქენსა და ჯავახელ მხედრებს.

მეფემ უბრძანა ნიანიასა და ბიბილურს, ჯავახელთა ათასეულის წინამდგომს, სამზრეთიდან მოეარნათ სალამოს ტბისათვის, მხარმარცხნიდან მიშველებოდნენ ბეშქენს.

ნიანიამ არგვეთელნი ლაშქარნიც აიყოლია, სალამოს ტბას შემოუარა, ზევის პირად თავზე წაადგა თურქთა. მეწინავენი დაქვეითდნენ, იფარეს ცხენები და ისრები დაუშინეს ნიანიას სპათა. როგორც იქნა, ზევის გადაღმა გადაარეკა ისინი ბაქურიანმა და ამ დროს ტყიდან გამოსცივდა სელჯუკიანთა პიროლიანი ათასეული, ნიანიამ ბიბილურს უბრძანა: ზევის კლისურები დაეცვა, თავათ ხმალი გააშიშვლა და ისევ ტყისაკენ გარეკა თურქნი. დევნის დროს ლაშქარს მოსწყდნენ ნიანია და მეაბჯრე მისი, ნაგუთნევეში ცხენი წაიქცა ბაქურიანს, ანაზღად შემოიქცნენ თურქნი, მხრები გაუქრეს ნიანიას და ტყისაკენ გაიტაცეს ლანდის უსწრაფესად იგი“.

„არაფერია“, სთქვა ლიპარიტ ორბელიანმა, „ასე ამბობენ: ვერცხლის

მოყვარულით მუქთაფი ბენ-აბდალაჰ, იოლად გამოისყიდის დავით მეფე ნიანია ბაქურიანს.

„სადღაა მუქთაფი ბენ-აბდალაჰი“

სთქვა გაოცებულმა შერგილმა.

„როგორ თუ საღი?“

იკითხა რატიმ.

„ჯოჯიკიმ მოჰკლა იგი“, მიუგო ლიპარტიანმა და მანდვე მღუმარედ მჯდომს გადახედა, ცხუმის ერისთავის ვაჟს.

„თავდაპირველად მეფემ დაჰკოდა იგი“. სთქვა მოკრძალებულად ჯოჯიკიმ. „მე და შერგილი იმის ცდაში ვიყავით, ცხარე ბრძოლისაგან განგვერიდებინა როგორმე პატრონი.

როცა ბეშქენ ჯაყელი ჭაობებიდან მიიმწყვდიეს თურქთა, ველარ დავაყავით მეფე. ხმალი გაამიშველა და დანდობილად მოსწყვიტა ცხენი. ისრის მისაწყედენზე გაასწრო შერგილისა და ჩემს ულაყებს სკვითიამ, გაჰყენებული ცხენიდან თვალი მოვჭკარი თუ ვით ელავდა მეფის მახვილი ხმალშემართულ თურქებით გარს შემორტყმული. ზოლო მეაბჯრე მისი ინდო გარაყანისძე ჰოროლს იქნევდა გააფთრებულნი.

ეჰ, ვაჰ, მოგვიცლეს მეთქი მეფე, გადავძახე შერგილს, შევახურეთ ცხენები, ცხენოსანთა ბრბოში შეჭრილმა ეს და დავინახე, თუ როგორ გადაწვა საკუთარი ცხენის კისერზე მეფის მიერ დაკოდილი მუქთაფი ბენ-აბდალაჰ, ორმა მეაბჯრემ მელაზეზე ხელი წააღეს სარანგს და გაჰქუსლეს ცხენები, მაგრამ როგორც იქნა მიეაწყდინე ჰოროლი. საღამოს ტბასთან უთუოდ დაგვიჯანბნდნენ თურქნი, თავგამეტებულად რომ არ ებრძოლა მეფეს. თურქის მარბიელი უჯუეაქიეთ, მაგრამ ნიანია ბაქურიანი აღარსად სჩანდა“...

ნადიმი მთავებელიც არ იყო, ქუთათელი მთავარებისკომოხსი შემოვიდა ამალითურთ დარბაზში.

უწინარეს ყოველთა მარიამ დედოფალს მიეჭრა ანტონი, ხელზე ეამბორა და მიართვა ემალის ხატი, კონსტანტინოპოლის პატრიარქის მიერ მორთმეული, წ. აპოლინარის ფრჩხილები, ეპიტანე არამსელის მიერ მოძღვნილნი, კონსტანტინე პორფიროგენეტის წიგნი, დიდად გასაზარელნი ამბავნი ალექსი კომნინის მიერ პაჰანიეების დამარცხების გამო.

ნიანია ბაქურიანის დაქარგვა გადავიწყა ქუთათელმა დიდებულებსა და ეპისკოპოსებს.

იგი აღტაცებული უამბობდა დედოფალს იმ აურაცხელი ცერემონიებისა და ნადიმების გამო, რომელიც თან მოჰყვა პაჰანიეებზე გამარჯვებას. თავით ეწირა თურქე წ. აპოლინარის ეკლესიაში.

პატრიარქის მიერ გამართულ ვახშმებს იგონებდა, პავლიკიანთა წინააღმდეგ მოწყობილ პაექრობას და სხვა მისთანათა.

ქუთათელის ნაუბართაგან ერთი ამბავი არ მოეწონა მარიამ დედოფალს. კონსტანტინოპოლში გამოჩენილა ვილაც უჩინმაჩინის სამოსელში მორთული ბოგანო, რომელიც ალექსი კომნინის ქვეგამხედვართ შეერაცხათ კეისარყოფილის, რომანოზ დიოგენის ვაჟად, თუმცა სხენებული უფლიაწული, კონსტანტინე, რამდენიმე წლის წინად მოკლულ იქმნა სეღჯუეებთან ბრძოლაში, ანტიოქიის მიმადგომებთან.

თავდაპირველად ალექსი კომნინი ყურადღებას არ აქცევდა ამ მოხეტია-

ლის ლაუზობას. როცა მთელი კონსტანტინოპოლი ალაპარაკდა ვითომდაც ტახტის მემკვიდრეს გამო, კეისარმა ალექსიმ გამოაყვანიდა კონსტანტინე უფლისწულის მეუღლე თეოდორა მონასტრიდან და მან აღვიარა: ეგ მაყან-წალა როგორ იქნებოდაო ჩემი მეუღლე!

იმპერატორმა მიაყვლია ბოლოს: სასახლის ქვევამხედვარნი ამხნევებდნენ ამ „ცრუუფლისწულს“. ისიც გაიგო, რომ პაჭანიკებთან ომის დროს დაუსაჩუქრებლად გარჯილნი ყიფჩაღნი ავღლიანებდნო მას.

ამ საფრთხისათვის ბოლოს მოსაღებად ალექსი კომინიშა შეიპყრო „ცრუ-უფლისწული“ და მისინი თანამდგომნი, თმაწვერი გადაპარსეს მათ, ხარის მოედანზე¹⁾ სახარობელა აღმართეს და ზედ მიიბეს ისინი.

„შე თავათ ვნახე მაგ გარეწარი“.

სთქვა ქუთათელმა.

„მამ ყიფჩაღნი ურევენ ამგვარ საქმეებში ხელს!“

ნიშნის მოგებით სთქვა ლიპარიტ ორბელიანმა და მარიამ დედოფალს მიუბრუნდა:

„აი ვამბობდი, ავგუსტა, მუხანათებია მეთქი მაგ უშჯულო ყიფჩაღნი, დავით მეფემ აუგად ჩამომართვა, როგორც ბოლოს გაიგე, მათი ძაგება“.

ქუთათელი დახარბდა ქართულ საქმელებს. შებლზე ოფლი გადადიოდა, ასე მადიანად შეექცეოდა რიონის ზუთხს.

„როგორც იქნა მოვტეხე ბერძენნი ეპისკოპოსნი“, სთქვა ყოვლად სამღვდელმომოწიემე ხოზოციტ. „უპიფანე არამსმელი კონსტანტინოპოლში გამოტყდა: რიონის ზუთხი ბოსფორისას შორს სჯობდაწო“.

გაისად, სააღდგომოდ მანდ გეწვევითო, დამაბარეს პაფლაგონისა და ხიო-სის ეპისკოპოსთა, ძვირფასი საჩუქრები გამომატანეს ბაგრატის ტაძრისათვის. წ. პელაგიას ნაწნავები და იოანე ნათლისმცემლის ფრჩხილნი, ცერისა“.

აღტაცებული იყვნენ მის გვერდით მსხდარნი ეპისკოპოსნი ამ ამბებისაგან. თურქნი თუ ეძალეზიანო კონსტანტინოპოლს? ეს უნდოდა გაეგო ცხუმის ეპისკოპოსს, პავლეს.

„კონსტანტინოპოლში ისეთი დიდი აღფრთოვანებაა“, სთქვა ქუთათელმა, „ყოველ დღე სწირავს პატრიარქი ხან აია-სოფიაში, ორმოც წამებულთა ტაძარში, ხანაც წ. აპოლინარის ეკლესიაში, აურაცხელი მლოცველნი ესწრებიან წირვას. ბიზანტიონში მოიყარეს თავი სირიიდან ჩამოსულმა ეპისკოპოსებმა, ახლა მონასტრებს არ იკითხაეთ?“

ყოველ აზნაურს საკუთარი აქვს თავის მამულში, უხუცესნიც აგრე ამბობენ: ესოდენი აღორძინება სარწმუნოებისა არაეის მოსწრაო ბიზანტიონში სხვა დროს. ასე რომ სელჯუკიანნი ახლოსაც ვერ მიეყარებიან კონსტანტინოპოლის ციხის გაღავანს“.

„ის ბედშავი წილენელი რა იქნა?“

გაქჳირდავი ღიმილით იკითხა რატიმ.

„წილენელმა თავი მოგვჭრა“, სთქვა ქუთათელმა და დავით მეფის ოქრო-ქედელ სელს დახედა უკვე ცალიერს. „ფლანდრიელი გრაფის, რობერტ ფრი-ზის ორი რაინდი ტლაპოში გადაჰყარა. ბოლოს ბაქურიანს თან გაჰყვა ბრძო-ლის ველზე, ავი ენები ასე ამბობენ: ყიფჩაღებმა შეიპყრეს, გაჰკრიჭეს და ცხენებს აწმენდინებდნო ბედკრულს“.

¹⁾ იგულისხმება მოედანი „ბოას იგორას“, კონსტანტინოპოლში.

„მაშ ყოფილბეს ველარ ჩამოგვიყვანს წილენელი?“

ეს უნდოდა ეკითხა რატის, მაგრამ მახარაი შემოეხეტა დარბაზში და წერს:

სტუმრები უკვე წასვლას ეპირებოდნენ, მარიამმა აუწყა ქუთათელს: ელენე დედოფალი თანახმაა დაუყოვნებლივ შესდგესო ნიშნობა.

ანტონი დადუმდა მცირე ხანს, ლიპარიტ ორბელიანს გადახედა, შემდგომ ამისა, მარიამ დედოფალს გაუმართა მზერა და პირუთვნელად შეჰკადრა: ნომოკანონის გამო კონსტანტინოპოლის პატრიარქსაც შევეთათბირე, მანაც აღვიარა: დედოფლის შემონაზვნების შემდეგ ჯერ არც ერთ კეისარს მოუყვანიაო ერთ წელზე ადრე მეორე ცოლი.

დედოფალმა შენიშნა: ლიპარიტ გულგრილად შეეგება ამ ამბავს, ბოლოს შეუძლოდ ყოფნა მოიბოდიშა თრიალეთის ერისთავმა, მარიამ დედოფალს მადლობა მოახსენა, ხელზე ეამბორა.

დედისიმედი დარბაზის ბოლოს იჯდა, მიმავალ ლიპარიტს წამოეწია, ანთებული მამხალა გადმოიღო ნიშიდან და საწოლის დარბაზისაკენ წარუძღვა მამას.

XXXVIII

ჰურანის სურა

ერთ საღამოს მოულოდნელად ეწვია მამიდა მარიამს დავითი. დედოფალი გაოცდა ოდნავ, თუმც უკანმავე იყო, მაინც სიამით შეეგება საყვარელ ძმისწულს.

დიდხანს ისაუბრეს ორთა. მაინც თავისას არ იშლიდა კვლავინდებურად მარიამი: დაბეჯითებით ვიცი, შენი სადღეგრძელო დალიესო თრიალეთელმა.

„შე თავით გამოგვითხე ამის გამო კატაის. რატი დაიფიცა დუკისძის ქალმა, სულ მახარაის მოკოროლიაო ეგ ამბავი. მეც მანდ ვიყავი პურობის დროს, დავით შეფის სადღეგრძელო დალიესო ჩვენებმა.“

მახარაის სპილოსფეხებიან კარადაში სძინებია, მამაკაცების ჟრიაშულზე გამოღვიძრდა, ღრიალით გამოვარდა, ლამის იყო გული გამიხეთქაო მაგ წყეულმან.

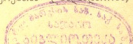
თავითაც ველარ მალავდა აღშფოთებას მარიამ:

„ამ ბოლო ხანს მთლად აუტანელი გახდა ეგ ცოდვიშვილი, დღენიადაგ ოინბაზობს. შელამებისას სეფექალებს დაუხვდება საეარდესთან, ჩირგვებიდან გამოუვარდება და დასჩხავლებს: „ვახახაა“...“

სიყმაწვილშიაც აგრე სჩვეოდა მაგ სვედავსილს, ერთხელ, შობის ღამეს შემალულიყო იმავე კარადაში, მესაწოლე მონაზვნის კუნკულით თავი დაებურა, გამომიხტა და ისე შემაშინა, გათენებამდის სულს მიბრუნებდა სულკურთხეული დედაი.

გვეც უნდა გახსოვდეს, გეთაყვანე, ზოგიერთი კაცი სიბერეში უბრუნდება სიყმაწვილის ოინბაზობას. ალბათ თრიალეთელებსაც აგრე დაუბირა დაშინება მან.

შენს გარდა არავის ებუება, ქუთათისის ციხეში დიაცები და სტუმრები შეგვიგულა, თავზე წამოიცივას ლამისაა სასახლე. მეღვინეებთან და ხაბაზებთან ერთად ლოთობს თურმე სამეფო მარაშში, ბერებთან ლაზთანდარობს, მორჩილთა თვალწინ აბამპელებს ეპისკოპოსებს.

სასახლის მასხარანი ბარე შეიდი ჰყავდა ჩემს მეუღლეს, ნიკიფორე პოტ-
ნიტესს, ალექსი კომნინსაც ბარე სამნი, ბულარულად მორთულნი მჭრამ
ოქროს პალატებში იშვიათად თუ ნახავდი მათ.

სულკურთხეულ მამაჩემსაც ჰყავდა ხუშარანი შემოწვეულნი, მაგრამ მხო-
ლოდ ნასმურევზე მოაყვანიებდა ბუხრის პირად მათ. სხვა დროს ხელშინა-
ურთა სამყოფლოში თუ გაბედადნენ ლაზნადარობას მასხარანი.

ხელშინაურთა და მატოვართა მეთვალყურედ მიაჩნდა იგინი, რამდენადაც
შმაგს არაფერი დაადგება ენაზე.

ერთ რამესაც გეტყვი, გეთაყვანე, ოღონდ ნუ მიწყენ, გეგუთში მიაბეა:
რატი რომ ცხენმა დააშავა, ამაშიაც მახარაის მიუძღოდაო ბრალი.

კოშმან ბერმა საიდუმლოდ გამანდო: დავით მეფეს გადააბრალო რატი
ორბელიანმა ეგ ამბავი სავსებით. ყიფჩაღური ცხენი მომგვარეს განზრახ,
მახარაი შემომჩინეს და გამაბრიყვესო“.

„რასა ბრძანებ, მამიდა ბატონო, ნუთუ ეგეც არ მოგახსენეს, — მე შევეჯე-
ქი პირველად მაგ ყიფჩაღურ ცხენზე. ამ ამბავმა მხოლოდ გამოამეღავნა, ალ-
ბათ, რატის გულში დაგუბებული მტრობა“.

აუმღვრევლად შენიშნა დავითმა.

„ყოველ შემთხვევაში ალაგმეა უნდა, გეთაყვანე, მახარაის, მაგ ბედშავს.
მტრებს მოგომრავლებს ასეთი შმაგი კაცი უთუოდ. შენ ხომ იცი რა ჰქმნა
მალიქ-შაჰს სასახლის ხუშარამ ჯაფარაკმა“...

მეფე დადუმდა და მარიამმა განაგრძო:

„ისპაანის სასახლეში დიდი შეთქმულება აღმოაჩინეს. თუ არ ვცდები,
შარშან წინ. ეაზირი იბნ-ბაჰმაიარ მოკედინებას უპირებდა თურმე მალიქ-შაჰს
ეაზირთა უპირველესს — ნიშამ ალ-მულკს. ეს საქმე ეკისრა სულტანის მას-
ხარას, ჯაფარაკს. დროზე გაიგო მალიქ-შაჰ სულტანმა, იბნ-ბაჰმაიარს თავი
მოაქვეთეს, ხოლო ჯაფარაკ თავათ მოაკედინა ნიშამ ალ-მულკის ეაქმა, ჯა-
მალ ალ-მულკმა.“

მაინც რა უნდოდა ჩემს კარადაში მახარაის?! ყოველივე გადაუქოთებია
მაგ სეედამწვარს. დედისიმედის ყაბაჩები და კვერნის ქათიმები ძირს ჰგებია,
ჩემი უძვირფასესი საკოები დაუჯეგავს, ზუთი შუშა მუსკუსი დაუღვრია.

მთლად შეირყა შავ ვარსკვლავზე დაბადებული. კონსტანტინოპოლს წამოშ-
ყებოდეს ნეტავი, შმაგის ექიმია მანდ ბერძენი ერთი. ეგებ მან უმკურნა-
ლოს მაგ ბედშავს“.

მეფე აუმღვრევლად უსმენდა დედოფალს, როცა იგი ოდნავ დამშვიდდა,
ეს ჰკითხა:

„ვარსიმ ვარძელის წიგნის გამო რას იტყობდი, მამიდავ ბატონო?“

„ეგეც დანამდვილებით ვიცი, გეთაყვანე, არავითარი მალეშსრბოლი არ მო-
სულა ჩემს აქ ყოფნაში თრიალეთიდან, როცა მე და დედისიმედი მონას-
ტერთა მოსახილველად დავდიოდით, ეზოსმოდვარს აქ ვსტოვებდით, ცინცი-
ლუქს. მაგ ბერიკაცს ფრიად მახვილი სმენა აქვს.“

ამის გამოც ვესაუბრე დუქისძის ქალს, ჩემი შვილები ცოცხლად დამემარ-
ხოსო, თუ აქ თრიალეთელი მალეშსრბოლი, ან ვარსიმ ვარძელის წიგნი მე-
ნახოსო თვალთ.

თაკვერს მიმავალ ცხენოსანს გზაი უკითხავს კოშმან ბერისათვის, მახა-
რაის თვალი მოუტრავს მწუხრიდან გამოსულს, შესჩენია ბერს: ეგ თრიალე-
თელი მალეშსრბოლი იყოვო, წიგნს რასმეს მოგიტანდათო ისპაანიდან“.

„ეგ ყოველივე კეთილი და პატიოსანი, ავგუსტა, მაგრამ იგიც ხომ შენაა ქლოა, თავათ კატაის მართლაც არ ენახოს მალუმსრბოლი, მაგრამ...“

„მაგრამ რაო?“...

„ეგების სხვამ ნახა ვინმემ. გარდა ამისა, როგორც ირკვევა, ვარსიმ ვარძელის როდი ყოფილა ეგ წიგნი...“

„მაშ ვისიო, გეთაყვანე?“...

წამოიძახა მარიამმა და მარჯვენა ხელი მიიღო ლოყაზე.

მწარე ღიმილმა შესძრა დავითის ტუჩპირი. მოკუმშული მუშტი დასდო თავის წინაშე, ოქროს ტაბაკზე, ზედ დააცქერდა და წარმოსთქვა მშვიდად:

„სულტანისძის — ბარქიაროკისა. მუჰამედის შჯულზე შედგომას ურჩევსო იგი ღირალეთის ერისთავს. ვარსიმ ვარძელის ხელთ მხოლოდ რამდენიმე სიტყვა ყოფილა მინაწერი, ბოლოკიდში, ალბათ ამაღაც იფიცავს აგრე გულმოდგინედ კატაი“.

„ბარქიაროკისაო?!“, ხმაწეულად წამოიძახა მარიამმა. „მე შემოძლია ყოველივე ვირწმუნო ამ ქვეყნად, მაგრამ ღიპარიტ ორბელიანი რომ ქრისტეს შჯულისაგან აპირებდეს გადადგომას?!... ამაში ვერაფერს დამაჯერებს, გეთაყვანე.“

ამ ზამთარში ერთი რამ მითხრა გეგუთში ღიპარიტმა: სულტანი მალიქ-შაჰ ამირობას მპირდებოდაო შარშან. მაგრამ მერმე რა, განა ამირობა სხვას არავის მიუღია ქრისტიანთაგანს, აზნაურს?“

„მე ამის გამო არას მოგახსენებ, ავგუსტა.“

ბარქიაროკის მიერ მონაწიერ წიგნში ყურანის სურა ყოფილა ერთი; იგაერე ენით ანიშნებო ორბელიანს სულტანი ზოგ რამეს“.

თვალის გუგანი გაუფართოვდა დედოფალს.

„თუ ეს ყოველივე, რასაც შენა ბრძანებ, გეთაყვანე, მართალი აღმოჩნდება, მაშინ, უნდა ვადვიარო, რომ ივინი, ვინაც ლიქნითა და ქვეგამხედვარობით ტახტი წარსტაცეს ნიკიფორე ბოტანაიტესს, ღიპარიტ ერისთავთან შედარებით, ანგელოსნი ყოფილან ციერნი“.

„უკეთუ კარგად დევაკვირდებით ორბელიანთა მუხანათობას, კომნინები უთუოდ ანგელოსებად მოგჩვენებათ, ავგუსტა“.

„თუ ეს ყოველივე მართლაც ასეა, ჩვენ უდიდესი განსაცდელის წინაშე ემდგარვართ, დღენიადგ ამას მეუბნებოდა ღიპარიტ, ჯავახეთიდან მშვიდობით მოგვიბრუნდება მეფე, საშობოდ მოგელოდებითო ღიპარიტის უბანში.“

როგორც გავიგე, დედოფალყოფილი რუსუდან იერუსალიმის დედათა მონასტერში აპირებდნო გამგზავრებას მალე, იგიც გაამგზავრეთ, რუსუდანის თანამდგომნიც ხმას ჩაიწყვეტენ, ამასობაში მზითევსაც თავს მოუყრის კატაი, ნიშნობას ქორწილი უნდა მოჰყვესო“.

მცირე ხანს დადუმდა მარიამი, ოქროს სასანთლეს თვალი მიამტერა. და განაგრძო კვლავ:

„თუ ეს ყოველივე აგრეა, მაშ მამიდა შენს მიჰყავდი დალუპვისაყენ, გეთაყვანე, არა?“

არა, არა მჯერა ეგა.

მაბარაი იხმე დაუყოვნებლივ, ბარქიაროკის წიგნი მოგვიტანოს როგორმე“.

„მე გამაოცა დედისიმედმა“, სთქვა დავითმა. „ჯავახეთიდან მობრუნებულს თუთის ტალავერს ქვეშ დამიხვდა, ტირილით შემომეჭდო ყელზე, დიდხანს

ვამშვიდდები გულამოშდარს. მერმე მევედრა, ნურც საშობოდ, ნურც აღდგომას ნულარ მოხვალო ლიპარიტის უბანში.

თუ მიზრძანებ, ლელაის ავიყოლიებ, მე თავით გამოვიქცევი და მისწვდები. მიზეზი ვკითხე; თავის დროზე გამცნობო ყველაფერს. ცხადია, დედის-იმედი ყურს მოჰკრავდა რაიმეს. გარდა ამისა, ალბათ ქვეშეცნეულად გრძნობს, რაღაც საშინელს გვიქადიან ორბელიანნი, რა თქმა უნდა, თუ დაეცალებო.

ეს ყოველივე უფრო სარწმუნოდ ეჩვენა მარიამს.

„მაშ თუ ეს აგრეა, მაინც წახვალ თრიალეთს?“

იკითხა შემკრთალმა ქალმა.

„წასვლით ისე წავალ თრიალეთს, მზეც მაღლა იდგომება ალბათ. მაგრამ ნიშნობას არა ვკითხავ ლიპარიტს, გინა რატის. ჯერ ორბელიანთა წურთენა მომიხდება ალბათ“.

„ღმერთო სახიერო!“ წამოიძახა მარიამ დედოფალმა, „ძმათა შორის სისხლის ღერა კვლავ! ის ანგელოზი მეცოდება, ისა, ცულ ეარსკვლავზე ყოფილა დედო-სიმელი შობილი, ის საწყალობელი, ის უცოდველი მართვე გვერტისა!“

„შენ სისხლი გაშინებს, მაშიდა ბატონო, ეგ გასაგებია ჩემთვის. მაგრამ ესაა სავალალო კაცთათვის, უსისხლოდ ჯერ არავის აუგია ციხე-ქალაქი, არც არავის შეუჩინებია იგი. ზედმეტი სისხლი უნდა გამოეღწეათ, ავგუსტა, ამიტომ დაასხამენ ხოლმე აქიმნი სნეულის სახსარზე წურბელს“.

ესა სიტყვა მეფემ და თავისი დიდრონი, სევდიანი თვალები შეავლო ლო-ყებალეწილ დედოფალს.

ხელისგულები შემოჰკრა მარიამმა ურთიერთს.

მსახურთუხუცესი შემოვიდა.

მახარაი მომგვარეო დაუყოვნებლივ.

უბრძანა დედოფალმა.

მეფემ ხუმრობა შეაგება ქოსას:

„შენ არ გაწვივს ორბელიანთა, ლიპარიტის უბანში, მახო?“

დედოფალი გაოცდა, საალერსო სახელით რომ მიმართა მახარაის დაეითმა.

„მათ იგიც მიჰქარეს, შენ რომ შემოგებდეს წვევა“.

„რას ერჩი ერისთავებს, მახო? პატივისგებას გვიქადიან აქი?“

„ჩინებულა, ჩინებული“, ამბობს მახარაი, თანაც თვალი გაუყარა მარიამს,

„სპილო ზოროთჳმითა ჰკლავს თავის მსხვერპლს, გველი — კოცნით, მეფე — ღიმილით, ხოლო მოღალატე — პატივის მიგებითა“.

„მე არა მგონია, ვარსიმ ვარძელს მართლაც გამოგზავნოს წიგნი, არც ის მექვეშაირიტა, მახო, რაც შენ მეფისათვის მოგიხსენებია გუშინწინ“.

სიტყვა ჩააყერა მარიამმა.

„შენ არა გჯერა, მაიკო, არა? შენ აღარც შენი შეილობილის, ალექსი კომნინის მუხანათობა დაიჯერე, სანამ საკეისრო ტახტი არ გამოგაცალეს.“

მიამიტობა აკელუც დედოფლებს ამშვენებს კიდეცა ხანდახან, მაგრამ მეფეს აროდეს ეპატივება იგი.

გამიგონია, ერთი იგავი უთქვამსო ბრძენს:

მლაშობთა და ფლამინგოთა¹⁾ ომში ორივე მხარე თანაბრად აღჰქურვილი

¹⁾ ფლამინგო — ძვ. ეროვნება, ალისფერი, აფრიკაში.

ყოფილა თურმე, მაგრამ ღამურებმა კეთილი მტრული შეუჩინეს თურმე ფლამინგოებს, ამასობაში ციხეში შემოჭრილათ მტერი“.

„შე არც ისეთი მტრული ვარ, როგორიც შენა გგონია, მახოვ...“
თავი დაანებე, გეთაყვა, ბარქიაროკის წიგნი თუ შეგიძლია გვიჩვენო როგორ-
მე, ან უტყუარი საბუთი იმისა, რომ იგი მართლაც მიუღიათ ორბელიანთა?“.
უბნებმა მარიამი ქოსას.

„შე ყოველივე შემიძლია, ოღონდ მოვიხდომო, მაიკო“.

დაიქადა მახარაიმ და კარი გაიხურა.

დიდხანს იცადეს საწოლის დარბაზში მარიამმა და დავეთმა. სამგზის მოახ-
სენა მსახურთუხუცესმა: გელოდებიანო ვახშმად.

თმენის ღონე წაერთვა დედოფალს:

„საქმე არა გაქვს, მახარაი სიახლოესაც აღარ მოგვეკარება ამიერიდან.
აგერ ნახავ!.. ახლაც მთვრალი იყო მაგ სვედავსილი“...

დავითი დაეინებოთ სდუმდა.

შარიშური მოისმა კარს უკან. ხმა გაჰყინდეს ორთა. ეზოს მოძღვარი ცინ-
ცილუა შემოფრატუნდა, გიორგი ჭყონდიდელი ხლების ნებასა სთხოვსო
დავით მეფეს, ფრიად საშურო საქმისა გამო. ბოლიშს იხდისო ეგზომ გვიან
მოსვლის გამო თანაც.

დავითს გაეხარდა ჭყონდიდელის გამომგობინება. აწვიეთო, უბრძანა ცინ-
ცილუკს.

ყელშეფუთვნილი შემობრძანდა ვაზირთა უბირველესი. ქშენით ითქვამდა
საესებით გაფითრებული სულს, ახველებდა თანაც.

ჭყონდიდელმა ეს მოახსენა პატრონს:

მისრატული, დოლაი წარეგზავნა მარტია უძილას ძურძუკეთში. არ მოსწო-
ნებაა თურმე აღანური ცხენები მას. კითხვა-კითხვით ჩასულა სუნჯას. ყიფ-
ჩალთა ცხენების შესყიდვა დაუწყია. წილკნელი სტეფანოზ შეხვედრია იმ
მისრატულს მანდ.

წილკნელის ხსენებაზე წამოიწია სელიდან დავითი, წიგნი რამ ხომ არ
გამოუგზავნიაო სტეფანოზს?

„იმ ქვეყანაში აღარც ეტრავი ყოფილა თურმე საღმე და არც კალამი“.

სიტქვა ჭყონდიდელმა და კვლავ აუვარდა ზეელა.

„მოლაპარაკება დაუწყია ყიფჩალთა უმთავრესთან, ათრაქა შარალანისძეს-
თან, მაგრამ უნდობლად დამიხვედნო ჩემი ღარიბული ჩაცმულობის გამო.
ხალკანეთიდან გადმოხვეწილი სამგზის გამძარცვეს, წვერულვაში გადამპარ-
სეს თურქულად, ნადირის ტყავში გამოხვეული დავდიოდი, ჯერ ბიზანტი-
ელთა მსტოვარი ეგვონე, ალექსი კომნინზე გაბრაზებულთა ხაროში ვყავ-
დიო ტოგორტაკსა და ტოგორტას დაბმული ერთ თვეს.

თითბერის ჯვარი-ლაშქარში ერთი, იმისაც იღუმლად ვატარებდიო პერანგს
ქვეშ. ტოგორტაკისა და ტოგორტას ყიფჩალებმა უზკენდელ ყიფჩალებს მი-
ყიდეს, უზკენიდან სუნჯას გამოვიქეცი, ბოლოს შემივრდომოთ ცხენის ე-
პარმა, ტფილელმა სომეხმა ერთმა. მაინც მივალწიე ათრაქა შარალანისძის
დიდ კარავამდის...

უფრო საჩინო და უკეთ ჩაცმულნი წარმოგზავნოსო თქვენმა მეფემ,
გრძელწერა, წარმოსადგევი ვაჟკაცი შეარჩიეთო, მეც ვიღონებო, რასაც
შეეძლებ, შემოთვალათ სტეფანოზ წილკნელმა.

მე გამკრიჭეს, თუ ჩემი წვერის ამოსვლას უცადეთ, ბარე ათ წელს მოგიბდებათო ლოდინი, თავისებურად უხუმრნია წილენელს.“

დავითი გაახარა ამ ამბავმა. ამის გამო ხეალ ვიბასათო. ეგრეთვე ეგრეთვე ეუბნება ჭყონდიდელს.

მახარაი ხომ არ დაგილანდავსო სადმე?

მახარაი გზაში შეხვედროდა ჭყონდიდელს, უქუდოდ გარბოდაო ბაგრატიის ტაძრისაკენ, ბნელში.

როცა მეფემ ლიპარიტის და რატის უსაქციელობის გამო უამბო ვაზირთა უპირველესს, იგი უარესად გაფითრდა, ორივე ხელი ურთიერთზე გადააქლო, თითებს ატკაცუნებდა მოკუმშულ მჯიღზე.

„ამის მინავარი რამ მეც ჩამაწვეთა შამან, თავვერის ერისთავმა ყურში: ლიპარიტ ორბელიანი აპირებსო იმერ აზნაურთა გადამირებას. იმასაც აზბობდა შამან ერისთავი: ვეშაგ სვანთა ერისთავს შესჩენიაო გეგუთში“.

ესა სთქვა ჭყონდიდელმა და მახარაიმ შემოალო უკითხავად კარი. მას უკან მოჰყვებოდა შავ წელიწადსავით წაგრძელებული კოზმანი. დავითს არ იამა მისი შემოსვლა, მზერა აარიდა ანაზღად.

„აი რამ სიგრძე საბუთი მოგიტანეთ!“

სთქვა მახარაიმ და ზეახელა მხრებში მოდრეკილ ბერს.

ღარბაზში შემოსვლისთანავე იატაკზე განერთხა კოზმანი. თავყანისცა დამხვდურთა, ფორთხვით მიეახლა მეფეს და როცა მუხლისთავზე უამბორა, ისეთი ზიზლი იგრძნო დავითმა, როგორსაც ბაყაყის გლისპ სხეტელზე ხელის-შემკვლელები შეიცნობს ხოლმე.

„პოლიხრონიონ, პოლიხრონიონ“, ბერძნულად შეჰლაღაოდა რატომღაც ბერმა.

წამოდექიო, უბრძანა მას მეფემ.

დავითსა და ოქროს სასანთლეს შორის დაღვა კოზმანი, მცირედ ხანს აფახულებდა ჭრუტა თვალებს, არა სჩანდა: რას არიდებდა მზერას, ოქროს სასანთლეს თუ დავითის საკმაოდ მოღუშულ სახეს?

მეფეს არ უნდოდა დაუყოვნებლივ დაეკითხა იგი ბარქიაროკის წიგნის გამო, ამიტომაც ცალყბად ჰკითხა:

„რაო, როდის მოგიწევს თუ იცი, ეპისკოპოსის ომფორი, ბერო? რას გეუბნება შენი პატრონი?“

„ეგ ომფორი ჯერ მანგლელს აცვია კირიონს იგი, ზოლო დოსითეოსი ჯერ არ აპირებს სიკედილს; მე ერთი სიბრძნე შევიმატე ამ სიბერეში, ჩვენო პატრონო: მხოლოდ დიდ ხეს უნდა შეეჩრდილოს ჩემებრ მკოდოვანი მწირი, ისეთ ხეს, რომელსაც ნაყოფიც უხვადა აქვს და ჩრდილიცა; ვინძლო ნაყოფი ქაბაზობალამ წარსტაცა დიდ ხეს, ჩრდილს ხომ ვერავეინ წაართმევს მას?“

„შენ მართალს ამბობ, ბერო, ორ რამეს ვერავეინ მიიტაცებს ამ ქვეყნად, ხის ჩრდილსა და ნიქსა კაცისას“.

მიუგო დავითმა და კვალად შეხედა მის ჭროლა თვალებს, ოდნავ ჩაშავებულ უბეებში ღრმად შეხიზნულთ.

„ეჰე, შენ რა ბრძნული აზრები გქონია, ბერო?“

სთქვა ღიმილით მარიამმა.

„მართლოდენ ბრძნული აზრების წარმოთქმისაგან ჯერ არავეინ ცხონებულა, ავგუსტა, ეგ ამბავი ისპაპანში გავიგონე ჩამიჩის სასყიდლად ბაზარში

გასულმა. შეიხი ვინმე ეუბნებოდა სულთანის საჭურისს, მის გვერდით მდგომარს.

ერეკლე

„როგორც ვატყობ, შენ ახალი პატრონის ძიებაში ყოფილხარ.“

„დიახ, ეგ აგრეა, ჩვენო პატრონო“.

„რატომ, რათაო, ვითომ?“

„დღეებულის მეფის სახელის მარტოოდენ ხსენებაც გამარჯვებინებს ჩემს-თანა გადათქერილ კაცს, მეფეც ბატონო, ისევე, როგორც ვასაქებმა“) მოიხვეჭეს თურმე ტბილი ცხოვრება მას შემდეგ, რაც ერთხელ ახსენეს მთვარე“.

დავითს გაელიმა, მიხვდა, უკვე დრო იყო არსებითის გამო შეჭითხვნოდა ენა გალაქსარებულ ბერს.

„თუ ეგ ყოველივე მართალია, რაც შენ ზემოდ თქვი, ბერო, რად მაძაგებს აგრე გულმოდგინედ შენი პატრონი, თუ იცი?“

კოზმანმა მახარაის გადახვდა, მერმე ჯიქური მწერით თვალი გაუმართა მეფეს და მოახსენა:

„უღირსი კაცის თვალში თვით უდიდესი და უზენაესი არააღ იქცევა ზოლმე, რადგან პაშტა სარკეში როდის ჩატეულა თუნდაც სპილოს ზატეზი, მეფეც ბატონო“.

მარიამმა ასე ივარაუდა: ალბათ საბუთი არაფერი მოუტანია, ამიტომაც ყბედობსო ამდენს კოზმანი. ცალკუბად შეაგება:

„ეგეც ისპაჰანში გაიგონე, ბერო?“

„ეგ არა, ავგუსტა, ისპაჰანის ამბავს მერმე მოგახსენებთ, ეგ პატარა იგავი ჩემი მოკლე ჰკუის ნაყოფი გახლავთ“.

„შენ ისპაჰანის ამბავი გვამცნე“.

მოუთმენლად ეუბნება მარიამ.

კოზმანი უფრო მეტად მოიდრეკა მხრებში, თავისი გრძელი, ბეწვიანი ზელი ილიის ქვეშ ჩაიყო, დიდხანს აფათურა იგი დაბეჭილ ჩოხის უბეში, გაცრეცილი და დაქმუქვნილი ეტრატე ამოათრია ზოლოს. კარისაკენ იყურებოდა, აცაბაცა გაურბოდა თვალები.

გიორგი ჰყონდიდელმა გამოართვა გრაგნილი, მახარაის წამუყო: გაიყვანეო ბერი, გრაგნილს შენივე ზელით დაეუბრუნებთო, დასძინა.

როცა ორივემ დასტოვა დარბაზი, მეფემ გამოართვა, დახედა, მარიამს გადასცა, არაბული ყოფილაო, სთქვა დედოფალმა და ეაზირთა უპირველესს გაუწოდა კვლავ.

ჰყონდიდელმა ოქროს სასანთლესთან მისწია თავისი სელი, ჩვეულებისამებრ ფრიალ ახლოს მიიტანა თვალეზთან წიგნი და ტატიით დაიწყო თარგმნა:

„თვესა შავალ, დღესა ათვამეტსა, საბელითა ალაჰისათა, მალიქ-შაჰ, ჯალალ-ალდინ-დოულაჰ, მოიზ-ედდინ-იემენ-ამირ-ალ მუმინინ, მოიკითხავს თრიალეთის ერისთავს, ორბელიანს, ივანეს ძეს, ლიპარიტს, რომელსაც მარადის გამარჯვებულმან, ირანისა და არაირანის დიდმან სულტანმან ამიროზა მიუბოძა შარშან წინ, თვეს დჯუმადას, დღესა შვიდსა და მოაგონებს მის მიერვე აღთქმულს: თვესა რამადანს, თრიალეთის ერისთავს, ტფილისის ამირას თანადგომით უნდა შეეპყრა უფლისწული დავითი და ისპაჰანს წარ-“

1) ენა კა — ბაყაყია ერთგვარი, ზეზე ბინადარი.

მოეგზავნა; იმავე წიგნში, რომელიც ჩვენ წარმოგვიდგინა თრიალეთის ერისთავის კაცმან სარწმუნოვან, ეარსიმ ვარძელმა, ლიპარიტ ორბელიანმა გვამცნობდებოდა მუჰამედის შჯულზე შედგომას, თუმცა მარადის გამარჯვებულ სულტანს აროდეს უნებებია ყურანის სურისათვის¹⁾ გადახვევა:

„შეპირვებით ნურავის აიძულებდეთ ისლამის შჯულზე შედგომას, რამეთუ სიმაართლე და სიმრუდე უამისოდაც გათიშულია კაცთა თვალში ურთიერთისაგან, მაგრამ ვინც ტაგუტს²⁾ უარსყოფს და ალაჰს შეუდგება, იგი უდიდესს ბერკეტს მოაველებს ხელს. და ალაჰ ყოვლისმზილველია და ყოვლისშემცნობი“.

ჩვენ სმენამდის მოაღწია იმ ამბავმა, რომ ამირა ლიპარიტ, ნაცვლად აღთქმულისა, დავით მეფეს შეპირებულია კვლავ და სპარსალაოზაჲც უკისრნია მისი. იგიც დაწერილა ბრძენთაგან: „ნურავინ ინდომებს თანადგომას ბოროტისასა, რამეთუ ღერლეტი³⁾ იმის გამო დაჰკლეს, რომ ყორანს დამეგობრებია და მწყერიც იმიტომ მოუკლავთ, რომ იგიც შავოსანთან დასეირნობდაო თურმე. და ალაჰ ყოვლისმზილველია და ყოვლისშემცნობი“.

სულტანმა მალიქ-შაჰმა იგიც უსიამოდ შეიკნო, რომ ამირა ლიპარიტ დავით მეფეს პაირდებაო თავის ქალს. უკეთუ ლიპარიტ ამირას მართლაც გადაწყვეტილი აქვს მუჰამედის შჯულზე შედგომა, თავათ მოიგონოს იგივე სურა ქითაბისა⁴⁾:

„ნურავინ მიათხოვებს თავის ქალს ურწმუნოს, ვიდრე სასიძო თავათ არ შესდგომია მართლმორწმუნეთა შჯულს. რადგან ჭეშმარიტად გარწმუნებთ მე თქვენ, მორწმუნე მონა უფრო სანუკველია, ვიდრე ურწმუნო მეფე“.

გიორგი ჭყონდიდელს ხელი აუცახცახდა ბრაზმორეულს, ბოლოს ზველა აუვარდა. დავითი თავჩაქინდრული უსმენდა, გესლიანად იღიმებოდა თანაც. მარიამ ღედოფალი გაოგნებული იჯდა, ფერდაკარგული საეხებით, როცა ჭყონდიდელი დამშვიდდა, განაგრძეო, სთხოვა მას ღედოფალმა.

„ირანისა და არაირანის მაღალი სულტანის ბრძანებით, მე სულტანის ძემან ბარქიაროკმან, სომხეთიდან ჯავახეთს წარეგზავნენ მარბიელი ლაშქარი, ჩემი სარანგის, მეუთაფი ბენ-აბდალაჰს წინამდგომობით, წინასწარ ვამცნეთ მალე-მსრბოლით ეს ამბავი ზედაზნის პატრონს, ძაგანს და თრიალეთის ერისთავს ლიპარიტს, რათა ორივენი საერთო ძალით წინ გადადგომოდნენ დავით მეფეს ლიხიდან გადმოსულს, ზოლო სარანგსა ჩვენსა ჯავახეთის ციხენი აღეხვნა. როგორც გვიან გავიგეთ, ძაგან ერისთავი ავად გამხდარიყო, ზოლო ლიპარიტ ამირასაგან წიგნის პასუხიც არ მოგვსვლია. და ალაჰ ყოვლისმზილველია და ყოვლისშემცნობი.“

ამავე წლის თვესა ზულ-ჰიდდჯას, მე წარმოგზავნი თრიალეთის სარანგს ჩემსას ჭერბოვას, რათა მან, ამირა ლიპარიტმან და ძაგან ერისთავმა, საერთო ძალით აღიხენათ უფლისციხე და წალკისთავი, შიდა-ქართლიდან განაძევოთ მეფე დავით“.

„სულტანისძის ბარქიაროკის ზელწერას ამტკიცებს ეაზირთა უპირველესი ნაზიმ-ალ-მულკ“, დასძინა გიორგი ჭყონდიდელმა.

ჭყონდიდელმა კვლავ დახედა გრაგნილს და წარმოსთქვა:

¹⁾ სურა — ცალკეული ლექსი, ან სტროფი ყურანისა.

²⁾ ტაგუტი — ძველ არაბული კერპი. ფიგურალურად იგულისხმება არა ისლამური რელიგია და სხ.

³⁾ ღერლეტი — ძველ ქართულად — ბატი.

⁴⁾ ქითაბი — წიგნი, უმირატესად ყურანი.

„მაპატიეთ, მაპატიეთ, აქ ვარსიმ ვარძელს მიუწერია რამდენიმე სიტყვა ქართულად:

„რაიცა შეეჩება ლიპარიტის ძის, რატის მიერ უკანასკნელ მამათმამა^{ერეკლე}ს მამა-ქმულ სურვილს ბარქიაროკის დამოყვრების გამო, ამის საპასუხოდ სულთანისძემ მიბრძანა მომხსენებინა შემდეგი: ამ შემთხვევაშიაც მრავალი რამ ამირა ლიპარიტისა და ასულის მისის გამუსლიმებისაგან არისო დამოკიდებული, რადგან იგივე სურა გვასწავლისო:

„...და ნუღარ ირთავთ ცოლად წარმართთა ასულებს, ვიდრემდისინ მუჰამედის შჯულს არ შესდგომიან ისინი. ჭეშმარიტად გეტყვით მე თქვენ, მორწმუნე მხევალი უფრო სანუკველია, ვიდრე ურწმუნო სეფეწული, თუნდაც ლამაზი და ალამ ყოვლისმზილველია და ყოვლისშემცნობი“.

რაიცა მინაწერის კითხვაც მოათავა ვაზირთა უპირველესმა, ორივე ხელი საფეთქლებზე მიიყრდნო მარიამ დედოფალმა და წამოიძახა:

„ახლა ყოველივე გასაგებია ჩემთვის, ერთი რამ მოცეხს, გეთაყვენთ, მხოლოდ: ის ანგელოსი როგორ დაიბადა იმ უხსენებელთა ბუნაგში“.

„თარიღები ზედმიწევნით ემთხვევა ურთიერთს!“ ესა სიტყვა მეფემ.

„ზულ-ჰიდღჯა, მუსლიმთა დეკემბერია, გიორგი ბატონო, არა?“

იკითხა მარიამ დედოფალმა.

დეკემბერიაო, მიახლოებით, დაამოწმა კითხულმა.

„მითრამაც გვეპატიებოდნენ ორბელიანნი საშობოდ“.

შენიშნა მეფემ.

მცირე ხანს სამივენი სდუმდნენ, ბოლოს მარიამმა სიტყვა:

„ახლა ეს მიბრძანეთ, როგორ მოვიქცე მე, ზეალ ზომ გამოსათხოვარი წადიმი უნდა გამეშართა ორბელიანთათვის წასვლის წინ?“

„მასპინძლის მოვალეობის აღსრულებას წინ რა დაუდგება, ავეუსტა!“

მიუგო გიორგი ჭყონდიდელმა.

„გარდა ამისა, ლიპარიტმა და რატიმ ვერც უნდა შეამჩნიონ, მათ განზრახვებს ზომ ავხადეთ საფარველი უკვე“.

ბრძანა დავითმა და ძილი ნებისა უსურვა დედოფალ მარიამს.

სასახლეში ჩქამი არ ისმოდა. მაშხალები ბეუტავდნენ ნიშებში.

რაიცა მეფე და ჭყონდიდელი ტალანში გამოვიდნენ, დავითი ხმადაბლა ეუბნება ვაზირთა უპირველესს:

„ზეალ ყიფჩაღეთს წარვეზავნოთ ცხუმის ერისთავი დოღათი. ამაღა თავათ შეარჩიოს, არა? ისპაჰანს ჯოჯიკი წარვზავნე, ვართაბეტიანი ემჩიოძინს მიავლინე. თვალყური უგდოს თურქის ლაშქრის მოძრაობას სომხეთში, ზოლო მანგლულს წიგნი მისწერე კირიონს, ანთიმოზ ბერი თრიალეთს წავიდეს. ლიპარიტის ეზოს მოძღვარიც ინახულოს როგორმე. ჯერ კიდევ ჯაგუბეთში ხმა მომაწვდინა ზოსიმემ, ლიპარიტის ეზოს მოძღვარმან: ორბელიანთა სახლთხუცესი თირქაში, ანამორის გზაზე აპირებსო შედგომას. ანამორი თუ ზერძენთა მსტოვარებს ეპატიებოდა მუდამ, თირქაშს გადაცმული თურქის მოლები დაუდისო სტუმრად. ზოლო შენ შიდა-ქართლს უნდა წაბრძანდე. ტეიხსეიპლუბატეს წაიყვანე შვიდივე თან, დაუყოვნებლივ შეაკეთონ უფლისციხე და წალვლისთავი“.

XXXIX

შამან ერისთავი

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

მარიამ დედოფალს არ დასჭირვებია ლიპარიტის სახლელისათვის გამო-
სათხოვარი ნადიმის გამართვა; მეორე დღეს მანდატური მოვიდა გეგუთიდან,
მესტუმრეთუხუცესი იუწყებოდა: მეფეთ-მეფე გიორგი თაყვერის ერისთავს
მოელისო, შამანს. პურობაზე გიცდითო გეგუთში.

უჩვეულოდ მოლხენილი იყო სიყრმის მეგობრის მოლოდინში გიორგი
მეფე. აინუნშიაც არ მოსვლია მარიამის მიერ საიდუმლოდ განდობილი
ამბები.

თრიალეთელების მიერ ორჭოფულად დაღუპულ სადღეგრძელოს გამო ესა-
სთქვა: ალბათ ჩემს სადღეგრძელოს დაღუპდნენ ისინი და ის ბედშავი მახა-
რაი აურევდო რაიმეს. „მე შენგან მიკვირს, მაიკო, ესლა ნახეთ შენ და შენმა
ძმისწულმა ლიპარიტ ორბელიანი? მეც ბევრი რამ აუფი მახსოვს მისგან,
მაგრამ არც კაცაცომა მავიწყდება მისი. ავკარგიანი კაცია ლიპარიტ, პურა-
დი და მომლხენი, სხვა რაღა გინდათ მისგან?“

რაიცა შეეხება ბარქიაროკის წიგნს, არც ეგ გაჰკვირვებია გიორგის. „სულ-
ტანთა ზრდილობა ეგაა, ივინი მუდამ ასე სთავაზობენ ქრისტიან მთავრებს
თავიანთ ქითაბს. მეც ბევრი მიტრიალა მალიქ-შაჰმ, ორ-სამჯერ ნადირობის
დროს ჩამომიარაჟა, ხან ისპაჰანში, ხან ბაღდადში. მუჰამედის შჯულზე თუ
შესდგები, აღარბაგანს მოგიბოძებო. რა შავ ჰირად ვაქნევდი მის გადაზოკილ
აღარბაგანს. ის იყო და ის, მეც გაეუჩუმიდი. შემდგომ ამისა არც ერთ ჩვენ-
თაგანს გახსენებია ეს ამბავი. გამოთხოვებისას გადამკოცნა და გზა დამი-
ლოცა“.

მარიამმა შენიშნა შამან ერისთავისთვის შესარჩევ ღვინოების ჰაშნიც
ემოქმედნა მის უცნებაზე, დადუმდა და დარბაზში მარტო დასტოვა მეფე.

სამხრობამდის უცადეს თაყვერელ სტუმრებს. ბოლოს მეფე გიორგის შე-
ეშინდა მათ მოლოდინში თრიალეთელნი არ დამეშვესო, პური მოიღეთო,
უბრძანა მესტუმრეთუხუცესს.

ნადიმიც მალე მოთავდა, უკვე ჰურჰელი გაჰქონდათ მეჯამეთა და სწორედ
ამ დროს შემოვიდა გაზარებული მახარაი: შამან ერისთავი დიდის ამალითა
და ძღვნით შემოვიდაო ციხის ეზოში.

უცნაურად აღელდა გიორგი მეფე, ანაზღად მიატოვა ლიპარიტთან ნარდის
თამაში.

ბარე ზუთიოდე წელი გადიოდა, რაც სიყრმის მეგობარი შამან ერისთავი არ
ენახა მას. ამასობაში ჩუტყვავილას დაებრმავებინა მრავალნაყადი მხედარი,
რომლისთვისაც ბრძოლის ველებზე ისრებს ვერ წარეტაცათ თვალის სი-
ნათლე.

როცა თეთრწვერიანი, ქვიშისფერ თორიანი დეკაცი მოადგა დარბაზის ღია
კარს, ხმა გაჰკმედეს სტუმრებმა და ხელშინაურთა.

დარბაზში შემოვიდა თაყვერის ერისთავი, ცალი მკლავი თავის ვაჟის,
ჯონდის მხარზე დაეყრდნო, ხოლო მეორე უმცროსი ქალის, თვალმშვენიერ
გვანცას კისერზე გადაეხვია.

„ეჰ ვაჟ“, დაიძახა გიორგი მეფემ, ორივე ხელი შუბლზე შემოიკრა, ატი-
რებული მიეჭრა ბრმას და გადაეხეინ ურთიერთს თანამოღაშქრენი. უსინა-

თლო თვალთაგან დადენილი ცრემლები მოწანწკარებდნენ პოპოკიდან ახლო ამოღებულ ბამბისფერ წვერზე.

სტიროდნენ მარიამ და ელენე დედოფლები, დედისიმედი და მამისიმედი წინამდგომი შარვაშისძის ასული მზისავე, ლიპარიტ ორბელიანიც ბალღივით ქვითინებდა, რატისაც აუწყალდა თვალი. მხოლოდ ქუთათელი იდგა შუადარბაზში პირგამეხებული, საერთოდ აღმღვრეველი დავით მეფეც შეატოცა ამ უცნაურმა სანახაობამ.

„ნეტავი მაჩვენა როგორი ხარ, გიორგი“, სთქვა ერისთავმა და მოიწმინდა ცრემლი, ცალ ხელს სახეზე უფათურებდა მეფეს და კოცნიდა ლაწვისთაგებზე:

„მადლობა უფალს, ხელის შეგვლებას რომ ველირსე შენსას. გიორგი ჭყონდილედი მიამბობდა, შენ ისევე იგივე დარჩენილხარ თურმე, მშვილდოსან ცხენოსანი რჩეული, პურადაც უკეთესი ყოველთა კაცთა. მე თვალის სინათლე წამართვა უფალმა, ბნელსა ვზივარ დღე და ღამ, ჩემთვის მზე არ მზეობს და აღარც ვარსკვლავნი ანათებენ ცაში. მადლი უფალს, რომ შენი ხმა კვლავ მომესმა, მეფეთ-მეფეთ“.

მარიამ დედოფალი შესძრა ამ სანახაობამ. ხმაკმედილი იჯდა იგი შორი-ახლო და შესტყუროდა თუ როგორ იღიმებოდა ორი მშვენიერი მოხუცი ურთიერთის სიახლოვით ბალღივით გახარებულნი.

გიორგი მეფემ უბრძანა მესტუმრეთუხუცესს, მზარეულთუხუცესს და ჭაშნაგირი მოეყვანა ახლავე. როცა ორივენი ეახლნენ, მზარეულთუხუცესს უბრძანა თავათ, ხბოს ბეჭი მოეტანა ახლავე, ახალი ქვირითი რიონის ზუთხისა, ირმის ცური და ეშვის ნეკნები...

ხოლო მეღვინეთუხუცესს — მოერთმია თაყვეთის მალღარი, ძველთაძველი ლენო კაპისკონისა და ბალდაღისა.

დასხა სტუმრები, მიუჯდა სიყრმის მეგობარს, თავათ უთლიდა ხბოს ბეჭს და აჰმევდა ისე, როგორც მზრუნველი დედა აურჩევს ხოლმე უსაქო ბაღს.

როცა ჭაშნაგირი დადგა შუაგულ დარბაზში, დაითხოვა მცირე ხნის შემდეგ, მე და შამანს ჭაშნაგირი აღარ გვჭირიო.

„ეს უშობელის ბეჭია, შამან, ხომ გახსოვს, ფარცხისში რომ მოგვართვა ნაომარზე ერთმა გლეხკაცმა“.

„ჩინებულია, ჩინებულია, გიორგი, გახსოვს, როგორ არა, გიორგი, იმ გლეხკაცს ჩქიფი არ აღმოაჩნდა. მე და შენ ხელით შევეჭკეოდით თურქულად, გლეხკაცი იცინოდა, მიზეზი ვკითხე, ეს პირველად ვნახე მეფე ხელით მირთმევდესო ხორცს“.

„აბა თუ გახსოვს რა გვარისა იყო ის გლეხკაცი, შამან?“ ერისთავი დაფიქრდა: „ღმერთო, გამახსენე“, სთქვა, შუბლზე ხელი მიიღო და წამოიყვირა: „ხორგაი“.

„ღიახ, ხორგაი“, დადასტურა გიორგიმ.

„ჩინებული სახლკარი ჰქონდა იმ გლეხკაცს, უწვერული იყო და ტყირბანი, თუ გახსოვს, გიორგი.“

„ღიახ, ტყირბი ჰქონდა მარჯვენა ლაწვის თავზე, აგრე გახსოვს, შამან“.

დასძინა გიორგიმ და ჩქიფით მიართვა სამივე სტუმარს ხორცი.

დავითი გაოცდა ამის გამგონე.

„აგრეთი გლეხი მე ვნახე, მამავ ბატონო, სამი წლის წინად“.

„სად ნახე?“

შევეითა გიორგი მეფე.

„როცა თრიალეთს მივდიოდით მე და ჭყონდიდელი“.

მწვადები მოართვეს სტუმრებს, მეფე გიორგიმ თავათ დაიჭირა შამფური ხელში, ეუბნება შამან ერისთავს:

„ეგ უშვის ნეწებია, შამან, ზამთარში მოვკალი უზარმაზარი ტახი რიონის ფონთან, მას შემდეგ საკომურში ვანახვინებდი შენთვის“.

სტუმრები და შინაურნი დარბაზიდან გავიდნენ, მხოლოდ მარიამ დედოფალი, დავით მეფე და ლიპარიტ ორბელიანი შესცქეროდნენ სიყრმის მეგობრებს.

„აგერ ჩვენს ახლოს დაბრძანდი, ლიპარიტ“, ეუბნება გიორგი თრიალეთის ერისთავს. „ჩვენ ღროულნი ვართ, ღროულნი, ახალ-უხლებნი ეუცხოვება ჩვენს გულს. ბალებივით გვჩვეოდა წაყიდება, ბალებივით უცოდველი გული გვრჩებოდა მაინც. თუ მისჭირდებოდა საქმე, ხმლითაც შევებრძოლებოდით ურთიერთს, მაგრამ მოსდგებოდა აღდგომა, შობა, ან ახალი-წელი, დედა, ან ძალუა, ან დიდება ძუძუზე კბილს დაგვადგმევინებდა, შეგვარიგებდნენ, ერთად ვიბრძოდით და ვიღწვოდით“.

„მხოლოდ მე და შენ აროდეს წაგვიდებივართ სიყრმეშიაც, მეფეთ მეფეო, ურთიერთს“...

სთქვა მშვიდად შამან ერისთავმან.

„მე და შენ, აროდეს, შენ ისეთი კაცი ხარ, უბეშიაც რომ ჩაგისვას კაცმა, მანდაც უდრტვინველი დარჩები, შამან“, ამბობდა გიორგი, „გახსოვს, ფარცხისთან, თურქის სარანგს როცა ევბრძოდით, წინა დღეს ნასამზრალამდის ვიცადე ალგეთის პირად, მიმწუხრისას მოაღწიე თავვერელი სპითურთ ბოლოს.“

გზაში ცხენი წამოგქცეოდა და ფეხი დაგეშაებინა თურმე, დაგინახე თუ არა, მოგვარდი, გიყვირე, გაჯკირდე დაგვიანებისათვის.

ხელში სადავე გეჭირა, ცალფეხზე იდექი, ახლაც მახსოვს, თვალები აგიწყალდა წყენისაგან. მე შემოგცქეროდი, მიყვირდა: რაღა დგას მეთქი ცალ ფეხზე? მეორე დღეს მტკიცეული ფეხით მასახელე ფარცხისში. გადაგხევიე და გაკოცე, შამან“.

„ნეტავი იმ დროს, გიორგი, არ მერჩია ფარცხისში მოვეკალი, მაგ შჯულ ძალდ თურქებს, თვალგაუხელად არ დაველოდებოდი სიბერეში სიკვდილს“.

სთქვა ნაღელიანად უსინათლომ და ფიალიდან ღვინო მოსვა მცირედით.

ახლა ზუთხის ქვირითი მოართვეს სტუმარს, მეფემ აიღო სინი, კოვზით გადაუტანა ერისთავს თეფშზე და ეუბნება:

„ეგ რიონის ზუთხის ქვირითია, შამან, შენთვის დააქვრინა მახარაიმ მესათხევლეთა ეგ ზუთხი“.

ახლა ლიპარიტს დაუსხა მეფე გიორგიმ ღვინო და ეუბნება:

„როცა კარისციხე ავიღეთ მე და შამანმა, გაჯივდა ციხისთავი ისახარ ბენ-ისმაილ. თუ პირველი თოვლის მოსვლამდის ციხის კლიტენი არ გამოგოგზავნია, თავს წაგაჭრი მეთქი, შევეუთვალე.“

მხოლოდ შობის კვირაძალში გამოგვიგზავნა მულაჰს ხელით ციხის კლიტენი. ციხეში შესული გაბრაზებული ვიყავი მასზე. გადაწყვეტილი მქონდა: თავი მომეკვეთა გაურჩებულ ციხისთავისათვის. ბევრი ძებნეს, ველარსად იპოვნეს საბათა. ბოლოს შამან წარგზავნე ციხისთავის გამოსაყვანად, ამოდ ეძია დარბაზებსა და საბათა სამყოფლოში. მანდ ეკლესია იყო ძველთაძველი ერთი, მჩიეთად გადაეკეთებინათ ბოლოხანს თურქთა. ამ მიზეზით მიადგა შამან. ხე-

დაეს: ნახევრად ბნელ ეკედერში ჩადრით თავშებურვილი ღია ცი შემოვცარა. ციხისთავის ცოლიაო, იფიქრა და პირი აარიდა ღიაცს, მაგრამ ფეხებზე წაყრდნულნი შემოესმა აჩქარებული; გამოუდგა, ფეხში სწვდა ვეება ფეხები და დაეცა. ღიმა შეპყრობილ ციხისთავს, ეს ოხერი ღეზი დამეფიწყებიაო სიჩქარის გამო, ცალ ფეხზე, სთქვა თურქულად და გაუღიმა შემპყრობელს. ისეთი ბალღური ღიმილი ჰქონდა თურმე მაგ ოჯახქორს, მოიხიბლა შამან ანაზღად. მეაჯა: ნუ მოვკვეთთო თავს.

ტყველ ჩამოვიყვანეთ გეგუთში, ღვინო ვასვით. ბოლოს გაჭრისტიანდა. კოჯიხისძის ქალი შეერთეთ, მუცლის საღმრთო გადაიყოლა ბედშავი, ახლაც ცხოვრობენ მისნი ნაშიერნი ისახარისძენი გეგუთში.

შესანიშნავი მოისარი იყო, ფრად გონიერი ტეხსეიპლემეტეს. არაბულა და თურქული ხომ ჩინებულად იცოდა. კარნიფორის ბრძოლაში თან გვახლდა მე და შამანს. მხოლოდ სიკვდილის წინ გამოუტყდა აღსარებაში ხუცესს: ზურცისძე ვარო გათურქებული. მისი პაპა გაქცეოდა დავით კუროპალატს ჩორჩანელის ციხიდან*.

კვლავ აუვისო ფილა მასპინძელმა შამანსა და ლიპარიტს და მარიამ დედოფალს ეუბნება:

„აგეთნი ვიყავით ჩვენ დროულნი, მაიკო, ომებში შეუპოვარნი, მაგრამ დამარცხებულ მტრისადმი გულმოწყალები, ღიაცთა და ტყვეთადმი პატივის მიმგებნი“.

დავით მეფე მღუმარედ იჯდა სუფრის ბოლოს. შეფარვით უპვრეტდა ლიპარიტსა და შამანს შორის მჯდომარე ქალწულებს. ღებევით წაგავდნენ ისინი ურთიერთს, ორივე ქერა და ტანკენარი, ორივეს სხივევით გარს ადგა აბრეშუმისფერი თმა, ყვრიმალეზთან ვაზის პყლებივით დაკლანძილი საყვარლად.

მკერდასენი და თქმოსრულნი, პაეროვანნი და მშვენიერნი, გულმოდგინედ ყურს უგდებდნენ დროული კაცების საუბარს, დაეინებით სღუმდნენ, მხოლოდ მაშინ, როცა გიორგი მეფემ უამბო თანადამსრრეთ თუ როგორ მისწვდა შამან ერისთავი ჩადროსანი ციხისთავის ღეზებიან ფეხს, ორივეს ტუჩზე გადაურბინა ნელმა ღიმილმა, მაგრამ მყისვე დაიოკეს იგი.

ტუჩები ღელისიმედს იმ საღამოსაც ისეთი წითელი ჰქონდა, როგორც შეტყუებული ფურცელნი ბროწეულის ყვავილისა, ხოლო გევანცას ოდნავ წამოზორცილი ბაგენი, ზემო ტუჩზე სირმისფერი, პაწია, მთლად პაწია ულუბები და თვალები ჰქონდა გევანცას სხვანაირი, წაბლისფერი კი არა, არამედ სუფთა თაფლისფერი და წარბები ისეთი დაღრეკილი, როგორსაც იმჟამინდელი ოსტატები უკეთებდნენ ხოლმე მინანქარზე დახატულ ღვთისმშობლებს.

მსახუთუხუცესი შემოვიდა:

დედოფალი ელენე მობრძანებასა სთხოვსო დავით მეფეს.

მარიამი მცხოვანებს მიეახლა.

მეფე გიორგიმ ფილა გაუვისო შამანს. მაჯაზე ხელი მოუცაცუნა და ეუბნება:

„ეგ შენი ნაძღვენი ღვინოა, ვეფო. მთელი ზამთარი ამ ბუხრის წინ შეეცეცოლი მას. შენ და ჩემს სიკაბუცეს გიგონებდით“. თავითაც გაივისო, მეგობრისას მიახალა და დასძინა:

„მრავალწელს მაიცოცხლოს შენი თავი, შამან, მრავალი ქირი გადაგვხდომია მე და შენ, მაგრამ გულში მძულვარება აროდეს შეგვიშვია, რადგან სი-

ძულვილი ჟანგია გულისა. დეე, სიყვარული გულს გიტვობდეს მარად-ჯამს.“
 „შენი წყალობით, მეფეთ-მეფეო“.

გრიგოლ-მამია
 გიგლიშვილი

მიუგო უსინათლომ.

გატვრინული იჯდა მარიამ დედოფალი, ოღნავ გაოცებული თავის ძმის იგავური საუბრისაგან. როგორი აუმღვრეველი ლხენით სთავაზობდა იგი ღვინოს ლიპარიტ ერისთავს, ყოველივე იმის შემდეგ, რაც მარიამმა ჯერ კიდევ დილით უამბო მას ლიპარიტისა და რატის უსაქციელობათა გამო. მართლაც როგორი ბალღური გული შერჩენიაო ბერიკაცს!

ხელაზლა დალიეს სადღეგრძელო დროულმა კაცებმა.

უკეთეს დროს შეგვასწროსო უფალმა!

დაილოცა მეფემ.

„ეჰ, მე რაღას ვნახავ, ჩვენო პატრონო აჲ, ბაღლობაში ჩავეარდი კვლავ, ჩვილივით ხელით დაგყავარ ჩემს ქალს გვანცას. მაინც ტკბილი ყოფილა ეზოვრება, გიორგი, ერთი გამახელია თვალი და მაჩვენა თუ როგორია ეს ქვეყანა და მზისქვეშეთი“.

„ქვეყანა წახდა, მთანი და შემოგვრჩენენ უცვლელნი კვლავ, მდინარენი თა-
 ვიანთ საღენს მიჰყევიან, მაგრამ იცვალნენ ზნენი და ჩვევანი ჩვენს თვალ-
 წინ. გულბოროტნი გახდნენ კაცი, სულის მშვიდობა შემოაკლდა მორჩთა
 თაობას. მახსოვს, როცა სამშვილდეთგან ტახტით მოვიყვანეთ სულჯართზე-
 ული მეფე ბაგრატი უფლისციხეში, შენც მანდ იყავი, მაიკო, განსვენებული
 დედა ჩვენი სასთაულთან უჯდა. ნანობდა მომაცვდავი: ომებს შევალეი ჩემი
 წუთისოფელი, მიწიერი მეუფება ყოველივე ამო ყოფილაო სიკვდილის
 წინაშე.“

ჩემი ვაჟი დავითი თავის პაპას დაემგვანა, შამან. ვეუბნები ვიკმართ მეთქი
 რაცა გვაქვს, მას სულ ომები სწყურია“.

მსახურთუხუცესი შემოვიდა, კატაი უგუნებოდ შეიქნა, ერისთავთ ერის-
 თავს ლიპარიტს მობრძანებასა სთხოვსო.

ლიპარიტი დარბაზიდან გავიდა და მეფე გიორგიმ განაგრძო.

„დღენიადავ სპათა წურთენასა და ცხენთა ჯირითსაა გადაყოლილი. ამ
 სოფლიურ ლხენაზე გული აიყარა, არცა ნადირობს, არც ღვინოს ეკარება.
 ტფილისი უნდა ავიღოვო, შიდა-ქართლი და ჰერეთი შემოვიმტკიცოვო. არც
 სულჯართზეული მამაჩემი ყოფილა ჯაბანი, ორგზის აიღო ტფილისი, ორ-
 გზისეე დაჰყარა, ზან ფადლონ ამირას ებრძოლა, ზან ტფილისის ამირას ბენ
 ჯაფარს, აღფ-არსლანს სამგზის შეება, აბალქალაქთან სისხლით შეღებეს
 მტკვარი, ბოლოს ორივენი ერთ დღეს დაიხოცნენ, აღფ-არსლანი და ბაგრატი
 მეფეცა და ვერდა რა ცნეს ერთმანეთის სიკვდილი. ესოდენ ნაომარმა მეფემ
 სამი ადლი ტილო თან წაიღო იმ სოფელს“.

სიტყვა ნაღვლიანად მეფე გიორგიმ.

„დალიე, შამან, ბაგრატ მეფის შესანდობარი“.

დასძინა გიორგიმ და კვლავ დაუსხა სიყრმის მეგობარს ღვინო.

ფილა ზეასწია უსინათლო ერისთავმა. ცეცხლმოღებულსა ჰგავდა ოქროს
 ფილაში მოკამყამე ლალისფერი ღვინო. დიდრონი სასანთლენი უხვად აფრ-
 ქვედნენ მის მშვენიერ თეთრ თმა-წვერს შუქს.

შამანმა პური ღვინოში ჩააწო და სიტყვა:

„ეჰ, საწყალობელი იყო სულჯართზეული მეფე, მიწისფერი მორეული
 ჰქონდა სახეზე, როცა დედამისს, დედოფალთ დედოფალს უთხრა:

„დღეაო, მეწყალვი შენ, რამეთუ ყოველნი შობილნი შენნი წარგვეტენ წინა და ეგრეთაა შენ მოკვდები“.

„ჰო და პირველსავე სიტყვას მოვიდეთ. აგრეთვე მოუსვენებელი ვაჟი, მეფე დავითი. ნამეტნავად აიყარა სიკბულის ღვენაზე გული. მეც აღრე დამაყისრეს ბაგრატოვანთა უმძიმესი გვირგვინი. ხელში მათივე სიკბრა მო-
მანჩეჩს ყრმას, მაგრამ ცალი ხელი მაინც არ შემიშვია სანადირო ქეიბურე-
ბისა და სასირეთათვის. ღვინოსაც ვსვამდი, არც დიაცთათვის დამიწყვეტია გული.“

სიტყვა გიორგიმ და თავის დას გაუღიმა, მაგრამ მშვენიერ გვანცას რა თვა-
ლი ჰკიდა, ღიმი დაიოკა ანაზდად. აიმღერა. ვერცხლის სინს ხელი წამოავლო
და შამან ერისთავს გაუწოდა:

„ეგ ზოხბის კექმაქია ნივრით, ქინძითა და ქონდრით შეკანული, შამან,
ნაღვინეზე ეგვე გვიყვარდა მე და შენ სიყრმეში“.

ლიპარიტის მიერ დატოვებულ ოქროს სელს დახედა და სიტყვა მეფე გი-
ორგიმ:

„ლიპარიტ ერისთავს ველარ ეგუება დავით მეფე“...

„ლიპარიტის აშმაგი მეც ჩამაწვეთეს ყურში“...

სიტყვა უსინათლომ ხმადაბლა.

„ჩემდენი მოღალატე სხვას ეის უნახავს“, განაგრძო გიორგიმ, „შენ გახ-
სოვს, ალბათ, რა დღე დაგვაწიეს ნიანია ქვაბულის ძემ, ვარდან სვანთა ერის-
თავმა, იოანე ლიპარიტის ძემ. მათზე უარესი ვაჩე კარიჭის ძემ, იოანე ხალ-
ტულარმა, როცა ეს უკანასკნელნი ბაგრატ მეფეს განუდგნენ და ბერძენთა
ლაშქარი თავს დაასხეს სამეფოს... ლიპარიტ დიდი და აბაზაის ძენი მიერთ-
ვნენ ბერძენთა დომესტიკს, მოსწვეს ქართლი და მოაოხრეს ატენის ხეობა.
ლიპარიტ დიდმა მოიროთო სომეხნი და კახნი, არყის ციხეში მიუხდა მეფეს.“

ქართლისა და პერეთის აზნაურებთან ბრძოლაში გამოიჭაღარდა თავი, მაინც
ვერიდებოდი სისხლისღვრას, შამან, დავით მეფესა, გიორგი ჭყონდიდელსა და
ახალგაზრდა ერისთავებს მუდამ ომებისკენ უქირაუთ თვალი. იმ მოხუცებულ
ვაზირს ველარ ვცნობილობ. თავვერიდან სულმობრძავე ჩამოიყვანეს, ახლა
წალვლისა და ჟუღლისციხის გასამაგრებლად წარგზავნა დავით მეფემ.

„ამიხილდნენ: ხარაჯას აღარ მიეცემთო ამიერიდან სულთანს მალიქ-შაჰს.
მალიქ-შაჰ დაბერდა, მაგრამ ბარქიაროკი მოვა და ისევ სისხლის ღვრა მოგ-
ველის, შამან, როგორიც ახალქალაქს დაატყდა ბაგრატ მეფის დროს.“

ძაგანს, ზედაზენის ციხის პატრონს ომს უცხადებდნენ, ეპისკოპოსნი და
მცხოვანნი დარბაზის ერნი მოვირთე, ძლივს გადავარჩინე ძმათა სისხლის
ღვრას ქვეყანა“.

ლიპარიტ ერისთავი მობრუნდა დარბაზში. მეფე გიორგიმ მასაც გაუცხო
ფილა და სიტყვა:

„არც ყიფჩაღთა მოსაყვანად ვინმეს წარგზავნას ვაპირებდით დროულნი,
არ დაგვიჯერეს, წილქნელი სტეფანოზ წარგზავნეს და გვარამ ბექისციხის
პატრონი. გვარამ ერისთავი ავად გამხდარა ბიზანტიონში, მაგ ბელშაგი წილ-
ქნელი ტყვედ წაუყვანიათ ყიფჩაღებს. დარბაზის ერთა ბჭობაზე ვამბობდი:
მგლებს ვინ უშვებს მეთქი ფარეხში?“

ლიპარიტ ერისთავმა ღვინო მოსვა, ჯერ გიორგი მეფეს გადახედა, მერმე
მარიამ დედოფალს გაუმართა მზერა და ესა სიტყვა:

„ზეგრატი კუროპალატმანც მოაყენინა ვარანგნი¹⁾“, სამი ათასი კაცი. გესომება, ალბათ, მეფეთ-მეფეო, ეგეტ. მოიყვანა და დააყენა²⁾ შიდა-ქართლის ლაშქრობითა და ამ ვარანგებითა, ლიპარიტ პაპი ჩემის შესაპყრობად, აღარ დაუცადეს მესხ მოსართა. შეიბნეს მეფე და ერისთავი სასირეთის ქალის თავთან. უკუიქცნენ შიდა-ქართლელნი, ველარ გაუძლეს ვარანგთაც ბრძოლას, ხოლო ლიპარიტ პაპაჩემმან მისცნა ვარანგთა პაშტნი³⁾ პურს უკაზმავდნენ ერისთავს და ვერე მოილხენდნენ მხალნი. ამდაც მოგახსენებდით მეცა: არ გამოგვადგება მეთქი ყოფნალოვან შემდგარი როჟის სპაი, ამის გამო გული აიყარა ჩემზედ მეფემან დავით“.

დავით მეფე შემობრძანდა დარბაზში, ლიპარიტმა ხმა გაჰყვირა, ხოლო მეფე გიორგიმ სარკმლისაკენ გაიხედა, მთვარის შუქს თვალი მოჰკრა ზედ-მომდგარს და სთქვა:

„მთვარე ამოსულა, შამან. ეჰ, ამ დროს მე და შენ მესათხეველეთ მიეყვე-ბოდით ხოლმე სათევზაოდ, არა? აწი ნელნელა აღმა აჰყევბარიონა ზღვიდან წამოსული ზუთხი“....

XV

„... და სიყვარული გართობაა გულმგმხვარისთვის“.

შამან თავგერის ერისთავის ასულის, გვანცას ჩამოსვლამ კვლავ აახმაურა შინაბერა სეფექალი და რუსუდანის თანამდგომნი გეგუთში. ისინი განზრახ აქებდნენ გვანცას, მისებრ ტურთა ქალი მთელს სამეფოში არააო ამ ეჰმად.

იმასაც ამბობდნენ: დედოფალთ-დედოფლის ელენეს სურვილისამებრ ჩამოიყვანეს გვანცა, დედისიმედს გაისტუმრებენ თუ არა თრიალეთს, გვანცას შერთავენო მეფეს.

ქუთათელი ბრძოლის გუნებაზე ჩამობრუნდა ბიზანტიონიდან, ურწმუნოებაჲ ფეხი მოიკიდა სასახლეში, პამპულა მახარაი უნდა აილაგმოს, ქაბუკ მედის შჯული განევშკვიდროთო. ჭყონდიდღუზედაც აღრენილი იყო ანტონი. რაც დავით მეფე ტახტზე ავიდა, ეკლესიებისა და მონასტრების აგებაზე ხელი აიღეს, სახელმწიფო სახსრები ცხენებს შეაჰამეს, ციხეების აგებას შეაღიესო მთელი საგანძურნი სამეფოსა.

მარიამ დედოფალი ხედავდა, მის წასვლის შემდეგ კვლავ ატყუდებოდა ალა-აქოთი. მესაწოლე ბერებს სიტყვა მოჰქონდათ მასთან: ზომ წაბრძანდება ბიზანტიონს მარიამ დედოფალი, რუსუდანს მყისვე გავხდი მონაზვნის ჩოხას და სამეფო პორფირით შევმოსავო კვლავ.

აგრე ამბობსო ქუთათელი ანტონი.

ამ ამბების გამო ჭმუნავდა მარიამ და სწორედ ამ დროს ჩამოვიდა გეგუთს სოხასტერის⁴⁾ მონასტრის ილუმენია თუთაი და ამცნო ორივე დედოფალსა და ორივე მეფეს:

დედოფალყოფილი რუსუდან, აწ სასძლო ქრისტესი, მონაზონი რიპსიმე,

¹⁾ ვარანგნი, ანუ ვორანგნი, რუს. ვარანგის „ვორანგნი“.

²⁾ პაშტნი — პურის საკაზმავი ცხრილია.

³⁾ წინა ნაკვეთებში ნახსენები იყო შეტოომით: სოხასტენი.

გეაგებათ: იერუსალიმს წარგზავნოთ იგი და ქართულ დედათა მონასტერში განაწესოთ თუნდაც უბრალო მორჩილად.

ერეკლესი
გინგლიცთქა

დედოფალმა ელენემ მოუსმინა თუთაის და დადუმდა.

შეშფოთდა შარვაშიძის ასული მზისავარ. დედოფალი ელენე ჯერ კიდევ გასულ კვირას დაეთანხმა მას, თრიალეთელნი წავლენ თუ არა, უნდა ეფიქრათ ზონასტრიდან რუსუდანის გამოყვანისთვის. ახლა როცა იერუსალიმს დააპირა დედოფალყოფილმა გამგზავრება, ეგზომ საეჭვოდ დადუმდა ელენე. მზისავარ, ძვალყურს უგდებდა მას. იგიც შემჩნეული ჰქონდა: მთელი ღამე ლოცულობდა, ბორგავდა, ძილფხიზლობდა დედოფალი ელენე.

მეორე დღით, უთენია იხმო შარვაშიძის ასული, შემოვიდა თუ არა საწოლის დარბაზში მზისავარ, მესაწოლე დიაცნი დაითხოვა. კარება ჩააკეტინა და ეუბნება სეფექალთა წინამდგომს:

„ახლოს მოსწიე ეგ სელი, მზისავარ“.

შარვაშიძის ქალი მიხვდა: ალბათ საიდუმლო რამ უნდა მიუწყოსო დიდოფალმა და გახარებული მიუჯდა სასთუმალთან პატრონს.

„თუ გახსოვს, რა გვარისა იყო გვანცას დიდედა, გურანდუხტ?“

„გურანდუხტი, დიდედა გვანცასი, კლარჯეთელ ბაგრატიონთა ქალი იყო, დიდოფალო, ბატონო“.

„აჰა, ახლა ცოვრელივე ნათელია, მზისავარ. ჭეშმარიტად, ბაგრატიონთა ქალი იყო გურანდუხტ, ბაგრატ მესამემ აწვია ფანასკერტის ციხეში თავისნი დისწულნი სუმბატ და გურგენ და პატიმარ ჰყო იაინი. შეიღნი მათნი ბიზანტიონს გაიქცნენ. უფროსი ძმის აშოტის შვილიშვილთაგანი ჩამოიყვანა მანან ერისთავის მამან ედიშერმან და ცოლად დაისვა, არა?“

შარვაშიძის ქალი მიხვდა თუ რას გულისხმობდა დედოფალი ელენე და უთხრა ღიმილით:

„მეფური სისხლი აქვს, დიდოფალო, თვალმშენიერ გვანცას“.

დედოფალმაც გაიღიმა და სთქვა:

„არც ნათესავერი კაცშირი შეუშლის ხელს, მზისავარ, როგორ გგონია, აა?“

„აბა საიდან, დედოფალთ-დედოფალო, ბატონო. ბაგრატ მესამე მამა იყო გიორგი პირველისა, ზომა? ესე იგი პაპის პაპა დავით მეფისა, ზომა? ზოლო გურანდუხტ ბაგრატ მესამის დისწულის შვილიშვილთაგანი? ესე იგი, ეს უკვე მერვე მუხლია, ზომა?“

მერვეაო, დაუდასტურა დედოფალმა ელენემ, თუმც კარგად არ იყო თავათა გაკვეთული, მერვე იყო თუ მეცხრე, რადგან ამ წუთში იგი ფიქრობდა მხარი დაეჭირა თუ არა რუსუდანის იერუსალიმს წარგზავნისათვის?

„წენ მიმიხვდი, მზისავარ, თუ რად ვიკითხე ეს ამბავი?“

„მიგზიხვდი, როგორ არა, ჩვენო პატრონო“.

„მშვენიერი ქალია ორბელიანის ქალი, უწყინარი და თავმოდრეკილი, ღვთისნიერი და სათნო, მაგრამ მრავალი საფრთხე მოელის ამ მოყვრობისაგან ჩემს პირმშოს, ზომ გიამბო შენაც კოშმან ბერმა, ბარქიაროკი ეპოტიწება ორბელიანის ქალს... გარდა ამისა, ორბელიანთა მოყვრობა ბაგრატიონს არ გამოადგება“.

„მართალი ბრძანებაა, დიდოფალო, ბატონო. შროშანს უწოდებს დედისიმედს გიორგი ჭყონდიდელი, მაგრამ ასკილის მორჩს ჯერ აროდეს მოუხბამს შროშანი“.

მცირე ხანს სდუმდა შარვაშიძის ქალი, შემდგომ ამისა, ჩურჩულით დასძინა:

„ალბათ იმასაც მოგახსენებდა კოზმანი, საშობოდ ლიბარიტის ზეგნებითაა ტიუბებიან ისინი მეფეს, რათა ბარქიაროვის სარდალი ქერბოგა დაახვედრონ ლაშქართურთ სტუმარს“.

ელენე დედოფალი შეჰზარა ამ ამბავმა: ასეთი რამ ჯერ არ ეთქვა კოზმან ბერს მისთვის.

„არა, არასოდეს, შვისაყარ, არც გვანცას გავუშვებ გეგუთიდან ამ ზამთარს, ვერც დავით მეფე წაბრძანდება თრიალეთს. როგორც თვალი შორს, ისე გული შორს, მშვენიერი გვანცა უთუოდ მოხიბლავს ჰაბუტს“...

„ალბათ მოიწყენს მეფე და სიყვარული გათოვდება გულმკმენვარისთვის“.

დაასკვნა შარვაშიძის ქალმა, რომელსაც სიყვარული აროდეს განეცადა თავათ, რადგან აქუმი იყო იგი.

XLI

ორაქში ჯვარი

„მართალსა ბრძანებ, ავგუსტა“, ეუბნება ელენე დედოფალი თავის მუღს, მარიამს. „ალბათ უმძიმს დედოფალყოფილს, რუსუდანს, ეგზომ ახლოს ეგულებოდეს სათაყვანებელი პირმშო, და ვერ ხედავდეს მას“.

თვალი აუწყალდათ ორივე დედოფალს, გული აუჩვილდათ მათ ფერხითი დაშხლადით: კატაის და შარვაშიძის ასულს შვისაყარს.

დედისიმედი და გვანცა შემოვიდნენ საწოლის დარბაზში. დედოფალმა ელენემ მინაღმების პასუხად აკოცა ორივეს, დედისიმედი კატაის მიუჯდა ფერხითი, ხოლო გვანცას მკლავში ხელი წაავლო ელენე დედოფალმა, ყვრილში აკოცა ხელახლა, მუხლისთავთან დაისვა, თავზე ხელს უსვამდა ქალწულს და მეორე ხელით იწმენდა ცრემლებს. გაოცებული შესცქეროდა დედისიმედი ამ ამბავს, ვეღარ გაეგო რად სტირიდნენ დედოფლები?

ბოლოს მარიამმა სთქვა დედისიმედის გასაგონად:

„ამეჟად იერუსალიმს მიმავალ გზას ძარცევენ სელჯუქნი, მაგრამ ნიკეის სულტანის სარწმუნო კაცია კონსტანტინოპოლში, ამირა აბდ-ელ-ვაჰიდ, წიგნა გაუგზავნი მე მას. ხოლო იგი თავის მხრით მისწერს ამირ ნეჯიმ-ედდინ ილ-ლაზის“.

„ილ-ლაზი ვინლაა?“

იკითხა კატაიმ.

„ამირ ნეჯიმ-ედდინ ილ-ლაზის ჩააბარა საუფლოდ იერუსალიმი მალიქ-შაჰ სულტანმა“.

მიუგო მარიამმა.

ელენე დედოფალმა ცრემლები მოიხოცა. მიხვდა ასეთი შეუფარველი მოფერება გვანცასი იქვეულობის ნატამალს აღძრავდა დედისიმედის გულში, თავზე ხელი მოუსვა თაკერის ერისთავის ასულს კვლავ და ხმამაღლა სთქვა:

„ჩემს მუხლზეა ეგ გოგონა გაზრდილი“.

მინც გაოცებული შეხვდა ამ მცირე ამბავს კატაი. ლიბარიტსა და რატის ბოლომდე არ გაუმხელიათ თავიანთი საიდუმლო მისთვის, რადგან ორივეს სჯეროდა: ღიაცს იღუმალი არ ენდობათ, არც ბარქიაროვის მიერ გამოგზავნილი წიგნი უჩვენებიათ მისთვის. რატის მიერ სიმთვრალეში დანაქადნევი

უსაზნო ქადილად მიაჩნდა კატაის, ამიტომაც მიამიტად ეგონა: საშობოდ შესდგებოა ნიშნობა.

გვანცას ჩამოსვლამ და მისი აღმოსავლეთი ასეთმა აღერსმა დიახაც დააფიქრებინა. ახლა კოზმან ბერის ნაჭურხულევსაც დაუფიქრდა: ელენესა და მარიამს გუნება ეცვალათ, ახლა გვანცას უქადიანო დედოფლობას ისინი.

კატაი წამოდგა და სასტუმროში გავიდა. სამზეროდან გასცქეროდა რიონის ქალებს და ფიქრობდა:

„ჰაჲ, ჰაჲ, ნოშრევან, შე უსინათლო თბუნელავ, ვაგლახ, შენისთანა უმეცარი დიაცის თათბირს რომ ავეყვი! რატომ ცხენი არ წამექცა გზაში, როცა მეფის კურთხევაზე ჩემი ქალი მომყავდა“.

ჯიუტი იყო დუქისძის ქალი ბუნებით. სირცხვილელულად გეგუთიდან წასვლა? ხომ სამუდამოდ მოექცებოდა თავი გასათხოვარ ქალს. კოზმან ბერი შემოეხეტა.

სახელიოდ ამზადებენო ცხენებს.

რაღა დროს წასვლაა, ლიპარიტი მოსძებნე ახლავე, მეფე გიორგისთან ნარდს თამაშობსო ეგონებ.

ეს მესამეჯერ უნდა გადაედო თრიალეთს წასვლა ლიპარიტს.

„ამ სამ დღეში მრავალი რამ გამოირკვევა“, ფიქრობდა კატაი. „რუსუდანს იერუსალიმს აგზავნიან, შამან ერისთავი თაყვერს უნდა წავიდეს ზეგ, აბა ენახოთ თან თუ წაიყვანს გვანცას? თუ ეს არ მოხდა, მართალი ყოფილა შარვაშისძის ქალი: ალბათ ქუთათელი და ელენე დედოფალი შეთანხმდნენ: რუსუდანის წასვლის უმაღლეს გვანცა შერთონ დავითს. აჲ არც ნომოკანონი დააბრკოლებს საქმეს. თუნდ არტანუჯელ ბაგრატიონთა ნაშიერია გვანცა, მაგრამ მეცხრე მუხლის ნათესავობა ხელს არ შეუშლის ჯვრისწერას“.

სამ დღესაც ზეარამდგარა კატაი, რადგან რუსუდანის გამგზავრებას მცირეოდენი დაბრკოლება გადაელობა წინ.

დედოფალყოფილმა უარი სთქვა ანისიდან მზითვად მოტანილ განძზე, გეგუთში სტოვებდა იგი უძვირფასესს ოქრო ოფაზის სამოსელთ, მარგალიტთა მოოქვილ ქუდებსა და ქოშებს, ოქრობეჭდილ ხატებს, ვერცხლის სარკეებსა და ოქროს ქურქებს, სინებს, ლნგარებს და კოვებს, ირანულ ბადიებს აგრეთვე ოქროსას, ვერცხლის თორებს სადიაცოს და ვერცხლისავე ცხენსაყაზმებს, ოქროს სასანთლებებს და მინანქარის ხატებს, ლალებით, იაგუნდებით და დიდ-დიდი ზურმუხტებით დამშვენებულ საყურეებს ოქროსას, რომელნიც საუკუნეთა მანძილზე ეტარებინათ სომეხ ბაგრატიონთა და არწრუნის დინასტიების ნაშიერთ.

ერთადერთ განძს ითხოვდა იგი, ეს იყო ორკეცი ჯვარი ძელი ცხოველისა, რომელიც საომარ ჯვარად ჰქონდა ბაგრატიონთა გვარეულობას. სწორედ იმ წელს, როცა ქუთათისის საქურქლენი გაძარცვეს თურქთა, ეს ჯვარი ანთიმოზ ბერმა გააპარა სახედარზე აკიდებული ზურჯინით და სამ წელს სათაფლიაში ჰქონდა ხომლის მთის ნაპრალებში გადაამალული.

ეს იყო ბარე ხუთი წყრთის სიმაღლე საომარი ჯვარი, რუბინებით, სამარაგდებით, მარგალიტებით მოოქვილი სრულად. ჯვარის სახისავე ლესკუში ესევნა იგი. თავით ლესკუშიც შემკული იყო, აგრეთვე ძელი ცხოველისაგან გაკეთებული. ას ორმოცი ლიდრონი ზურმუხტის თვალი ამშვენებდა მას, ასზე მეტი ლალი, ამდენივე ნიშაბურის მარგალიტი, დიდ-დიდნი საფირონნი და აღმასნი, კიდევად გარსმოვლებულნი.

ეს ჯვარი გაცილებით უფრო ძვირფასი იყო, ვიდრე იგი, რომელიც გიორგი პირველმა მელქისედეკ კათოლიკოსის ხელით გაუგზავნა კიბორჩხაძეს. იგი ინახებოდა ადგილობრივად გეგუთში, რადგან გიორგიმ მისი საკუთრებით სჯეროდა ძლევის ძალა მისი.

ბაგრატ კუროპალატს არა ერთხელ თან ხლებია ეს ძელი ცხოველი გამუდმებულ ომებში, ფარცხისისა და კარის-ციხის ომებში გამარჯვებას მას მიაწერდა გიორგი მეფე.

გიორგი დიდად წყალობდა რუსუდანს, ფრიად აფასებდა ამ „სათნოსა და ქრისტეს მოყვარე დიაცს“, როგორც თავით იტყოდა ზოლმე, მაგრამ ჯვარის მიცემაზე შეყოყმანდა.

ქუთათელმა ყური მოჰკრა თუ არა ამ ამბავს, გეგუთს ჩამოიჭრა მყისვე, დაიმართებელა გიორგი და შეჰქადრა:

„როგორ იქნება, მეფეთ-მეფევ, ეგ ზომ სასწაულთ მომქმედი ჯვარის გაშვება სამეფოდან ისეთ დროს, როცა უშჯულოება მოძალებულია ჩვენს თავზე, სხვა არ იყოს რა, ლაშქარს მოაკლდება ძლევა“. მაგრამ წინაღობით ერთხმად დაადგინეს ორივე მეფემ და ორივე დედოფალმა, ძელი ცხოველი გაეტანებინათ ქრისტეს საფლავზე სალოცავად მიმავალ რუსუდანისათვის, ამიტომაც უთხრა გიორგიმ მთავარეპისკოპოსს:

„რამ აგაღელვა, მღვდელმთავარო, აგრე, იერუსალიმს ვაგზავნით საომარ ჯვარს და არა მექას, არა?“

ქუთათელმა თავი ჩაჰქინდრა და წაილულულა:

„ერაყის გზებზე სელჯუქიანნი თავს ესხმიან ქრისტეს საფლავზე მიმავალ მლოცველებს, ვთქვათ ამირ ილ-ლაზის სპანი წინ დაუხვდნენ დედოფალყოფილს“? მეფემ გაიცინა და სთქვა:

„მაგას რად იტყვი, ვეუო, რამდენგზის ხლებია ეგ ჯვარი ომებში მიმავალ ბაგრატ მეფეს თან, მეც მან გამამარჯვებინა სამეფის, რაღა ახლა უნდა ჩავარდეს იგი აგარიანთა ხელში?“

თუ პორტატისას ღვთისმშობლის ხატმა ზღვაზღვა ცურვით მიაღწია ნიკეადან ათონამდე, ნუთუ ძელი ცხოველს ვერ ჩაიტანს დედოფალყოფილი რუსუდანი იერუსალიმს?“

ქუთათელი დადუმდა, რადგან ამგვარი საბუთის წინააღმდეგ აზრის გამოთქმაც მწველბელობად ჩამოერთმეოდა მღვდელმთავარს.

უკეთუ ჩემმა ნათხრობმა თავი არ მოგაწყინა, ჩემო მკითხველო, შენც დარწმუნდები, ეგ ძელი ცხოველი მშვიდობით ჩაიდწევს იმ აღრეულ დროს ზუფთიდან კონსტანტინოპოლს. მერმე ნიკეადან გადაივლის სელჯუქიანთა სასულტანოს ერაყის გზითა, რა თქმა უნდა, მარიამ დედოფლის წიგნის წყალობით, რადგან მარიამს შორიდან ეტრფოდნენ როგორც ნიკეას სულტანი სოლიმანი, ისე მისი სარწმუნო კაცი ბიზანტიონში, ამირ აბდელ-ვაჰიდ და იერუსალიმის მპყრობელს ნეჯიმ-ედდინ ილ-ლაზისაც განაგონი ჰქონდა ორი კეისრის ცოლყოფილის სიტურფის ამბავი.

იერუსალიმის მრავალგზის გაძარცვისას ქართველმა მონაზვნებმა შემოინახეს იგი, ბოლოს ფრანკთა ჯვაროსნებმა წაიღეს, ძელი ცხოველი, როგორც სასწაულთ მომქმედი „Croix d'outre mer“, ¹⁾ დიდის ზეიმით დაასვენეს პარიზში, სენ დენისის ველზე, იმ პატარა ბაზილიკაში, რომლის ბალავარზე ნოტრ დამის ტაძარი აშენდა გვიან.

¹⁾ ზღვისგაღმედი ჯვარი.

ისევ პირველთქმულს მიეცურუნდეთ ახლა.

მთავარეპისკოპოსი ქუთათელი აღშფოთებული იყო. იგი გულმოდგინედ ამტკიცებდა: ეს ჯვარი ნაკეთები იყოფო იმ ძელისაგან, რომელზედაც „დამოპყიდეს უფალი“. სპარსთა მიერ 614 წელს იერუსალიმის „წარტყუენის“ დროს ზოსრომ სამხედრო აღფად წაიღო იგი. ბოლოს ირაკლი კეისარმა გაანთავისუფლა, თავათ იტვირთა ძელი ქრისტესი და დიდის ზეიმით გოლგოთზე აიტანა.

ქუთათელის თქმით, ქრისტიანეთ დაენაწილებიათ ძელი და საქართველოს წილხედომილისაგან ეგ საომარი ჯვარი გაკეთდა, ასეთი ფასდაუდებელი განძი ზღვას გადაღმა უნდა წარგზავნოსო დავით მეფემ. ეგ მოჰქონდა უმთავრესს საბუთად ქუთათელს, ჩურჩულებდა: დავით მეფემ სარწმუნოებაზე გული აიყარაო.

ელვისებრ მოსდევს ეს ამბავი მთელ სამეფოს ბერებმა, გულალრენილი იყვნენ ეპისკოპოსნი, მაინც გადაწყდა იერუსალიმს წარგზავნა რუსუდანისა.

გიორგი მეფემ ბრძანა და შეგანძურთა უხუცესმა გასცა დედოფალყოფილის საგზლად ორი ათასი დიპრემი, შეიდი ლიტრა ოქრო, ხუთი ხატი ოქრო-ქვდილი აღმასებითა და ლალებით შემკული, შეიდი ყელსაკიდი ხატი, იაგუნდებით დამშვენებულნი.

მარიამ დედოფალმა თავის მხრით ათასი ბოტინატი უსაგზლა რუსუდანს, სამი ხატიც ოქროსი. შეიდი მხევალი გააყოლეს თან, სამი მესაწოლე ბერი და ლაქაკაი, მისივე შიშმენვარი.

შაბათს გაემგზავრნენ სოხასტერს დედოფლები მარიამი და ელენე დიდის ამალით; მათვე ახლდნენ კატაი და მზისაყარ, შარვაშისძის ასული. უფლისწული დემეტრე თან წაუყვანეს გამოსათხოვრად დედას.

ცალიერ ეკლესიაში დაუხვდათ სტუმრებს საკურთხეველის წინაშე მუხლმოყრილი მონაზონი რიპსიმე, რუსუდანყოფილი. ერთადერთი მორჩილი თავლის სანთლებს ანთებდა კანკელზე.

როცა ეკლესიაში შემოვიდნენ დედოფლები, ელენეს ხელში ეჭირა უფლისწული დემეტრე.

გაჩირალდნებულ საყდარში შესვლისას შეკრთა ჩვილი, „აააო“ წამოიძახა. ეხოს გამგონერ მონაზონი წამოდგა, საწყალობელად მოდრეკილი, მთვარეულსაგით წამოლასლასდა საქალებოსკენ.

დიდდამ აგურის იატაკზე დააყენა ყრმა, როცა შავოსანის აცახცახებული ხელები წაეპოტინა მას, იტარა ბაღდმა და ელენე დედოფალს მოეჭიდა კალთაზე.

მონაზონი იატაკზე დაემხო და თაყვანისცა უფლისწულს.

დედოფლები და მათი ამაღა აატირა ამ სანახაობამ. გიშრის კრიალოსანი მოიხსნა მონაზონმა, ხელში შეაჩეჩა ყრმას, მხოლოდ ახლა მინებდა შეილი დედს და მწუნხარებისაგან დამხრალ ღაწვებზე მოუცაცუნა ვარდისფერი თითები. დაჩოქილნი სტიროდნენ დედოფლები და მათი მხლებლები.

ბოლოს საკურთხევილიდან გამოვიდა თუთიას ლანდი, მიეახლა დედოფალყოფილს და სასტიკი ხმით წარმოსთქვა:

„აჲ კმარა გოდება, დოო რიპსიმე“.

ესა სთქვა, ცალი ხელით ყრმა გამოართვა დედას და ელენე დედოფალს გა-

დასცა, იგივე ხელი წაეპოტინა ძელი ცხოველს, რომელიც მესაწოლე ბერს ეჭირა მანდვე, გადასცა რუსუდანს და ხმამაღლივ უთხრა: „აჰა, წარიღე, დაო რიბსიმე, ძელი ცხოველი ქრისტეს საფლავზე“.

გეგუთის სასახლეში კარგა ხანს ჩურჩულებდნენ ხელშინაურნი: დედოფალმა რუსუდანმა ორკეცი ჯვარი წაიღოვო იერუსალიმს. რა თქმა უნდა, ამით გულისხმობდნენ არა მარტო ჯვარისაზოვან ლესკემაში ჩადებულ ძელი ცხოველის ჯვარს, არამედ დედოფალყოფილის უბედობას პირადს, და დემეტრე უფლისწულისადმი გაუნელებელ სიყვარულს.

XLII

ასპიტის მწუკთვნელი

გეგუთში უცნაურად ზნე იცვალა დავითმა. შესაძლოა ჯონდის, შამან ერისთავის ვაჟის ჩამოსვლასაც მიეწეროთ ეს. ქცევით ნიანია ბაკურიანს მოავგონებდა მას ჯონდი.

ჩინებულად შეუწყეს მხარი ურთიერთს დავითმა, დედისიმედმა, გევანცამ და ჯონდიმ. მათ მიეცელა მახარაი თავის სათხეველებითა, ანკესებით და სირბადეებით.

ეს ის დრო იყო, როცა მახარაის ნახამთრალი ჭორები, კაპუეტები და შავარდნები ბურტყლს იცვლიდნენ, ახლებს იჭერდა აჯამეთში ქოსა. ამ საქმეს ისეთი გულმოდგინეობით ეწეოდა იგი, როგორც გიორგი ჭყონდიდელი საქვეყნო საქმეთა განრიგებას.

ხშირად სამს ერთად გამოიყვანდა მახარაი ძარიდან, ერთს თავზე დაისვამდა, ორსაც ხელებზე. სხვათ გააფრენდა. ვიდრე სამივეს ბურტყლს აცლიდა მორიგეობით ილლიიდან, დაგეშლნი ისხდნენ ეაშლის ზეგებზე მორჩილად. აბრალებდნენ ფეტვისფერ თვლებს და უცდიდნენ სირთა უფალის დაწრუწუნებას, ისევე, როგორც კარგად გახედნილი ცხენები მეჯინიბეს გაეჭყევიან მცირე მანძილზე, მერმე მოიღერენ კისერს და კეკლუცად თავს უკანტურებენ პატრონს.

დედისიმედი და გევანცა გახარებულნი იყვნენ ამ სანახაობით, კვიცივით უკან დასდევდნენ ისინი მახარაის.

ამით როდი თავდებოდა სანახაობა. როგორც კი მახარაი დააბურებდა ფრინველებს, ზოგს ხიზებს დაუცვლიდა, ზეთის ოყნას გაუტეებდა მოწყვნილთ, ახლა ჯონდი გამოდიოდა საასპარეზოდ. არ დაგეავიწყდეს, რომ თავით ჯონდი რომელიღაც მტაცებელ ფრინველს მიაგავდა ზედმიწევნით. შუბლდაბალს, დაწემაღალს და ცხვირკეზიანს, ადამის ვაშლი ჰქონდა ყარყანტოდან გამოჩრილი.

გრძელკისერას, მუდამ თავგადაბოტრილს, განზე გამდგარი ყურები თელის ფოთოლივით ჰქონდა წაწვეტებული. ასეთი იყო ჩვეულებრივად იგი, მაგრამ როცა რკინისპერანგი ზედ ეცვა ჟანგისფერი, ძერასა ჰგავდა. ოდნავ მოდრეკილს მხრები ჰქონდა სწორკუთხიანი, ნამეტნავად გრძელი ხელები კუნძისებრ კუნთოვანი, ფეხებს აცაბავა ადგამდა, საერთოდ მისი სხეული ისე იყო გამოჩორგილი, როგორც ჩვენი ტაძრების მშენებელთა ბარელიეფები, ძველთაძველი ოსტატების მიერ გამოკვეთილნი.

დასხდებოდნენ მეგობრები ხილნარში, გამოვიდოდა ჯონდი და გააჯერებდა მახარაის ბეზრეკა ქორს, ისეთ წუთში, როცა ზომაზე მეტ ლუკმას გადასანსლავს ხოლმე ქორი, კისერს წაიგრძელებს, ჩინჩაყვს გაიბერავს, მოსტყუვება და დაფეთებული აბრიალებს ფეტვისფერ თვალებს.

ახლა ღმერთს წვიმას ევედრება მოწყურებული ქორი.

გაშლის თავის გრძელ მკლავებს ჯონდი, ვითომ მიფრინავს ეთერში, ჯერ ზანტად აკეთებს ირაოს, მერმე ასტებს ჯონდი ისეთ წივილს გულისმომწყურველს, როგორც ოხქანიან დღეებში მოგვესმის ხოლმე ციდან.

„გეგუთს კიდეც ერთი მასხარა შეჰმატებიაო, უბრძანებია მთავარეპისკოპოსს ანტონის შენს გამო, ჯონდი“, ეუბნება მახარაი, „აბა, ეგ გაჩვენე, როგორ სჭამს ქუთათელი“.

დაჯდება ჯონდი კუნძზე.

ორივეს ხელით იყრის პირში საკმელს და ისე ხარბად ნთქავს ყოველივეს, როგორც მახარაის ქორი.

ამ დროს მახარაი შესძახებს თავის ახალ შეგირდს:

„ახლა კვერტქსს კითხულობს ყოვლად სამღვდლო ანტონი“.

ზე წამოიჭრება ჯონდი, თვალებს დაკუსავს, ლოყებს გამობუშტავს, თვალებს აპარპალებს, თითქოს მიაწვდეს უხმობსო ტყიდან და ღაბაბჩამოშვებულ ამბობს:

„ზეგარდმო მშვიდობისა და ცხოვრებისათვის უფლისა მიმართ ვილოცოთ“.

„არასოდეს მინახავს ჩემს დღეში, კაცი კაცს რომ დამგვანებოდეს ხასიათით აგრე, როგორც ნიანია და ჯონდი ჰგვანან ურთიერთს“, ეუბნება მეფე გვანცას.

„აგრე ოინაზობს თაკვერში ჯონდი, მაგრამ სასახლეში თუ ამას გაბედავდა, არ შეგონა“.

ამბობს გვანცა.

მერმე ჩამოუვდებდნენ მეგობრები გიორგი მეფის მზეცებს, საჩიხებსა და გალიებში მომწყვდეულთ.

აქაც ყველას სათითაოდ გამოაჯაერებდა ჯონდი, ფოცხვერს, მგელს, გარეულ ღორს, რომელიც გოჭენიანად დააქერიან გასულ ზამთარში გიორგი მეფემ, გვიმრისფერ დათვს და ისპაპანიდან ჩამოყვანილ თუთიყუშებს.

„აბა მაჩვს თუ გამოაჯაერებ, ჯონდი“.

ეუბნება მახარაი.

ჯონდი გაჩუმდა, თვალები დაკუსა.

„ეგ არ გამოგივიდა, ნიანია უკეთ აჯაერებდა მაჩვს“.

ოსტატურად ბაძავდა ჯონდი გაბუტულ დიდებულს, გაფუყულ ეპისკოპოსს, არგანიან საბლთუხუცესს და კევილეჟია ციცხთუხუცესს გეგუთის სასახლისას, ცხენის მცნობს მარტია უძილას, რომელზედაც მახარაი ხეშრობდა: ცხენის ჩოჩორს დახედავს და ჯილაგს გაიგებსო მყისვე.

ყველაზე უფრო დასცინოდა ჯონდი ფარეშთუხუცესს ბეჟი კოჯიხიძეს, მასავით კისერს წაიგრძელებდა, გამოღერღებულ თვალებს აბრიალებდა მასავით.

დავითიც სხვებთან ერთად იცინოდა გულიანად. სულიერად ისვენებდა. ახალგაზრდული სიანცენი აგონდებოდა თავისი, ნიანია ბაქურიანთან ერთად ჩადენილნი გეგუთში.

დედისიმედის მიმართაც შეიცვალა მან საქციელი. თუ გასულ ზამთარში სხვათა თანდასწრებით თვალსაც ვერ უმართავდა თავის საცოლეს, ახლა არც

გიორგი მეფეს ებუებოდა, არც ლიპარიტსა და სახლელს მისას, არაგის, გარდა ელენე დედოფლისა.

ხშირად ერთად ისხდნენ დავითი, დედისიმედის გვერდით, ზემოთ ჩქით ჯონდი და გვანცა. დავითი ნიანის რომელიმე ოინბაზობის გამო უამბობდა მეგობრებს. შემოუსწრებდა თუ არა ელენე დედოფალი, დავითი ხმას გაჰყვებოდა მისევე და წამოდგებოდა. დილა აღრიან შეკავშირდნენ ცხენებს, მახარაი და მისნი მესათხვეწელი მიჰყავდათ, თევზაობდნენ რიონში, ხანაც დიდ სასირეებს დააგებდნენ ორ მუხას შორის ახოს ყელთან სადმე და უთვალთვალდნენ თუ როგორ სცივოდნენ ფრინველთა გუნდები ბადის კუნჭულებში.

სწორედ იმ დღეს, როცა დედოფლებმა სოხასტერს წაიყვანეს უფლისწულა დემეტრე, დავითმა შეაკავშირნა ხუთი ცხენი, სათაფლიას უნდა წაეყვანა: დედისიმედი, გვანცა, ჯონდი და მახარაი.

ამალა არ ინდომა, ორ მეჯინიბეს უბრძანეს მზაობა.

დღიდანვე კოზმან ბერმა დაყნოსა ეს ამბავი, ლიპარიტსა და რატის წასწერნულა: სათაფლიას მიჰყავსო დავით მეფეს დედისიმედი და გვანცა ცხენებით.

არც ერთ მათგანს კრინტი არ დაუძრავს. ბერი გაოცებული შესცქეროდა თრიალეთის ერისთავს.

როგორც თრიაქის მწვეველს ნელნელა შეუღდება ხოლმე ძარღვებში თრობა, თვალი დაეზინდება ოდნავ და ეცვლება ანაზდად ფერი, ასე მოეკიდა ლიპარიტ ორბელიანს ბრაზი, ჯერ ლაწვის თავებზე მოედო სწიფითლე, მერმე ყურები შეუფეკლდა და მაშლის ბიბილოსავით გაუხდა ისინი.

ხოლო რატიმ თვალი დაუბრიალა ბერს, თითქოს ეს მისი ბრალი ყოფილიყო, სათაფლიას რომ მიჰყავდა დავით მეფეს მისი დაი საღაღოზოდ.

რა დაინახა ბერმა, ჯეროვანად ვერ გასჭრა მის მიერ მოძღვნილმა შხამმა, ახლა იგიც უნდოდა განემარტა ლიპარიტისათვის, თუ რა იყო სათაფლია საერთოდ.

ერთგვარი წალკოტი სიძვისა, სადაც ჯერ კიდევ შარშან ნიანია ბაკურიანი დაათრედა კუროპალატისას მელიტას, ხოლო ძველად ბაგრატ კუროპალატს დაჰყავდა თურმე მოხუცი ერისთავების ახალგაზრდა ცოლები და სიძვის დიაცინი მოსალხენად და საღაღოზოდ.

იჯდა ლიპარიტ ერისთავი საკარცულზე, მუხლზე დაყრდნობილი მკლავი შემოედდა ნიკაპს ქვეშ, მისი ქორული მზერა მიშტერებოდა სივრცეს.

შეეშინდა კოზმანს: არ მომგუდოსო ბრაზმორეულმა, ადგა და გაიპარა ბერი.

როცა ხუთი შეკავშირული ცხენი სასახლეს წინ ჩამოატარეს მისრატულთა, რატი ახლად ამდგარი იყო, შილიფად ჩაცმული, ხოლო ლიპარიტი კიბეზე იდგა, გიორგი მეფესთან აპირებდა საწოლის დარბაზში შესვლას. მეფე მიეახლა ცხენებს, მისრატულს გამოართვა სკვითიას სადავე, საყბურები გაუსინჯა, სამკერდეს და მოსართავებს თვალი შეავლო, საძმე გაუსწორეო, უბრძანა მისრატულს, შემდგომ ამისა, თავით მიჰგვარა დედისიმედს.

ლიპარიტმა ეს იფიქრა: გიორგი მეფესთან მისვლას მაინც ვეღარ მივასწრებ, მოდი, დავით მეფეს შევაგონოვო ეგები რაიმე, გამობრუნდა და ღინჯად ჩამოათავა ხარისხნი კიბისა, მიუახლოვდა მეფეს და მოკრძალებულად შეჰკადრა: „ეგ სკვითიაა, მეფევე ბატონო, არა?“ (ისეთის კილოთი, თითქოს არ ცოდნოდა, თუ რომელი ცხენი იყო იგი).

მეფე გამობრუნდა და მოკლედ მოუჭრა ლიპარიტს:

საქართველოს
საგარეო საზღვრების
დაცვის სამსახური

„დიახ, სკვითია ვახლავთ, ერისთავთ-ერისთავო“.

ლიპარიტს ენა შეუბრკოლდა ოდნავ და როგორც იქნა, გამოიყენა ცხელი სიტყვები:

„მე შეშინია არ დააშავოს მაგ ცხენმა ყმაწვილი“...

ჩემი ცხენები მე უფრო მეტად მოეჯერებენ, ვიდრე ერისთავთაგანნი, ზოგნი“.

მიიღო პასუხი, მკაფიოდ და სხარტულად ნათქვამი.

ლიპარიტმა ისეთი რყევა შეიგრძნო, როგორსაც მიწისძვრის განმცდელი შეიძენოთ ხოლმე. მაგრამ თავი შეიკავა და ზორხთან მოღწეული სიტყვები დააჩნო თავათვე: „ნუ გავიწყდება, რომ მე მაშა ვარ ამ ქალისა, მეფევ ბატონო“.

ჯონდი და გვანცა მახარაის ელაპარაკებოდნენ ამ დროს, დედისიმედმა თვალი შეასწრო მამას, მას ისეთი საწყალობელი სახე ჰქონდა, როგორიც მხოლოდ მოხუცს ექნება ხოლმე, საკუთარი უმწივობის შემცნობს.

შეჯექიო!

თითქმის უბრძანა დავითმა ქალწულს. დედისიმედს სახე გაუბრწყინდა ანაზღად, დავითის მხარზე ხელი დააყრდნო და ყმაწვილურის ხალისით შემოახტა ცხენს.

რატიმ ველარ გაუძლო ამ სანახაობას, მოშორდა სარკმელს, რათა საკუთარი თვალით არ ენახა თუ როგორ მიაჯირითებდა „ეგ წყეული დიაცი“ იმ ფაშატს, რომელმაც თავი მოსჭრა სახელგანთქმულ მოჯირითესა და რაინდს.

ცოფმორეული თავქვე დაცვა საკუთარ საწოლზე, ყველა წმინდანს იფიცავდა, დავითისა და დედისიმედისათვის სამაგიერო მიეზღო სულ მალე. ველარც ლიპარიტმა გაუძლო იმის ყურებას, თუ როგორ მიაჭროლებდა მის გაურჩებულ ქალს ცხენთა შორის უფრჩესი ფაშატი.

ცხენოსნები აღმა აჰყვენენ რიონს. მეფეს თავისი თორი ეცვა ძერანფერი, თავზე ჯაჭვის ჩაბალახი ეხურა ბაგრატეული. ეგ ოდნავ სრული ჩაბალახი ისე მარჯვედ ჰქონდა შტბლის ქვემოთ ჩამოფხატული, ლაწვის თავებიც დაფარული ჰქონდა საცხებიტ. ასე რომ არც ქუთათისის სამოქალაქოში, არც ზემო სოფლებში არავის უცვნია გზად შეხვედრილს.

სოფლებს რა მიეახლებოდნენ, გზის ასაქცევებზე მაინც გამოდიოდა ჩვეულებისამებრ კაცი და ქალი. ზონჩით სთავაზობდნენ პურ-ლეინოს მგზავრებს.

მეფე უჩვეულოდ მოლხენილი ეჩვენებოდა მანდილოსნებს იმ დღეს.

„აგრე მხიარული აროდეს მინახავხარ, მეფევ ბატონო“.

უთხრა გვანცამ.

„დღეს მე ვისვენებ ხანგრძლივი მეფობისაგან“.

იხუმრა დავითმა.

„მე კიდევ ხანგრძლივი ვაზირობისაგან“.

სოქვა ჯონდომ, ლაბაბი ჩამოუშვა, გაიბუტა და მართლაც დაემშვავესა ღვაწლმოსილ ვაზირს.

იმ დღეს თავის ულაყზე იჯდა მეფე, ამიტომ არც ერიდებოდა სკვითიას გვერდით სვლას. შეღმართებს აწყდებოდა ქუჯაი.

სკვითიამ თავდაპირველად დაიჯაბნა დედისიმედი, იგი არ იყო გამოცდილი მხედარი, მაინც მალე დაიოკა ცხენი, ოლონდ, ხანგამოშვებით თავს წაართმევდა ქალს და შორს უსწრებდა დანარჩენთ.

ჯონდის გვერდით მიმჭროლავი დედისიმედი გზის ასაქცევიდან ზედავდა:

გვანცა ფრიად თამამად ებასებოდა მეფეს, მათი საუბარი არ ესმოდა, მაინც ამჩნევდა: ფრიად მოლხენილნი მგზავრობდნენ ორივე.

ისედაც გულდაწყვეტილს მოუხდა გეგუთიდან წამოსვლა. ზნეობის მცდელობაში ეს პირველად გადაუხვია დედისიმედმა მამის ნებას, თუმცა ცხადივით ეტყობოდა ლიპარიტს: არამც და არამც არ უნდოდა სკვითიაზე მისი შეჯდომა. მუდარით სავსე თვალებითაც ანიშნებდა: ნუ შეჯდებიო მაგ ცხენზე. რა თქმა უნდა, არც ის ეჭაშნიკებოდა ლიპარიტს, ჭაბუკ მეფესთან ერთად გაეშვა თავისი ქალი, მერმე სად? ყბაღაღებულ სათაფლიას...

ეს ამბავი მთელ წელიწადს ეყოფოდათ გეგუთელ და ქუთათელ ჭორიკანებს...

... მაგრამ მეფეს შოერიდა ლიპარიტ და იმიტომაც დაღუშდა, ეგ კიდევ არაფერი, მამა გაცილებით უფრო თვინიერი იხედოდა, მაგრამ კატაი და რატი? მათ არც უნახავთ ეგ, მადლობა უფალს, ფიქრობს დედისიმედი, თორემ, ვინ იცის, რა ამბავს დააწყევდნენ.

აგრე უხიაგად დაიწყო ეს დღე და მერმე რისთვის?

ნუ თუ მხოლოდ იმისთვის, რომ გზის ასაკტევიდან უყუროს თუ როგორ ეკეკლუტება მის მიჯნურს გვანცა.

ჰოა, ნეტა, ამ სამგლე სკვითიას კბოდედან გადაეგდო იგი. უცნაური ეგ იყო, ის ცხენი, რომელმაც სახელგანთქმული მოჯირითე რატიც ათრია ნაგუთენევეში, მონუსხულივით ემორჩილებოდა უმწეო ქალს, ცხენოსნობაში სავსებით გაუწევრთნელს.

დედისიმედი დაფიქრდა, ვინ იცის, ეგების მართალი იყოს მნათე მიჭელა... არა, მას არ უნდა მისი ნათქვამი მოიგონოს ახლა.

ჯონდის დაუსრულებელი ოინაზობაც აღარ აცინებს უკვე დედისიმედს. როგორ სისულელეებს როშავდა მაინც ჯონდი.

ეჰე, იმ მთიდან გამოდისო რიონი. ფასის მთა ჰქვიაო იმ მთას. მანდ ჯიხვებია ბევრი, კალმახებს ვიჭერდით რიონის სათავეში შარშან. წითელი ფორეჯები ჰქონდათ იმ კალმახებს.

დედისიმედმა არა მიუგო რა, რადგან მისთვის სულ ერთი იყო, როგორი ფორეჯები ჰქონიათ იმ კალმახებს.

ჯონდიმ კისერი წაიგრიძელა, ისე გააშტერა თვალები სივრცეში, როგორც ეს სჩვეოდა გამოღერღებულ ფარეშთუხუცესს.

ბოლოს ტუჩები დაპრუწა, მიმინოს უსტევენსო თითქოს, და სთქვა:

„მე მიყვარს... კალმახი“. მცირე ხნის შემდეგ: თევზაობა თუ გიყვარსო? წეკითხა ქალს.

არა, არ მიყვარსო.

მიიღო პასუხი.

ნადირობაო?

არც ეგაო.

„ყვავილები?“

არც ყვავილებით.

მთვარეო?

არც ეგაო.

მაშ რა გიყვარსო?

„არაფერი“.

!!!

261359等

မင်္ဂလာဒုံ ခရိုင်အုပ်ချုပ်ရေးအဖွဲ့

မဟာမုနိလ.

ჯონდომ ლოყები გამობუშტა და ზედმოწვენით დაემგვანა ქუთაისისკენ
დღღისიშედს მოერიდა, აუგად არ ჩამოშართვასო ასეთი უგულებელყოფა
ჯონდომ, მის მიერვე მოცემული კითხვები შეუბრუნა მასვე.

ახლა აღარც კალმაში მიყვარსო, არც ნადირობა, არც ყვავილები და აღარც მთვარე, მაგრამ...

ასე სთქვა ჯონდომ.

“သိသကဲ့သို့ ကျား”?

ღიმელოთ შეეცითბა ქალი.

„მაგრამ...“ ახლა ბლუკუნას მიზანა ჯონდომ და წამწამები დააპარპალა ისევე, როგორც ენაბრგვილებს ემართებათ ხოლმე ეს. და ბოლოს კვერექსის მკითხველი ებისკოპოსის კილოზე სთქვა:

„მაგრამ შენებრ ლამაზი რომ შემეძვარებდეს ვინმე, მაშინ მოგეცა, ერის-
თაღის ასეულო, ლხენა, კალმახიც მეყვარება, ყვავილებიცა და მთვარეც“.

„მე არც ისე ლამაზი ვარ, როგორც შენა გგონია, ჯონდი. გამიგონია, თა-
კერში მართლაც მრავალი გყავთო ლამაზნი, არა?“

„გეყავს, შერე რა?“

„ნუ თუ არავინ შეგიყვარდა შერშე?“

ჯონდომ მარჯვენა ყურის შიდაქანა უარის ნიშნად.

რად გავიკვირდება?

შეკითხვა დედისიმიდით.

„ლიაც ვინა ჰკითხავს არჩევას. ვინც მომეწონება თავვერის ციხეში, მოვა-
ყვანიებ მას, აგრეთი სიყვარული სცოდნია ჩვენს წინაპრებს და მეც მანდა-
ვარ“.

დედისიმედს მოეწონა მისი გულაზდილობა და ეს უთხრა:

„აი, მაგალითად, შე არ მიყვარხარ, ჯონდი, მაშ თაკვერს რომ ჩამოვიდე, მომიტაცებდი?“

„ღიბადაც“! სთქვა და გაუღიმა ჯაყმა.

„ახლა ეს შიზოქაზებ, ჯონდი, დავით მეფეს რომ საცოლზე წაართვას ვინმემ, შენ რას იზამდი?“

„მე იმას ოთხში ამოვიღებდი, დედის ხეულს გავფიცები“.

„აბა ვე იცოდე ამიერიდან, მე დავით მეფის საცოლედ ვითვლები, ჯონდი“.

ჯონდი გაწითლდა. ახლოს მიეჭრა დედისიშეშს ცხენდაცხენ.

მაპატიეო ეგ შლეგური ზუმრობა, ერისთავთ-ერისთავის ასულს.

„არაფერია, ჯონდო, მეც გეხუმრე, თორემ შენ ვინ მადირსებს დავით შეფს დაფიშვინო მზარი“.

ჯონდი დაიბნა, ვერ გაეგო დედისიმედის ნათქვამში რომელი ერთი შეეკატა ხუმრობად. ენა მოიკეცა პირში და ბუღბუღლივით დაუსტვინა.

შელმართი მოათავეს, ჯონდის ოინაზობაც მოსწყინდა უკვე. ზედადაზუნებში უკვე ნამდვილი ბუღბუღები უსტვენდნენ. ორბელიანის ჭალს ის ბედნიერი დღეები მოაგონდა, როცა ბუღბუღებს უსმენდნენ ლიპარიტის უბანში ორნი. მაშინ არც სასახლის ჭორები აწუხებდა მათ, არც მშობლების რიდი, არც ეგ მოსაწყენი ნომოკანონი.

მეფემ შორიდან შეამჩნია მოწყენილობა მისი. აიყოლია გვანცა და წამო-
ეწიენ მეწინავეთა.

დავითმა დედისიმედთან მიაგდო ცხენი. ახლა და-ძმა დაწინაურდა:
 „ხომ არ ურჩობდა სკვითია?“
 ნეეკითხა დედისიმედს დავითი.
 „არა, ფრიად თვინიერი ცხენი ყოფილა სკვითია. როგორც მიაშვებს, შენ გა-
 გიწრთენია იგი!“

„დიახ, მე გაეხედნე იგი!“
 დედისიმედმა ლიმილით თქვა:
 „იმასაც ამბობენ, ეშმას წურთენაც ემარჯვებოო დავით მეფეს თურმე“.
 მეფეს გაელიმა, ველარ მიხვდა, რას გულისხმობდა ერისთავის ასული.
 „წინაებზე მოწამეთის მონასტერში ვაზლდი დედოფალს მარიამს“. სიტყვა
 დედისიმედმა. „მომწყურდა, წყაროზე წამიყვანა მნათე მიქელამ.
 მღვიმეში დატანებულ თიხის მკლავიდან მოჰრანვედა წყალი.
 მნათე მიქელა მარწმუნებდა: ამ თიხის მკლავიდან ეშმა იჭვრიტებოო ეამი-
 დან ეამზე. შე ძირს დავიხარე, შევიხედე, არავითარი ეშმა მანდ არ იყო“.

„ეშმაო?“

ნეეკითხა მეფე, — წყაროსთავში რა უნდოდა ეშმას?

„ასე გვიამბო მნათემ, დავით მეფე უფლისწული ყოფილა მაშინ, ერთ სა-
 ლამოს ნადირობიდან მობრუნებულს გზაზე შემოხვდომია ეშმა, წასტანებია
 და შეუპყრია სული ბოროტი. ეშმა ჯორად ქცეულა წამსვე, ზედ შემჯდარა
 უფლისწული, აქ მოუყვანია, საყბურები შეუსხამს და ამ გალავანში შემო-
 უგდია. მეორე დღეს ბერებს გაჰკვირვებით საყბურებიანად რაღა სძოვსო ჯო-
 რი, საყბური აუხსნიათ თუ არა, ჯორი გაუჩინარებულა მყისვე, ხოლო ეშმა
 იმ თიხის მკლავში შემძვრალაო, ბილწი“.

დავითი დადუმდა, ცხენმა ქვას წამოჰკრა ფეხი, გაუჯავრდა ქუჯაის. დედი-
 სიმედმა ხელახლა შეხედა მას, მაგრამ რკინის ჩაბალახი ლაწვის თავამდე
 უწევდა მეფეს და ქალმა თვალი ველარ წაატანა, თუ რა რიგი იერი ჰქონდა
 მის სახეს ამ წუთში.

მცირე ხანს მდუმარედ მიჰყევბოდნენ ორივენი თავქვე მომავალ შარას.
 მოწყენის მიზეზი იკითხა ეკემა.

„გასახარელი რაღა მაქვს, მეფეც ბატონო, ამ სოფლად“.

!!!

„ხომ გითხარი ერთხელ, მე შენი საქმრო ვარ და არა მეფე, ან ბატონი“.
 ამოიოხრა ქალმა:

„მთელი ქვეყანა ჩვენს მიმართ ამხედრდა, ხომ ზედაც, მეფეც ბატონო, რო-
 გორც ჩემნი, ისე შენნი მახლობელნიცა, ქუთათისის მთავარეპისკოპოსი,
 ორივე სასახლის სეფქალნი. ახლა იმასაც ამბობენ: ახალი საცოლე გამოუ-
 ჩინაო შარავშისძის ქალმა მეფეს“.

„ენა?“

იკითხა დავითმა.

„თავით გეცოდინება, მეფეც ბატონო“.

დავითს საბეცელილი ეჩვენა დედისიმედი. ტუჩებზე ლაინისფერი ვადასდე-
 ბოდა, თვალის უბენი ჩაშავებოდა ოდნავ.

დაუყვავა ქალს. სულ ახლოს მივიდა მასთან ცხენდაცხენ. ხელი მოუცაცუნა
 ყვრიმალის არეში, იქ სადაც ვაზის პწკლებივით დაკლავნილ პაწია კულუ-
 ლებს აბიბინებდა ნიაფი.

„შენ, ალბათ, გვანცას გულისხმობ, სულო. მე და იგი ბაღთმშენებელ ერთანდა ვართ შეზრდილნი. გარდა ამისა“...

დედისიმედმა სადავენი მოსწია ცხენისა და მისთვის უჩვეულოდ მარჯვენა ლობით სიტყვა ჩამოართვა მეფეს:

სთქვა მეფემ.

„ვინ გადასწვა ეს ტყე?“

„ნამეხალია. ამ ტყეში ისეთი ძელქვები იდგნენ, ცხრა კაცი ვერ შემაწვდნენ-და მხარს“.

ჯერაც არ ჰყვავოდნენ ცაცხვები.

აურაცხელი თეთრი ფუტკარი მისეოდა ხომლის ფლატეებს. ნამქერივით ირეოდნენ პაერში სახვანი, შეჰხაროდნენ ნაპრალეზიდან გადმოხეთქილ თაფლს. გამაოგნებელი ზუნი იდგა ირგვლივ.

ზედიზედ აფრინდნენ გნოლის გუნდები, შეეხვეწნენ გნოლისფერსავე კლდეებს. ხარობდა მათი შემყურე ქაბუკი.

ფუნება დედისიმედს: „მაზარაი სასახლიდან გაგვაპარებდა მე და ნიანისა, აქ დაეხოცავდით გნოლებს, კოცონებს გაეაჩაღებდით და გვიამბობდა მოხუცი ცისა და ბრისას. მერმე გავეჯიბრებოდით მე და ნიანია, რომელი უფრო მაღლა აცოცდებოდა ე იმ წყვეტილი ბილიკებითა“.

ცხენები დააბინავა, ჯაჭვის ჩაბალახი უფრო მჭიდროდ ჩამოიფხატა სახეზე. ნილაბოსან მეფუტკრეს ჰგავხარო, ეხუმრებოდა ქალი.

ყმაწვილური კისკასით აჰყვა ქაბუკი ურთიერთზე შეყვარებულ ლოდების ფენებს.

დედისიმედი ცახცახებდა შიშისაგან. ბოლოს მიადწია რკინის ჩაბალახიანმა „მეფუტკრემ“ ნაპრალს, ხმლით გადმოიღო გოლეულის ზოდი.

როცა გოლეული მიაართვა ქალწულს, უკვირდა მას: როგორ არ დაგვბინესო მწერებმა?

დავითმა გაიღიმა და იხუმრა: ფუტკრები არ ერჩიანო მშვიდს.

წყაროს მიაგნეს მოწყურებულთა. უამრავი შავი პეპელა დასეოდა ყვავილებით მოჩითულ ველს.

დედისიმედმა სთქვა:

„შავი პეპლები აროდეს მინახავს ჩემს დღეში. საზარელი სანახავია ესენი, რალაც უზიავს გვიქადის ბედი. ჩემი დედამძღვე მიაშობდა, ნოშრევან. ალგეთში უნახავს თურმე ერთ საღამოს შავი პეპლები, ღრუბელივით დაეფარათ მდინარე. სწორედ მეორე დღეს თვალის სინათლე წართმევია ბელშავს. ამის შემდეგ ორი რამის მეშინია ამ ქვეყნად: ყვავილისა და შავი პეპლებისა, მეფეც ბატონო“.

დავითმა გაიღიმა და მიუგო:

„ნუ თუ მარტო შავი პეპლებისა, შენ ეს მითხარი, რისი არ გეშინია, ჩემო?“

„მე არ მეშინია მგლისა, არც აფთარისა და არც ავაზისა, რადგან არასდროს მინახავს ისინი“.

„თაგვისა?“

ჰკითხა მეფემ და ნიკაპზე წაეღო ხელი.

ბალღურად გაბუტულმა ტუჩებმა სთქვეს:

„ჰოჲ, ჰოჲ, თაგვისა, მლამიობისა და ბაბაქუასი“.

„მორიელისა?“

შეეკითხა ღიმილით ვაჟი.

„ჰოჲ, ჰოჲ, მაგისაც... მოკლედ ბევრი რამის მეშინია ამ ქვეყანაზე. ჩემი დე-
დამძღვე დამცინოდა, შენივე შინაური ხოხბის ლაპები რომ შეგეყარონ ღამით,

ვემც შეგაკრთობსო... აგრეთი უმწეო ვარ, მეფევ ბატონო, მე და ამ ქვეყანაზე ამოდენი ბოროტება ყოფილა თურმე".

როცა ისევ ცხენებთან მობრუნდნენ, დედისიმედი ახირდა: რაღაც უსიამო სუნი მომდისო. მეფემ შეისუნთქა პირმოკლებულმა, მიხვდა რისი სუნიც იყო, მაგრამ არ გაუმხილა ქალს.

ეს მოძველებული თაფლისაგან არისო, ანუგეშა იგი.

დანარჩენებმაც მოაღწიეს ამასობაში.

ცხენიდან ჩამოსულიც არ იყო მახარაო, ისე დაყნოსა და ეუბნება მეფეს და ჯონდის:

უხსენებელის სუნი მოაქვსო ნიავს.

"გველის კი არა, თაფლის სუნია, ბატონო".

სთქვა ჯონდიმ.

გვანცას ეკითხება მეფე:

"შავი პეპლების ზომ არ გეშინია, გვანცა?"

გვანცა ვერ მიხვდა, რად ჰკითხეს ეს.

"შავი პეპლებისაო? რაო? მე არაფრის მეშინია, რაც კი ხილულია ამ ქვეყნად".

"აფთარისა?"

"არც აფთარისა, არც მგლისა და არც ავაზისა. მე ჯონდის სანადიროდ დავყვებოდი თაკვერში".

ჯონდიმ დამოწმდა, მოისარიოო ჩინებული გვანცა. სამი ხარ-ჯიბები ჰყავსო მოკლული სვანეთის მთებში.

როცა დანარჩენებმაც იგემეს თეთრი ფუტყრების თაფლი, მეგინიბენი ცხენებთან დასტოვეს, ხუთივენი წყაროზე წავიდნენ.

გვანცამ დაიჭირა შავი პეპლები, თავსა და მხრებზე დაისხა. ხელში ეჭირა ერთი, დედისიმედს მიჰგვრიდა და აშინებდა. კისკისებდა თავათაც.

მახარაიმ კვლავ შეათამაშა ნესტოები, სახე დაემანჭა. მერმე ამოიღო ლელის სალამური და ტკბილად დაუჭრა. გაჰყურებდა გნოლისფერ ფლატებს, ღმინილი ეფინებოდა სახეზე, აპარბალებდა შაბიამნისფერ თვალებს.

დავითი ყურს უგდებდა ამ ჰანგს, იგონებდა თავის სიყმაწვილეს. აქ ასწავლიდა მას იღუმალის გამოვლინებას წამყოფით ჭოსა.

დავითმა უჩურჩულა სტუმრებს: იყურეთო მცირე ხანს.

ათი წუთიც არ იყო გასული, კლდის კედლსთან ჯამფაზიას¹⁾ მხმარი კლერტოები შეტოკდნენ ოდნავ.

დავითმა თვალი წაატანა თუ როგორ მოსრიალეზდა უზარმაზარი ასპიტი, ზომლის ფლატეთა ფერისა.

მოსაესავებდა ამაყად შემართულ თავკისერს.

დედისიმედს ფერი ეცვალა, გვანცაც დაფრთხა, ჯონდიმ მიმოიხედა: ქვა არსად იყო ახლოს, ქალებს წინ დაუდგა და გაიძრო ხმალი.

მასაც უცნაურად შინებოდა გველისა.

მახარაიმ სალამური ჯიბეში ჩაიღო, თავზე წაადგა მცურავს. ტუჩპირზე მუშტი მიიღო და დაიწყო ჩურჩული.

მერმე დაწვდა, კისერში ზელი წაველო და ისე დაგრაგნა, როგორც ქართული ასო მ. მარყუქში მცლავი გაუყარა და ათამაშა ამგვარად მცირე ხანს. მერმე რულდენებით დასვა მიწაზე გველი.

¹⁾ ჯამფაზია—ანწლის ჯილაგის მცენარეა ერთგვარი.

დავითს თვალი უყო, გაუღიმა თანაც:

„ახლა შენ იცი!“...

როცა მეფე უხმლოდ მიეახლა ქვეწარმევალს, ერთბაშად შეკვივლეს დედისიმედმა და გვანცამ. ჯონდის ველარ აკაევებდა მახარაი. ბოლოს სამივე დააშოშმინა ქოსამ:

ახლა იწყებთაო წურთენა.

გველმა თავი ააღირა და ფლატესკენ გაემართა, ტალღისებრ მიედინებოდა მისი ღრეკადი სხეული. დავითი წამოეწია და ხელის იმგვარი მოძრაობით, როგორც ნაკვერჩხლებიდან აიღებენ ხოლმე რაიმეს, სამი თითი წაატანა წაწვეტებულ კულზე, აგრე აიყვანა ჰაერში, სამჯერ ზედიზედ შეატოკა ზევიდან ქვემოთენ, აგრეთვე წინაუქმოდ სამგზისვე, ბოლოს შეუშვა ხელი და უკუდგა თავით.

ყველანი ფლატესკენ გაეშურნენ. ბალახებში საწყალობელად სხმარტალებდა მცურავი.

„ეს რა ჰქენი?“

ამბობდა გაოცებული გვანცა.

„ხერხემალი გადაუტეხეს უხსენებელს“.

მეფეო ქოსამ და შაბიამანისფერ თვალებში გაიღევა ეშმაკურმა ლიმილმა.

•
•

მზე მიიდრია.

კელავ შეჰკაზმეს ცხენები. მეფემ სკვითის ნაცვლად ქუჯაი მიჰგვარა დედისიმედს. ღამე მოგვეწევა გზაში, ბნელ გზებზე დაფრთხობა სჩვევიაო სკვითისა. გვანცა აზირდა, შეევედრა დავითს: მე შემსვიო, მეფეც ბატონო, მაგ ცხენზე.

როცა მკერდასე გვანცას ილღიებში წაავლო ხელები დავითმა, ქალი აიშლრა, გაწითლდა ანაზლად და ტახტას მოეკიდა ორივე ხელით.

შუაგზაც არა ჰქონდათ გავლილი, რომელიდაც ნადირმა გაიშლიგინა ჩამობნელებულ ბუჩქებში. სკვითია დაფრთხა და გაიტაცა თავდალმართში გვანცა.

მახარაი, ჯონდი და მეჯინიბენი უკან გამოუდგნენ ერისთავის ქალს.

მეფე შეწუხდა, მოერიდა დედისიმედს, წამოეწია, სადავე დაუმოკლა აგრეთვე შემფთხებულ ქუჯაის.

შესალამოვდა, ნახანძრევ ტყემდის რა მიადწიეს, მეფე ამჩნევდა: უგუნებობა ეძალებოდა დედისიმედს. იგი მდუმარედ იჯდა უნაგირზე, ორივე ხელით ეჭიდებოდა საკმაოდ თვინიერ იაბოს სადავეს.

ნამეხარი ძელქვები დევთა ლეშებსავით ეყარნენ ტყეში. გადარუჯული კუნძები გალურსულ მხეცებად იჩენებოდნენ ქალს. გადაჩეხილ როკებზე გადაფენილი ლიქიანი მკედარ გველებისებრ რიალებდნენ მის თვალწინ.

ჯერ მხოლოდ შორეული გნისაი ისმოდა ნადირისა. უფრო და უფრო გაზშირდა ღამის ფრინველთა ყრანტალი, ღამე ამორგდა ტყეში.

ფოცხვერმა დაიჩხავლა გზის პირად. სადღაც ირემმა შეჰბლავლა მგლის მიერ გადაჩეხილმა კბოლედან.

ველური კატები აჩხავლდნენ გზისპირად, ფოსფორული ელვა გამოსქვივოდა ძეძვიდან.

უზიავი ფრთტუნი გააზშირეს ცხენებმა. დავითი ცდილობდა რაც შეეძლო ახლოს მიჰყოლოდა ჭუჭყი დედისიმედის იაბოს. როგორც კი შეტყობებოდა ეს უკანასკნელი, მყისვე მკლავს გადააწვდენდა სადავეს. უზანგუნე მხედრებსა და მძიმე ჯარსს ურთიერთს.

უკვე უზშირო ტყე დაიწყო. მთვარე ამოვიდა ჭედანისფერ ცაზე. დავითმა თვალი შეასწრო: სახეცვლილი იყო დედისიმედი საცსებით. მაჯაზე წაებოტინა, გაყინვოდა ხელები ქალს.

მონადირის ფარდული შენიშნა გადაშხმარ მუხის ქვეშ, ჩამოხტა ცხენიდან. ბალღივით ჩამოიყვანა უნაგირიდან ერისთავის ასული.

მეშინიაო, ჩივოდა იგი, მკეცარი გველები მელანდებოა გზაში. გადარაზული აღმოჩნდა ფარდული.

მუხისქვეშ დასვა დედისიმედი. გვერდით მოუჯდა, მხარზე გადაშხვია ხელი. ვაჟაკის ძლიერ მკერდს მიყრდნობილი წნოჩის ფოთოლივით ცახცახებდა მაინც.

აშოშმანებდა ვაჟი.

იმ გველის ამბავმა შემზარაო წელან.

დავითმა ხელი გადაუსვა თავზე და უთხრა:

„უმთავრესი მაინც ეგაა, შიში დათრგუნოს როგორმე კაცმა, მერმე თუნდაც ეშმას მოუხერხებს წურთენას“.

დედისიმედმა ზეახელა ამის მთქმელს. ახლა საცსებით დარწმუნდა: მართალი უთქვამსო მნათე მიქელას, მეფის მიერ ეშმას გაწურთენის გამო. ხელახლა მიხელა რკინის ჩაბალახიან სახეს რაინდისას. უცნაურად ეუცხოა იგი. სისასტიკის იერი სჭარბობდა მის გამოხედვაში. დავითი უკვე აღარ ჰგავდა იმ გულმზიარულ ჭაბუკს, რომელიც მდაბიოვრით ხუმრობდა, ხალისობდა, მეფობიხვან ისვენებდა ერთ დღეს.

რა მოგდისო, ჩემო?

ჰკითხავდა ვაჟი.

„მე მეშინია, მეფეც ბატონო, შენი“.

კენესოდა ერისთავის ასული.

დავითმა რკინის ჩაბალახი მოიხადა. მთვარის შუქმა ნირი უცვალა მის სახეს. და როცა მამაკაცის ძლიერი მკლავები შემოეჭდო ქალის გათქვირულ სხეულს, განელდა ამაზრზენი შიში იდუმალების წინაშე. როცა მეჩხერი ტყეც მოთავდა, პირველად დავითმა შენიშნა სერზე ოთხი მხედარის ლანდი. მშვიდობით გადარჩენილათ გვანცა, გაიფიქრა, მაგრამ დედისიმედს არა უთხრა რა.

უკვე ოთხასმით მოჰყავდათ ჩამორჩენილებს ცხენები. ილიმოდა დედისიმედი, რადგან მთვარემ დაიჯაბნა ღამეული ჩვენებანი ტყისა. მიჰქროდნენ სივრცეში ალღები, მთვარის შუქზე ანთებული კელაპტარებივით. ნატრობდა ორბელიანის ქალი: ქვეყნის კიდემდე ეარნათ აგრე.

არც რაინდს ეშურებოდა საყვარლის სიახლოვისაგან გალადებულს, მოაჯირითებდა მოლხენილი ცხენს აბრეშუმის ბლონდით მოგებულ გზაზე, რომელსაც მთელი სიცოცხლის მანძილზე იგონებდა მეფე დავითი, როგორც ელიზიუმის ნეტარ წალკოტში ჭროლვას.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

კვირას რუსუდანი გაამგზავრეს იერუსალიმს, სამშაბათს ლიპარიტ ერისთავი და მისი სახლელული გაისტუმრეს გეგუთიდან დიდის ამალით, ხოლო ოთხშაბათს მალემსრბოლი მოვიდა ხუფთიდან. სახლთუხუცესი იუწყებოდა ქრისტოპოლიდან: კონსტანტინე პორფიროგენეტი სასახლის ხეანჯერში¹⁾ გაჩხვიესო აღექაი კომნინის მტრებმა, ამიტომაც მარიამ დედოფალი სასწრაფოდ წავიდა კონსტანტინოპოლს.

დაცალიერდა გეგუთის სასახლე. დავითი იხმო გიორგი ქყონდიდელმა, უფლისციხეს წაბრძანდა მეფე.

სტუმართაგანი მხოლოდ გვანცა დასტოვა შამან ერისთავმა გეგუთში. ჯონდი ერთი კვირის შემდეგ კვლავ უნდა მობრუნებულიყო თაკვერიდან. ორივე სასახლეში დიდი მითქმა-მოთქმა გამოიწვია ამ ნაბრძანებმა მეფისაჲ. ასე ვარაუდობდნენ ხელშინაურნი: თაკვერელ ლაშქართა სპასალარად შეიგულაო დავითმა შამან ერისთავის ახალგაზრდა ვაჟი.

(გაგრძელება იქნება)

¹⁾ ხ ე ა ნ ჯ — თანამედროვე სიტყვის, „ინტრიგის“ შესატყვისია.

გრიგოლ აბაშიძე

მ რ ი ლ ე ქ ს ი

სამშობლოსათვის

ვიმღეროთ ერთხმად ომში წასულთა
გამარჯვება და გმირთა დიდება!
ვისაც სიკვდილი წამდევიალ სძულდა,
სიკვდილის მას არ შეეშინდება.

თვალწინ რამდენი მომხდური გაჰქრა,
გმირები ჩვენი დგანან კლდის დარად,
დიდება იმას, ვინც მოკვდა, მაგრამ
ათი მოსისხლე წინ გაიმძღვარა.

ელვას ჰგავს შორით, რომ გამოჩნდება
ცხენი და კაცი სისხლით წითელი...
ერთხელ სიკვდილიც არის ოცნება,
ულამაზესი და მიმზიდველი.

ვაყვაცს ვაჟკაცთან შეგნის კიდილი,
სიკვდილს ხედებიან, როგორც ტყუპები,
სიცოცხლეს ერთხელ სჯობნის სიკვდილი:
სამშობლოსათვის თუ ილუპები!

რამდენი ჩაჰქრნენ წმინდა სანთლებად,
რამდენი დაწვა სამშობლოს კართან,
კაცის სიკვდილი არ გამართლდება,
სამშობლოსათვის სიკვდილის გარდა.

ტყვია გასტეხავს ბევრ გულის ფიცარს,
გულს კი ვერ გასტეხს, გული ჩვენია,
ვინც სიმართლეს და სამშობლოს იცავს,
სიცოცხლე მუდამ მას დარჩენია.

ტანკების ღუელი

აჰა, წამოდგა რისხვით და ნგრევით,
თითქო გაეცეხლდა ძველი ზღაპარი:
აბჯიასხმული ცალთვალა დევი
გრივლით მოდის უზარმაზარი.

გაივლის ცეცხლში ბრძოლით, ხეტქებით,
გვამზე დააწყობს გვამებს ზეინებად,
და სათლღებივით სწორი ხეები
ფეხქვეშ შრივლით ჩაეფინება.

უცებ მეორეც მოსწყდება საფარს,
ყურის წამლებად ასტეხავს გრივს,
წამოვა ტანკი ტანკისკენ სწრაფად
და წვიმად მოდის ცეცხლი და ტყვია.

გაისმის შორით ზოივლი ზევეთა,
მთა მთას აწყდებდა მკერდშენგრეული
და ორი ტანკი, მიწას რომ სძრავდა,
ქევედებდა, როგორც ერთი სხეული.

ალარ არიან რკინის დევები,
მათი ზმა სიკვდილს ალარ მოიტანს,
გაცივებულან და ნანგრევები
ჩამჭრალ ეულკანებს გვანან შორიდან.

დავით გაჩეჩილაძე

უკანასკნელი სიყვავი

ნამიან ბაღებს ჩახუტებია
ჭიმიდ დაჭრილი ვაფი,
ფერმკრთალ სახეზე დაშუქებული
სამშობლოს გარიტრაფი;
სწუხს... წამწამები ჩამოიცილა
რომ თვალებს დაეფაროს;
შტოზე ფრთხილად სტვენს
გულწითელა,

ნისლში ჩუხჩუხებს წყარო.
და ვაფის თავთან ქირისუფლებად
დგანან მდუმარე ხენი —
თითქოს ალერსით ესაუბრება
სიო, სურნელთა მფენი...
თითქოს შემოდის სულში ბუნება
ჭრით და ჩიტების მღერით,
მის დაღლილ თვალებს ესაღბუნება
ტურფა რიჩრათის ფერი.
მანც სიცოცხლე არ ენანება,
შშვილობით, კარგო მხარეც!..
ხომ შეასრულა გმირმა ბრძანება,
მტრის სისხლით მორწყო არე...
ჩქებდა, იბრძოდა დაუძრავველი,
ღათმო ნეტარი დღენი...
დე, აწ სიმღერამ მისი სახელი
ველზე წაიღოს ფრენით.
ასეთ ფიქრშია ვაფი დაჭრილი,
გული ნელინელ უცემს,
და ჰა, უცნობი რაღაც აჩრდილი
თავზე დაადგა უცებ...
ასე იღვიძებს სხივი ჩამქრალი,
თვალებს შემკრთალი ახელს:
სპილენძისფერი ელავს ჩაჩქანი,
ხედავს შემზარავ სახეს,
ხედავს და გული ევსება რისხვით,

შაშანას ეძებს ხელი,
ბინდში ჩაჩქანი ნაპერწკლებს ისვრის,
როგორც სიკვდილის ცელი...
მაგრამ ვერ დასძრა ხელმა შაშანა
და ველარც ფეხზე დგება:
ნუ თუ ვაქცაცის სისხლი გამშრალია?!
ნუ თუ ვაქცაცი კედება?!
შემზარავ პასუხს მტერს ველარ
გასცემს,

ველარ დასქექოს კვალად;
აი, აჩრდილი ჩამოვდა ქვაზე
და ვაფს მიმართა წყნარად:
„ნეტავ რად ბორცვად შენ მძლავრებით,
არ გაგამეტებ, მენდე.
სთქვი, სად წავიდნენ თქვენი ჯარები
წუხელ, ბრძოლების შემდეგ?
პურს და შეჭამანდს მოგართმევ მაშინ,
გაამებს წყაროს წყალი“,
მაგრამ არ იძვრის დაჭრილი ვაფი,
არც უხამხამებს თვალი.
„დაფიქრდი! — ეტყვის ისევ აჩრდილი, —
შენ არ მოკვდები, არა...
ბევრი გავფურნეთ შენებარ დაჭრილი,
მხოლოდ მომიგე ჩქარა:
თუ რამდენი გყავთ თქვენ
თვითმფრინავი

ან და სადა აქვთ ბინა?
თორემ მოკვდები მარტოდ მგმინავი,
დაგჩეხავს ჩემი რკინა“...
და წამს უცნობმა ელვარე დანა
აუბრიალა თვალწინ:
„ჰეი, საბრალოვ, არ გინდა განა,
რომ დაგიფასო ღვაწლი?

„ქარგად დაფიქრდი,—ეტყვის
აზრდილი,—

თავს რატომ იკლავ ძალად?
ეს გარიგრაჲი ტურფად გაშლილი
შენ ველარ ნახო კვალად,
შენ მკერდს ჩაგიმტერევეს სამარის
ბელტი,

დაგფარავს მიწა სველი,
და თუ ყველაფერს გულდასმით
მეტყვი,

აცდებდა სატანჯველი...

ვფიცავ და გაძლევ სიკოცხლის იმედს,
მაშ მოიხადე ვალი“.

და პა, შეირხა დაჭრილი მძიმედ,
დაახამხამა თვალი.

სიკვდილის ფერფლქვეშ უცებ ინათა
სიკოცხლის ნაკვერცხალმა,
მთელი ძალ-ღონით წამოიმართა,
მუხლი გამართა მწყრალმა,
უთხრა: „მტარვალო, შემხედე, მიცან,
ვარ ჩემი ქვეყნის მცველი,
შენ გსურს გასთელო სამშობლოს მიწა,
მოსულხარ სისხლისმსმელი,
შენ გსურს ჩემი ძმა რომ გავცე შიშით,
შენ ჩვენი სისხლი გინდა,
მაგრამ, ვერაგო, ჩვენ სხვა ვართ ჯიშით,
ჩამომავალი გმირთა...
თქვენ ცეცხლში გვიწვავთ დედებს და
ბავშვებს,

ურცხენო, განთქმულნი ჩემსგან,
მაგრამ თქვენ ზიზღს გავლავთ ჩინთ,
ჩვენი სამშობლოს ზიზღი...

ვაიფანტება ამ ველზე ნაცრად
თქვენი ოცნება ბნელი,
აყვავებული ბაღების ნაცვლად
თქვენ აქ სიკვდილი გელით.
აქ ვაითხრება თქვენი სამარხი
და თქვენ სახელებს მალე,
ვიცი, დაფარავს შავი ბალახი,
გველებით მოშრიალე“...

უთხრა: „სტალინი არის სარდალი
საბჭოთა ქვეყნის ჯარის,
უკანასკნელი სიტყვეც მართალი —
ეს ჩემი ტყვია არის“...

და მყის იელვა ლულამ შაშხანის,
მტერს გულში მოხვდა ტყვია,
სპილენძისფერი მისი ჩაჩქანი
მწვანე მინდორზე გდია,
გდია მტერი და მკერდს სისხლი
წვეთავს,

შეღება რკინის ჯვარი —

აქვე დაეცა დუშმანთან ერთად
საბჭოთა მეომარიც.

ის იწვა ქვებთან და ბალახებთან,
უტკერდა ზეცის კაშკაშს,
და სიკვდილის წინ თურმე ამღერდა,
როგორც შეშვების ვაჟაკს.

სოლომონ თაყაიძე

უკანასკნელი და გაღამეყვაჲ

XIV

კაი შმა¹⁾

ლაზარეთის წინ, გზის პირად ჩამწკრივებულ ხეებთან შესდგა შალვა ყიფშიძე. მეტად სუფთად იყო გამოწყობილი. პირი ახალი მოპარსული ჰქონდა. ოცდარვა წლისაზე უფრო ახალგაზრდა გეგონებოდათ. წაღები გაეპრიალებინა. მაღალ ყელს თოვლივით თეთრა საყელო უმშვენებდა. მეტად მოხდენილად ჰქონდა დაყრილი გიმნასტურა სქელ ქამარს ქვეშ. ეს კიდევ უფრო თვალსაჩინოდ ხდიდა მის ტანადობას — ვიწრო წელსა და განიერ მხრებს.

კოლოფი გახსნა, პაპიროსს მოუკიდა. ღრმად ისუნთქა, მაღალ ცხვირში კვამლი გამოუშვა, მუდამ ანთებული დიდრონი თვალები ოდნავ მოჭუტა, მარცხენა ხელი ჩანთის ღვედს ჩასჭიდა და ნაბიჯი გადადგა.

ძნელი სათქმელია, რას ფიქრობდა ამ წუთს შალვა: ფრონტიდან გამოყოლილი სურათები ედგა თვალწინ თუ ლაზარეთში მწოლარე ამხანაგები. ხანდახან ადამიანის თავში მრავალნაირი ფიქრი იყრის ხოლმე თავს; მაშინ არ იცის კაცმა—რომელ მათგანს მისცეს უპირატესობა და გაოგნებული განაგრძობს გზას.

შალვა თავისუფალი კაცი იყო, უცოლშვილო. დედაც კარგა ხანია გარდაეცვალა. მოხუცი მამა და დები სამი წელიწადია არ უნახავს. ბევრჯერ მონატრნენ ისინი, მოენატრა თავისი ლამაზი სოფელი, მაგრამ დრო ვერ იშოვნა,—ხან სამსახურიდან ვერ გაინთავისუფლა თავი, ხან კიდევ ახალმა რომანმა ჩაითრია.

ქალთა საზოგადოების დიდი მოყვარული იყო შალვა. არასოდეს არ მოსწყინდებოდა მათთან საუბარი. თანაც რაღაც ისეთი უნარი ჰქონდა, რომ ქალის გულს ადვილად მოიგებდა. უკანასკნელ წლებში რამდენჯერმე მოუხდა ადგილიდან ადგილზე გადასვლა. ყველგან ჰყავდა თითო მეგობარი ქალი. რომ გეკითხათ, რომელი უფრო მეტად გიყვარდაო, ვერ გეტყვიათ. ხან ერთის მოგონება ჩაუდგებოდა გულში ნათლად, ხან მეორესი, თუმცა უკანასკნელის შუჭი ყველას შარაევანდელად გარს ეფინებოდა.

ლაზარეთის ეზო მეტად ფართო იყო. მაღალი ხეების ძირში გრძელი სკამები იდგა.

მზე დასავლეთისაკენ იყო გადახრილი. მორჩენილი, ფეხზე დამდგარი დაქრილები ჩრდილში გამოფენილიყვნენ. ზოგი ყავარჯენს დაყრდნობოდა.

¹⁾ დაპარული. იხ. „მნათობი“, № 11.

შალვას ეზოში შესვლისთანავე საადამყოფოს სუნი ეცა, წარბები შეიკმუხნა, მაგრამ იმ წამსვე დერეფნიდან გამოსულ ქალს მოჰყარა მხრები და შებლი გაეხსნა.

ქალს თეთრი ხალათი ეცვა, მაგრამ მისი საუცხოო ტანადობა მაინც არ იჩრდილებოდა; ნათლად იყო გამოწკვეთული მალაღი გულმკერდი და მოზდენილად შეტოლფარდებული მდიდარი აღნაგობა.

შალვა ქალისაკენ გაემართა.

ქალს სადღაც მიეჩქარებოდა და მარჯვნივ შეუხვია.

„როგორ მიაჩნევს დალოცვილი ტანს, გეგონება, მთელ ქვეყნიერებას სიყვარულით გული აჩქროლებია და თავისკენ გიხმობსო“, — გაივლო გუნებაში შალვამ და უშალვე უტანურმა ზილვამ შეიპყრო: მოეჩვენა, თითქო უბრალო მომკვდარი ქალი როდი მიაჩნებდა ტანს, — მთელი დედამიწა როკავდა, მთელი სამყარო იმ ქალში იყო განსახიერებული და დასასრული არა ჰქონდა სიცოცხლეს, სიყვარულს, ბედნიერებას...

ქალი კარს მიეფარა. შალვა შესდგა. მწარედ გაელიმა. მყისვე ფრონტი მოაგონდა. თვალები მკაცრად მოჰქუტა.

„მტრის ჯავრის ედგას ლოგინი,
მტრის ჯავრი სახნად ჰფარავდეს“...

ოდნავ გასაგონი ხმით წარსთქვა და სკამებისაკენ გასწია.

განაპირა სკამთან შეხვდა სამსონი. ლურჯი ხალათი ეცვა. წელზე ღვედი ჰქონდა შემორტყმული. ოდნავ გამბდარიყო ამ ათ დღეში, სახეზე მიწის ფერი დასდებოდა, მაგრამ როგორც კი შალვა დაინახა, უშალვე თვალები გაუბრწყინდა. ფოლადიანი ვაეკაცის იერი დაუბრუნდა.

— კაი ყმას გაუმარჯოს, კაი ყმას! — მიესალმა შალვა, ხელი მოხვია და მზურვალედ აკოცა. — რასა იქ, ბიჭო, ლაზარეთის ჰაერმა ზომ არ გაგიფუქა გუნება?

— არა მიშავს-რა, ამ ორ დღეში გამოვეწერები... ყოველთვის რაღაც ახალს მოიგონებ, შალვა! ეს კაი ყმა რაღაა?

— ეგ მერე იყოს, შენ ის მითხარი, ტყვილებმა ძლიერ შეგაწუხა?

— არც იმდენად... აქ, შალვა, ტყვილი როდია ყოველთვის მთავარი, ხანდახან ყველაზე მეტად სულ სხვა გაწუხებს... არ ვიცი, როგორ გითხრა... სანამ აქ მოხვალ, სანამ იარაღი ხელში გიპყრია, სულ სხვა კაცი ხარ, აქ კი მარტო წყლულები კი არა გტანჯავენ... ხანდახან მოგეჩვენება, თითქო მოსწყდი მზესა და ქვეყანას, ირგვლივ მხოლოდ სნეულებაა, გოდება და სიკვდილი. ესაა ყველაზე საშინელი... და კიდევ, იცი, რა? ყოველად დამამცირებელი უძლურება... ასე გგონია, ჭიასავით მიხობავ სადღაც ტალახში. გამოივლის ვინმე, დავადგამს ფეხს და გაგსრესს. ის არც კი იგრძნობს, რომ გაგსრისა. იწრიალე მერე იმ ტალახში, რამდენიც გსურდეს. ბოლოს ტალახი გახმება, მტკრად იქცევა, ქარი დაუბერავს და გაჟანტავს. მოდექი მერე და მოჰყევი ზღაპარი: იყო და არა იყო რა, იყო ერთი ჭია...

— პატ, შე გლახა! ასეთი ფიქრი როგორ გაიტარე გულში? მე შენ კაი ყმა გიწოდებ, შენ კი... გახსოვს ეატა-ფშაველას „კაი ყმა“?

შალვას სახე წამოეგზნო. თვითებული მისი სიტყვა მგზნებარე და გულში ჩამწვდომი იყო. თანაც ლექსს ისე ამბობდა, თითქო ფანდურზე ამღერებდო.

სამსონს კარგა ხანია ასეთი სიტყბო არ უგრძენია. უნებლიედ თვალები სიყვ-

ცეს მიაპყრო და მის წინ მაღალი მთები აღიმართნენ, მოყაშყაზე არწივების საბუდარი მთები. ფრიალო კლდეზე რძესავით აქაფებული ჩანჩქერი გადმოვიდა და მჭუხარე ხმები ხევიდან ხევს მისწვდა. მშობლიური მიდამოების წინ ავმა დაუბერა, შორეულ ჰორიზონტზე გაწოლილი ნისლი გაჰფანტა და ოდის წინ, ფირუზისფერ ყვავილებთან, დედა-მისი გამოჩნდა. მაგრამ არასოდეს დედა-მისს ასეთი გამომეტყველება არა ჰქონია. მრავალი საუკუნის მოწმესავით იდგა იგი, უამრავ ქარტყილში გამოვლილი, ენით გამოუთქმელი ტანჯვის ამტანი, გაკაფებული და შეუდრეკელი, როგორც ირგვლივ ცამდის აზიდული მწვერვალები...

შალვამ რომ ლექსის თქმა დაიწყო, იქვე ახლოს ერთი ნაცრისფერ-ხალათიანი, ტანმორჩილი, პირმრგვალი ყმაწვილი იდგა. შეკრთა, სმენად იქცა. მერე ფრთხილად გადადგა ნაბიჯი და სკამის თავში ჩამოჯდა პირმორიდებით.

არც შალვასა და არც სამსონს მისი მისვლა არ შეუმჩნევიათ. შალვა პოეტური ექსტაზით იყო შეპყრობილი, ხოლო სამსონს დედის აჩრდილი ედგა წინ, უკვდავების შარავანდედით მოსილი აჩრდილი.

— როგორ მოგწონს? გეცოდნია ხომ ქართველებს, ვინაა კაი ყმა?—დაარღვია დღემილი შალვამ.

სამსონი უსიტყვოდ მიატყერდა ამხანაგს. ერთის წამით მოეჩვენა, თითქო შალვა ყალბზე შემდგარ ცხენზე ზის ხმალ-ამოწვდილი და ირგვლივ შემოხეულ მტერს ჰკათავს...

— მაინც რა დალოცვილია ეს ვაჟა, — სთქვა შალვამ. — ასე გეგონება ჩვენი დროისათვის დაუწერილია ეს ლექსი:

„დაგელობდეს სიკვდილი,
სუღარაებსა ჰკერავდეს...“

— არა, ის როგორაა სთქვი: „სხვისა იუბნოს“? — შეეკითხა სამსონი.

— ჰო:

„სხვისა იუბნოს სახელი,
თავის გარჯასა ჰმალავდეს...“

— აი ეგ, მე მგონია, ბევრს აკლია. ნამეტანი გვიყვარს თავისი თავის გამოჩენა. საკუთარი სულ მცირე რამ დიდად გვეჩვენება, სხვისა კი...

— მართალს ამბობ... ეგ ჩვენი დაქინების ბრალა. მე ბევრჯერ დავეკვირვებივარ: კაი ვაჟაკო, სულით ძლიერი ადამიანი მუდამ თავმდაბალი, გულისხმიერი და კეთილშობილია, არასოდეს არ იმეტჩირებს.

— ამას გარდა, ჩვენ ერთი რამ გვაკლია კიდევ: ვაჟას კაი ყმა მთლიანად ადამიანია. მას ისიც სწამს, რომ წინაპრებს შეხვდება, ერეკლე და თამარი გამოეგებებიან, ხელებს მოხვევენ და გვერდზე მოიცამენ. ჩვენ კი...

— ეგეც მართალია: ჩვენ ისე მჭიდროდ არა ვართ გადაჯაჭვული წარსულთან. ზანდაზან გვაეციწყდება, რომ წარსული და აწმყო მომავლის საძირკველია...

— უკაცრავად, მაგაში მე ვერ დაგეთანხმებით! — წამოიძახა სკამის ბოლოში მჯდომმა ყმაწვილმა. მყის წამოხტა, სამსონსა და შალვას თვალი შეანათა: — სწორედ ჩვენ გვაქვს მჭიდრო კავშირი მომავალთან. მომავალი ჩვენშია, ჩვენი გამარჯვება კაცობრიობის ხსნაა.

სწრაფად წარსთქვა ეს, სამსონსა და შალვას ხელი მაგრა ჩამოართვა.

— ზოდიში, საუბარი შეგაწყვეტინეთ. ისე გამიტაცა ლექსმა და ქართულმა სიტყვამ, რომ დიდი ხნის ძმად და ძეგობრად მიგიჩინეთ. ამიტომ შეგმჯავთეთ... მე გურული ვარ, დათიკო ბერადე, ტყვიამფრქვეელი...

საბაასხუბით ლაპარაკობდა დათიკო. ძალზე გახარებული იყო. მზისაგან დამწვარი, ქარადაკრული, ლაქებიანი ლაწვები შეეფაცლა. სკელ წარბებს ქვეშ შავი თვალები გაუბრწყინდა.

შალვამ რამდენჯერმე შეათვალიერა დათიკო თავიდან ფეხამდის. მოეწონა სიცოცხლით სავსე, ჯერ კიდევ თითქმის ზრდადაუმთავრებელი ყმაწვილი. მყისვე შეამჩნია, რომ მას შეუპოვარ გამზედაობასა და ახალგაზრდულ გატაცებას შორის ჯერ წონასწორობა დამყარებული არა ჰქონდა. ამიტომ ცდილობდა, ახალ გაცნობილთათვის თავი დასრულებულ ვაჟაკად წარედგინა.

— შარშანწინ დავამთავრე ათწლედი და არმიაშიც გამიწვიეს, — ამბობდა დათიკო. — პირველად რუსულის უცოდინარობამ კი გაძიქირა საქმე, მარა მერე რაევაც იქნა დავამტერივ, „ყუდა იღოშ საითენა“ ვისწავლე, „ნასაკაციოც“ მივაძახე.

ეს რომ სთქვა, გულიანად გაიცინა, თეთრი, წერილი კბილები გამოაჩინა.

— ომში პირველ დღესვე მოვხვდი. უნდა გამოგიტყდეთ, პირველად, ცოტა არ იყოს, წაებდი ყაზახი, მარა მერე გული გავიმარტე. ვითომ რაი, სად უნდა გაექცე სიკვდილს? სჯობს, თვალი გაუსწორო და ხანდახან თავზედაც გადაახტე... აგერ გეტყვით, როგორ იყო: დიდი ბრძოლა გაიმართა, ოთხ დღეს გაგრძელდა. ცა და მიწა ირყეოდა... იმ დღეს წინა ხაზზე ვიყავ. ნაბრძანები მქონდა, მტერი შეგვეჩერებია, რომ ჩვენებს ახალ პოზიციაზე გადასვლის საშუალება მისცემოდათ. ორნი ვიყავით. ოო, რა ბიჭი იყო, რომ იცოდეთ! აბა, ვაჟაკი ვარო, იმას ეთქმოდა. შენი გულიზა ცეცხლში გადავარდებოდა, უკან არ დაიხევდა. ლეიძლი ძმა რომ მომკვდომოდა, იმაზე მეტად გული არ დამწყდებოდა... ჰო-და... ვწევართ ტყვიამფრქვეეთან, ცეცხლავთ, ვიგერიებთ. წამოვიდა უზარმაზარი ტანკი. რას იზამ ახლა? უკან დახვევა გვიანაა... ჩვენი ტყვიამფრქვეეი ნამსხვრევებად აქცია. ამხანაგიც გამისრისა. მე თხრილში მოვხვდი. მხოლოდ მკლავი დამიშავდა, და აგერ კიდევაც მაჩნია, თავზე გამკრა. სისხლი თქრილით წამოვიდა. წელს ქვევით მიწა გადამეყარა. ცოცხლად დამარხული ვარ. მეც თავი მოვიკვდინე... მერე აღარ მახსოვს, როდის მიპოვეს და წამომიყვანეს ჩვენებმა. ახლა ყელში მაქვს ჯავრი მოწოლილი: ისე რაეა მოგვედები, რომ იმ ჩემი ამხანაგის სისხლი არ ავიღო... ზოდიში, თავი მოგაწყინეთ.

შალვამ მხარზე დაჰკრა დათიკოს ხელი, მიეალერსა.

— ნამდვილი მეომარი ყოფილხარ, ძმობილო! ახლა როგორ გრძნობ თავს? მორჩი?

— რაი, რკინას დავკენეტ კბილით, ისე ვარ... მხოლოდ არ ვიცი, ვისთან მოვხვდები. აი, თქვენთან რომ ვიყო...

აღარ დაამთავრა დათიკომ. თვითონვე შეატყო, რომ ხმაში ყმაწვილური კილო შეეპარა და შერცხვა.

— ეგ ადვილია, მე მოვაწყობ, — უთხრა შალვამ.

— გამაკეთე კაცი და ეს არის! — წამოიძახა დათიკომ. — მართალია, ყველა ერის შვილი ძმები ვართ, მარა შენთანთან მაინც უკეთ გრძნობ კაცი თავს. დღეს ჩვენ ვაჟამ დაგვამობილია: ამას წინათ მე დედას მივწერე ვაჟას ლექსი:

„გულმკერდიც ავიყვებდებო,
დედაო, ია-ვარდიოა,—
თვალებს ნუ ითხრი ცრემლითა,
გულს ნუ ისერავ დარდიოა.
ვინც დაეპყრენით, გამოვრჩით,
კადვე ცოცხლები დავრჩითა.
ხეალ ისევ ომში გვიწვევენ,
გაკვირვებულნი გარჯითა,
თამარ დედოფლის ბარტყების
გულოვანობით, მაჯითა...“

— მოიცა... შეერკები კაცი და ეს არის, დამეიწყნია. ავალ რომ ვიყავი, რამ-
დენჯერ მითქვამს ზეპირად.

— არა უშავს-რა, — მიეშველა შალვა, — დასასრულს მე ვიტყვი:

„შვიდობით... დაპყრეს საყვირსა,
კვლავ შეძახიან ბრძოლაზე,
საჩხებრად, სისხლის საღვრელად
თოფის, ზარბაზნის სროლაზე...
მზნედ შივალ, ვერვინ დაგკინებს
ლაჩარის შეილის ყოლაზე“.

ამის შემდეგ კარგა ხანს ისაუბრეს. შალვა მხოლოდ მაშინ გამოეთხოვა სამ-
სონსა და დათიკოს, როცა სავახშმოად ზარი დარეკეს.

XV

კარავში

ულრან ტყეს ნისლი დასწოლოდა. ცრიდა. ფოთლებიდან დაცურებული
მსხვილი წვეთები წკაპა-წკუბით ცვივოდნენ. მაინც ზაფხულის სითბო იდგა.
მიწას ორთქლი ასდიოდა და ხეების წვეროებს ზემოთ ნაცრისფრად შეგუმბა-
თებულ ნისლს უფრთედებოდა. ტყე გაბმულად შრიალებდა, გეგონებოდათ,
ტოტი ტოტს ეჩურჩულებოდა.

საველე კარებს ორი წითელარმიელი მიუახლოვდა. ერთი მომალლო იყო,
მეორე ტანმორჩილი. რუხი მაზარები ნაბდებივით ჰქონდათ მზრებზე მოსხ-
მული.

უმცროსს, ტანმორჩილს, მაზარის კალთები ტერფამდის სწედებოდნენ, ფე-
ხებში ებლანდებოდნენ. ჩექმის ყელები დასველებული ჰქონდა.

სიარულში ფერმკრთალი ღაწვები წამოღვივებოდათ. მღუმარედ შიდიოდნენ.
ეტყობოდათ, იმ ფიქრით იყვნენ მოცული, რომელიც სიცოცხლის ახალ საფე-
ხურზე ასვლისას შეიპყრობს ხოლმე ადამიანს.

კარვის მახლობლად შეაჩერა უფროსმა ტანმორჩილი ყმაწვილი.

— გესმის, რა მწყობრად მღერიან? ერთი ხმა მაინც გამოირჩევა. ზარივით
წკრიალებს. ის სენკოა, ჩემი ძმობილი. მოდი, ისე მივადგეთ კარავს, რომ ჩვენი
მისვლა ვერ გაიგონ.

ფეხის თითებზე შედგნენ. ეშმაკურად გაელიმათ. ლანდებივით მიეყრდნენ
კარვის ტილოს.

კარავში ხმადაბლა მღეროდნენ. შეწყობილ ხმებში ის სევდა გამოსჰვივოდა,
რომელიც გულს რაღაც ნაზ-ტკბილი ალერსით სწედება, აჯადოებს, მერე ლაფ-

ვარდისფერ ბურუსს აყენებს, თითქო სიხარულის ცრემლებს, გადუქნილს თვალები და მოლოდინს დასასრული არა ჰქონდეს.

როგორც კი დამთავრდა სიმღერა, მამედმა ლანდს თვალი მოჰკრა. გულმა უაზრა. კარს მიაწერა. მარცხნივ მიიხედა. ტანმორჩილი ყმაწვილი ვერ იცნო. გაკვირვებით მიაქცერდა.

ამ დროს სიცილი მოესმა, მიიხედა. შინაგანი ალღოთი აღძრული მოლოდინი გაუმართლდა.

— სამსონ, ყარდაშ!—წამოიძახა და მოცინარ ძმობილს მოეხვია, მაგრა აცოცა, მერე ხელი გამოსდო და კარავში შეიყვანა.

სენკოს მოულოდნელობისაგან თითქო ენა ჩაუვარდა, ერთ წამს გაშეშებულივით იდგა, მერე უცებ მოსწყდა ადგილს და სამსონი თავის მძლავრ მკლავებში მოამწყვდია. ზედიზედ აცოცა. ვერაფრის თქმა რომ ვერ მოახერხა, სამსონს ხელი შეუშვა, ადგილზე დატრიალდა, ფეხი ფეხს შემოჰკრა და ცეკვა დაიწყო.

დანარჩენებმაც გულში ჩაიკრეს ლაზარეთიდან დაბრუნებული ამხანაგი.

უსაზღვრო იყო მათი სიხარული, ვინაიდან ისინი ზშირად სიკვდილს შეჰყურებდნენ თვალში, ხოლო ეს წამი სიცოცხლის გამარჯვება იყო, მთელი მათი ახალგაზრდობის, მთელი მათი დაუშრეტელი ენერგიის იმედი.

სენკომ სამსონს მიუცეკვა, თვალებში მიაჩერდა, ხმამალა წამოიძახა:

— ვინა სთქვა, შევარდენს ფრთები დაუზიანდაო? ხომ გითხარი: მე შენთვის ერთი ისეთი გოგო მყავს ამორჩეული, რომ მისი შემხედვარე მზე ცაში იწვის და დნება. ის რომ გაიცინებს, მაშინ ყველაფერი იცინის—მიწა, ხე და ფოთოლი. ჩიტები მოფრინდებიან და სამოთხის ხმაზე აჟიკვიკვდებიან. ცოტათი კოჭლი კია და ელაში, მაგრამ შენ რომ გულში ჩავიკრავს, ფეხიც გაუსწორდება და თვალიც.

ბიჭებმა გადაიხარხარეს, სამსონსაც გაეცინა, მაგრამ წამსვე შუბლი შეიკრა, ეთერი მოაგონდა, მოეჩვენა, თითქო მას შეურაცხყოფა მიაცენესო.

ამ საერთო სიხარულში სამსონის თანამგზავრი ტანმორჩილი ყმაწვილი ყველას შეუმჩნეველი დარჩა. ის მორცხვად იდგა კართან, როგორც უდროოდროს მისული სტუმარი.

სამსონმაც გვიან იგრძნო ეს, ყმაწვილს დამნაშავესავეთ მიეახლა, ხელი გამოსდო და ამხანაგებს წარუდგინა:

— გაიცანით, მამაცი ტყვიამფრქვეველი—დათიკო ბერაძე.

ყველანი დათიკოს მიაცქერდნენ. მერე ერთმანეთს შეეცილნენ ხელის ჩამორთმევაში.

მამედმა დათიკოს ხელი მოხვია, გვერდით მოისვა, ღიმილით შეანათა გაბრწყინებული თვალები. შეატყო, რომ ჭაბუკი უცნობთა შორის თავს უბერხულად გრძნობდა.

— მძიმედ იყავი, ძამია, დაჭრილი?—შეეკითხა და მხარზე ალერსით მოუსვა ხელი.

— არა... მალე მომარჩინეს.

— სიკვდილმა ხომ არ შეგაშინა?... ხომ იცი, სიკვდილი ყველგანაა, ჩვენშიაც არის. შეგიძლიან ხელი ჩაჰკიდო და შენს ნებაზე ატარო, სანამ მისი დრო მოაწევდეს. ისე კი მე მუდამ იმას ვამბობ, — თუ მოგვკვდები, მტერს ძვირად უნდა დაუჯღეს, ჭეყანას სარგებლობა მოუტანოს...

დათიკომ მამედის ხმაში მეტად თბილი ალერსი იგრძნო, გული გაუქანდა, მორცხვობა დასძლია და მამედს ღიმილით შეხედა.

გარკუნული

მამედს ამ ღიმილმა ბევრი რამ უთხრა, თავისებურად აეგზნო. გიგანტური

— გეტყობა, კარგი ვაჟაკი ხარ. ამერიკიდან ძმები ვიყავთ, მუდამ, სიკვდილამდის...

სენკომ წამოიძახა:

— რაკი ძმობაზე მიდგა საქმე, მეც თქვენთანა ვარ. თვითონ ეშმაკს მოეუგრებთ კისერს. იმ მთავარ ბელზებელსაც მიეწედებით, — ძალღია ჩააკვდა იმას სულში! ამ ჩვენი მამედის ღმერთი—ალაჰი იყოს ჩვენი შემწე, ვეუფოთ და ვეუფოთ ფაშისტები.

დათიკო გაღიშებული უქქერდა სენკოს. მოეწონა ეს ჩასკენილი, თვალანთებული ვაჟაკი. ამითთან რა მომაწყენსო, გაიფიქრა და თავი მთლად მოშინაურებულად იგრძნო.

მაღე საღილი მოიტანეს. ისე მადიანად შეექცნენ, როგორც ფრონტზე მყოფთ სწევით ხოლმე. საშოსნა და დათიკოს საპატო სტუმრებივით ეპყრობოდნენ, ყველას უნდოდა მათთვის რაიმე მოეკითხა. ამ მხრივ ყველას სენკო აჯობა: საღილს რომ მორჩნენ, საიდანაც ჩანთა ამოაძვრინა, ორი მსხალი ამოიღო, საშოსნა და დათიკოს მიართვა.

— ეს თქვენთვის მქონდა, ძმებო, შემონახული.

სოქვა ეს და მამედს თვალი გადაჰკრა:

— რას მიყურებ? სახეზე გეტყობა: რომ გცოდნოდა, აქამდე ზუთჯერ შექამდი. ასეთი ღორმუცელა ჩემს სიცოცხლეში არ მინახავს.

ყველამ იცოდა მამედის ზასიათი: მეტად პიწი მჭამელი იყო, ხოლო თუ რაიმე ჩასატკბარუნებელი ექნებოდა, მუდამ ამხანაგებს უნაწილებდა. ამიტომ ყველას გაეცინა. მამედმაც გულიანად გაღიზიანდა.

— მოდი ახლა და უყურე შენ ამ დათეს. ერთხელ მაინც წამოცდებოდეს სიმართლე! შენ, ძმობილო,—მიმართა დათიკოს,—ამას ყურადღებას ნუ აქცევ. მაგან რომ სოქვას, ეს კარავი თეთრიაო, დარწმუნებული უნდა იყო, რომ იგი სხვა ფერის იქნება.

კარავში თამბაქოს კვამლი დადგა. მეომრებს სახეები დაენისლათ.

ერთ წამს სიჩუმე ჩამოვარდა.

ფიქრის ფიქრი გადაეკლო. რამდენი კაცი იყო იქ, იმდენმა ქვეყანამ თვალი გაახილა. ზოგს მშობლები მოაგონდა, ცოლშვილი, სატრფო... სიყრმის რიყ-რაყი მოეფინა მშობლიურ მიდამოს... ზოგს ფრონტზე განცდილი წარმოცახა...

და უსიტყვო სევდამ ღამის ფრინველივით შეაშრილა ფრთები კარავში.

ყველაზე ადრე სენკომ იგრძნო ეს. მეორე პაპიროსს მოუკიდა და დუმილად აარღვია:

— იცით რა, ბიჭებო? მე ერთი ამბავი უნდა მოგიყვებ. ყური მიგდეთ... როგორ გიაზოთ, ცოტა არ იყოს მეუხერხულება, მაგრამ რაკი დღეს წერილი მივიღე, მღელვარე გრძნობა გულში აღარ ეტევა, თქვენც უნდა გაგიზიაროთ... როგორ იყო... პო... ერთ ღამეს გვირაბიდან გამოვედი, ნახშირში გამურული ვარ, ნამდვილ ეშმაკს ვგავარ. მაისი იყო. იმოდენა და ისეთი ნათელი მთვარე ჩემს სიცოცხლეში არ მინახავს. უკვე მომწიფებული ბიჭი ვარ, გული სასიყვარულოდ მიჭირს. გავხიდი მჭარდისფერ ცას, ვარსკვლავებს, სულში რაღაც ნათელი ჩამიდგა. დაღლილობას სრულებით არა ვგრძნობ, ავმჩატდი, ღამის ფრთები გამომესხა. წამსვე წარმომიდგა, თითქო ერთი ულამაზესი ქალიშვილი

გაჩნდა ჩემს გვერდით, ხელი ჩამკიდა და მივეყვარ მთვარის ქვეშევრდომს. მთვარეც ხელით ბაღში. სადღაც ბუბუბუბო გალობს, ჩვენ გვიხმობს. მთვარეც გვიხმობს. მინდა ვუთხრა რაიმე ამ ჰაეროვან ქალიშვილს, მაგრამ ენა ვერ დამიძრავს, მისმა სილამაზემ მომაჯადოვა. იცით, როგორი იყო? ოქროსფერი თმა ჰქონდა, გეგონებოდათ, დილის მზის სხივი შემოჰყვებოდა ოდნავ მოგრძო სახეზე. თვალები? გადასარკული, ლავვარდისფერი ტბა თუ გინახავთ, რომელშიაც სავსე მთვარე კამკამებს. მივდივარ და მზად ვარ იმ ტბაში გადავვშვა, ჩავიყვინთო და მერე თუნდაც ნულარ ამოვსულვარ... უცებ შევეკრთი, გაეშეშდი... თქვენ, ალბათ, დაკვირვებისარტ, თუ რა დიდი მნიშვნელობა აქვს ადამიანის ცხოვრებაში შემთხვევას. ის ოქროსთმიანი ქალიშვილი თურმე გვერდით კი არ მიმყვება, აგერ დგას სახლის კუთხეში, კედელს მიყრდნობია და ისეთი სევდიანი სახე აქვს, ისე დამწუხრებულა, თითქო ამ ქვეყნად ამიერიდან არაფერი აღარ გაახარებსო. გული მომიკედა. მზად ვიყავი ცეცხლში, ღვსკრულში, ჯანდაბაში გადავარდნილიყავი, ოღონდ იმ ქალიშვილის სევდა გამეფანტა, მისი ღიმილი დამენახა. აბა, მაშინ სად მახსოვდა, რომ თავიდან ფეხამდის ნახშირით ვიყავი გამურული. მივეუხლოვდი. ერთხანს უსიტყვოდ ვუცქირე თვალმოუწყვეტლევ, მერე ძლივს დავძარი ენა.

„რამ დაგაღონათ, ძვირფასო? იქნება ვინმემ გაწყენინათ? მიბრძანეთ და...“

მრისხანედ ამხედ-დამხედა, ოდნავ შეერბა ლამაზი ტუჩების ცალი კუთხე, სულ ოდნავ, მაგრამ იქიდან იმდენი დამკინავი შუტი შემომამტრქვია, რომ ტანში ციკვმა ტრუანტელმა დამიარა. მაინც ძალა მოვიკრიბე, ვინაიდან თავი რაინდად მქონდა წარმოდგენილი, და მოკრძალებით ვუთხარი:

— ცუდი რამ არ იფიქრო, ძვირფასო. მე თქვენთვის მზად ვარ წყალში გადავვარდე. თუ კი შემოძლიან რითიმე დაგეხმაროთ, მიბრძანეთ.

ახლა მკაცრად შემომხედა.

— თქვენ გ'ხა ზომ არ დაგებნათ? გასწით თქვენი გზით!

ნაცემი ძალღივით მოვეშვი, თავი ჩავლუნე. სად ვიყავი და სად გავჩნდი? თავი სამოთხეში მეგონა სიყვარულით გატაცებულს, აქ კი სინამდვილემ გული გამიბო. ძლივს ავითრიე ფეხი. კუთხეში მაინც შევეკრდი, კვლავ შევხედე. ისევე იქ იდგა დაღვრემილი. ბოლოს, როცა ნაბიჯი გადადგა, უკან მივეყვები. მინდა გავიგო, სადა დგას, ვინაა მისი მშობლები. დიდი სახლის ეზოში შეუხვია. მე ჰქონდა მივეფარე. ის კიბეს აჰყვა. დავიმახსოვრე, რომელ ბინაშიაც შევიდა. ერთხანს კიდევ იქ ვიდექი. მერე დაღონებული მივედი შინ. სარკეში ჩავიხედე. ზარი დამეცა. ეშმაკი ვარ თუ ადამიანის შვილი? ასეთ გამურულს ის მშვენიერი ქალიშვილი გამეცნობოდა? ჯავრით დიდხანს აღარ დამეძინა... დილას ჩემი ახალი კოსტუმი ჩავეცი, პარიკმახერთან შევიარე, გავლაშაზდი... რას იტყვი, შესახედავად არ უნდა ვიყო მაინცადამაინც ცუდი ბიჭი. პაპიროსი გავაბოლე. ედგევარ ჰქონდა. ვუცდი, როდის გამოვა. ბოლოს გამოჩნდა. ხელში წიგნი უჭირავს... ისევე ის მისის ღამე, მთვარე, ბუბუბუბო, სიყვარული. რა ექნა? ვაი თუ ახლაც არ გამომელაპარაკოს. უკან მივეყვები. გავბედე და მოსახევეში დავეწიე.

— უკაცრავად! ერთი რამ მინდა გკითხოთ...

ქალიშვილი განცვიფრებით შემომაცქერდა. მეც ხმა ჩამიწყდა. ამ ობერ ენაზე თითქო ასფუთიანი ლოდი დამედო.

— რა გნებავთ?—დაარღვია მან ღუმლი.

— მე... არაფერი... თქვენი გაცნობა მინდოდა, ცუდი კი არაფერი გაიგელოთ გულში.

გაელიმა, თავიდან ფეხამდის შემათვლიერა, თვალებიდან დამკინაწი შუქი გამოჰყო. მე ოფლი დამასხა. მივხვდი, რომ დავიღუპე კაცი... როგორ ფიქრობთ, რითი დამთავრდებოდა ეს ამბავი? ის ქალიშვილი მასწავლებლის ასული აღმოჩნდა. იმ ღამეს, მე რომ პირველად ვახვ, დედინაცვალს გაეჯავრებინა... მუსიკალურ სასწავლებელს ამთავრებდა... სად მე, მაღაროს მუშა, და სად ინტელიგენტი ქალი,—აი ეს ფიქრი მკლავდა. დაახლოვება მაინც მოვახერხე. ზომ იკით, კაცს რომ სიყვარული შეიპყრობს, ბევრი აღარაფერი ეკითხება, ნახევრად გიჟია. ვიცოდი, რომ არაფერი განოვიდოდა, მაგრამ უიმისოდ ვერ ვძლებდი. ხშირად დავდიოდით კინოში, თეატრში, სტადიონზე. შევატყე, რომ ჩემი მხოლოდ ზმა მოსწონდა. ხშირად მიუჯდებოდა როიალს და მამლერებდა. მას შემდეგ კიდევ უფრო შემიყვარდა სიმღერა... ეს იყო და ეს. შინ მუდამ გულდათუთქული ვბრუნდებოდი. ვერ იქნა, ვერ მივალწიე იმას, რომ მის თვალბში თანაგრძნობა ამომეკითხა. მეც ენა მებმებოდა. ბოლოს არმიიდან შინ რომ დავბრუნდი, თითქო უფრო ღმობიერად მომეპყრა, თითქო გულის გახსნას აპირებდა... ამასობაში ომიც დაიწყო. გამოთხოვებისას ცრემლიც კი მოადგა თვალბზე. მაგრამ მე იმ ცრემლს იქით კვლავ დაცივნა მომეჩვენა... რას რტყვით, როგორ დამთავრდებოდა ეს ამბავი? ან რა ეწერება იმ ბარათში, დღეს რომ მივიღე?

დღმილი მამედმა დაარღვია.

— ღამაზად იცის ამ ეშმაკმა ამბის შეთხზვა. რას არ მოიგონებს!

— როგორ, ეს შეთხზულია?—გაჯავრდა სენკო.—მაშ კარგი!

გულის ჯიბიდან წერილი ამოიღო, სამსონს გაუწოდა.

— წაიკითხე, გეთაყვა. თავისი ყურით გაიგონოს მაგ ურჯულომ, ჩემი რომ არაფერი სჯერა.

სამსონმა წერილი გაშალა. სულ რამდენიმე სტრიქონი იყო.

„ძვირფასო ჩემო მიშა,—სწერდა კატერინა სენკოს.—დიდი ხანია მინდოდა მეთქვა ეს შენთვის. შენ მეტად კეთილი და გულუბრყვილო კაცი ხარ. არ იცი, თუ რა სიამეს გრძნობს ქალის გული, როცა მის დასაპყრობად ხანგრძლივად იბრძვიან. მაგრამ ახლა შენ ომში ხარ, ჩვენს წმინდათა წმინდას, ჩვენს სამშობლოს იცავ. ამიტომ გუებნები, ძვირფასო, დაუფიწყარო ჩემო მიშა, რომ მუდამ შენთან მიგულე, ახლაც და შინ რომ დაბრუნდები, მაშინაც—სამუდამოდ. ამ დღეებში მედიცინის დად ჩავეწერე. ვინ იცის, იქნება ფრონტზედაც წევხვდეთ ერთმანეთს. ნახვამდის... რომ იცოდე, როგორ მწყურია შენი ნახვა, შენი წკრიალა ხმის გაგონება.

მარად შენი კატერინა“.

კარავში თითქო მერცხალი შექიკიკდა, გაზაფხულის, ყვავილების სურნელება შეიტანა.

მეომარებს მეტად სათუთმა გრძნობამ გული აუჩქროლა.

ოქროსფერ კულულებიანმა ქალიშვილმა ფარდა გადასწია, მშობლიურად მიესალმა ომის ქარცეცხლში გამოვლილ ვაჟკაცებს.

ეს მშვენიერი ასული მარტოოდენ სენკოს სატრფო როდია,—მასში განსახიერებულა მომავალი მშვიდობიანი ცხოვრება, სიყვარული, ბედნიერება...

ასეთ წამს უახლოეს მგებობებაც კი უქირთ უთხრან ურთიერთს რაიმე, რადგან სიტყვა ვერ გამოხატავს გულში აღძრულ განცდას.

უხერხული დუმილი ისევ სენკომ დაარღვია:

— მაშ რა გეგონათ?.. ერთი ამას უყურეთ, ამ იოლდაშმაშეგანა. ახლაც არა სჯერა.

ამ დროს კარავში შალვა ყიფშიძემ შეჰყო თავი, მერე წელში გაიმართა და ბიჭებს თვალი მოაელო.

— როგორ ხართ, შეეარდნებო? ხომ კარგი სტუმრები გყავთ დღეს?.. „ბოროტსა სძლია კეთილმან,—არსება მისი გრძელია“. ასე ამბობს რუსთაველი. ამ ჩვენმა მეგობრებმა სიკვდილი დათრგუნეს, კვლავ გვერდში ამოგვიდგნენ... ჰო-და, ახლა ბევრი ლაპარაკის დრო არაა, გადამწყვეტი ბრძოლები წინ გვიდგას. შესაძლოა განთიადისას დავიძრათ. ადრე დაიძინეთ. მერე, ვინ იცის, რამდენი ღმე უნდა ეტეხოთ, რამდენ ცეცხლში უნდა გავიაროთ...

ეტყობოდა, შალვას ეჩქარებოდა, მაგრამ მცირე ხანი მაინც დაჰყო ამხანაგებთან. დათიკოს გვერდით მიუჯდა, ხელი მოხვია, უმცროს ძმასავით დაუყვავა...

სამსონის გვერდით იწვა დათიკო. ყველას ჩაეძინა. მას კი ძილი გაუკრთა. ერთ წამს ჩასთვლიმა. მყისვე შეკრთა. კარავი გალიასავით ვიწრო მოეჩვენა. შიგ დამდგარი თბილი ჰაერი გულს შემოაწვა. მერე თანდათან გაიფანტა გარს შემოფენილი ბურუსი და სრულიად მოულოდნელად სენკოსა და კატერინას შეხედრა წარმოუდგა. ერთ ხანს უცქირა მათ, ხოლო შემდეგ, როდესაც ისინი საუბროდ განათებულ ტბის გაღმა მიიშალნენ, გული დასწყდა. თვალი დახუჭა. ამდენ ამხანაგებში წევს, თავს მაინც მარტოდ გრძნობს. ისეთი რამ აკლია, ურომლისოდაც სიცოცხლეს ფასი არა აქვს. ამიტომ გასწია იქით, საითაც გული მიუწევდა.

მატარებლიდან გადახტა, შუკაში შეუხვია.

მთვარე მაღალი ხეების ტოტებში გაბმულიყო. ოდის წინ, ეზოში ჩრდილთა ზოლები ურთიერთს გადახლართვიან, ოდნავ ირხევიან უცნაურ სულდგმულეზივით. ეს ეწერიდან მონაბერი ნიაფი ატოკებს შტოებს. ტრიფოლიატათი შებურღენილ ლობის გასწვრივ ჩამწყრივებული ალვისხეები ცისიერში არწევენ წვეროებს. ეზოს გვერდით ხეხილიან ბოსტანში კვეერა ფხალის ფართო ფოთლები ხასხასებს.

თხრილზე გადებულ ფიცარზე გავიდა. მესრებისაგან შეკრული ჭიშკარი შეალო.

მისმა გაზრდილმა ლეკვმა ჟულიკამ შეუხეფა.

რამხელა გაზრდილა ეს ეშმაკი! რამდენს ათამაშებდა ზამთარში ბუხართან. კატას მიუვდებდა და, ისინი რომ ერთმანეთს ებღღვნებოდნენ, ხმამაღლა ზარბარებდა.

— ჟულიკ, ჟულიკ!—შეხმამურა დათიკო.

ძალლი გაოგნებულებით შედგა, მერე კული შეარხია, დათიკოსაკენ გაექანა და ფეხებში ჩაუვარდა წყმეტუნით.

რატომ არ გამოეგება ვინმე? დედას რა მოუვიდა? რატომ დაუფლებია ასეთი მკედრული დუმილი ოდასაც და სამზარეულოსაც? უთუოდ შინ არ არიან. კლუბში იქნებიან, კოლმეურნეთა კრებაზე.

ძალღს მიეფერა, თავზე ხელი მოუსვა. მერე ოდის აივანზე ავიდა, ტახტზე

ჩამოჯდა. აქ წებოდა დათიკო ზაფხულობით. ჩაძინებისას ხეების შრიალ ნანასავით ესმოდა.

ეროვნული
გზაობისთვის

ახლა? ხომ არ ჩაეძინა? სიზმარი ხომ არ არის ეს? მეზობლის სახლის წინ შეჩერდა. აგურით მოკირწყლული ბილიკი მიიშართება ოდისკენ. ბილიკის გასწვრივ ნაირნაირი ყვავილები ლივლივებენ, ხოლო გზაში—უკვე მოსწრებული მანდარინები.

ვიღაცამ კიშკარი გააღო. ეს თინაა. ამდენ ხანს რატომ ვერ დაინახა? მაგრამ ეს წინანდელ თინას არა ჰგავს, გაზრდილა, დამშვენებულია. არც ასეთი შექმენი თვალებით შემოუხედავს ოდესმე თინას დათიკოსათვის. სკოლაში ერთად დადიოდნენ, ჭალაშიაც ბევრჯერ წასულან საქონლის მოსადენად. წვიგებამდის დაიკარწახებდნენ ფეხშიშველნი და ტალახს არ ერიდებოდნენ. არავითარ მოკრძალებას არ გრძნობდნენ ურთიერთის წინაშე. ახლა კი...

უჩვეულო მორცხვობით გამოეგება თინა, ეუფუნა თვალები დაჰხარა.
— რა ბედნიერი ვარ, დათიკო, შენ რომ მშვიდობით მოხვედი. მე მუდამ შენზე ვფიქრობდი.

არასოდეს დათიკო ასეთ მღელვარებას არ შეუპყრია, არც ასეთი ნეტარება განუცდია.

ნოტუ ეს ის თინაა, რომელსაც ერთხელ, ჩაის ფოთლის კრეფის დროს, ჩალის ქუდი წაართვა და ჭარს გაატანა? თინა ქუდს დაედევნა. დათიკომ მიასწრო და კვლავ შორს გაიქნია. თინას ტუჩები აუთრთოლდა, ცრემლები გადმოსცვივდა.

— ხომ არაფერს მენდური?—შეეკითხა თინა მღუშარე დათიკოს.

მერე უეცრად წამოიძახა:

— ნენაჲ! რაფერ გაეხარდება შენი მოსვლა დედაშენს! წამო, გავიქცეთ. ერთი უნდა ვუყურო მის სიხარულს.

ფრთაშესხმულივით გაჰყვა დათიკო თინას. ბედნიერებისაგან სუნთქვა შეეკრა და თვალი გაახილა.

კარავში ყველას ეძინა.

საღდაც შორს დაიგრუხუნა ქვემეხმა და ტყე შეაზრიალა.

XVI

ორი ძმის სამარა

ნაწიმიარი დიღს გათენდა. ნისლი თანდათან გაიფანტა. ღრუბლებიდან გამოკრთალი სხივი ფოთლებზე დაკიდებულ ცვრებში აენთო.

რაშიმ ბრძოლის ხაზისაკენ გაემართა. მწყობრად მიდიოდნენ ჩაფიქრებულნი. ალაგ-ალაგ დამდგარ ქანჭრობებშიაც მხარდამხარ მიჰყვებოდნენ ურთიერთს. საღამოთი უკვე მტრის პირისპირ იდგნენ.

ესა შავი ღრუბლები გადაეფარა. უცებ ჩამოზნულდა. ჯერ აქა-იქ დაეცა მსხვილი წვეთები; გავიდა მცირე ხანი და კოკისპირულად დაუშვა. მხოლოდ ხანდახან შენელებოდა წვიმა, მაგრამ მალე უფრო მეტის სიძლიერით დაახამდა.

სამოსი წყლით გაიქლენთა, საცვლებსაც გაატანა, გახურებულ სხეულს ცივად მოხვდა.

ორგვლივ ისეთი უკუნი იდგა, რომ მებრძოლი თავის გვერდით, სულ ახლოს, ნახევარ მეტრზე მწოლარე ამხანაგს ვერ ხედავდა. ხანდახან ხელს გაუწვდიდა, რათა მის იქ ყოფნაში დარწმუნებულიყო.

შუალამე მიიწურა და ბრძოლაც გაჩაღდა.

ზრიალით, მზულით ჰკვეთდნენ ჰაერს ქვემეხთა ყუმბარებანი ნდმჭლეთ
სკდებოდნენ ნალმები.

გერმანელები მაშხალებით აშუქებდნენ წინა ხაზს, — უეცარი თავდასხმისა ეშინოდათ.

იისფერი ნათელი შეენთებოდა სივრცეს და საოცრად აციმციმდებოდნენ წვიმის ზოლები.

მტერი ღრმად იყო ჩამჯდარი მიწაში, უამრავი ნალმსატყორცნით, ტყვიამფრქვევითა და ავტომატით აღჭურვილი.

შალვა ყიფშიძის რაზმი რამდენჯერმე გადავიდა შეტევაზე, რათა სანგრებში გამაგრებული გერმანელები უკუექცია, მაგრამ პირისპირ შეტევით არა გამოვიდა-რა. მაშინ შალვამ ხერხს მიმართა. ექვსი მებრძოლი გამოჰყო — სამსონი, მამედი, სენკო, დათიკო, ივანე ბალაშოვი და კოსტია კლიმოვი. ამით გაუძღვა წინ. ზოხვით გასწიეს მტრის მარცხენა ფრთისაკენ.

წვიმა შესწყდა. სივრცეს მხოლოდ ქვემეხების გაბმული გუგული დაეფულა.

მებრძოლთ, ბალახებში რომ მიხობავდნენ, ეგონათ — სამოსიანად წყალში ეცურათ.

შალვამ მტერს იმ მხრიდან შეუნთო ცეცხლი, საიდანაც იგი სრულიად არ მოელოდა. სწრაფად გადაჰქონდათ ტყვიამფრქვევი ადგილიდან ადგილზე და ისეთ შთაბეჭდილებას ჰქმნიდნენ, თითქო შვიდი კაცი კი არა, მთელი ასეული იბრძოდა იქ.

გერმანელებმაც ყურადღება იქით გადაიტანეს, გრიგალისებური ცეცხლი დაანთეს.

ერთი ნალმი შალვას გვერდით აფეთქდა, მიწა თავზე გადააყარა. ბეწვზე გადარჩა.

მაინც არ შედრკა შალვა, ამხანაგები მოაგონდა, „ნუ გეშინიანთ, ბიჭებო, ცოცხალი ვარო“, მიამბა მათ და ადგილი მოინაცვლა.

ამასობაში მოასწრო და ის პუნქტები დაიმახსოვრა, სადაც მტერს ქვემეხები, ნალმსატყორცნები და ტყვიამფრქვევები ჰქონდა განლაგებული.

ახლა საჭირო იყო უკან დახევა და მთავარ ძალებთან შეერთება. მაგრამ ეს ძალზე ძნელი აღმოჩნდა: გერმანელებს ისინი მიზანში ჰყავდათ ამოღებული.

მიწას გაეკერნენ. ათიოდე მეტრი ძლივს გადალახეს. ტყვიები წივილით სერავდნენ სივრცეს, ზარდამცემი ღრიალით სთხრიდნენ მიწას ნალმები.

ამ ბრძოლაში შალვამ განსაკუთრებით შეაფასა დათიკო ბერაძის სიმტკიცე და ოსტატობა. საათივით ამუშავებდა დათიკო ტყვიამფრქვევს. საჭირო იყო მხოლოდ, რომ მეტის-მეტე სიფიცზე და თავზეხელაღებული გამხედლობა დაეძლია. თან ისიც შეამჩნია შალვამ, რომ დათიკო ბრძოლის დროს ანაზღად ჩამოვარდნილ სიჩუმეს ვერ იტანდა, მყისვე წამოიმახებდა:

— ჰაჰაჰაჰა! მოგცხეთ ზომ! დედას გიტირებთ მე თქვენ!..

საკვირველი ის იყო აგრეთვე, რომ სრულიად არ შეეფერებოდა ურთიერთის მისი ყმაწვილური ხმა და ბრძოლაში გამოჩენილი სიმტკიცე, გეგონებოდათ, ის როდი ლაპარაკობს, ახლა რომ ტყვიამფრქვევს აკაკანებდა, არამედ ზრდალუმთავრებელი ყრმა მეტყველობს.

რამდენიმე მეტრი კიდევ გახობდნენ. ბორცვამდის მიალწიეს. ამ ბორცვს შემდეგ ისე ძნელი აღარ იყო მთავარ ნაწილთან მისვლა.

— მარჯვნიდან შემოუარეთ! ფრთხილად! — გასძახა მებრძოლთ შალვამ.

სწორედ ამ დროს გააძლიერეს სროლა გერმანელებმა. დათიკოს მოტყევა, მტერი მეტის-მეტად მოგვიახლოვდაო და ტყვიამფრქვევი მოიმარტოვებდა და წყდა შალვას განკარგულება — ჩუმად იხოხეთ, სროლა არ ასტეხოდეს! „არ გვეშვებით ხომ? აბა მიყურეთ!“ — მუქარით ჩაილაპარაკა დათიკომ და ტყვიამფრქვევი აამუშავა.

მყისვე მიხოხდა მასთან შალვა, მხარზე ხელი დაჭრა:

— რას შერები? შესწყვიტე! მომყევი!

მიხედა დათიკო, რომ შეცდომა დაუშვა, შალვას ხმაშიაც წყრომა შეიცნო, ციკმა ოფლმა დაასხა.

ამ დროს ივანე ბალაშოვმა ოდნავ აიწია, რომ დათიკოს ტყვიამფრქვევის გაგორებაში დახმარებოდა. უცებ მოსწყდა, დაემხო: ტყვია მხარში მოხვდა. საშინელი გმინვა აღმოხდა.

სენკომ დაჭრილი მხარზე მოიგდო. სამსონიც მიეშველა. მთელი ძაღლის დაჭიმვით მიხოხდნენ. ტალახში გასვრილი სამოსი ჯერ კიდევ სველი ჰქონდათ, მაგრამ სახეზე ოფლი წურწურით ჩამოსდიოდათ.

როგორც იყო ბორცვს მიეფარნენ. შეისვენეს, სული მოითქვეს.

დაჭრილი ბალაშოვი საცოდავად კენესოდა. ჭრილობა შეუხვედს, მაგრამ სისხლი მაინც სდიოდა.

სენკომ სველ ბალახზე შეიწმინდა სისხლში გასვრილი ხელები.

გზა განაგრძეს. მთავარ ნაწილს რომ მიუახლოვდნენ, შალვა დაწინაურდა, რათა უფროსისათვის ფრიად მნიშვნელოვანი ცნობები მიეწოდებინა.

ბალაშოვი ტყის პირად, მაღალი ხის ქვეშ დააწვინეს.

აღმოსავლეთისაკენ ციდან ღრუბლები გადაიკრება, ცისკრის ვარსკვლავი გამოჩნდა. ნიაგმა დაუბერა. ფოთლებზე შერჩენილი წვიმის წვეთები ჩამოცვიდნენ. სროლის ხმაც აღარ ისმოდა.

დღემილმა დათიკოს გული შეუწუხა. სულ იმას ჰფიქრობდა — უდროოდროს რომ სროლა არ ამეტება, ბალაშოვი არ დაჭრებოდაო. არ იცოდა, რითი გამოესყიდა ეს დანაშაული. უნდოდა ეთქვა რაიმე, მაგრამ ვერ ბედავდა. დარწმუნებული იყო, რომ ამხანაგების დღემილი მის მიმართ გამოტანილი მსჯავრი იყო.

ვითომ რა, განა დათიკო ღირსი არ არის, რომ ამხანაგებმა გაჰკიცხონ? მერე რა კი ბიჭები არიან. როგორ უნდა აპატიოს დათიკომ თავის თავს ამათთან თავის შერცხენა? ეაქცაობას ჩემულობს, საქმის დროს კი ბავშვით იქცევა, იზნევა, ჩქარობს. ნეტა მალე დაიძრან აქედან, იერიშზე გადავიდნენ, მტერს ეკვეთონ. იქნება მაშინ მოახერხოს დათიკომ ნდობის დაბრუნება, თორემ ისე სიცოცხლე არა ღირს, საცაა გათენდება და ამხანაგებს თვალში ვერ შეხედავს. ნეტა ის ტყვია დათიკოს მოხედნოდა და ბალაშოვი არ დაჭრილიყო! მაშინ თავისი უნებლიე შეცდომა გამოსყიდული ექნებოდა. ახლა კი... არც ერთი ხმას არ იღებს, საყვედურის ღირსადაც კი არა სთვლიან დათიკოს.

ზარბაზნების გრიალი მაინც ატყდებოდას ან თვითმფრინავები შეაზრიანებდნენ ცას!

ლოდივით დააწვა დათიკოს ირგვლივ გამეფებული მკედრული სიჩუმე. კბილები დახრჩიალა, თავზე ჩამოშობილი მეზარადი მოიხადა და ძირს დაავდო. დაჭრილმა ხმამალა დაიკენესა.

— მიშველეთ, ძმებო, ეკვდები!

ბალაშოვის ამ საბრალო ხმამ შეაძრწუნა დათიკო. თავისი თავი შეეზიზღა.

რა იქნება, რომ უცებ დაავლოს ხელი მაშხანას, წამოხტეს და გასწიოს წინ, მტერს თავი შეეკლას? მაშინ ხომ ველარ გაიგონებს ბალაშოვის კენჭს, ამხანაგების საყვედურს. წავა და მოირეცხს ამ სირცხვილს...

— გამაგრდი, ვანია, მალე გათენდება, ექიმთან მიგიყვანთ.

ეს მამედია. ღვიძლი ძმაც ვერ გამოსთქვამს იმაზე მეტ სიყვარულს, რაც მის ხმაში გამოსჭვივის.

დათიკოს კი იმისი უფლებაც არა აქვს, რომ თავისი მიზეზით დაკოდილი ამხანაგი ანუგეზოს.

ბოლმა ყელში მოაწვა დათიკოს, მხრები აუცახცახდა.

— ვაი, დედა! — ამოიგმინა მან და ბავშვივით აქვითინდა.

ბიჭებმა შუბლი შეიკრეს. ქვემეხების ჭექა-ჭუხილი რომ ამტყდარიყო, ასე არ იმოქმედებდა მათზე. ეს ისეთი რამ იყო, რაც მათ დიდიხანა დაეწიყებულნი ჰქონდათ, ახლა უცებ გატყდა განთიადისას ჩამოწოლილი დუმილი და ბრძოლის ქარცეცხლში გამოვლილ დღევნის მიღმა დარჩენილმა სიყრმემ თვალი გაახილა, ირგვლივ მიმოიხედა; ეუცხოვა ეს ჩამოხველებული ტყე, ეს გამძაფრებულ მოლოდინი.

სამაონი გვერდით მიუჯდა დათიკოს, ხელი მოხვია.

— კარგი, დამშვიდდი. სირცხვილია. ამხანაგები რას იფიქრებენ, — ქართულად უთხრა და ნიკაშზე ხელი მოუსვა.

— ვიცი, ვიცი... მაგრამ ვანიას ტანჯვა ვერ ავიტანე. ჩემი ბრალია, ჩემი... ხმა ჩაუწყდა დათიკოს, გული ამოუჯდა, უხვად გადმოღვრილმა ცრემლებმა სამაონს ხელი დაუსველა.

— არა გრცხვენია, ბიჭო, ვაჟკაცს ცრემლი ეკადრება? შენ რა შუაში ხარ? იმ ცეცხლში ვანია კი არა, ყველანი რომ არ დავიჭერით, არ გიკვირს?

დათიკომ ნერწყვი ძლივს გადაყლაპა, თვალებზე ხელი მოისვა, ხმა გაკმიდა. „ვაჟკაცისთვის ცრემლი აუგიაო“, გაივლო გულში და მთელი სხეული დაესუსხა. ადგა, რამდენიმე ნაბიჯი გადადგა, ხეს მიეყრდნო.

ყველაზე ადრე სენკო გამოერკვა.

— რას ჩაფიქრებულხარო, ბიჭებო? ხედავთ, მზემ წვერი ამოჰყო, საუზმეზე გვებატივება. არაყი მიირთვითო, სამოსი გაიშრეთო.

მერე დათიკოს მიუბრუნდა:

— დათკა, ძმო ჩემო! ნოდი, ნუ დაგეზარება, მზესთან მოციქულად დაგვიდექი: რალას აყვინებ, მალე ამოდი-თქვა, უთხარი. შენ ზომ ჩვენი მოკავშირე ხარ-თქვა. ფაშისტებმა ღამე ააყროლეს. დაე მალე მოგვეშველოს.

დათიკომ პირი მიიბრუნა. ხმა არ დაუძრავს. არც შემდეგ უთქვამს რამე, როდესაც შალვამ სანიტრები მიიყვანა, — ამხანაგებს თვალს არიდებდა.

დაჭრილი საკაცზე დააწინეს და გზას გაუდგნენ.

ბანაკში გამოძინება არ დასცალდათ. პირის დაბანაც ვერ მოასწრეს. უსასტიკესი ბრძოლა დაიწყო. ცა და ხმელეთი ცეცხლის ალში გაეხვია. ომის მთელი მექანიკა — ყუმბარშენები, ქვემეხები, ვეება ტანკები, — ყველაფერი ამოქმედდა.

რაზმები თავდაცვიდან შეტევაზე გადავიდნენ.

გერმანელები სხეულების კედელს ეფარებოდნენ, თავიანთ მკვდრებს ფეხს აღვამდნენ და წინ მოიწევდნენ.

სალამო მოახლოვდა. ბრძოლა არ შენელებულა.

შალვას რაზმს მეტად მნიშვნელოვანი სტრატეგიული პუნქტი ეჭირა. ეს იყო

პატარა გორაკი, რომლის დასაპყრობად მტერი არაერთარ მსხვერპლს არ ერქმეოდა.

გორაკიდან მთელი ბრძოლის ველი მოსჩანდა. მზიანი დღე მთელს მთაზე დაჰყარა. პატარა კეპალი იდგა, მიწას მხოლოდ აქა-იქ ეფინებოდა მზის შუქი. ამ დროს სარკესავით ალაპლაპდებოდნენ ტანკები. ყუმბარების ალი იფეთქებდა და მზის სხივებს ნთქავდა.

რამდენჯერმე გორაკის თხემს მიუახლოვდნენ გერმანელები, მაგრამ იძულებული გახდნენ უკუტეულიყვნენ. ფერდობი მკედრებითა და დაჭრილებით მოიფინა.

დათიკოს იმ დღეს ერთი სიტყვაც არ დასცდენია, მხოლოდ ტყვიამფრქვევს ამეტყველებდა. მის გვერდით კოსტია კლიმოვი იწვა, ვაზნებიან ლენტს აწოდებდა.

ყველაზე სახიფათო ადგილი ეკირა დათიკოს, მაგრამ ესეც არ აკმაყოფილებდა, მზად იყო პირდაპირ შეჭრილიყო მტრის რიგებში, რომ ამით ამხანაგების ნდობა და სიყვარული დაებრუნებინა.

ბოლოს, ბრძოლა რომ გამაძაღრდა, დათიკო გახურდა, გულზე მოეშვა.

სწორედ ამ დროს მოიგერიეს მტრის გააფთრებული იერიში. ერთ წამს ბრძოლა შესწყდა. დათიკომ თავისებურად გადასძახა:

— აპაპა! ხომ მოგცხეთ! ეს რაა, უარეს დღეს დაგაყრიტ!

მერე ამხანაგებს გადახედა, სამსონს თვალი გაუსწორა და ოდნავ გაუღიმა.

გორაკს სამხრეთით კლდოვანი კბოდე ეკრა. შალვამ შენიშნა, რომ მტერი იქიდან ეპარებოდა. სამსონი, მამედი და სენკო გაიყოლია. ლოდებზე გადახობდნენ. ახლა საქმე ის იყო, თუ ვინ მიასწრებდა. ჩქარობდნენ, ოფლში გაიწურნენ. სიციხისაგან სული ეხუთებოდათ. რამდენიმე წამიც რომ დაყოვნებოდათ, უთუოდ დაილუპებოდნენ, მაგრამ მტერს დროზე ეკვეთნენ, ხელყუმბარები დაეყარეს.

გერმანელები კლდეზე დაგორდნენ, ბევრს ქვევით სული არ ჩაჰყოლია.

ამის შემდეგ მტერმა თითქო იერიშზე ხელი აიღო. ბრძოლის ამ უბანში სიყინარე ჩამოვარდა.

მეომრებმა სული მოითქვეს, წაიხემსეს, თამბაქო გააბოლეს. ზოგს რული ჰოერია.

შალვა უცებ შეერთა. ხომ არ ჩასთვლიმა მთელი ღამის უძინარმა?

წამოხტა, ღურბინდით მიმოიხედა. მარჯვენა ფრთაზე თვალი მოჰკრა შენიღბულ მტერს. მყისვე გასცა განკარგულება. კელავ გაჩაღდა შეუპოვარი ბრძოლა.

ბოლოს შალვამ შეამჩნია, რომ გერმანელები ზურგიდან უვლიდნენ. ახლა გამოსავალი ერთი იყო: მტრის რკალი უნდა გაერღვიათ.

აქ ვინ დასტოვოს, რომ წინიდან მომავალი მტერი შეაჩეროს?

ირგვლივ მიმოიხედა. ტყვიამფრქვევთან დათიკო და კოსტია იწვნენ.

ამათ თვალი აარიდა; „მეტის-მეტად ახალგაზრდები არიან, ცოდონი არიან“, გაუელვა თავში.

სულ ერთ წამს გაგრძელდა ეს შერჩევა, მეტი დრო აღარ იყო.

რატომღაც კელავ ტყვიამფრქვევისაკენ გაექცა მზერა. სწორედ ამ დროს მიიხედა დათიკომ. თვალი თვალში გაუყარა. წამსვე მიხვდა, ვისაც ეძებდა შალვა. ახლა ნახონ ამხანაგებმა, თუ რა შეუძლიან დათიკოს.

ოდნავ წამოიმართა, ნიკაპზე ხელი მიიღო.

— შენი ჭირიმე, შალვა, მე დაერჩები! ნუ გეშინია, არ შეგარყვინებ. კარგად კოსტიაც ჩემთან იქნება. თქვენ გასწით!

უთხრა და ტყვიამფრქვევს მიუწეა, კოსტიას მხარზე ხელი დაჰკრა:

— აბა, ამხანაგო, ვაზნები სწრაფად მომაწოდე!

შალვას ტუჩები შეერხა, მაგრამ უმაღლესი შეშლილი შეიკრა, ადგილიდან მოსწყდა და რაზმს წინ გაუძღვა.

რაზმი დაბლობში მტრის რკალს არღევდა, ხოლო ზევით, გორაკზე, დათიკო და კოსტია ტყვიამფრქვევს აკაცანებდნენ, შეუპოვრად იგერიებდნენ კალიასავით შესეულ გერმანელებს.

კოსტიამ მხარზე ხელი დაჰკრა დათიკოს. დამნაშავესავით უთხრა:

— ვაზნები ილევა...

— ა! — გაუკვირდა გაცეცხლებულ დათიკოს. თვალი გაუშტერდა. მერე უცებ შეიხრა.

— რამდენია?

— ერთი ლენტი დარჩა.

— მომაწოდე! მერე ხელყუმბარებით! ხედავ, როგორ მოდიან?

ტყვიამფრქვევს გადუქროლა დათიკოს. მტერი ყოველი მხრიდან გარს ერტყმოდა.

ტყვიამფრქვევი დადუმდა, — ვაზნა გამოილია.

დათიკომ ამხანაგს შეხედა. რა საცოდავად დაუდგია თავი მიწაზე! ყურის ძირში სისხლი მოთქრიალებს. ხელი შეახო. მკედარია. გააფრეოლა. გაირინდა. ერთ წამს თითქო მთელ ქვეყნიერებას ქაოსი დაეფლდა. მერე უცებ სიკვდილზე უძლიერესმა ძალამ იელვა მის შემეცნებაში, ხელყუმბარა მოიმარჯვა, წამოიმართა...

წატორტმანდა. არ დაცემულა, ჩაიჩოქა. ამ დროს მეორე ტყვია ზურგში მოხვდა, თავი ვერ შეიმარჯა, ჩაეხშო. ისეთი გრძნობა დაებადა, თითქო ცეცხლის ალში შესეკრა. ძლივს ასწია თავი. ცის ნაპერს მოჰკრა თვალი. უსიტყვოდ მოუხშმო დედას. ცის ნაპერი ბნელეთში დაინთქა... თავის ეზოში, ოდის წინ, ცაცხეთან დაეხშო, ბალახს ხელები ჩასჭიდა.

• •

მეორე დღემდის ბრძოლა არ შეწყვეტილა. წითელმა არმიამ მტერი ათიოდე კილომეტრით უკუაქცია. დაიწყო მზადება ახალი იერიშებისათვის.

ზაფხული იწურებოდა. მაინც ცხელოდა. მიწას სრულიად არ ემჩნეოდა, რომ წინა ღამეს კოკისპირული წვიმა იყო. ირგვლივ ოდნავ გახლებული, ალაგ-ალაგ ყუმბარებისაგან გარუჯული ბორცვები და ველები მზის სხივებში ლაპლაპებდა.

ოთხი მებრძოლი აღმართს აჰყვა. მღუმარედ მიდიოდნენ. სახეები რომ მოლორულული ჰქონდათ, ეს მარტოოდენ ზუჩების ჩრდილი როდი იყო, — მათთვის თავგანწირული, გამირულად დაღუპული ამხანაგები ედგათ თვალწინ.

შაშხანები მხრებზე ჰქონდათ ჩამოკიდებული, წელზე — ტარმოკლე ბარები. ხალათებზე ტალახისა და ოფლის ლაქები ემჩნეოდათ. მხოლოდ შალვა ყიფშიძეს გაეწმინდა წაღები, — საშმონს, სენკოსა და მამედის ზუხლებამდის მტერი დასდებოდათ.

ნიავს დაუმარხავი ცხედრების გულისამრევი სუნი მოჰქონდა. ყუმბარებისაგან დაფლეთილ გვამებს თვალს არიდებდნენ.

გორაკზე რომ ავიდნენ, ნაბიჯი შეანელეს, მოკრძალებით მეთუხუცებულად უსიცოცხლოდ მწოლარე დათიკოა და კოსტიას.

დათიკოს თითები მიწაში ჩაერგო, ზუჩი კეფაზე მოქცეოდა, სახე არ უჩანდა; ხოლო კოსტიას მარჯვენა ყბა მიწაზე ედო, თვალი ღია დარჩენოდა.

კარგა ხანს იდგნენ უსიტყვოდ. ბოლოს შალვამ დაარღვია გულის შემლონებელი საჩუმე:

„სადღური სად მოკედება, სად უთხრიან სამარესა“...

სევდიანი ხმით ჩაილაპარაკა მან და ღვედიდან ბარი ამოიძრო.

სწრაფად სთხრიდნენ მიწას, მეტად სწრაფად, რათა გულს მოწოლილი ბოლმა მუშაობაში ჩაეხშოთ.

ერთად ჩააწვინეს ძმები სამარეში.

ზეინულს თვალი მოსწყვიტა შალვამ, ამხანაგები შეათვალიერა.

— არც ასეთი დუმილი ვარგა, ძმებო! დათიკომ და კოსტიამ ჩვენთვის გასწირეს თავი. ეს რომ არ ექნათ, ჩვენი რახმიდან ბევრი ცოცხალი არ დარჩებოდა. მათი სიცოცხლე ჩვენში გადმოვიდა. აი ამ ახალ ამოთხრილ მიწას ხომ ხედავთ? ცოცხალივით გამოიყურება. ჩვენ წავალთ, იგი დარჩება. და მასში მხოლოდ ჩვენი ფესვები გაიხარებენ, ვინაიდან მომავალი ჩვენია.

თბილი ალერსით შეეხო მეგრძოლთა გულს შალვას სიტყვები. სიცოცხლის ძალამ იფეთქა მათ არსებაში და ნუგეშისმცემელი შეება იგრძნეს, თვალთაგან ცრემლები რომ გადმოცვივდათ.

სიტყვით მაინც ვერ გამოსთქვეს ეს და მდუმარედ ჩაჰყვნენ ფერდობს.

XVII

სიუჟარული

დილიდანვე ლაზარეთში უჩვეულო მღელვარება შეიჭრა. ფრონტი მოახლოვდა. კორპუსებიდან საკაცებით გამოჰყავდათ დაჭრილები, მანქანებში ათავსებდნენ და რკინისგზის სადგურზე ჰგზავნიდნენ.

ღთერმა, ტატიანა პავლოვნამ და მარიკა ნაკაიძემ მხოლოდ უკანასკნელი მატარებლის მოლოდინში შეისვენეს მცირე ხნით. ავადმყოფები ტანთხაცმული ჰყავდათ, ყველაფერი მზად იყო წასასვლელად.

პალატებში აქა-იქ მხოლოდ ცარიელი საწოლები იყო დარჩენილი, იატაკზე დაქმუშენილი ქაღალდები და ნახშიარი სახვევები ეყარა.

ხოლო იმ კორპუსში, სადაც სამგზავროდ მომზადებული დაჭრილები იყვნენ, ისეთივე სისუფთავე იყო, როგორც ყოველთვის.

მხოლოდ მძიმე ავადმყოფები იწვნენ, დანარჩენები ლოგინებზე ჩამომსხდარიყვნენ. ერთი ხელში დაჭრილი მეომარი ნელი ნაბიჯით მიმოდიოდა, ჩაფიქრებული.

ძნელია ასეთ მდგომარეობაში მყოფთათვის მოლოდინი. ვაი თუ მატარებელმა ვერ მოუსწროთ, გამზეკებული მტრის ბანაკში ჩარჩნენ. რამდენჯერ სშენიათ, თუ როგორ ეპყრობიან ფაშისტები ტყვედ ჩაყარნილ დაჭრილებს. სხვა რომ არა იყოს რა, იმათ ხელში სიცოცხლეს თავისიანებთან სიკვდილი ურჩევნიათ.

ტყვიელებისა და მოლოდინისაგან შეწუხებულმა შოთამ დუმილი ვერ აიტა-

ნა, მწარედ დაიკენესა. ყველამ მას შეხედა. მისვლა და სანუგეშო სიტყვის თქმა კი ვერც ერთმა ვერ მოახერხა, ვინაიდან სანთელივით ჩამოშლადნობოდა ქაუთუკის კენესამ საკუთარი უძლურება მოაგონათ, მოლოდინი უფრო გაამძაფრა.

გარდა ამისა, ზოგიერთ მებრძოლს შოთას მიმართ უნებლიედ იქნეული გრძნობა აღეძრებოდა ზოლზე.

ზოლოდ ლაზარეთში მყოფთ სწევით რაღაც თავისებური, მეტად ნაზი, ერთ გამოუთქმელი ტრფიალის გაღვივება მომვლელი ქალის მიმართ. ზოგს ტატიანა პავლოვნა უყვარდა იდუმლად, ზოგს — ეთერი, ზოგს — მარიკა ნაკაიძე.

ვაკაცური ნაბიჯით შევიდოდა პალატაში ტატიანა პავლოვნა, თეთრი ხალათი სავეს მკერდს ვერ სწყდებოდა. ავადმყოფისაკენ რომ დაიხრებოდა, ზეახალდულ წარბებს ოდნავ მოხრიდა, ტუჩებს სანდომიანი ღიმილი გაუნათებდა, ხოლო ფართო, თაფლისფერ თვალთაგან გამომკრთალი მოალერსე შუქი ცხადყოფდა, რომ მისთვის ადამიანის ყოველგვარი გასატყირი გასაგები იყო. თანაც ისეთი ტკბილი ხმა ჰქონდა, რომ ავადმყოფს, რაც უნდა ცუდ გუნებაზე ყოფილიყო, გული გაეხსნებოდა, ეგონა — მშობელი დედა ან თანშეზრდილი დაი შეფერებოდა. ზოლო ისინი, რომელნიც ტატიანა პავლოვნასადმი ტრფილით იყვნენ შეპყრობილნი, მის ხმაში სიყვარულით განათებულ მყუდრო ცხოვრების მოახლოვებას გრძნობდნენ.

ეთერს უძილო ღამეების კვალი აღბეჭდოდა სახეზე, სავეს ლაწვებს ქარვისებური ელფერი გადაჰფენოდა. მისი სხევისანი თვალები შინაგანი სევდით ელვარებდნენ. მიმოხედავიაც გულს ჩამარხული ნალღელი ემჩნეოდა. მაგრამ ის რომ პალატის კარს შეაღებდა, დაჭრილები შევებით ამოისუნთქავდნენ, ტკივილი ავიწყდებოდათ. ეთერის კავშირანი გამომეტყველება ავადმყოფთა წუხილს ეთანაზიარებოდა. ამიტომ ეთერი რომ გაიღიმებდა, ყველას გული გაუნათებოდა, სიკვდილთან მებრძოლი სიცოცხლის ძალა უორკედებოდათ. ბევრი მათგანი, რაინდული სიყვარულით გამსჭვალული, იმას ნატრობდა, რომ მალე მორჩენილიყო და ეთერისათვის თავი დაედო.

მარიკა ნაკაიძე ამ უკანასკნელ დროს ერთობ გამოცოცხლდა. ისეთი სიმკვირცხლე დაეტყო, თითქო სიყრმის დღეები დაუბრუნდაო. თვალები უღიმოდა. აშკარად ეტყობოდა, რომ მის ცხოვრებაში დიდი გარდატეხა მოხდა. ავადმყოფებისადმი თანაგრძნობა ვერ ჩრდილავდა მის არსებაში ანთებულ ცხოველყოფელ ძალას.

ცქრიალა ქალიშვილივით ჩამოუვლიდა დაჭრილებს ეს ტანმორჩილი ქალი, ყველას მიეხმატბილებოდა, გულლიად შეანათებდა თვალს, სულ მცირე შემთხვევა თუ მიეცემოდა, ხალისიანად იცინოდა.

თვითველ ავადმყოფს თავისებურად უყვარდა ეს საში დაი. ზოგს ეთერის სიღინჯე, უზადო სილამაზე და ფართული სევდა იტაცებდა, ზოგს ტატიანა პავლოვნას ვაკაცური სიმტკიცე და დედობრივი გულისხმიერება, ზოგს მარიკას სიმკვირცხლე და თვალთაგან გამომკრთალი ნათელი ბედნიერებისა.

ამ სიყვარულს ისინი თავიანთ თავსაც კი არ უმხელდნენ, ჩუმად ელოლიავებოდნენ; ეშინოდათ, ვისმეს არ შეეშინია მათი საიდუმლო, ისე ეშინოდათ, თითქო ამ პაეროვან ნატკრას რომ ვისიმე თვალის შუქი შეხებოდა, მყისვე ფარვანასავით დაიწვებოდა იგი.

ეთერი ყველას თანასწორად უყურებდა, ღვიძლ ძმასავით უვლიდა. მაგრამ მისი იდუმალი მოტრფიალენი ამჩნევდნენ, რომ ეთერი განსაკუთრებულ ყუ-

რადღებას შოთას აქცევდა. მართალია, შოთა სიკვდილის პირად იყო და მეტი მოვლა ესაჭიროებოდა, მაგრამ...

კარი გაიღო და ბალაქაში სამგზავროდ გამოწყობილი ეთერი შევიდა. მისი ლისფერ გიძნასტურასა და კბაზე თეთრი ხალათი ჰქონდა გადაცმული, მხედრული ფეხსაცმელები ეცვა, მაგრამ ეს უფრო ნათლად აჩენდა მისი ნალვლიანი სახის სიტურფეს, მისი შექმფენი თვალების ეშხს, მისი ფრთაშეხრილი წამწამების ქროლვას.

— მატარებლისა ზომ არაფერი გაგიგიათ? — შეეკითხა ხელში დაჭრილი მეომარი.

— ჯერ არა. ახლა კიდევ გავგზავნეთ სადგურზე კაცი, — უბასუბა ეთერმა, შოთასთან მივიდა, სკამი მისწია და საწოლს ახლო მიუჯდა.

თავს ძალას ატანდა ეთერი, რომ ცრემლი არ წარედგოდა, როდესაც ძალმიღეულ შოთას დახედავდა.

მოვლა არ აკლდა, არც მკურნალობა, მაგრამ ჭრილობა მეტის-მეტად გაუფიხეზდა. დადნა, ჩონჩხად იქცა. მარტოოდენ სახეზე ემჩნეოდა, რომ ჯერ კიდევ სიცოცხლისათვის იბრძოდა. მუქი თაფლისფერი თვალები შინაგანა ცეცხლით უბრწყინავდა. მხოლოდ ხანდახან გადაეფარებოდა წყლისფერი ბინდი და მაშინ აშკარად ეტყობოდა, რომ მისი გონება სულ სხვა ქვეყანაში იყო გადასული. ასეთ წუთებში რაც არ უნდა გეთქვათ, ხმას არ გავცემდათ, სადღაც, თავისი არსების სიღრმეში, იტყირებოდა, უდასაბამო, უმეტყველო ძალა ეუფლებოდა.

გამორეკვევოდა და, თუ თავის გვერდით ეთერს დაინახავდა, გაფითრებული ლაწვეები შეეფაცლებოდა, დამნაშავესავით მიაპყრობდა თვალს ეთერს, სტებენოდა, რომ ასეთი დაერდომილი იყო.

პირველად კარავში რომ მშობლიური სიტყვა გაიგონა მძიმედ დაჭრილმა, მას შემდეგ შეუწყვარდა შოთას ეთერი. ეს იყო მისი პირველი სიყვარული, ის უკვდავი გრძნობა, რომელიც სულში მწესავით ამოდის, ათასი ღრუბელიც რომ გადაეფაროს, სადმე მაინც გამოკრთება მისი სპეტაკი შექვი.

ეთერი, შოთას წარმოდგენით, ისეთი ქმნილება იყო, რომელსაც ვერავითარი მწიკელი ვერ შეეხება, ყვავილოვანი გაზაფხულივით მშვენიერი იქნება მელამ.

ეთერი რომ მიაკითხავდა, შოთა საბანს ნიკაპამდის იფარებდა, თავის ძვალტყავა ხელებსაც მალავდა: არ უნდოდა, რომ ეთერს მისი დაუძლურებული სხეული დაენახა. ჭრილობის შეხვევის დროს ტკივილზე მეტად სირცხვილი სტანჯავდა. ზოლო როდესაც შარდზე უნდა გასულიყო ან სხვა მომსახურება სჭიროდა, ეთერს არ მიიყარებდა; ერთი ხანდაზმული მედიცინის დაი იყო იქ და იმას მიიხმობდა. ეთერს თვალებით ემუდარებოდა, რომ გარედ გასულიყო.

ეთერიც განსაკუთრებულის ყურადღებით უვლიდა შოთას, ყველაზე უწინ იმას ინახულებდა, მზრუნველობას არ აკლებდა. ამას იმიტომ სჩადიოდა, რომ შოთა მძიმე ავადმყოფი იყო, მეტი ნუგეში სჭიროდა. გარდა ამისა, ეთერს ისიც აახლოვებდა შოთასთან, რომ სამსონის ამბავი პირველად მისგან გაიგო. აგერ რამდენი ხანი გავიდა მას შემდეგ და ეთერმა არ იცის — სად არის, როგორ არის სამსონი. იქნებ დაჭრილია, იქნებ...

და ამის იქით უფსკრული იყო, წარმოდგენაც კი შეაყრდოლებდა ზოლმე ეთერს: შოთას მიაშურებდა და მრავალჯნის ნაამბობს გაამეორებინებდა.

იმთავითვე შეამჩნია შოთამ, რომ ეთერს სამსონზე საუბარი ახალისებდა:

ამიტომ გატაცებით მოუყვებოდა ხოლმე რაც იცოდა. ხანდახან შესტოპავდა, ისეთ რამეს შესთხავდა, რაც ბოლოს თვითონაც სჯეროდა. მაშინვე თანხლებით სიციხე რომ აღწევდა, მაშინ შლიდა ფრთას მისი ფანტაზია. ბუნებრივად გატყუარწყინდებოდა, წამოღვივებული სახე გამოუცოცხლდებოდა.

— სამსონი, ო, ნამეტარი კაი ბიჭია სამსონი! — წამოიწყებდა შოთა: — ცეცხლივით ვაჟაკია. შენ იმ დღეს უნდა გენახა... გაეხიხე, უცებ ამოხტა თხრილიდან. აგერ უზარმაზარი ტანკი ჰოლის. არ შეუშინდა, სწრაფად მივიარდა, ბენზინიანი ბოთლი მიაშხვრია. იფეთქა ალმა და ტანკი ცეცხლში გაეხვია. ამ დროს გადმოხტა ფაშისტი, სამსონს რევოლვერი დაუმიწნა, მაგრამ ის მოასწრებდა სამსონს? ზელუშმბარა ესროლა, მისი ბურღიაც არ დარჩენილა. ახლა სხვები გამოჩნდნენ, ბევრი არიან. ვფიქრობ, საშველი არაა, დაილუპა საწყალი ბიჭი... კაცმა არ იცის, უჩინმაჩინის ქუდი ეხურა თუ საიდან მოუსწრო ამ დროს შალვა ყიფშიძემ. სხვებიც მიეშველნენ. სასტიკი ბრძოლა გაიმართა... მეც იმათვე გავეჭურე... მაშინ მომხვდა ყუშმბარის ნამსხვრევი... ნეტავი ჩმათთან მისვლას მოვესწრებოდე და მერე მომკლა, არ ვჩივი! — დაამთავრებდა ხოლმე შოთა თავის ნაამბობს წინათ, ხოლო უკანასკნელ დღეებში ამ ნატერას აღარ იმეორებდა, გრძნობდა, რომ იგი მისთვის მიუღწეველი იყო.

ახლა კი, როდესაც მოლოდინი მეტის-მეტად გამწვავდა, შოთა ყველაზე მეტად ღელავდა, ეჩქარებოდა, მალე გაეყვანათ იქიდან. ეგონა — დაიძრებოდა მატარებელი და უკან დარჩებოდა წამებით საეჭო ღამეები. ვინ იცის, ეგების სამშობლოშიაც კი ჩაეყვანათ. რამდენჯერ შეუბყრია ოცნებას, თითქო უკვე მომჯობინდა, სიარული შეუძლიან... ძალზე დაუსტებელია შოთა, მაგრამ გვერდით ეთერი მიჰყვება და შინისაკენ მიუხარბან. აგერ აღმართს შეუდგნენ. შეისვენეს, ზღვას გადახედეს... რა ნარნარი სიმშვიდეა გაშლილი ცის კიდეშლის! კრამიტით დახურულ ოდებს გარს ნარინჯების ბალი არტყია. ყოველი ბორცვი, ყოველი ალვის ხე ნაცნობია და მიმზიდველი. რა ძნელი იყო, როდესაც დაუძლურებულ შოთას გულში შხამივით ჩაეწვეთებოდა აზრი: ევრასოდეს ვეღარ ვიხილაო ჩემს ღამაშს სოფელს. ახლა კი აგერ ეთერი მიჰყვება გვერდით, საცაა მშობლები და დები გამოეგებებიან...

თვალს დახუჭავდა შოთა და შინაგანი ხილვით დიდხანს უცქერდა გახარებულ დედამას, დებს, მეზობლებს და ყველაზე უსაყვარლესს, ყველაზე უბრწყინვალესს მათ შორის — მშვენიერ ეთერს...

— როგორ გრძნობ, ძამია, თავს? მოლოდინი ხომ არ გაღელვებს? ნუ გეშინია, მალე მოვა მატარებელი, — უთხრა ეთერმა შოთას, როდესაც გვერდით მიუჯდა და სიცხის გასასინჯად შებლზე ზელი დაადო.

შოთამ კარგახანს ხმა ვერ ამოიღო, ვერც თვალი მოსწყვიტა ეთერს. მართლა მძიმე ავადმყოფია შოთა, თორემ როგორ გაბედავს — ასე ხანგრძლივად, ასე მოურიდებლად უცქიროს ეთერს.

ბოლოს გათხელებული ტუჩები იმედიანმა ღიმღიმამ შეუთრთოლა.

— თქვენთან რა გამოიჭირდება!.. ისე კი ხომ მოვა მართლა მატარებელი? თქვენც ხომ ჩვენთან იქნებით?

— ჰო, ერთად წავალთ.

— იცი, ძვირფასო ეთერ, მე წელან ჩავთვლიმე. არ ვიცი, დამესიზმრა თუ ისე მომეჩვენა: ვითომ ჩვენი მატარებელი ნატანებში გაჩერდა. აღმართს აჟვავით. თქვენც ჩვენსას მოდიოდით... ეჰ, რას არ ინატრებს ჩემსავით დაუძლურებული კაცი!

სახეზე ჩრდილი გადაეფარა შოთას, ღრმად შეისუნთქა ჰაერი სანთელი-
ვით ჩამომდნარი ცხვირით, რომ ცრემლები შეეცავენინა, და ნაძრავად
გაიღიმა.

— მაპატიეთ, ეთერ! ნამეტარს გაწუხებთ. რა ვიცი, რაფერ უნდა გადაფი-
ხადო თქვენი პატივისცემა...

პალატაში მარიკა ნაკიძე შევიდა ჩქარი ნაბიჯით.

— ამხანაგებო, ახლა გამოირკვეა, რომ მატარებელი საღამომდის არ იქნე-
ბა. დამშვიდდით, ყველაფერი კარგად მოეწყობა, — მიმართა მან დაჭრილებს.
ამ ცნობამ უფრო მეტი მღელვარება გამოიწვია. ვაი თუ საღამოსაც არ
მოვიდეს, მაშინ...

— რაა მიზეზი? გზა ხომ არ არის აყრილი? — იკითხა ერთმა.

— არ ვიცი... მატარებელი უთუოდ მოვაო, — მტკიცედ სთქვა მარიკამ,
რომ ავადმყოფები დამშვიდებინა.

სხვა დროს ასეთ შემთხვევაში მარიკა ავადმყოფებს ხანგრძლივ საუბარს
გაუბამდა, მრავალნაირად შეეცდებოდა, რომ ისინი გაერთო, მაგრამ ახლა
საღამო მიეჩქარებოდა.

— ეთერ, ერთ წუთს წამო ჩემთან, საქმე მაქვს, — უთხრა ეთერს და გა-
რედ გაიყოლია.

ვიდრე მარიკა რაიმეს ეტყოდა, ეთერმა უკვე იცოდა, თუ რა აღვლევდა
მარიკას. ილიკო კორბიძე საესებით განიკურნა, ორი დღეა ლაზარეთიდან
გაშვრილია. ახლა თავის ნაწილში მიდის.

ეთერს არ უგრძნობინებია მარიკასთვის, თორემ ეს რამდენიმე ზანია აღარ
ესიამოვნებოდა ერთისა და იმავეს მოსმენა მარიკასა და ილიკოს განახლე-
ბულ სიყვარულზე. როგორც კი მარიკა გულს გაანდობდა და გრძლად მოუ-
ყვებოდა თავის ამბავს, ეთერს სევდა უღვივდებოდა, ბრძოლის ცელზე მყო-
ფი სამსონი წარმოუდგებოდა და მარიკას სიტყვები აღარ ესმოდა. ზანდაზან
მარიკაზე გულიც კი მოსდიოდა — როგორ შეიძლება ასე აღტაცებული იყო
ადამიანი, როდესაც ირგვლივ ამდენი მომაცდრადის, ამდენი შეწუხებულის
კენესა-ვაება ისმისო. ვერც იმას შერიგებოდა ეთერი, რომ ისეთი ახლო მე-
გობარი, როგორიც მარიკა იყო, რაღაც მეტის-მეტად შეზღუდულ საკუთარ
ქვეყანაში მოეწყვდა, ყველაფერს იმ პაწია გარემოს საზომით უდგებოდა,
ვერ ამჩნევდა, რომ ეთერს სევდის მოზიარე უფრო ანუგეშებდა, ვიდრე თა-
ვისი კერძო ბედნიერების მაღწყებელი.

— იცი, ცაგ, — დერეფანში გასვლისთანავე დაიწყო მარიკამ, — ილიკოს
შეებულება არ მისცეს, გესმის, პირდაპირ თავის ნაწილში მიდის. ახლა
უფროსთან ვიყავი. ორი საათით წასვლის უფლება მომცა, ილიკო უნდა გა-
ვაცილო. იქნება რამდენიმე წუთი დამაგვიანდეს. შენ იცი, როგორ მიხედავ
აქაურობას... ნენავ, რა ძნელი ყოფილა, ეთერ, განშორება! მერე სად, პირ-
დაპირ ცეცხლში მიდის. რა გულმა უნდა გამიძლოს!

ერთ წამს ჩაფიქრდა, მერე უცებ შეირბა, ეთერს მოეხვია.

— მივდივარ, დაიკო. თუ ვინიცობაა დამაგვიანდეს, შენ იცი, გესმის!

სრულიად არ შეუშინებია მარიკას, რომ ეთერი ძალზე დაღვრემილი იყო,
საკუთარი განცდა აჩქარებდა. სწრაფად მოსწყდა ადგილს და კიბე ჩაირბინა.

მარტოშვილი

ქიშკრის გადაღმა, არყის ხის ჩრდილში დახვდა მარიკასა და მარიკას ნათესავები, გახუტებული მხედრული სამოსი ეცვა. შუაში ჩაკეტილი, ოდნავ მარჯვნივ გადაწეული ქუდი უფრო მევეთრად აჩენდა მის გრძელ ცხვირსა და ვიწრო ხიკაპს. ჩვეულებრივზე მეტად გამხდარი იყო. ფერმკრთალ ლაწივებს ზემოთ, მოხრილი წარბების ბოლოებში ნაოჭებს ღრმად გაედგათ ფესვები.

თავდაღიწყებით მიამურა მარიკამ, მოეხვია, არც სიგამხდრე შეუმჩნევია და არც ნაოჭები, მარტოდენ მისი მშვენიერი თვალების შუქი ჩასწვდა გულში. მერე თავი გადასწია და დიდხანს უტყირა უსიტყვოდ.

— გავყვეთ, — თავისებური ტყბილი ხმით სთქვა ილიკომ და მარიკას ხელი გამოსდო.

ორივენი ტანმორჩილნი იყვნენ; ილიკო მარიკაზე ოდნავ მაღალი იყო. ერთი შეხედვით, ურთიერთს არაფრით არა ჰგვანდნენ, მაგრამ მათი სახეების გამომეტყველებაში, მათ აღნაგობასა და მიხრა-მოხრაში რაღაც მსგავსება მაინც იყო.

გზის პირად, მოლზე გაკვალულ ბილიკს მიჰყვებოდნენ.

ფართო შარაზე საბარგო მანქანები მიჰქროდნენ, ბლაოდნენ, ურთიერთს წინ უსწრებდნენ, მტკრის კორდინტელს აყენებდნენ.

ხანდახან ქვემეხების გრუხუნი ჰკვეთდა სივრცეს, ფრონტის მოახლოვებას იუწყებოდა.

ხოლო ილიკო და მარიკა უდარდელი მოსეირნეებივით მიდიოდნენ ხელ-გაყრილნი, მხარიმხარს მიყრდნობილნი. მარიკა ხშირად გადასწევდა ხოლმე თავს და ილიკოს შეაქცერდებოდა, თითქო ვაჟის სახიდან გამომკრთალ ნათელში ეხვეოდა.

— იცი, ილიკო, ასე მგონია, ახლა დავიბადე, უკან დარჩა გულის წუხილი, მარტოობა, ომი და ვაიუბელურება. ახლა ვითომ ჩვენს ქვეყანაში ვიყოთ, ჩემი ძმისას მივდიოდეთ. ნენავ, რა კარგად მოვეწყობით იქ, რა ბედნიერი ვიქნებით!

ეს რომ სთქვა, ილიკოს მხარით მიეხუტა, თვალი დახუჭა, ნათლად წარმოიდგინა ის არემარე, სადაც თავისი ბავშვობა გაატარა.

— მანამდე კარგა ხანი გაივლის, მარი, — სევდიანი ხმით შეესიტყვა ილიკო. — ვინ იცის, მივალწევთ კი?

— კაი ახლა, ნუ მომაგონებ, შემოგველე! ეს ერთი დღე მაინც მაჩუქე, რომ შენს მეტს, გესმის, შენი სიყვარულის მეტს არაფერს ვგრძნობდე!

— მეც ეგ მინდა, მარი, მეც იმიტომ მინდა ვიცოცხო, რომ შენს წინაშე ჩემი დანაშაული გამოვისყიდო.

— ნურც მაგას მეტყვი, შემოგველე! რაც იყო, ის წავიდა, უზარმაზარმა გრიგალმა გადაიარა, გესმის, და ჩვენ ახლა ვიწყებთ სიცოცხლეს... იცი, ილიკო, რა ობლად ვგრძნობდი თავს უშენოდ, სულ ფუჭი იყო ჩემი უნაყოფო ცხოვრება. ახლა კი... ნენავ, ნეტაი თუ მართლა მოვესწრებით! საკუთარი ოჯახი გვექნება, ბაღანაიც გვეყოლება...

ბავშვის ხსენებაზე ილიკომ შუბლი შეიკრა, ძველმა შიშმა გაჰკრა გულში. მაგრამ უმაღლეს მფორე გრძნობაც აღეძრა, უფრო ნათელი, ძლიერი. მყისვე წარმოესახა თავისი თავი ხანდაზმული, ღროისა და სივრცის მიღმა ამოანათა უცებ იმ ახალმა არსებამ, რომელსაც მისი სიცოცხლე უნდა განეგრძო.

მარიკამ სახეზე აპხედა ილიკოს; — აი ეს ღიმილი, ახლა რომ თვალეში გამოსჭვივის ილიკოს, ეს კეთილი ღიმილი ზიბლავდა მარიკას. — შენ ისევ ისა ხარ — ჩემი კაი ბიჭი, ჩემი სიცოცხლე! — ბოლომდე მათ წამოიძახა მარიკამ, ფეხის თითებზე შესდგა და მხურვალედ აკოცა ილიკოს.

გზატყვილზე სამხედრო მანქანები მიჰქროდნენ, მირახრახებდნენ. მოახლოვებულ ფრონტზე ქვეშეხები გრილვებდნენ. უამრავ ადამიანს ნთქავდა ომის ცეცხლი.

ხოლო მარიკა და ილიკო საკუთარ ქვეყანაში იყვნენ განმარტობულნი, იმ ქვეყანაში, სადაც მხოლოდ სიცოცხლეა და სიყვარული.

ფიჭვნარში შეუხვიეს. შუადღის მზის სხივი მხოლოდ აქა-იქ ატანდა შტოებში. ტყის სურნელებით დამტკბარი მყუდროება სუფევდა ირგვლივ. ფიჭვების შტოებზე პაწია ჩიტები ფუსფუსებდნენ, წიწვებში დაძვრებოდნენ, ფრთავარსებულად ხტოდნენ ტოტიდან ტოტზე, ქივიკვებდნენ, მხიარულად ესმატებოდნენ ურთიერთს.

მარიკა და ილიკო მდელზე დასხდნენ.

მუხლზე დაადებინა თავი მარიკამ ილიკოს, ქუდი მოხადა. დედა რომ ბავშვს მიეფერება, ისე მოუსვა თმაზე თავისი ნაზი თითები. ეალერსებოდა და ტყეს გაჰყურებდა მარიკა. ეს მაღალი ხეები შშობლიურ კარმიდამოს აგონებდნენ... შორეულ ზმანებას გაუღიმა, მერე უცებ მოსწყვიტა მწერა, დაიხარა, ილიკოს ხელები მოხვია, თვალეში ჩააცქერდა:

— ხომ ჩემი ხარ, შემოგველე, მხოლოდ ჩემი? მუდამ, სიკვდილამდის...

ცეცხლოვანი გრძნობით ანთებულმა ილიკომ სიტყვის თქმა ვერ შესძლო, წამოჯდა, ბელნიერებისაგან ცრემლმორეულ მარიკას ხელები მოხვია, მიიზიდა, მაგრა მიიკრა მკერდზე.

მოახლოვებულ ფრონტზე ომის ცეცხლი გუგუნებდა, ულმობელი სიკვდილი დაგელობდა.

აქ კი ერთ არსებად ქცეულ ქალ-ვაჟისათვის მარტოოდენ სიცოცხლე იყო და სიყვარული.

XVIII

შორი მანძილი

სალამოს დაჭრილებით სავსე უკანასკნელი მანქანა უნდა გასულიყო ლაზარეთიდან, როდესაც მტრის თვითმფრინავებმა ცისიერი შეაზრიალეს. არ გასულა ხანი, რომ მარცხენა კორპუსის მახლობლად ფუტკასური ყუნბარა დაეცა, მყისვე იგრიალა, თვალისმოშპრელი ალი ავარდა და მწუხრის ბინდით მოცული გარემო მზესავით გაანათა.

ამას კიდევ რამდენიმე სხვა ყუნბარა მოჰყვა, ერთის ტალღამ მანქანა კინალამ გადააყირავა.

სანიტრებმა საკაცეზე მწოლარე ავადმყოფი ძირს დაუშვეს და მიწაზე გაერთხნენ. ერთი დაჭრილი მანქანიდან გადახტა, ბორბლებთან შექერა.

ყველაზე ადრე ტატიანა პავლოვნამ მოისაზრა, რომ დაყოვნება არ შეიძლებოდა. განგაში სადგურზედაც ატყდებოდა და შესაძლოა მატარებელს აღარ დაეცადა. მართალია, იქ ეთერი და მარიკა ყოველ ზომას მიმართავდნენ, რომ ესენი არ დაეტოვებინათ, მაგრამ ომში უმცირესობის გადასარჩე-

ნად უმრავლესობა არ შეიწირება, მეტადრე მაშინ, როდესაც მოსალოდნელია ყველას დაღუპვა.

მანქანის ქვეშ შემძვრალ დაჭრილს მიაშურა ტატიანა პავლოვნამ, დასწვდა და გამოიყვანა. მერე სანიტარებს მიეგება. კინესა მოესმა. ერთი სანიტარი ყუმბარის ნამსხრევს დაეჭრა. საკაცის ერთი თავი თვითონ ასწია, ავადმყოფი მანქანაში მოათავსა. სწრაფად მიბრუნდა, ჩანთა წაიღო, სანიტარს კრილობა შეუხვია.

მალე სადგურისაკენ გასწიეს.

ზარდამცემი აფეთქებების შემდეგ ქუჩებში სამარისებური სიჩუმე იდგა.

სადგური ჩაბნელებული იყო.

გაი თუ მატარებელი უკვე გავიდაო, — ეს ფიქრი სწავიდა ყოილას. მაგრამ როგორც კი მანქანა გაჩერდა, ეთერმა ტატიანა პავლოვნას მიაშურა.

— ძლივს! — აღმოხდა ეთერს და დობილს მოეხვია.

ორთქლმავალზე ოთხი ვაგონი იყო მიბმული. სამი ბარგით იყო დატვირთული. ოცდართი ავადმყოფი, ერთი სანიტარი და ოთხი მედიკინის და ერთ ვაგონში თავისუფლად მოთავსდნენ (ლაზარეთის მთელი საექიმო პერსონალი წინა მატარებელს გაჰყვა).

დაიძრა ორთქლმავალი და ყველამ შვებით ამოისუნთქა. თუმცა საფრთხე ჯერ თავიდან აცილებული არ იყო, მაგრამ მოძრაობაში, წინსვლაში ნელ-ნელა ყუჩილება გოლი, სიკდილის მთელი საშინელება უკან რჩება და იმედის შექი შორ ნაპირს სწვდება.

სანიტარი მძიმედ არ იყო დაჭრილი, მაგრამ ჯერ კიდევ თავის უბედურებას ვერ შერიგებოდა და მწარედ გმინავდა.

მომანქანეს ორთქლმავალი ფრთხილად მიჰყავდა. ვაგონი არ ირხეოდა; ბორბლები რელსებზე ოდნავ რაწყუნებდნენ. ფანჯრებზე ფარდები იყო ჩამოფარებული, მკრთალი სინათლე ყველა საწოლს ვერ აშუქებდა.

ტატიანა პავლოვნა მწყობარე სანიტარს გვერდით მიუჯდა, დაუყვავა. მოაგონდა, რომ ეს კაცი წერილი ცოლშვილის პატრონი იყო, ბავშვების სურათს გოლის ჯიბიდან არ იშორებდა.

— დამშვიდდი, ძვირფასო, — ეუბნებოდა ტატიანა პავლოვნა, — განა ასეთმა კრილობამ უნდა შიგაშინოს? ჩვენ, მომვლელიებმა, სხვებს მაგალითი უნდა მიეცეთ. ხედავ, ზოგი რა მძიმე ავადმყოფი გეყავს?

— გმადლობთ, ტატიანა პავლოვნა, გმადლობთ, — მისუსტებული ხმით უთხრა სანიტარმა. — ვიცი, ყველაფერი ვიცი, მაგრამ ჩემი ბავშვები რომ მაგონდება... ინჯალიდი რომ გაეხდეს, იმათ რაღა ეშველებათ?

დაჭრილს ხმაში თრთოლვა შეეპარა. ტატიანა პავლოვნამ მის წამწამებზე ცრემლი შენიშნა და პირი მიიბრუნა... თავისი პირში მოაგონდა. ერთ წამს დააიწყა, სად იყო. თავის ბიჭუნასთან გადაფრინდა. მტირალე ბაგში ხელში აიტაცა, გოლისპირი გაიხსნა და პირში ძუძუ ჩაუღო, ლბილ თმაზე ხელი მოუსვა. რაწმე ყრუანტელმა დაუარა. თავისი თავი ზრდადაუმთავრებელ გოგონად წარმოიდგინა და იქვე, გვერდით მყოფ ღედას მხარზე თავი მიაყრდნო.

— ნუ გეშინიან, ტანიუშა, ჩემო ერთად-ერთო, — ეფერებოდა ღედა ტატიანა პავლოვნას, — ჩვენს ბიჭიკოს მე არაფერს გაუქირებ... ხედავ, რადიდი უბედურება დაგვატყდა, ქვეყანა განსაცდელშია, შენ ბრძოლის ველზე ხარ. ყველაფერს უნდა გავუძლოთ...

— მართალია, დედიკო, მაგრამ ძნელია, ძნელი ხანდახან ჩემი ბიჭი ისე მომენატრება, რომ გული მიმდის, მოთმინებას ვკარგავ.

— ჩვენი ბიჭიკო ჩვენი მომავალია, შვილო, მისთვის სიცოცხლე უნდა დავიშუროთ...

— ჰო, დედიკო, არ უნდა დავიშუროთ, მაგრამ შეხედე, რა ნორჩია, რა საბრალოა. ამან ვის რა დაუშავა? მამა მოუკლეს, მე კიდევ მუდამ ცეცხლში ვარ, არ ვიცი, სად დავეცემი. ეს კი ტირია და მეძახის, სულ მეძახია. ზარ-ზაზნების გრიალშიც მესმის მისი სუსტი ხმა. ხანდახან დაჭრილს რომ ვუვლი, ასე მგონია, ჩემს ბიჭიკოს ვეფერები-მეთქი.

— ჰო, შვილო, აგრეთ. ჩვენ ყველანი ერთმანეთის ნაწილი ვართ, ერთმანეთის სისხლი და ხორცი. რამდენ სულს გადაარჩენ, სიკვდილისაგან იხსნი, ყველა ჩვენს ხალხს შეემატება, მის ძლიერებას გაზრდის. მაშინ ჩვენი ბიჭიკოს მომავალიც უზრუნველყოფილი იქნება...

ტატიანა პავლოვნას გული სიამოთ აუჩქროლა დედის სიტყვებმა, ძეძუზე მიხუტებულ ბავშვს დაჰხედა. ბავშვი იცინოდა, მამისეული თვალები უბრწყინავდნენ...

ამ დროს დაჭრილი სანიტარის ხმამ გამოარკვია.

— აი ნახეთ, რა ნორჩები არიან, რა კარგები! — უთხრა სანიტარმა და ბავშვების სურათი მიაწოდა.

ტატიანა პავლოვნამ ზევით ასწია სურათი, მკრთალ სინათლეზე დაჰხედა. უმცროსი ორი წლისა იქნებოდა, უფროსი — ოთხისა. ორივე ჭერა იყო. უმცროსს, გოგონას, მოკლე კულულები უმშვენებდნენ გაბადრულ სახეს; ბიჭი ღინჯად, ჩაფიჭრებულივით გამოიყურებოდა თავისი კეთილი თვალებით.

— ნეტავი ერთი გენახათ, ტატიანა პავლოვნა, — ეუბნებოდა ნატერიო შეპყრობილი სანიტარი, — ესენი რომ მუხლებზე დამისხდებოდნენ და დაიწყებდნენ ტიტინს... ბიჭი ცელქია, მუდამ თვალყური უნდა ადევნო, გოგო კი, როგორ გითხრა, პირდაპირ ანგელოზია! ისე მოგეფერება, ისე მოგენდობა... ოჰ, ცოდვია, ცოდვა... ჩემი ცოლი ქარხანაში მუშაობს, ბავშვებს ბაგაში სტოვებს. მართალია, მოვლა არ აკლიათ, მაგრამ...

ფრთხილად მიჰყავდა შემანქანეს ორთქლმავალი ბნელ ღამეში, ყოველ კილომეტრზე საფრთხე იყო მოსალოდნელი. ოდნავ რაწყენებდნენ ბორბლები რელსებზე.

ყველანი დაღლილი იყვნენ მთელი დღის მღელვარებით, მაგრამ ძილი არც ერთს არ ეკარებოდა. მანქანის ხმაურს უგდებდნენ ყურს და გონების თვალთ გაჰყურებდნენ შორ მანძილს, სადაც შვება იყო და მოსვენება.

ვაგონის ერთ კუთხეში, ქვედა საწოლზე მოათავსა ეთერმა შოთა. ახლა გვერდით ეჯდა. რამდენჯერმე გაიხმო მარცამ, მაგრამ საოცრად გამოცოცხლებულმა შოთამ არ გაუშვა, — ისე ენამკვერობდა, თითქო ღვინით არისო შეზარხოშებული. თავისი ძვალტყავა ხელიც არ დაემალა. ხშირად ისევამდა შუბლზე, თანაც ლაპარაკის დროს ენერგიულად შეარხევდა ხოლმე. წამოღვივებული ტუჩები რომ გაუშრებოდა, ენით ისევლებდა.

— მივდივართ, ძვირფასო ეთერ, მივდივართ! — წამოიმახა მან და ხელები ისე გაშალა, თითქო ეთერს უნდა მოეხვიოსო: — გედიონ ახლა რამდენიც უნდათ, რას დაგვეწევინან! დიდია ჩვენი ქვეყანა, თვალუწევდნელი, სადაც იქნება, შევიმწყვდევთ მაგ ცოფიანებს... ნეტა მართლა შინ მივდიოდეთ! რა ბედნიერი ვიქნები, თქვენ რომ ჩემს ეზოში შემოხვალთ! მაპატიეთ, ამას რომ ვნატ-

რობ. თუ სული შემრჩა, თქვენი წყალობით იქნება. ჩემს სიცოცხლეში არა-
 ეინ... ჰო, მშობარა არასოდეს არ ვყოფილვარ. მე ერთი სამსახური შეკვდა,
 ღამე გარეთ ვერ გამოვიდოდა. მე კი... ერთხელ მამაჩემს დანჯივანდს. შამ-
 თარი იყო. გარეთ მუხლამდე თოვლი იდგა. ვახშმობას გადასცილდა. ბუხარ-
 ში გაგანია ცეცხლი ენთო. ჩემი დაი — ახლა გასათხოვარი ქალია — ნახატე-
 ბიან წიგნს ფურცლავდა. მე მაშინ შეიდწლედს ვამთავრებდი. დედა შეწუ-
 ხებული იყო, „სად დიკარგა ამდენხანს აი კაციო“, იმეორებდა. მამაჩემი
 ძველი მონადირეა, რა გაუჭირვებდა, მაგრამ ქალის ხასიათი ზომ იცით...
 უკაცრავად, ეს თქვენ არ შეგეხებათ, თქვენ სულ სხვა ხართ, თქვენი სიანა
 გაბედული ნეტაი ყველა მამაკაცი იყოს. „სად მიხვალ, ბიჭო?“ შეშეკითხა
 გაკვირვებული დედაჩემი. „არსად, ნენა, აგერ ჩავიარებენ, მამას შეეგებებო-
 მეთქი“, მივაძახე და მოვეკურცხლე. ღალატით ფეხი დამიკდა, გადავყო-
 რადედი, თოვლში ამოვივანგლე. არაფერია, მამის სახსნელად მივდივარ და
 ამან უნდა შემაშინოს? მარა სოფელს რომ გავცილდი, ცოტა არ იყოს, გუ-
 ლი შემიქანდა. ფერდობზე თოვლით შეზენილუ მანდარინები და ლიმონები
 აღაშინებდად მომეჩვენა. ამ დროს მამა დავინახე. როგორ უნდა გადმოგცეთ
 ახლა ჩემი მაშინდელი სიხარული? მერე ისიც უნდა გენახათ, მამამ რომ
 თავისი თოფი მხარზე გადაკიდა და ხელში იხვები მომცა. უწინ შინ მე მი-
 ვირბინე, ფეხი არ დამიბერტყია, იატაკი თოვლით გავავსე, იხვები მაღლა
 ავწიე თავმომწონე მონადირესავით...

შოთას თვალები დაენისლა, ეტყობოდა, რომ ამ წუთიერმა გზნებამ და-
 ქანცა, თანაც სინამდვილეში დაბრუნება უჭირდა სიყრმის მოგონებით გატა-
 ცებულს.

— ეჰ, რამდენი სიხარულია ამ ქვეყანაზე და რამდენი ტანჯვა! — ნა-
 ლელიანად სთქვა ბოლოს. — ასე მგონია, უკვე დავბერდი, და ახლა რომ
 გიამბუთ, იგი თითქო ასი წლის წინათ მოხდა... მაინც რა კარგია, ეს მატარე-
 ბელი რომ მიდის! ნეტაი სულ ასე ივლიდეს, არასოდეს არ გაჩერდებოდეს,
 თქვენ ჩვენთან იქნებით, არ დაგეტოვებთ...

— კარგი ახლა, ძამია, დაისვენე, ზომ იცი, ბევრი ლაპარაკი გაწყენს, იქ-
 ნება ჩაგეძინოს.

— მეც მინდა, ეთერ, დავიძინო, იქამდე ვიძინო, სანამ მოვრჩებოდე, მარა
 რამდენჯერ მითქვამს — ის საშინელი ზმანება ვერ მოვიშორე: დავხუჯავ
 თვალს, წამოვა უზარმაზარი ყუმბარა, ცასა და დედამიწას მოარღვევს,
 თხრის მიწას და თავზე მაყრის. ველარ ეუძლებ, ოფლში ვიღვრები. მეღვი-
 ძება... არ ვიცი, თქვენ რომ არ მყავდეთ, ამდენხანს რა გამძაღვებინებდა.
 თქვენ რომ მოხვალთ, ასე მგონია... არა, ამის თქმა ძნელია... იქნება სამუ-
 დამოდ რომ დაედუმდები და მერე დიდი, დიდი ხანი გაივლის, მაშინ მიბნ-
 დეთ, რისი თქმაც მსურს. ახლა გმადლობთ, წადით, მოისვენეთ, ნამეტარი
 შეგაწუხეთ.

მზამედ წამოდგა გულჯავრიანი ეთერი. ვაგონის კარს მიეყრდნო. მატარე-
 ლის სრბოლა შეიგრძნო.

მიდის, მიარღვევს ღამეს ორთქლმავალი. სამსონი კი უკან რჩება. ვინ იცის,
 სად არის ახლა?

მოდი, გულო, ერთ წამს მაინც დაენახე ეთერს, რომ განშორების სიმძი-
 მე შეუშუსბუქდეს...

— ცაე, ეთერ, წამო, ერთცახე მოისვენე. — უთხრა მარიკამ და ხელი მო-

ბგია, კუბეში შეიყვანა, გვერდით მიუჯდა. — იცი, დიკო, რა ძნელი ყოფილა, საყვარელ ადამიანს რომ სიკვდილის პირად სტოვებ. ახლა ესეიგი გეტყვით თავს, ვითომ დიდი ზემის შემდეგ მიცვალებულის გვერდით გვედგებიდნენ, გესმის. რა უცებ აენთება, ცაგ, კაცის გულში სიხარული, ბედნიერება და მერე... ჩემი ილიკო ახლა სადაა, რა მოელის? მე სად მივდივარ? მარა არა, არა! მტრის ჯინაზე გულს არ გავიტებ! რაკი ჩემი ილიკო დამიბრუნდა, ახლა ყველაფერს გავუძლებ. ნენავ, რა ძნელი ყოფილა, ცაგ, ადამიანის გულის გაგება. თურმე ოქრო ადამიანია, მე კი რა მეგონა... მერე რა კარგია, როდესაც ვინმე შენს თავზე მეტად გიყვარს. მთელი ქვეყანა რომ აგიმხედრდეს, მაინც ვერ გაგტეხს, ოღონდ... რა, გეძინება, დაია? მიწეჭი, მოიძვენე...

უცებ ორთქლმავალი შესდგა. ვაგონი შეირყა, მინები აზრიალდა. ტატიანა პავლოვნამ კარს მიაშურა. ეთერი და მარიკაც მის გვერდით გაჩნდნენ.

თენდებოდა. გზის პირად ქუფრად გაშლილ ტყეს ნაცრისფერი ბურუსი ეფინა.

აუჩქარებლად ჩადგა ფეხი ყრილზე ჰალარა მემანქანემ, მიიხედ-მოიხედა და ვაგონის კიბესთან მივიდა.

— რა მოხდა? — შეეკითხა მემანქანეს ტატიანა პავლოვნა.

— ლიანდაგი აყრილია. აქ სადღაც იმ წყეულების დესანტია გადმოსხმული. კარგა ხანს სდუმდნენ დები, მერე ურთიერთს შეხედეს, თითქო ერთმანეთის სახეზე უნდა ამოიკითხონო ის, რაც ერთ ვერ გამოეთქვო.

ამ დროს დაჭრილების ჩოჩქოლი შეიქნა. ვისაც ფეხზე დგომა შეეძლო, კართან მიიჭრა, ერთად შეჯგუფდნენ.

— აბა, არავითარი პანიკა! წადით, დაწეით! ყველაფერს გამოვარკვევთ! — მკაცრი ხმით უთხრა მათ ტატიანა პავლოვნამ.

ყველანი უსიტყვოდ დაემორჩილნენ.

დები ძირს ჩავიდნენ.

მხოლოდ ახლა გამოედვიძა კატერინას. შეშფოთებული ავადმყოფების ლაპარაკს ყური მიუგდო.

ერთი კვირის წინათ მოვიდა კატერინა ლაზარეთში. ჯერ გამოუცდელი იყო და უნებლიედ გულში შიში შეეპარა. სწრაფად ჩაიცვა, დებთან ჩაირბინა. დაწვებ ჩამოშლილ ოქროსფერ კულულებს ისწორებდა და გაოგნებულად აცეცებდა თავის ცისფერ თვალებს.

კარგა ხანს თათბირობდნენ. გამოსავალი ერთი იყო: სადმე მახლობლად სოფელი იქნებოდა, დაასკვნეს. მემანქანე და მისი თანაშემწე იმ დაჭრილებს წაიყვანდნენ, რომელთაც სიარული შეეძლოთ. დება ავადმყოფებთან დარჩებოდნენ, ვიდრე მემანქანე კავშირს გააბამდა და დამხმარე ძალას გამოგზავნიდა.

ახალ ამოსული მზე აკაშკაშებდა თვალუწვდენელ სანახებს, როდესაც თერთმეტი მგზავრი ტყეს მიეფარა.

საერთო ფუსფუსში ვერავენ შეამჩნია, თუ რა დღეში იყო შოთა.

მატარებელი რომ გაჩერდა, უცებ გაწყდა ის ძაფი, რომელიც შოთას შორ მანძილთან აერთებდა. ყინულივით ცივ ტალღებად შეიკუმშა გარემო და

მომავლადი სულისშემხუთველ სიცალიერეში გადაისროლა. ცნობიერება მაინც შერჩა, გრძნობდა, რომ კედებოდა, მაგრამ ესოდენ უსწრაფოდ შეეყვანებოდა არასოდეს არ უხილავს, არც ასეთი ბრწყინვალე მშვენიერება. ხმაყვითა ოდესმე: გაზაფხულზე აყვავდება ზოლზე ასე მშობელი მხარე, უკვდავების ელფერს წამოისხამს და ყოველი სულდგმული სიყვარულს უგალობს. შოთაც იყო ოდესღაც ამ მზიური ქვეყნის ნაწილი, ახლაც ღვივის მის გულში მცირე ნაპერწყალი. შესაძლოა იელვოს ამ ნაპერწყალმა, ისეთი ალი აეარდეს, რომელიც შორ მანძილს მისწვდება...

უეცრად შესწყდა ეს მწვავე ქრეოლა, სუნთქვა შეეკმა, ძვალტყავა ხელი გაასავსავა. მოეჩვენა, თითქო მიწა გაიბზარა და თვითონ ქვესკნელში დაეშვა. ამ დროს ეთერს მოჰკრა თვალი: მიუვალ ნაპრალზე გადმომდგარა მწუხარებისაგან გაქვავებული ეთერი. თვალები ცრემლით აქვს დანისლული და შოთას ვერ ხედავს.

— ეთ... ეთ... — ეძახის შოთა, მაგრამ გრძნობს, რომ პირიდან ხმა არ ამოსდის, ისრჩობა. უკანასკნელად დასკიმა ხელი, მერე უცებ მოსწყდა. მოხელა, რომ დამუნჯდა და ვერასოდეს ვერ გამოსთქვამდა იმას, რაც იმ წამს მის არსებაში ჯერ კიდევ სცოცხლობდა...

ღები ევრონში ავიდნენ. მზარავი სიჩუმე დახვდათ, ისეთი სიჩუმე, თითქო არც ერთი ავადმყოფი სულს აღარ ითქვამსო. მარტოდენ იქ გაქვავდება ასე ყველაფერი, სადაც სიკვდილი დაისადგურებს.

კატერინას უნდოდა ეთქვა რაღაც, მაგრამ ტატიანა პავლოვნას სახის გამომეტყველებას შეასწრო თვალი და ხმა ჩაუწყდა.

რამ დაამუნჯა ასე ყველანი? რა მოუვიდა ტატიანა პავლოვნას? გათიქრა კატერინამ. მისთვის ჯერ უცნობი იყო სიკვდილის მაუწყებელი დუმილი, რასაც ტატიანა პავლოვნა, ეთერი და მარიკა იღუმალად იგრძნობდნენ ზოლზე.

ეთერი დაწინაურდა. ფეხაქრებით მივიდა შოთასთან. დაიხარა. „რატომ დამტოვეთ“, შეეკითხა თითქო მიცვალებულის ღია თვალები. მხოლოდ ახლა ჩაწვდა იმ გრძნობას, რომელიც ეთერის მისვლასას აშუქებდა ამ თვალებს. ძლივს გაიმართა წელში, ფანჯარას მიეყრდნო, მოზღვაებული ცრემლები ვერ შეიკავა.

ტატიანა პავლოვნამ თვალით ანიშნა მარიკასა და კატერინას — მანდ იყავითო. მერე ეთერთან მივიდა. ერთ წამს იდგა დამწუხრებული, შემდეგ მიცვალებულს საბეზე საბანი გადააფარა, ეთერს ხელი გამოსდო და ტალანში გაიყვანა.

კარი მიხურეს აცრემლებულმა ღებმა.

ტატიანა პავლოვნამ ძალა მოიკრიბა.

— მიცვალებულს ავადმყოფებთან ვერ გავაჩერებთ, — სთქვა მან. — ბარი ჩაეიტანოთ და სამარე ამოეთხაროთ.

ავადმყოფებთან კატერინა დასტოვეს.

ერთი ბარი ჰქონდათ. მორიგეობით მუშაობდნენ.

ლიანდაგის მახლობლად რამდენიმე მაღალი ხე იდგა განმარტოებით. ამ ხეების ჩრდილი ეფინა ახალ ამოთხრილ მიწას.

შუაღლე იყო, შოთა რომ საფლავში ჩაუშვეს.

ტატიანა პავლოვნამ ბარი მოიმარჯვა. უცებ შეერთა, გაშეშდა. არასოდეს

არა სმენია ისეთი ზარიანი ტირილი, როგორიც მარიკა ნაკაძეს აღმზრდა ენებლიედ.

— ძმო, ძმო, უდროოდ დაღუპულო ძმო, უბედურ შენს ^{მარიკას} მოსთქვამდა მარიკა.

ეთერს მუხლები მოეცვით, ჩაიჩოჭა. მშობლიური მოთქმით ცეცხლშემონ-
თებულ გულს ცრემლი ესაღბუნა.

ტატიანა პავლოვნამ შუბლი შეიკრა, ცრემლი მოიწურა.

— კარგი, კმარა! ავადმყოფები გაიგონებენ. — ბრძანების კილოში უთხრა მან ღებს და მუშაობას შეუდგა.

საფლავი რომ დასტოვეს, იქ მხოლოდ მაღალი ხეების ჩრდილი დარჩა, როგორც ანარეკლი შორი მანძილისა.

მეორე დღეს, რაკი დამხმარე არაიენ გამოჩნდა და ავადმყოფებს შემშა-
ლი მოელოდა, ტატიანა პავლოვნამ ეთერსა და მარიკას უთხრა:

— ამხანაგები, ალბათ, ვერ გავიდნენ, ან ტყვედ ჩავარდნენ. სხვა გამოსა-
ვალი არ არის, მე და კატერინა სოფელურად გამოვეწყობით, როგორმე ჩვე-
ნებთან მივალწევთ. მანამდის თქვენ აქ მარჯვედ იყავით...

ამის შემდეგ დიდხანს აღარ დაუყოვნებიათ ტატიანა პავლოვნასა და კატე-
რინას, ღებს გამოეთხოვენ და გზას გაუდგნენ.

XIX

სისხლი და პური

მეშვიდე დღეა რაზმა თავის ნაწილს მოსწყდა და მტრის ზურგს უკან
მიიკვლევს გზას.

მრავალი უთანასწორო ბრძოლა გამოიარეს. ოცდაათი მეგრძოლიდან შეი-
დი დაჰყარგეს, რაზმის ხელმძღვანელი შალვა ყიდვშივე მკლავშია მსუბუქად
დაჭრილი, მიხეილ სენკოს ტყვია მარჯვენა ბარკალში მოხვდა და საკაცით
მიჰყავთ.

ლამდება. ტყეში ხავისისა და ნესტის სუნი დგას.

— ძლივს დავალწიეთ თავი იმ საძაგელ ჰაობებს, — სთქვა შალვამ. — აგერ
რა მშვენიერი მოლია არყის ხეების ქვეშ. იქ გააჩაღეთ ცეცხლი.

მთელ დღეს არ შეუსვენიათ. დილით გერმანელებთან შეტაკება ჰქონდათ.
ორი ამხანაგი დამარხეს ტყის პირად. მას შემდეგ მოდიან შეუჩერებლად.

სამ ადგილას დაანთეს ცეცხლი. ზოგმა წალები გაიხადა, სველი ფეხსახვე-
ვი ცეცხლის პირას გააფინა.

მეომრებს სახეზე სიყვითლე გადაჰკრავთ. ზოგს უძილობისა და დაღლი-
ლობისაგან თვალები ამოღამებია. მხოლოდ შალვას, სამსონსა და მამედს არ
ემჩნევათ ფერნაკულობა, — ესენი შაგჯერებანნი არიან და ქარდაკრული
ლაწვები ფოლაღივით უელვარებთ.

სენკო საკაცებზე ვერ ისვენებს, სწუხს, საესე ლოყები ულურჯდება,
წვრილი, ცისფერი თვალები მკაცრად გამოიყურებიან.

— როდის მივალწევთ?! — ბუზღუნებს იგი, — სხვისი სათრევი მაინც
აღარ ვიქნები. წამიყვანენ პოსპიტალში და მერე ჯანდაბას ჩემი თავი!

საკაცე ცეცხლის მაბლობლად დგას. სენკო პირადმა წევს, ხის ტოტებში ოდნავ მჩინარე ცის ნაჭერს შეჰყურებს.

— შიშა, აბა, ივახშმე! — ეუბნება მამედი და ადუღებულ ტოლჩასა და ხშიადს აწვდის.

სენკომ ცალკბად შეჰხედა მამედს, მერე თვალი აარიდა, ტუჩები მომუწა.

— აბა, იოლდაშ, წამოუგეჟი, ჩაი გაგიცივლებდა.

— არ მინდა! — ცივად ჩაილაპარაკა სენკომ.

— ერთი ამას უყურეთ! შენ, ძმობილო, ავადმყოფი ხარ, უკმელობა და გასუსტება.

სენკოს ლამის გული შეუღონდეს, ისე შიან, მაგრამ იცის, რომ ამხანაგები მეორე დღეა უკმელები არიან. რამდენიმე ცალი ხშიადი დარჩა მამედს და ისიც სენკოს შემოუნახა.

— არ მინდა, გესმის, მე ეწევარ, დეე იმან სკამოს, ვისაც სიარული და პრძოლა შეუძლიან. გასწი, არ დამენახო!

შალვამ შეასწრო თვალი სენკოს პატივს, ადგა, აუჩქარებლად გაისწორა სახვევი, რომლითაც მარცხენა ხელი ჰქონდა ჩამოყიდებული, სენკოსთან მოვიდა, ღიმილით დაჰხედა მალლიდან.

— როგორ ხარ, შევარდენო?

სენკომ თვალები აარიდა შალვას, ნაღვლიანად უპასუხა:

— რაღა შევარდენი ვარ, ამხანაგო შალვა, სხვისი სათრევი გაეზღი.

— აბა, ეგენი არ იყოს! — გაუწყრა ყიფშიძე, მერე უცებ დაიხარა, მამედს ტოლჩა გამოართვა და სენკოს გაუწოდა.

— აბა, დალიე, ხშიადი შეაყოლე. შენ ხომ ჩვენი დეევამირი ხარ. ნუ გეშინიან, ჩვენ შიმშილით არ მოგვკლებით. ბიჭები სოკოს აგროვებენ. აქ ახლოს სოფელი უნდა იყოს. შეიძლება იქაც ვიშოვოთ რამე.

ბავშვობისას რომ გაიბუტებოდა და დედა დაუწყავებდა, ისეთი გრძნობა აღეძრა სენკოს. გუნებაში გაელიმა. მაგრამ მამედს მაინც შეუბღვრა.

— რას მომჩერებხარ? ასე როგორ უნდა დავლიო? დამეხმარე, რომ წამოვჯდე.

მამედი მყისვე მიეშველა.

სენკომ დაჭრილი ფეხი გაისწორა. მწვავე ტკივილი იგრძნო, მაგრამ არ შეიმჩნია, შალვას ტოლჩა გამოართვა და საოხუნჯო გამომეტყველებით სთქვა:

— რას იტყვი, მამედ, ნამდვილ ბოლდისანს არა ვგეევარ?

მცირე ხნის შემდეგ შალვამ სამსონი გაიხმო.

— შორს არ უნდა ვიყოთ, შეიძლება ხვალ შევეუერთდეთ ჩვენებს. მაგრამ თუ რაიმე საკვები არ ვიშოვნეთ, ბიჭები დავარდებიან. წადი, სამი კაცი წაიყვანე. სოფელში შეიპარეთ. მხოლოდ ფრთხილად, ხომ გესმის?

სამსონმა მამედი და ორი მებრძოლი წაიყვანა.

თბილი ღამე იყო. ტყეში მეტის-მეტად ბნელოდა. სამსონი ამხანაგებს წინ მიუძღოდა. ხელებს ბრმასავით აფათურებდა, რომ ხეს არ დაჯახებოდა. ხანდახან შეჩერდებოდა, ამხანაგებს მიხედავდა. ვერც ერთს ვერ ხედავდა, მხოლოდ მათი ფეხის ხმა ესმოდა.

მამედსაც დასჩემდა დათიკო ბერადის ავადმყოფობა: ღუმილს ვერ იტანდა. რამდენჯერ შეუშინევია სამსონს, მამედი რომ თავის თავს ელაპარაკებოდა მშობლიურ ენაზე.

აგერ ახლაც, სამსონი შეჩერდა, უკან მიმყოლი მებრძოლნიც გაიჩინდნენ. მამედს მოთმინება არ ეყო, სამსონს მიეახლა და ჩურჩულით უთხრა:

— აქ მიყურე, სამსონ, იოლდაშ. იქნება მიმართულება აგვეჩნა, ~~ტყეისადაა~~ სასრული არ უჩანს, მე ვფიქრობ...

სამსონმა იცოდა, რომ მამედს არაერთგვაროვანი ახალი გეგმა არა ჰქონდა, მას მხოლოდ შავად ჩამოწოლილი ღუმელის დარღვევა სურდა. ამიტომ მოუტრა:

— გაეალთ. მომყევით!

მოულოდნელად ბილიკს წააწყდნენ. აჩქარდნენ. გაოფლიანდნენ.

ტყე შეთხელდა. რამდენიმე წუთის შემდეგ ახალმოძილ ყანაში შევიდნენ. აქ მათი მხედველობა, სიბნელეს შეჩვეული, კარგა მანძილს სწვდებოდა.

ირგვლივ თვალი მოავლეს. ყანის პირად, ბუჩქებთან დასხდნენ შესასვე-
ნებლად.

მამედმა ნამჯაში დარჩენილი ბურის თავთავი იპოვნა, მოფშენა, პირში ჩა-
იყარა. მეტის-მეტად ეამა. ფორთხვით მოსძებნა კიდეც რამდენიმე თავთავი.
სამსონს გაუწოდა.

— აბა, ნახე, რა გემრიელია!

სხვებმაც მიბადეს: გამალგებით დაეძებდნენ თავთავებს, ახრამუნებდნენ. ამ
წამს სხვა არა ახსოვდათ-რა, — გამოფიტული ორგანიზმი თავისას მოითხოვდა.
გრილმა ნიავემა დაუბერა. სამსონი უცებ გამოერკვა, ყბა შეაჩერა, ცას
გაჰხედა.

ღრუბლები გადაკრებილიყვნენ. ცის ლურჯ ნაკვეთზე ცისკრის ვარსკვლავი
კაშკაშებდა.

„დავიგვიანე“, სინანულით გაიფიქრა, პირში ჩარჩენილი ნალექი ხორბალი
გადაყლაპა და ამხანაგებს გასძახა:

— კმარა, წავიდეთ!

მახლობლად ბუჩქი შეიბრა. თეთრწვერა მოხუცმა თავი წამოჰყო. მებრ-
ძოლთ დააკვირდა. წითელარმიელები იცნო. ძველი მაზარა მხრებზე გაისწო-
რა და წამოდგა.

— საით მიდიხართ, ბიჭებო?

სამსონი შეკრთა, თოფი მოიშარჯვა.

— ნუ გეშინიან, თქვენიანი ვარ, — დაყვავებით გამოეხმაურა მოხუცი და
სამსონისაკენ გაემართა. ღინჯად მიდიოდა, არა ჩქარობდა, თითქო ეს არის
ახლა გადო ქოხის კარი და უცხო სტუმრებს ეგებებოდა.

— თქვენ აქ რას აკეთებთ? — შეეკითხა სამსონი.

მოხუცმა ჯერ მიახლოებული მეომრები შეათვალიერა, მერე წვერზე ხელი
მოისვა, მხრები აიჩეჩა.

— რას უნდა ვაკეთებდე: სახლკარი აღარა მაქვს, ჩემი ღედაბერი ვერც კი
დავმარხე, ისე დაფლითა ზარბაზნის ყუმბარამ. ორი ვაჟი მყავს, ერთი არმია-
შია, მეორეც იმათ გაჰყვა ცოლშვილიანად. მე კი ამ მინდვრებში დავფარფა-
ტობ ძველი ყორანივით...

— მოიცა, მეგობარო, სოფელი აქ ახლოსაა? — შეეკითხა სამსონი.

— ახლოს არის, სულ ახლოს. ორი კილომეტრიც არ იქნება... თქვენ რამ-
დენი ხართ?

— ბევრნი ვართ.

მოხუცმა იქვენულად თავი გაიქნია.

— როგორ, აქ მხოლოდ ოთხსა გხედავთ.

— ეგ ჩვენი ვიცი, თქვენ იმაზე მიპასუხეთ, რაზედაც გეკითხებით, — აუწია ხმა სამსონმა.

— ჰო... აგრე იყოს... ამაღამ სოფელში სამი თუ ოთხი გვერამაწვდის პეტრის აცხოვენ. დილით სხვები მოვლენ და წაიღებენ.

— რა ბედნიერებაა! — აღტაცებით წამოიძახა მამედმა და მოხუცს ხელი მოჰხვია.

— ნამდვილად იცი, რომ ოთხი კაცის მეტი არ არის?

მოხუცს თითქო მამედის მიაღერებდა არ ესიამოვნა, ცივად უპასუხა:

— ვიცი, შვილო, მაგრამ ისინი უიარაღონი არ გეგონოთ, ტყვიამფრქვევიც აქვთ, ყუმბარებიც. შესაძლოა სხვებმაც მოგისწროთ.

ვიდრე მოხუცი ყველა კითხვაზე უპასუხებდა, სამსონმა უკვე შეიმუშავა სამოქმედო გეგმა.

„გერმანელებს მოულოდნელად თავს დავესხმებით, პურს ავკიდებთ და ისე წავიყვანთ ტყვედ“, ფიქრობდა სამსონი. ასეთ შემთხვევაში მისი ნატურა მუდამ ის იყო, რომ საქმე უსისხლოდ დაებოლავებინა. სიყრმიდანვე ჰქონდა შეთვისებული ძველი რაინდული მისწრაფება: მტერი ისე დაემარცხებინა, რომ მორალურად მასზე მაღლა მდგარიყო.

— მაშ მომყევით. ისე მიგიყვანთ, რომ ისინი ვერაფერს გაიგებენ. გამოუცდელი არ გეგონოთ, სამ წელიწადს ვიყავი ფრონტზე რევოლუციამდე, — სთქვა ბოლოს მოხუცმა და მებრძოლთ წინ გაუძღვა.

სოფელში ორიოდე მამალი დარჩენილიყო, მოწყენილად იყივლეს, როდესაც დანგრეული სახლის გვერდით შეაჩერა მოხუცმა სამსონი.

— ხედავ, რა სიწყნარია? სძინავთ... მაინც ერთი ხელყუმბარა მეც მომეცით, იქნება საჭირო გახდეს...

სამსონს შეყოყმანდა, უნდოდა მოხუცისათვის უარი ეთქვა, მაგრამ მამედმა დააწყო, გამზადებული ხელყუმბარა გაუწოდა მოხუცს.

— გმადლობ, შვილო, გმადლობ! ახლა მეც კაცი ვარ. ნუ გეშინიანთ, არ შეგარცხენთ. ახლა მომყევით.

სოფლის შუაგულს მიუახლოვდნენ, შენობაკ ამოეთარნენ.

— აგერ იმ სახლში არიან. გვერდზე ფურნია. თუ გუშაგსაც სძინავს, ფანჯრიდან შევიხედავ. აქ დამიცადეთ, ყველაფერს გაცნობებთ, — სთქვა მოხუცმა და დაწინაურდა.

სამსონმა ორი მებრძოლი მეორე მხრისაკენ გაგზავნა, მამედსაც ადგილი მიუჩინა, თვითონ ფურნისაკენ წაიწია და იარაღი მოიმარჯვა.

ალიონის შექმნე თანდათან უფრო გარკვევით ჩნდებოდნენ გაპარტახებული კარმადამოები, ბუზრის შავი მილები, ეზოებში მიმოფანტული ნაშენებები.

„იგვიანებს“, გაიფიქრა სამსონმა, რომელსაც თვალწინ ედგა ტყვედ შეპყრობილი, პურით დატვირთული გერმანელები. ამ წამს რატომღაც ეგონა, რომ მისი მიზანი ამხანაგებისათვის პურის მიტანა იყო, ზოლო სისხლისღვრას მისი გონება იღუმალად ემიჯნებოდა.

„რა ვაეკაცობაა მძინარე მტრის დახოცვა, — ედავებოდა თითქო ვილაცას სამსონი, — მივალ, განვიაარაღებ, პურსაც წავიღებ და ტყვეებსაც წავიყვან...“

ამ დროს იგრიალა ყუმბარამ.

სამსონი მიწას გაეკრა. თოფი გამართა.

აგერ მამედი მიიწევს წინ.

სამსონიც ადგა. მამედს მიუახლოვდა.

ფურნის მახლობლად შეეგებათ მოხუცი.

— მზადაა, შეილება! ნურათრისა გეშინიანთ, მომყევით, — სიხარულით წამოიძახა მან და სამსონი და მამედი გაიყოლია.

— გუშაგს ეძინა. ყუმბარა რომ გავარდა, გაიქცა, — სთქვა და კარი შეაღო. ასანთს გაჰყარა, იატაკზე დავარდნილი, შუშაჩამტვრეული ლამპა ნახა და აანთო.

სამსონი გაშეშდა. ორი კაცი მთლად დაფლეთილი იყო, ერთს კიდევ შერჩენოდა სიცოცხლე და საზარლად გმინავდა.

— აჰა, ჩვენი ბიჭებიც მოდიან! — წამოიძახა მამედმა, — გაქცეული გუშაგი შეუპყრიათ და მოჰყავთ.

სამსონი არ შერხეულა, მოკლულებს დაჰყურებდა.

ღარბაზი ვრცელი იყო. ერთ მხარეს გაშლილ ტომრებზე ახალგაზომცხვარი პური ეწყო.

სისხლის სქელ ნაკადს გააყოლა სამსონმა თვალი და პური მხოლოდ მაშინ შეამჩნია, როდესაც ნაკადი წითელი გველივით მისრიალდა გოგორა პურთან, ორად გაიყო და ირგვლივ შემოედღვარა.

მოხუცმა მისულთ შეხედა, მერე ნაღვლიანად თავი გაიქნია და შემბრალებელი ხმით სთქვა:

— მოდით, ბიჭებო, ნახეთ... ხედავთ, რას გვანან? ჩემი საწყალი დედაბერიც ასე იყო დაგლეჯილი...

რაზმი ტყიდან შეაღლისას გავიდა. მეომრები გამოძინებულნი და მძლარი. იყვნენ. ყველანი მხნედ გამოიყურებოდნენ.

სენკო ახლა სამსონისა და მამედის მიერ მიყვანილ ფორანში იწვა, გვერდით, სქლად ჩაფენილ თივაზე, პურები ეწყო. ფორანი ფეხდაშაგებულ ახალგაზრდა მებრძოლს მიჰყავდა, ცხენებს მხიარულად მიერეკებოდა.

შალვასაც სთხოვეს, რომ ფორანში ჩამქდარიყო, მაგრამ უარი განაცხადა. ეტყობოდა, ჭრილობა ძალიან აწუხებდა; ხშირად უნებლიედ შეიკრავდა ზოლმე შუბლს და ტუჩზე კბილს დააჰერდა, მაგრამ მაინც მტკიცედ მიაბიჯებდა, თავისებურ მიხრა-მოხრასაც იმშვენებდა. მხედრული სიკოხტავე თანშეზრდილი ჰქონდა შალვას. მიუხედავად იმისა, რომ გიმნასტურა სისხლის ლაქებით გასეროდა და შარვალიც გახეოდა, თავისი ეშში მაინც შერჩენოდა.

სამსონი და მამედი მშვერალებად იყვნენ გაგზავნილი წინ, რომ საექვოდ მიჩნეული გზისპირა მიდამო დაეთვალიერებინათ. მოსახვევში ორი თავსაფარიანი ქალი შემოიყარათ. ერთი მომაღლო იყო, გულმეკრდნასე, ვაჟაკურად გამოიყურებოდა, ზოლო მეორეს, უფრო ახალგაზრდას, თავსაფარში ოქროსფერი თმის კულუღი ჩამოშლოდა და ფართო, ცისფერ თვალებში მორცხვობა ემჩნეოდა.

მამედს, ლამაზ ქალს რომ დაინახავდა, სახე შეეფაკლებოდა, თვალები გაუბრწყინდებოდა და ენა დაებმებოდა. ახლაც ასე მოუვიდა.

სამსონი დაწინაურდა და ქალებს შეეკითხა:

— საით მიდიხართ, დებო?

ტატიანა პავლოვნამ ღინჯად შეათვალიერა სამსონი და მამედი, მერე პასუხის ნაცვლად იკითხა:

— თქვენ პარტიზანი ხართ თუ წითელარმიელი?

— წესია, ჯერ თქვენ უნდა გვიპასუხოთ.

— ჩვენ აქაურები ვართ.

— ახლა საით გასწიეთ? შორსაა თქვენი სოფელი?

ტატიანა პავლოვნას სახე მოედრებლა, ხმაშიაც სიმკაცრე შეეპარა.

— ამდენი თავაზიანობისთვის არა გვცალიან, თუ შეიძლება თქვენი უფროსი გეჩვენეთ.

— დაუცადეთ, აქ გამოივლის, — უპასუხა სამსონმა, ქალებთან მამული დასტოვა და თვითონ წინ წავიდა, რომ ყოველშემთხვევისათვის იქაურობა დაეთვალიერებინა. „ეს ქალები ჩვენები უნდა იყვნენ, მაგრამ სოფლელებს არ ჰგვანან“, ფიქრობდა ის და ყოველ კუთხეს ზევრავდა.

ახალგაზრდა მებრძოლმა გზისპირად დამჯდარი ქალები რომ დაინახა, ფორანი შეაჩერა, მაინც დაწინაურებული იყო და რაზმისათვის უნდა დაეცადა.

მამულმა მოახლოვებულ შალვაზე მიუთითა ტატიანა პავლოვნას.

— ეს გახლავთ ჩვენი უფროსი.

შალვამ როგორც კი ქალები დაინახა, ინსტიქტურად გიმნასტურა გაისწორა, გახეულ შარვალზეც უნებლიედ დაიხედა, მერე ისეთი ღიმილით მიეგება ტატიანა პავლოვნას, რომელშიაც თავისი თავისადმი დაცინვაც გამოიხატებოდა და ბოდბის მოხდაც.

— რით შემიძლიან გემსახუროთ? — შეეკითხა შალვა ტატიანა პავლოვნას, თან ისეთის ტრფილით შეავლო თვალი, თითქო ჰაბუკის გულში პირველმა სიყვარულმა იფეთქაო.

სხვა დროს ტატიანა პავლოვნა უთუოდ შეამჩნევდა იმ ვაჟურ ეშხს, რომელიც ახლა შალვას თვალებში და მთელ სახეზე უელვარებდა, მაგრამ უმწიოდ დატოვებული ავადმყოფების შველა აჩქარებდა და წამსვე მოუყვია, რაც ესაჭიროებოდა.

ფორანში მწოლარე სენკოს ქალის ხმა მოესმა, გულში წინათგრძნობის სხივი ჩასწვდა. კატერინა მოაგონდა. თვალები დახუჭა. ისე ნათლად წარმოუდგა თავისი სატრფო, თითქო მტრის ზურგს უკან კი არ იმყოფებოდეს მძიმედ დაჭრილი, კატერინას ესაუბრებოდეს, იმ ღიმილს შეჰხაროდეს, რომელიც გამოთხოვებისას გამოაყოლა სულზე უტკებსმა.

თავი წამოსწია, ფორანის ქიშხ მკლავი დააყრდნო... ჯერ ტატიანა პავლოვნას მიაცქერდა, მერე...

ვინ არის ეს თავსაფრიანი, გლეხურად გამოწყობილი ქალიშვილი? ნუთუ?! არა, შეუძლებელია, კატერინა აქ საიღახ გაჩნდებოდა?! უთუოდ მოეჩვენა...

— მიშა, ძვირფასო! — თავდავიწყებით წამოიძახა ამ დროს კატერინამ, — აჰ, რა ბედნიერება! — წარსთქვა შემდეგ, ფორანთან მიირბინა, ბორბალზე ახტა და სენკოს მოეხვია...

სენკოსთან ერთად მეოპრებს თვალზე ცრემლი მოადგათ, ომის ქარცეცხლში გაკაჟებულ ვაჟაკებს გული აუჩქროლდათ და გარემოს სიყვარულის წმინდა ნათელი მოეფინა.

მზე დასავლეთისაკენ გადაიხარა.

შოთას საფლავის გარშემო აღმართული ხეების ჩრდილი რკინისგზის ლიანდაგს მისწვდა.

სდუმდა ირგვლივ გაშლილი ტყე, სდუმდა გაცივებული, რელსებზე ბორბლებზეყეიწული ორთქლმავალი.

დაღლილი, ავადმყოფების წუხილისაგან გულდასერილი ეთერი მცირე ხნით გარედ გამოვიდა, ვაგონის კიბეზე ჩამოჯდა, თავი რკინის სახელურს მიაყრდნო. თვალი დაჰხარა. სივრცე გრძელმა წამწამებმა დაუჩრდილა.

რა კარგი იქნება, ერთ წამს მაინც დაივიწყებდეს ყოველივეს, ამ საშინელ ომს, დატვრითა გმინვას, მომაკვდავთა წამებას, გარსშემორტყმულ საფრთხეს და ყველაფერს, სულ ყველაფერს. უფრო უმჯობესი იქნება, ეთერი რომ თავისთავს, თავის სივრცეს დაივიწყებდეს. მაშინ დაე მოხდეს, რაც მოსახდენია! ვიდრე ძაღლონე შესწევს, უმწეოდ დარჩენილ ავადმყოფებს მოვლას არ მოაკლუბს, მერე კი... მაგრამ სამსონი?

ძილგამკრთალივით წამწამები ასწია, შემდეგ ისევ დაჰხარა, თითქო მიერულაო. სამსონის უსახო ლანდი მოეჩვენა მხოლოდ და უმაღლე ნისლდაფენილ სივრცეში დაინთქა.

ანაზად ოდნავ გასაგონმა ფაჩუნმა შეაერთო, თვალის ჩინი დაუბრუნდა და მახლობელ ბუჩქს დააცქერდა.

ტოტებიდან ტოტზე ციყვი გადახტა, მერე ხმელ წვეროზე აცოცდა, მკვირცხლად მშოიხედა, ეთერს მიაშტერდა.

ნემსივით წვრილი თვლებით უცქეროდა ციყვი ეთერს და მთელი სხეული ფოთოლზე შერხეულ ცვარივით უტოკავდა. თანაც ისეთი ქათქათა, ისეთი ფაფუკი იყო, თითქო ეს არის ახლა დაიბადო ამ ქვეყნად.

ეთერს რაღაც სიბრაღულის მსგავსი გრძნობა აღეძრა ამ მალხაზი ცხოველისადმი და უნდოდა ეთქვა მისთვის — რას მიყურებ, შე საბრალო, ნუ გეშინიან, შე არას გერჩი, ინავარდე შენთვის, რამდენიც გსურდეს...

— ცაჲ, ეთერი! — მოესმა ამ დროს, სწრაფად წამოდგა და ტალანში გამოსულ მარიკას მიხედა.

— რა ვქნათ, ცაჲ, რა გვეშველება? — მემამიტად შეეკითხა მარიკა. — კაცი წყურვილით იხრჩობა. მომკლა მისმა საცოდაობამ. ვიცი, არ მორჩება, მარა მით უფრო ეოდება. სანამ პირში სული უდგას, წყალი მაინც არ უნდა მოაკლდეს.

— სურაშე რომ გექონდა შემონახული, ისიც გამოილია?

— ეროჲ წვეთი აღარაა. თურმე შიმშილზე უფრო ძნელი ასატანი წყურვილი ყოფილა... აგერ გეტყვი: ვხედავ, ჩემი ავადმყოფი პაერში ხელს აფათურებს. რას ეძებ-მეთქი, შევეკითხე. მინერალური წყლით საცხე ბოთლია აგერ ახლოს და არ იქნა, ვერ მიეწვდიო, — მიპასუხა, — შენ მაინც მომიწოდეთ. ეჩვენება საწყალს. რა ვქნათ, რაცხა უნდა მოვიფიქროთ. ჩვენებმა დაგვიანეს, ტატიანა პავლოვნა და კატერინაც აღარ გამოჩნდნენ. რა გვეშველება, აქ რომ გერმანელებმა მოგვისწრონ...

ეთერმა შუბლზე ხელი მოისვა, ფართო თვალები გაუშტერდა.

„არავითარი საშველი არაა, ავადმყოფებიც დაგვეხოცებიან და ჩვენი დავიღუპებით“, — მხოლოდ ეს ფიქრი უტრიალებდა ეთერს თავში.

— რაცხა უნდა მოვიფიქროთ, დაიკო, — განაგრძობდა მარტა, — ასე სიცოცხლე არასოდეს არ მყვარებია... სანამ ჩემი ილიკო ცოცხალი მეგულებდა, მეც შინდა ვცოცხლო. ვინ იცის, ეგება ბედმა კიდევ შეგვეყაროს ერთად. სანამ გული ძგერს, კაცმა იმედი არ უნდა დაკარგოს, მარა...

— იცი რა, — შეაწყვეტინა უცებ გამოცოცხლებულმა ეთერმა: — მე წავალ, ჭურჭელს წავიღებ და სადმე ახლო-მახლო წყალს მოვინახავ.

— არა, არა, რომ დაგაგვიანდეს, გული გამისკდება! — წამოიძახა მარიკამ და ეთერს მოეხვია.

ეთერმა მარიკასაგან თავი გაითავისუფლა და მტკიცედ სთქვა:

— სხვა გამოსავალი არ არის. რა გულმა უნდა გაგვიძლოს, ავადმყოფები წყურვილით კვდებოდნენ და...

ალარ დაამთვრა, კუბეში შევიდა, მალე დაბრუნდა, აცრემლებული მარიკა დატუქსა და გზას გაუდგა.

ტყეს აღმოსავლეთიდან შემოუარა. საურმე გზას წააწყდა.

მალაღი ხეების ჩრდილი ეფინა სამხრეთისაკენ მიმავალ გზას. ხელმარცხნივ ბუჩქნარი იყო, ბუჩქნარს იქით — მომკილი ყანა, რომელიც ყვითლად ბზინავდა დასავლეთისაკენ დაქანებულ მზის სხივებში.

გულჩახვეულად სდუმდა ტყე. არსაიდან ხმა არ ისმოდა.

მახლობლად რომ წაყანევი არ ყოფილიყო და ამ თელილ გზას სადღაც არ მიჰყავდეს, ეთერი იფიქრებდა, — აქ არასოდეს ადამიანს ფეხი არ დაუდგამსო.

მაინც რაღაც შემსუბუქება იგრძნო, სიარულმა გული აუჩქაროა და ირგვლივ ხალისით მოაელო თვალი.

იღუმალი სიამე მოჰგვარა ამ დამტკბარმა დღემ, მშვიდი ღიმილით თვალებზელილმა ბუნებამ.

ნაბიჯს აუჩქარა და ანახლად თავი უდარდელ ახალგაზრდად წარმოიდგინა, (თითქო ერთობ ხანდაზმული ყოფილიყო), ის დრო გაიხსენა, როდესაც ტანთვარჯიშობისთვის გამოეწყობოდა და ამხანაგებში დანაევრობდა...

მაინც რა შორსაა ის დღეები! ნუთუ ისეთ ბრწყინვალეობას კიდევ იხილავს ეთერი?

გახსოვს პირველი მაისი?

გაზაფხულის ელფერით შემკული სამშობლო, საზეიმოდ მორთული რუსთაველის პროსპექტი. ეთერი ფიზკულტურელთა პირველ მწკრივშია, წინ ბელადის დიდი სურათი შიაქეთ, მიდის ეთერი და სხეულის ყოველი კუნთით გრძნობს უდიდეს სიხარულს, იცის, რომ ირგვლივ ყველაფერი მშვენიერია და თვითონაც ლამაზია...

— ეჰ, რა კარგი იყო! — ამოიოხრა ეთერმა და გარემოს თვალი მოსწყევტა, მაგრამ სინამდვილეში დაბრუნება მაინც ვერ შესძლო. ახლა 25 ივნისი გაიხსენა, ის მცხენვარე დღე, როდესაც სამსონთან ერთად სტადიონზე მიეშურებოდა.

„რა ახლოს იყო ბედნიერება! ახლა კი“...

განა ოდესმე წარმოიდგენდა ეთერი, თუ ასეთ ქარცეცხლში მოხვდებოდა? მაშინ იითა და ვარდით მოფენილ სიცოცხლის გზას გაჰყურებდა, ბუნდოვნად ხედავდა შორეულს — უფრო წარმტაცსა და დიდებულს, მაგრამ არა ჩქარობ-

და, რადგან ირგვლივ უამრავი რამ იყო მიმზიდველი და გულის გამზარებელი. სამსონსაც იმ შორეულში ზედავდა ეთერი და იმიტომ არ იახლოვებოდა, რადგან ეკეკლუტებოდა, ისეთი გრძნობა ჰქონდა, თითქო ცვარდისფერი ზღაპარი ყვავილი რიყრავის პირველ სხივს მოელისო.

არა, მაინც არა სცოდნია მაშინ ეთერს, თუ რა არის სიყვარული, რა არის ის უზენაესი ძალა, რომელიც უკვდავებაზე უტკბესი ნექტარით ავსებს ადამიანის გულს და მუდამ თავისკენ იზიდავს, თუნდაც წამების გზით ვიდოდეს.

მაშინ ძნელი იყო ეთერისათვის გაერკვია, თუ რა იყო სინამდვილე და რა ოცნება. ფრონტისაკენ რომ მოეშურებოდა, ეგონა, სამსონს მიყვებოდა, მის სიახლოვეს ვიჭნებოდა. სავსებით დარწმუნებული იყო, რომ ბრძოლის ველზე ნახავდა სამსონს, უთუოდ მსუბუქად დაჭრილს, სამშვიდობოზე გამოიყვანდა, მოუვლიდა, თავს შემოევლებოდა.

ახლა კი აგერ რამდენი ხანი გავიდა, რამდენი ორომტრიალი გამოიარა ეთერმა და სამსონზე მხოლოდ ის იცის, რაც ბედდამწვარმა შოთამ უამბო.

ვინ იცის, მას შემდეგ რა მოუვიდა სამსონს...

ასეთ შემთხვევაში ადამიანს მშველელი რომ არავინ ეგულებოდეს, ვისმეს მაინც მოუხმობს, და ეთერს მოაგონდა თავისი მამა, ეგნატე მარგალიტაძე, ცხრაასხუთელი რევოლუციონერი, ახლა უკვე საკმაოდ ხანდაშელი ოსტატი.

„ოჰ, მამილო, — გაივლო გუნებაში ეთერმა, — შენ, ალბათ, იცოდი, თუ რა დიდი მანძილია ოცნებასა და სინამდვილეს შორის და იმიტომ მატილებდი ისე გულწაღვლიანად“.

უცებ გზის მახლობლად რაღაც გაშრიალდა. ეთერი შეკრთა. მიმოიხედა. ევრაყინ დანახა.

„შეუძლებელია, რომ ახლო-მახლო წყალი არ იყოს“, — ერთხელ კიდევ დააჯერა თავისი თავი და გზა განაგრძო.

მზვერავთა მეთაური, ეფრეიტორი ადოლფ მაიერი კარგა ხანია ჩრდილში ისვენებდა. მეტის-მეტად გაუტკბა ეს თბილი დღე. თანაც მაძლარი იყო, მათარაში მაგარი სასმელი ჰქონდა, რამდენჯერმე მოსვა და განცხრომას მიეცა. არ უნდოდა, მაგრამ გულში მაინც შეუძერა მოგონება. უბის წიგნი ამოიღო და თავისი დანიშნულის წერილი გაშალა.

„ჩემს უიმედობას საზღვარი ალბათ აქვს, — სწერდა ელზა. — სულ ეტირი. ნუთუ ეს საშინელი ომი არასოდეს არ დამთავრდება? იქნება შენ იცი, ადოლფ, თუ ვის რად ესაპიროება ყოველივე ეს? მომწერე ამაზე რამე...“

წერილი განზე გადასდო. მოიღუშა. რა იცის ადოლფმა, თუ „ვის რად ესაპიროება ყოველივე ეს“. მას მუდამ იმას უჩიჩინებენ, რომ გერმანიის ძლევა-მოსილ წინსვლას საზღვარი არა აქვსო, მაგრამ სად არის ეს ბრწყინვალე გერმანია? ნუთუ მარტოოდენ სისხლზე და მოკლულთა გვამებზე უნდა აშენდეს მისი დიდება?

არა, ადოლფს ამაზე ფიქრი არ ძალუძს, ეს მისი ჭკუის საქმე არაა, ადოლფი მეომარია, რასაც ეუბნებიან, უნდა დაიჯეროს. აგერ ის მიმართვა, რომელიც ამას წინათ დაურიგეს ჯარისკაცებს:

„შენ გული და ნერვები არა გვაქვს, ომში ესენი არ გესაპიროებიან. ჩაიკალ მომბიერებისა და სიბრალულის გრძნობა, — მოკვალ ყოველი რუსი, საბჭო-

ელი, ნუ მოერიდები, თუ შენ წინ იქნება მოხუცი ან ქალი, გოგო ან ბიჭი, და-
ხოცე და ამით თავს გადაირჩენ დაღუპვისაგან, უზრუნველყოფი შენს თავსაგანს
მომავალს და საუკუნოდ მოიხვეჭ სახელს...”

კეთილი, მაგრამ ოჯახს როგორ-ღა უზრუნველყოფს ადოლფი, თუ ამ
უზარმაზარ უცხო ქვეყანაში დაიმარხება? ან ელზამ რა დაამავა? როდემდის
უნდა ეწამოს საბრალო?

თავი გაიქნია, შეიშმუშნა.

სიბრალოელი? ადოლფს ზომ ჩაკლული აქვს სიბრალოელის გრძნობა. ელზაც
ალარ უნდა ეცოდებოდეს.

ბრაზი მოერია. სიმწრისაგან კბილები დაახრჭიალა, ბუჩქს ხელი ჩაავლო და
წამოიშართა.

ამ დროს გზაზე მიმავალ ეთერს მოჰკრა თვალი. ჩასაფრებულ მონადირესა-
ვით გაიღერსა. მერე მანძილი მოშომა. წინიდან უნდა დაუაროს.

აეტომატს ხელი ჩაავლო და ბუჩქებს გაჰყვა სწრაფად.

გაუსწრო, მარდად გადახტა და შიშისაგან გაფითრებულ ეთერს წინ და-
უდგა.

თვითონაც გაშეშდა ეფრეიტორი, არ მოელოდა, თუ ასეთ ლამაზ ქალი-
შვილს წააწყდებოდა. მესაკუთრულმა გრძნობამ შეიპყრო და უმაღლეს გაუ-
ელვა აზრმა: როგორმე ისე უნდა დაიმორჩილოს ეს მშვენიერი ქალი, რომ არ
იყვიროს, თორემ ამხანაგები გაიგონებენ და შეეზიარებიან.

ლამილი მოიშველია, ლმობიერი ხმით უთხრა ეთერს გერმანულად:

— რამ შეგაშინა, ლამაზო? მხეცი ზომ არა ვარ? მოდი, მეომარს ერთი წა-
მის ბედნიერება მაჩუქე.

ეთერმა გერმანული არ იცოდა, მაგრამ მაინც მიხვდა, თუ რას ეუბნებოდა
იგი.

გველის დანახვაზე გაურბენს ადამიანს ისეთი შიში, როგორიც ახლა ეთე-
რის გულს შემოემსჭვალა.

აეტომატის ბრწყვიალა სატყეარს შეაკცერდა და ინატრა: ნეტავი ხელთ
მომცა, რომ ან ეს მხეცი გავვმირო ან მე დავიცაო გულში. რიდასთვის უნდა
გაბახებული სიციოცხლე? სამსონი...

ეფრეიტორს სულმა წასძლია, ვნებით ანთებული ჰკოლა თვალები მიანათა
ეთერს და მკლავში ხელი ჩაავლო, მერე აეტომატი ძირს დააგდო და მეორე
ხელიც მიიშველია.

ეთერს მოეჩვენა, თითქო ჯურღმულში დაეშვა: „რა მეშველება, გული რომ
შემიღონდესო“, გაიფიჭრა და მოძალადეს მაჯაში ჩაასო კბილები, პირი სისხ-
ლით გაეცსო.

რაზმი სწრაფი ნაბიჯით მიდიოდა.

კატერინა სენკოსთან იჯდა ფორანში. ისე საუბრობდნენ, ისე შეაველებდნენ
ხოლმე თვალს ერთმანეთს, თითქო მთელი ქვეყანა ფიანდაზად გაჰფენიათო და
დიდებით მიიმართებიანო წინ სიყვარულით ამალვებულნი.

მარჯვენა, სალი ხელი გამოედო შალვას ტატიანა პავლოვნასათვის. ძველის-
ძველი მეგობრებით მისაუბრობდნენ.

ტატიანა პავლოვნას არ უყვარდა თავის თავზე ლაბარაკი, მაგრამ შალვამ თავისი გულგაშლილობით ისე დაიახლოვა, რომ ახლა სიამოვნებით უყვებოდა შალვას თავის ამბავს, უყვებოდა, ქმარი რომ ფინეთთან ომში დაეღუპა, რა ბიჭიკო კი დედასთან ჰყავს დატოვებული...

სამსონმა და მამედმა რაზმი კარგა მანძილით ჩამოიტოვეს უკან. დაღლილობას არ იმჩნევდნენ, საუბრის თავი კი აღარა ჰქონდათ. ისეთ მდგომარეობაში იყვნენ, როდესაც მთელი ორგანიზმი დაძაბულად მუშაობს, ხოლო გონება თითქო გარინდულია.

მოსახვევში ქალის დახშული კივილი მოესმათ.

სამსონი შესდგა. მიმოიხედა. მერე უცებ მოსწყდა ადგილს, სწორედ იმ დროს ვეფხვევით დაახტა გაცოფებულ ეფრეიტორს, როდესაც მან ეთერი ძირს დასცა. ორივე ხელი ჩასკიდა ყელში და გუდასავით ზე აიტაცა.

ცალკედ დაჰხედა ქალს. მჩვრად ქცეული ფაშისტი მოახლოვებულ მამედს მიუგდო და ქალისაკენ დაიხარა.

შეტორტმანდა, გული კინალამ წაუვიდა.

ოცნებაა ეს თუ სინამდვილე?

იქნება სძინავს სამსონს და ეთერს სიზმარში ხედავს.

— ეთერ!

ქალმა თვალი გააჩილა. ასე ეგონა, სიკვდილის ეამს სამსონი მომეჩვენაო და უმწყო ხმით გასძახა შორეულს:

— სამსონ, მიშველე, სამსონ!

გაასკეცებული ძალით დასწვდა სამსონი, მკლავები მოხვია და ბავშვით აიყვანა ეთერი, შუბლზე ეამბორა.

ეთერმა თავი გადასწია, ისეთი გზნებით შეაცქერდა სამსონს, როგორსაც ადამიანი სიცოცხლეში მხოლოდ ერთხელ თუ გაუძლებს, მერე თითქო მიერულაო, ნაზად დააყრდნო ლაწვი მხარზე.

(პირველი წიგნის დასასრული)

ქალე ბოგოზიძე

მ ზ ა რ ჯ ე ლ ი

მძვინეარებს ქარი და სისხლის თოვა,
ღმუის მრისხანე მშიერი მგელი.
მოაქვს სიბნელე, სიკვდილი, გლოვა,
დაძრწის ჯაღათი სისხლიან ხელით.

გაიელის, აჩენს უფსკრულს და წყვილიადს,
სურს ცხოველ მზესაც ჰფარავდეს ნისლით,
ქალთა და ბავშვთა სიციცხლე მიაქვს
და მის ნაკვალევს აჩნია სისხლი.

არ გააჩნია მშობლების გული,
მას აღარ ესმის დედების კენესა,
ცრემლი წასკდება თვითონ სალ კლდესაც,
რომ ნახოს ხალხთა ამდენი წყლული.

მსხვერპლად გამხდარან ცეცხლის ალისა
ქალაქები და მწვანე ველები
და ქანაობენ შუქზე მთვარისა
ურიცხვ გვამებით სახრჩობელები.

აღარ შერჩება მტარვალს თარეში,
დედების კენესა, ბავშვების ცრემლი
და დასცემს ჯაღათს, სისხლით გაღეშილს,
შუქურ ვარსკვლავით მბრწყინავი კრემლი...

ვლადიმერ უბილაძე

ლექსები ზრონგიდან

ჯარისკაცის დღიურიდან

დღეს გული ისევ გვიძგერს აღვზნებით,
მინახულია ირგვლივ ტყე-ველი.
თხრილში საფრღედა ჩვენი რაზმები
თოფით, ხიშტით და ტყვიამფრქვევით.

გარიერაჟამდე ატმის ტოტებად
ლულებზე ღვივის ცეცხლის ყვაეილი,
გარიერაჟამდე გაბოროტებით
ტყის ხრინწიანი ისმის ჩხავილი.

და გაღმა სერზე თავს წყევლის ვიღაც.
წამდაწამ ელვა ხურავს უკუნეთს.
ჭრება, იფეთქებს გრანატის ჯილა
და მთიდან მთებში ჩაიგუგუნებს.

გათენდა, ვუშვერ... რა ბედაური
დარტყმა შევძელით, ძმებო, წუხელის.
--- პირდაპირ! — ბრძანებს კელავ მეთაური,
ჩვენი მივაბიჯებთ მუხლმოთღვლი.

მას შემდგომდა ზრონგის დოზილი

ერთი დღის ამბავს ვიგონებ ახლა,
ის დღეა ჩემი ფიქრთა მფლობელი,
სოფლელი ბეჭი, გმირი რომ გახდა,
უბრალო ვინმე, ჩვენი სოფლელი.

დასცხეს... შეირყა კორდი და ხრამი,
(რა არის, მტერი სისხლში ცურავდეს),
ტყვიამფრქვევები მიჩუმდნენ წამით,
ხმლებსა და ხიშტებს მიაყურადეს.

ასეთ დროს მართლაც ვეფხვდება კაცი,
 ისიც ძმებს შორის ჩადგა ვეფხურად —
 დაჰკრა და მტერი მტერზევე დასცა.
 წვიმდა, ველს სისხლის ფარჩა ეხურა.

გვიან თვითონაც წაიქცა ბედად...
 ნახა ზმანება შეუსფოთველი:
 სოფლური ჭოხი, მოხუცი დედა,
 და ლეინობისთვის მყუდრო სოფელი.

როგორ ჰყვოდნენ მიდამოები,
 რა შემოდგომა, რა ჭირნახული,
 ხეხილს ამდენი ვით გამოება —
 მიღუღუნებდა ვიღაც მაყრულით.

რომ გამოფხიზლდა, — შიგ კოსპიტალში
 მას შეღიმოდა ფრონტის დობილი,
 გული ქცეოდა ისევ პიტალოდ,
 იწეა წყლულებზე ხელდაყრდნობილი.

და თვალწინ ედგა კორდი და ხრამი,
 ველი წითელი, ტყე გადამწვარი,
 ტყვიამფრქვევების გუგუნის ქამი,
 ხმლისა და ხიშტის ფიცხი ლაწანი.

03. ზრანკო

სინათლისაკენ

I

ბუნებისმეტყველი მეცნიერები ამბობენ, ღრმა ზღვის ფსკერზე მდებარე წყლების ფენები არიან ნამდვილი „მკვდარი წყლები“. ჰვედა ფენების ყველა ნაწილზე დაწოლილი ზედა ფენების უზარმაზარი სისქე ახშობს ყოველივე სიცოცხლეს და უკარგავს ყოველგვარ მოძრაობის უნარსო. მზის სხივი აქ ვერ წვდება, არავითარი ცოცხალი ქმნილება აქ არ არის; წყლების მდინარეებანი, ქარიშხლები, მიწისძვრანი ვერ ახდენენ აქ ვერავითარ გავლენას. აქ შეიძლება შემჩნეულ იქნას მხოლოდ ერთად-ერთი მოძრაობა, — მუდმივი და განუწყვეტელი დამირვა ცოცხალ არსებათა მრავალ მილიონების ჩონჩხებისა და ლეში-სა, რომელნიც ოდესღაც, ზოგჯერ ძლიერ დიდი ხნის წინად, ცხოვრობდნენ და სეირნობდნენ ზევით, სტკბებოდნენ მზით, ნებიერობდნენ სითბოში, ჭანაობდნენ ზღვის ძლიერ ტალღებზე. როცა დაიხოცებოდა, ისინი ნელა, სულ ნელა, იძირებოდნენ ჰვედით, განსაკუთრებით ის ფორამინიფერები, დიატომები და სხვა წვრილმანობა, რაც ზღვის მცხოვრებთა უმთავრეს მასას შეადგენს. მათი ლეში ნელწელა ჩადის უფრო და უფრო სქელ და მკაფადოთა და ნახშირბადით უფრო მდიდარ ფენებში, იზრწნება, თითქოს იწვეება მათში და შემდეგ, დროთა განმავლობაში, მიკროსკოპულ გუნდებად და ნაწილაკებად აღწევს ძირს, ეფინება ამ დიდ სასაფლაოს, რომ ოდესმე, ათასეული წლების შემდეგ, წარმოშვას ცარცის კლდე.

წყლის ჰვედა ფენებს, უქველია, მწუხარება იპყრობს და უძნელდებათ ზღვის მკვდარ ფსკერზე სამარადისოდ უძრავად გაყინული იდგნენ შემზარავ სიბნელეში, ლეშთა შორის, წარმოუდგენელ სიმძიმის ჰვეშ. კიდევ უფრო მძიმე ასატანი ხდება მწუხარება განსაკუთრებით მაშინ, როცა ნამდვილად გაიხმაურებს მარადისი, უქვედავი ძალა, რომელიც თან სდევს ბუნების ყოველ ატომს. შინაგანი ცოცხალი, უქვედავი ძალა და არგვლივ კი სიბნელე, საშინელი სიმძიმე და უსაზღვრო სასაფლაო. თქვენ გგონიათ არ შეიძლება, ამ უბედურებს, სიკვდილისათვის მიცემულ ატომებს ათასს წელიწადში ერთხელ გავლედით რაღაცა აზრის მაგვარი? (ჩვენი მოაზროვნე ტეინიც ხომ სხვა არაფერია, გარდა ამავე მკაფადის, ნახშირბადისა და სხვა ელემენტების შენაერთი?). მაშ რა მძიმე და მწარე უნდა იყოს ეს ოცნება-ფიქრი!

— დედაო ბუნება! რად განვიცდით ჩვენ ასეთ უსამართლობას? ნუთუ ჩვენ უარესი ვართ, ვიდრე ისინი, ვინც იქ ჩვენს ზევით სეირნობს, ტალღებზე ჭანაობს და მომჯადოებელ სინათლით სტკბება? და რად არ დააწესებ მორიგეობას, რად არ აგვიშვებ თუნდაც ერთი საათით იქ. ზევით?

მაგრამ ბუნებამ არ იცის, გულჩვილობა რა არის და ყურს არ უდებებს ოცნებებს.

— თქვენთვის მცალკა ახლა სწორედ! — ბუზუნებს იგი. — თუ ძალასა გრძნობთ, სცადეთ და თქვენ თვითონ ადით! თითქოს სხვა საქმე არ მჭონდეს — თქვენ უნდა შეგიდგეთ ბიჯგად!

სინჯეთ ზევით ავიარდნა! არ გინახავთ განა ასეთი მოვლენა ადამიანთა ცხოვრებაში? ჰაი, ჰაი, რომ გინახავთ, მეგობრებო! ვის არ უნახავს! და ყოველი ასეთი შემთხვევა გატკენდათ გულს, დღემდე გაწუხებთ, როცა კი მოინდომებთ გონებით შეხედოთ ადამიანთა საზოგადოების იმ საწყალ ცოცხალ ატომთა მდგომარეობაში, რომელთაც შურთანმა ბედმა მიუსაჯა სამარადისო წყვდიადი, ყეყეი უმოძრაობა და მტრტალი სიკვდილი. ჩვენც ყველანი ხალხთა შორის განა არ წარმოვადგენთ ყველაზე უფრო დაბალ წოდებას? ¹⁾ ბედნიერი თავისუფალი ხალხების ყოველ ძლიერ, ჯანსაღ მოძრაობას, განა ჩვენ არ ვგრძნობთ როგორც ტკივილს, როგორც სიმძიმეს, როგორც ჩვენი ეროვნული სხეულის მუჯღუტუნს?

და ყველა, ვინც დიდის გაჭირვებით, უახლოესი ადამიანების თავდადებული დახმარებით, თავი დააღწია ამ ქვედა სამყაროს სიბნელეს და ერთის საფეხურიტ მიინც წაიწია სინათლისაკენ, განა უნებურად არ გრძნობს ძლიერ ხშირად ტკივილისაგან შიშს, როცა მოავიწყდება ეს საზოგადოებრივი ფსკერი და გაითვალისწინებს, რომ მხოლოდ ბედნიერმა შემთხვევამ ამოიყვანა იგი ზევით, თორემ დღემდე სატანჯავად ჩარჩებოდა შიგ, როგორც უმწეო, ყველასათვის უცნობი, ადამიანთა მასის ნაწილაკი და არა ადამიანი — პიროვნება? და ნუთუ გული არ გეტკინებათ, როცა გაიხსენებთ, რამდენი ათასი და ათიათასი, ისე როგორც თქვენ, ცდილობდა გაშორებოდა ამ სიბნელეს, მიისწრაფოდა სინათლისაკენ, თავისუფლებისაკენ, სიბრძნისაკენ — და ყოველივემ ამიოდ ჩაუარათ? არ შეგვიპყრობს განა შიშის ქრუანტელი, როცა წარმოგვიდგება თვალწინ ცხოვრება და დასასრული იმ სრულიად უცნობი, დამეჩავებული, ათასჯერ გათვლილი და განკაცებული ადამიანისა, რომელიც ქვეყანაზედ ყველაზედ უფრო უგუნურმა მოვლენამ, ბრმა შემთხვევამ, გაუგებრობამ, ოხუნჯობამ, წამოსროლილმა სიტყვამ, რაღაც ფინჩამ გადაადგო გზიდან და სამუდამოდ ჩააგდო უკან იმ სიბნელეში, რომლიდანაც ის-ის იყო უნდა ამოსულიყო, რომ შემდეგ თავისუფლად ეცხოვრა...

ასეთი აზრები მიხშობდნენ ტვინს, მიფრთხოვდნენ ძილს საპატიმროში გატარებული მრავალი დღისა და ღამის განმავლობაში. უბედურების თანამოზიარეები, რომელთაც გული თვითონ ჰქონდათ შეწუხებული, ვერ პოულობდნენ ჩემთვის სანუგეშო სიტყვას, პირიქით, მე ვამჩნევდი, რომ მათ ხშირად ჩემზე უფრო სჭირდებოდათ დამშვიდება. რომ სავსებით არ გამოვლენიებულიყავით ამ უბედურების ორომტრიალში, ემუსაიდობდით, ეუამბობდით ერთმანეთს, მაგრამ არა საკუთარ, არამედ სხვის, შორეულ ადამიანების მანკა და მანკი უბედურებაზე. ერთი ასეთი ამბავი, რომელიც უფრო მოხვდა გულს, მინდა გადაეცე მკითხველებს. ამ ამბის მომქმედი იყო, — მის „სპეციალობაზე“ რომ არაფერი ვთქვათ, — ახალგაზრდა კაცი, სავსე ჯანითა და გაბედულობით, გულკეთილი და გამსქველული ადამიანური გრძნობებით, აღზრდილი მეშანურად; სახალხო სკოლა დამთავრებული ჰქონდა; სწავლობდა ხელობას. ერთის

¹⁾ ანტორი გულისხმობს თავის დამონებულ ერს. მთარგმნელი.

სიტყვით, არა მცირე ძალა და საშუალება დაეხმარჯნა, რომ ზევით აფეთქებულ ბულიყო, ხალხში გარეუღლიყო. მაგრამ მე სხვა რამ მინდა გაიმბოღო.

ის უკვე მეექვსეჯერ იყო დაპატიმრებული; იცოდა პატიმართა მთელი პრაქტიკა, ყოველი საკანის თითქმის მთელი ისტორია: ვინ იჯდა იქ, რისთვის, რა ჭკონდა მისჯილი, როგორ ეპყრობოდნენ პატიმრებს წინად, როგორ ეპყრობიან ახლა და სხვა. ის იყო საპატიმროს ნამდვილი მატრიანე. დარაჯები მას შფოთის თავად სთვლიდნენ და ამას კიდევ აგრძნობინებდნენ დისციპლინარული ზშირი სასჯელით. მაგრამ ის თავს არ ზრიდა მაინც და თოფის წამალივით აფეთქდებოდა, როგორც კი შეამჩნევდა, რომ რაიმე ისე არ კეთდება, როგორც წესია, რომ პატიმარს როგორმე სჩაგრავენ. განსაკუთრებით ზშირი შეტაკება ჭკონდა გუშაგთან, რომელიც საპატიმროს ფანჯრების ქვევით უნდა დადიოდეს და თვალყურს ადევნებდეს, პატიმრებმა ფანჯრებიდან არ გადმოიხედონ და ერთმანეთს არ ელაპარაკონ. რამდენჯერმე იყო შემთხვევა, რომ ჯარისკაცი დაემუქრა, ფანჯარას გაშორდი, თორემ თოფს გესერიო, მაგრამ ის რჩებოდა თავის ადგილზე, მშვიდად და უსიტყვოდ, სანამ ჯარისკაცი ჩახმახს არ შეაყენებდა; მაშინ ის ფანჯარიდან ჩამოხტებოდა და უყვიროდა:

— აბა, აბა, მე ხომ ვიცი, რომ შენ სროლის უფლება არა გაქვს!

— თქვენ საიდან იცით ეს? — შევეკითხე ერთხელ.

— როგორ თუ საიდან ვიცი! მე თვითონ ვიყავი მოწმე, ჩემი თვალთ ენახე!

— რა ნახეთ?

— ე, ეს მთელი ისტორიაა, რომლის შემდეგ გუშაგებს აუკრძალეს სროლა. უკეთესია გაიმბოზთ. ახლად წვეული ჯარისკაცი კი ნუ ცხარობს. ტყუილა. მანაც ხომ საწყალმა ის უნდა შეასრულოს, რასაც უბრძანებენ.

II

ორი წლის წინად, — დაიწყო მან, — სწორეთ ორი წელია მას შემდეგ; მაშინ ვიჯექი გამოძიების დროს ამ ჯურღმულში. ჩვენ სულ ორი ვიყავით საკანში — მე და ვილაც პანი¹⁾, ჟურკოვსკი. ვინ იყო და რა საქმისათვის მოხვდა აქ, მართალი გითხრათ, არ ვიცი.

ერთხელ ღამით, საღამოს ჩამოვლის შემდეგ, ჩვენ უკვე გავიხადეთ და დავწექით. უცრად გვესმის მეკარე-დარაჯის ფეხის ხმა და სხვადასხვა კლიტების ჩხარუნია. ბოლოს, როგორც იქნა, მეკარემ გააღო კარი, შემოანათა თავისი ფარნის შუქი საკანში და დაგვანახვა რაღაც მოკრუნჩხული, ნახევრად ტიტველი, გამხდარი ფიგურა, ხელი უბიძგა და შემოავლო ჩვენთან, რადგან ეტყობოდა, თვითონ არ შეეძლო საკმაო სისწრაფით შემოსულიყო.

— აი საბანი და ზეწარი, — მიაძაბა და თან თავზე დააყარა, რამაც წელში გახარა შემოსული. — დაწვე და დაიძინე! ჯამს ხვალ მიიღებ.

ეს უთხრა, კარი დაკეტა და წავიდა. საკანში ისევ დაბნეულდა, როგორც სარდაფში და მიჩუმდა, როგორც კუბოში. მხოლოდ დროგამოშვებით ისმოდა, თითქოს ვილაც სამზარეულოს დანით ფიცარზე კეპავდა ზორცს — ეს იყო ახალი ამხანაგის კბილების ტკაცუნა.

გვიანი შემოდგომა იყო, „ყოვლად წმინდის“ დღეობის ორი კვირის შემდეგ, და, მოგესხენებათ, ამ დროს ისეთი სიციცეა, რომ ღმერთმა დაგიფაროს!

— ვინა ხარ? — შევეკითხე გაყინულ ამხანაგს, მაგრამ ზეზე კი არ წამოვ-

¹⁾ ბატონი. — მთარგმნელი.

მდგარვარ: ჩამთბარი ვიყავი, არ მინდოდა საბნოდან გამოძრვამ; საკმაოდ კი საკმაოდ ციოდა, რადგან სარკმელს დღითა და ღამით ღია ვტოვებდით. არ გავგუდუღუღიყავით.

ამჟანაჟი პასუხს არ იძლეოდა, ოღონდ კიდევ უფრო ატყაცუნებდა კბილებს, და ამ ტყაცუნში ქვეითის ურევდა. შემეცოდა ბიჭო, მივხვდი, რომ ეს ვიღაცა სულ ახალი, გამოუცდელი უნდა ყოფილიყო. ავდექი და სიბნელებში ხელის ფათურით დავეუგე ლოგინი.

— კაი, ახლა, — ვეუბნები, — დამშვიდდი, ნუ სტირი! გაიხადე და დაწევი!

— ა.ა... არ შემოი...ძლია, — ძლივს წამოიღუღლულა.

— რატომ?

— იმიტომ... რომ... ნა...მე...ტანი გა...ვი...ყი...ნე.

ღმერთო ჩემო! ხელი მოვიკდე, მაგრამ რა! ქვასავითაა გაყინული, ვერც ხელს ანძრევს, ვერც ფეხს. რა მანქანებით მოაღწია საკანს, ვერ გამიგია. პან ჟურ-კოსკიც აღგა. ორივემ გავხადეთ ძონძები, გავატიტვლეთ სრულიად, კარგად დავეზილეთ, გავხვიეთ ზეწარში და ლოგინზე დავეწვინეთ. არ გასულა მეოთხე-დი საათი, მესმის — ხენეშის, მოძრაობს.

— უკეთა ხარ? — შევეკითხე მე.

— დიახ.

— აამოძრავე ხელ-ფეხი?

— მთლად არა, მაგრამ უკეთესად ვგრძნობ.

— სადაური ხარ?

— სპერტკოვიდან.

— შენ ხომ ეანდარმმა მოგიყვანა?

— რა თქმა უნდა. დღეს მთელი დღე, ამ ყინვაში, დილიდან გამოვდო წინ თითქმის ტიტველი და ფეხშიშველი. ერთი ორჯერ კი დავეცი გზაზე, — აღარ შემძლო სიარული. ღვედს მცემდა და მეც უნდა მერბინა. მხოლოდ ზბოისკის დუქანში დავისვენეთ ცოტათი, მიკიტანმა არაყი დამალევინა.

— რა გქვია?

— იოსკა შტერნი.

— ებრაელი ხარ?

— დიახ, ებრაელი.

— დასწყევლოს ღმერთმა, რომ მომკლა, მაინც ვერ დავიჯერებდი, რომ შენ ებრაელი ხარ, ისე სწორად ლაპარაკობ ჩვენებურად.

— რა გასაკვირველია, ბატონო, მე ხომ სოფელში ვცხოვრობდი, გლეხებში, ზე მწყემსი ვიყავი.

— რამდენი წლისა ხარ?

— თექვსმეტისა.

— აქ რისთვის-ღა შემოგავდეს?

— ვაი, ბატონო, არ ვიცი! ეანდარმმა მითხრა, შენმა ბატონმა გიჩივლა, შემტყრევით გაძარცვა მოგიზღუდნიაო, მაგრამ მე, ღმერთმანი, არაფერ გამიძარცვავს. მხოლოდ ჩემი ქალღაღადები წამოვიღე, ღმერთმანი, მხოლოდ ჩემი ქაღაღადები.

და დაიწყო ბავშვით გულამომჯდარი ქვეითი.

— კარგია ახლა, კარგი, სულელო, გეყოფა, — ვეუბნები. — ხელს ყველა-ფერს ამას მოსამართლეს ეტყვი, მე კი ეს არ მეხება სრულიად. დაიძინე.

— ვაი, ბატონო, თანდარში მეუბნებოდა, ამისათვის ჩამოვახრჩობენო, — იწყებდნენ ისევ იოსკა.

— ჰკუთხე შეშლილბარ, შე სულელო! — შევეუძახე მე. — ყურადღებას სად გავაგონილა, რომ ასეთ პატარა რამეზე კაცს ახრჩობდნენ?

— ჩემი ბატონი კი მეუბნებოდა, ათი წლით სატუსალოში ჩავსვამენო.

— კარგი, გეყოფა, ნუ სწუხარ, — ვეუბნები მე. — ღმერთი მოწყალეა, საქმე გამოკეთდება. ოღონდ ეხლა დაიძინე და ხვალ დღისით ვილაპარაკოთ.

მუსაიფი შეეწყვიტოთ. მე მალე ხვრინი ამოვუშვი. ერთი ბედი მჭირს, — საპატიმროში მძინავს, როგორც ფშალაში იმ ცნობილ კერძელეს.

III

მხოლოდ მეორე დღეს მოვახერხეთ კარგად დაგვეთვალე რებინა ახლად მოსული. სასაცილოდაც კი დამრჩა, რომ ღამით ვერ მივხვდი, რომ ის ებრაელი იყო: წითური, კიკინებიანი, ბებერი ქორივით ცხვირმოღუნული, მობღუნძული, თავისი ასაკისათვის არც თუ ისე გამხდარი და საკმაოდ მაღალი. როგორც კი დაინახავდი, მაშინვე იფიქრებდი, რომ სადაც არ იყოს, მაინც ებრაელს იგრძნობ მასში. გუშინ კი, როცა სიბნელეში ვხვალავდით და მხოლოდ ცოტა რამ გვესმოდა მისი, ამას ვერ მივხვდით.

მანაც შიშით დაიწყო საკანში მიმოხედვა, როგორც დამფრთხალმა თრითინამ; წამოხტა, სანამ ჩვენ ორი ჯერ კიდევ ვიწევით, პირი დაიბანა, ლოგინი მიაღება, ზედ დაჯდა კუთხეში და თითქოს ზოგადოებულობა, ხმას არ იღებდა.

— გშია? — შევეკითხე მე.

პასუხი არ მომცა, მხოლოდ კიდევ უფრო მოიკრუნჩხა.

— გუშინ ჰამე რამე? — შევეკითხა პანი ჟურკოვსკი.

— დიახ... გუშინ... როცა თანდარს მოვყავდი, სოფლის მამასახლისის ცოლმა მომცა ცოტა ბორში და პურის ნატეხი.

— აჰა, ეხლა კი გასაგებია! — გაელიმა პანს.

პანმა მისცა საუზმე, — პურის კარგა მოზრდილი ნატეხი და გუშინდელი კატლეტი. საწყალი აძიგძიგდა კიდევ. მადლობის თქმა უნდოდა, მაგრამ მხოლოდ ცრემლები გამოუჩნდა თვალებზე.

კიდევ ერთი მოულოდნელობა ამ ბიჭში: შეხედულობა ნამდვილი ებრაელი-სა ჰქონდა, თითქმის უსიამოვნო, ხასიათს კი სრულიად, სრულიად არ ემჩნეოდა არაფერი ებრაული. წყნარი, დამჯერე, მუსაიფს ერიდებოდა, თავის ქების არავითარი ნიშანიც კი არ ჰქონდა, და თუ რასმე დაასახელებდი, ნაპერწყალივით აფეთქდებოდა. ყოველი მისი ქცევა იყო რალაც ბუნებრივი, გლეხური. როცა საქმე არაფერი ჰქონდა, — და რა უნდა გავეკეთებინა საკანში! — ჩუმად იჯდა კუთხეში, მუხლებს შემოხვევდა ხელებს, ნიკაპს მუხლებზე დააბჯენდა. მხოლოდ თვალები უბრწყინავდნენ ბნელი კუთხიდან, როგორც ცნობისმოყვარი თავის.

— აბა, გვითხარი ერთი, რა ასეთი საშინელი გაძარცვა მოახდინე, რომ თანდარმები სახარობელათი გემუქრებოდნენ? — შევეკითხა პანი, როცა თვალსაჩინო გახდა, რომ ბიჭი დამშვიდდა და იქაურობას შეეჩია.

— ეჰ, ბატონო, — სთქვა იოსკამ და მთელი ტანით ათრთოლდა: — სალაპარაკო ბევრია, მოსასმენი კი ცოტა. ეს ერთი უგნური რამ ამბავია...

— აბა, აბა, გვიამბე, ჩვენ მოგისმენთ. უფრო ჭკვიანური საქმის კეთება აქ ხომ არ შეიძლება და სულელურ ამბავს მაინც გავიგონებთ.

— მე სმერეკოვში ვიზრდებოდი მოიჯარადრე მოშასთან. — პირველად მის ბავშვებთან ერთად ვთამაშობდი და მოშას „ბაბას“ ვუძახდი, მოშას ცოლს კი — „დედის“. მე მეგონა, ისინი ჩემი ნათესავები იყვნენ. მაგრამ მალე შევნიშნე, რომ მოშა თავის შვილებს უტერავს კარგ თბილ სერთულებს, მოშას ცოლიც ყოველ პარასკევს მათ აცმევს თეთრ პერანგებს, მაშინ, როდესაც მე დავდიოდი დაუბანელი და ჩამოხეული. როცა შვიდი წლის შევიქნენი, ბატებს მიმაყენეს მწყესად. მოშას ცოლი ყურადღებას არ აქცევდა, მცოდნა თუ მშობი, და ისე გამაგდებდა სამწყესურში. თან სულ უფრო და უფრო ცოტა საქმელს მატანდა. ხშირად მშობი, გტიროდი სამწყესურში, მაგრამ არაფერი მშველოდა. სოფლის ბიჭები უფრო კარგად მეტყრობოდნენ. პურსაც მაძლევდნენ და ყველსაც და თამაშობაშიაც მიღებდნენ. მე შევეჩვიე მათ და შემდეგ კიდევ ვეხმარებოდი ბატების მწყესაში. ჩემი ხნის შესაძლად ღონიერი და მოხერხებული ვიყავი, და სოფლის დიასახლისებში, როცა მათ შვილებს სკოლაში უნდა ევლოთ, მანდობდნენ სამწყესად ჯერ ბატებსა და შემდეგ ხბოებსაც. სამაგიეროდ მაძლევდნენ პურს, თბილ საქმელს და ზოგჯერ, დღესასწაულების წინ, ორიოდ კრეიცურსაც¹⁾. მოშას ცოლი მეტად ძუნწი ქალი იყო და უხაროდა, რომ შინ საქმელს არ ეთხოულობდი. მაგრამ, როცა მოშას შვილებმა გაიგეს, რომ მე სოფელებს მიერ დამზადებულ საქმელს ვჭამ, „ტარეფა“²⁾ მიწოდეს და მამბაზებდნენ, შემდეგ კი მერიდებოდნენ კდეც. პირველად ამას ჩემთვის ხელი არ შეუშლია, მაგრამ მალე საკმაოდ მწვავედ ვიგრძენი ჩემდამი მტრობა.

მოშამ დაუქირავა თავის შვილებს მასწავლებელი, რომ მათთვის ესწავლებინა წერა-კითხვა. ეს იყო ზამთარში, როცა ღრე მეცა მჭონდა. როცა მათთან მივდი, რომ მეც დამეწყო სწავლა, ბიჭები აყვირდნენ, დამიწყეს პყენა, მჯილის ცემა და ბოლოს ტირილით უთხრეს დედას, „ტარეფასთან“ ერთად არ გეინდა სწავლაო. შევატყვე, რომ მოშას ცოლმა წინასწარ თვითონ წააქეზა ისინი, რადგან მეტად ვძულდი ამ კუდიან დედაკაცს, თუმცა არ ვიცი, რატომ ვძულდი. და ეხლა, როგორც კი ბავშვებმა ყვირილი ასტეხეს, მომეარდა, ოთახიდან გამავლო და მითხრა, ჩვენ თვითონ ღარიბები ვართ და მათხოვრებისათვის კიდევ მასწავლებლის დაქირავება არ შეგვიძლიაო. ავტირდი, მაგრამ რას ვიზამდი?

წაედიოდი სოფელში, ვთამაშობდი სოფლის ბავშვებთან, ანდა თვალყურს ვადევნებდი, თუ როგორ აკეთებდნენ უფროსები ურმებს, მარხილებს და სხვადასხვა იარაღებს. ზოგჯერ ყველა ერთად გავიქცეოდით მჭედელთან, რომელსაც სამჭედლო სოფლის ბოლოში ჰქონდა, და მთელი საათობით ვუცქეროდით იქაურ მუშაობას. რადგან მე ყველაზე ღონიერი ვიყავ, მჭედელი ხშირად საბერველს მამრევიანებდა, უროს მარტყმევიანებდა და სალეს ჩარხს მატრიალებინებდა. რა ბედნიერებასა ვგრძნობდი მაშინ! რა გულით მიხლოდა, თუ წერა-კითხვა არ იყო ჩემი საქმე, რაიმე ხელობა მაინც მცოდნოდა.

გაზაფხულზე მე ისევ ვუბრუნდებოდი ბატებისა და ხბოების მწყესვას, რომელთაც მოშა ყიდულობდა ახლო-მახლო სოფლებში და მცირე ხნის შემდეგ

¹⁾ ფულია. თითქმის კაპეიკს უდრის.

²⁾ ასე ეძახიან ებრაელები იმ ებრაელს, რომელიც სჭამს არა ებრაულის წესით დამზადებულ საქმელს. მთარგმნელი.

მიჰყავდა ლვოვში გასასყიდად. სმერეკოვის საძოვარი დიდია, აქა-იქ დაფარულია დაკვარჯღული ბუჩქებით. არ მიხდება ბევრი სირბილი. მგავლებდები სადმე გორაკზე, გავლესდი ჯაყვას და ვიწყებდი თლას, ამოჰრასა, გავუთქმდებ ხისგან სხვადასხვა ჯერ პატარ-პატარა კიბეებს, სახნისებს, ფარცხებს, შემდეგ კი გალიებს, ქარის წისქვილებსა და ცანცარებს.

ერთი წლის შემდეგ ისეთი ხელოსანი გავხდი, რომ ვერც ერთი სოფლის ბიჭი ჩემთან ვერ მოვიდოდა. დავიწყე სატკაცუნებლებისა და ჭრიალა საფთხურების კეთება, რითაც შეიძლებოდა ბელულების დაფრთხობა კანაფის, ღომასა და პურის ყანებში. ორს ასეთ საფთხურს ვყიდდი ათ კრეიცერად. მალე იმდენი ფული ვიშოვე, რომ მოვახერხე მეყიდნა ზოგიერთი სადურგლო ხელსაწყო: პატარა სატეხი, ბურღი და სხვა. მე უფრო და უფრო რთული ნივთების კეთებას შევეუდექი, რადგან ძლიერ მიყვარდა ეს საქმე. რასაც კი დავინახავდი, მაშინვე მიხდოდა გამეკეთებინა. ზამთარში მთელ ღლეებს ვატარებდი ხან ღურგალთან და ხან მჭედელთან, ვეხმარებოდი მათ და თანაც ვსწავლობდი მათ ხელობას. უკვე თექვსმეტი წელი შემისრულდა. მოშა სრულიად არ ფიქრობდა ჩემზე — გამავლო მწყემსად და ამით დაამთავრა ყოველივე ზრუნვა. ისიც კი არ ვიცოდი, ვინ იყო მამაჩემი და რა მოდგმისა ვიყავი. სოფელში მხოლოდ ის იცოდნენ, რომ მოშამ მომიყვანა საიდანაც, როცა მე ძალიან პატარა ვიყავი; ხმა დადიოდა, რომ მე შეილი ვარ მოშას ვილაც ქვისლის, რომელსაც სიკვდილის შემდეგ ჩემს მეტი არავინ დარჩენოდა; რომ მე მერგება კარგა დიდი შემკვიდრება, რომელიც მოშამ უკვე მიიღო, და მიითვისა.

— მეცოდები, იოსკა, — მეუბნებოდა ხშირად ხან ერთი და ხან მეორე გლეხი, — შენ ასეთი მოხერხებული ბიჭი ხარ, ხელობაც გიყვარს, მაგრამ რა გამოვა შენგან?

— რა უნდა გამოვიდეს? — ვუპასუხებდი მე: — გამოვალ სოფლის მწყემსი.

— ეჰ, უნამუსოა მოშა, რომ შენზე სრულიად არ ზრუნავს.

— ასე ამბობს, ღარიბი ვარ და მეტი არ შემიძლიაო, — ვუპასუხებდი მე.

— არ დაუჯერო მაგ ბებერს, მაგას ფული აქვს, და კარგა ბლომდაც, მაგრამ თავის შეილებსათვის ინახავს. შენ კი ისიც არ გასწავლა, თუ როგორ უნდა ილოცო ღმერთი.

ასეთი სიტყვები გულს მიღადრავდა. ვფიქრობდი და ვფიქრობდი:

— მართლაც, რას უნდა ვუცადო აქ? მოშასთვის უსასყიდლოდ შრომას ყოველთვის მოვასწრებ. რომელიმე ხელობას მაინც რომ კარგად შევისწავლიდე, ლუკმა პური უზრუნველი მექნება. მაგრამ აქ როგორ მივალწიო ასეთ რამეს? როგორ გავინთავისუფლო მოშასაგან თავი? ვის მივმართო განსაკუთრებით მაშინ, როცა არ ვიცი სადაური ვარ, ვინ იყო მამა ჩემი და არსებობს სადმე ჩემი გვარტომი თუ არა?

ჩვენი სირაჯხანა გზის პირად იყო. აქ ხშირად შემოდისოდნენ ჟანდარმები, რომელთაც ზოგჯერ თან მიჰყავდათ ლვოვში ან ქოცევში შებორკილი ტუსალები. პირველად ძალიან მეშინოდა ამ დიდი, მრისხანე ჟანდარმებისა, რომელთაც მუჭი ფერის ტანისამოსი ეცვათ, მხარზე კარაბინები ჰქონდათ გადაკიდებული და მამლის ბრკყვიალა ფრთებიანი ჭელი ეხურათ თავზე. შიშითა და ცახცახით შეპყრობილი, მოკრუნჩხული ხშირად ვიჯექი ღუმელთან და ვისმენდი, როგორ ემუსაიდებოდნენ ისინი მოშასა და სოფლის თავეატებს. ჩვეულებრივ ისინი ლაპარაკობდნენ ჩემთვის საშინელ საგნებზე, ხანძრებზე, ქურდებზე, მაწანწალებზე და ამ ლაპარაკში ხშირად გაისმოდა სიტყვა „ქაღალდე-

ბი“. — თუ ქაღალდები არა აქვს, მაშინვე უნდა დააბათირო“. — ეჰ, ვხედავ, ქაღალდები ვერა აქვს წესრიგში მოყვანილი“. — ერთი ქაღალდი მარტო წაიღე! — ჰქონოდა წესიერი, მე გავუშვებდი... რაა ეს ქაღალდები, რომ ასევე წაიღე! — ვფიქრობდი მე ხშირად, — რომ ერთი მათგანიც კი დაიცავს გამვლელს კარაბინიან და მამლისფრთებიან ჟანდარმისაგან? მაგრამ ამ კითხვაზე პასუხი ვერ შეპოვნა და ფიქრი ამ ქაღალდზე კიდევ უფრო ზარსა მცემდა. როგორ დავიძრე ადგილიდან უქაღალდოდ? ჩემი პირველი ნაბიჯისთანავე ხომ დამიჭერს ჟანდარმი და ღმერთმა იცის, რა სატანჯად წამიყვანს! ასეთი აზრი მთელ სხეულში ერთნაირად მგვრიდა. რაც უფრო ხშირად ვფიქრობდი მოშასაგან განთავისუფლებაზე, მით უფრო ხშირად თვალწინ მიდგებოდა ის ქაღალდები. კიდევ შესიზმრებოდა ძველი, გაყვითლებული, ვეებერთელა ბეჭდებიანი ქაღალდები. ისინი მიყურებდნენ მრისხანე, დანაოჭებული სახეებით ანდა დამცინოდნენ საზიზღარი, უბილო ტუჩებით. მაშინ ძლიერ უბედური ვხდებოდი. ყველა, ვისაც კი შევეკითხებოდი, ადასტურებდა, რომ უქაღალდოდ შეუძლებელია სადმე წასვლა და არც არავინ მიმოღებდა ხელობის შესასწავლად. მაგრამ სად უნდა მეშვნა ეს ქაღალდები? მჭედელი მიჩვედა, მოშასათვის მეკითხნა, ის ხომ მიიღებდა მამაშენის გარდაცვალების შემდეგ რაიმე ქაღალდებსო?

დაიან, მეკითხნა უნდა მოშასათვის! თითქოს ასე ადვილი ყოფილიყო ჩემთვის მისდამი მიმართვა! წინად, როცა მე ჯერ კიდევ პატარა ვიყავი, უფრო გულთბილად მეკიდებოდა; მაგრამ როცა წამოვიზარდე, ჩემი თავი მიუგლო თავის კუდიან ცოლს და თითქმის არასოდეს არ მელაპარაკებოდა. მე მგონია, მერიდებოდა კიდევ. მას შემდეგ, რაც წითხრეს, მოშას უნდა ჰქონდეს წაღებული მამაშენის ფულიო, მეც უფრო ყურადღებით მეჭირა მასზე თვალყური. შევატყვე, რომ ჩემი ყურადღება მოსვენებას უკარგავდა მოშას. როცა პირისპირ მარტო ვრჩებოდი, მოუსვენრად ეჭირა თავი, თითქოს რაღაც აწუხებდა.

რა უჭირს, — ვფიქრობდი ჩემს გულში, — როცა ცოლი სხვაგან წავა, ერთი უეცრად ესტაცო ხელი მოშას, იქნებ რამე გავიგო მისგან? ბოლოს გადაწყვიტე პირველი შემთხვევისთანავე ასე მოგეცეულიყავი.

შემთხვევა მალე მომეცა. მოშას ცოლი უოცკეუში გაემგზავრა. სირაჯხანაში ჩვენ ორნი დავრჩით მარტოდ-მარტო. მივედი და ვუთხარი:

— რაბი მოიშე, ხალხი ამბობს, რომ მამაჩემის შემდეგ რაღაც ქაღალდები დაგჩენია...

მოშა წამოხტა ფეხზე, თითქოს ბზიკს ეკბინოს.

— შენ საიდან იცი ეს?

— ხალხი ამბობს.

— რა ხალხი?

— ყველა, მთელი სოფელი.

— კარგი, და ქაღალდები რათ გინდა? შენ ხომ კითხვაც კი არ იცი.

— მართალია, მაგრამ მაინც მინდა ვიცოდე. ქაღალდები მაშ შენ გქონია.

— მაქვს, მაქვს ეს მათხოვრის ქაღალდები! — წამოიყვრა გაბრაზებულმა მოშამ, თითქოს რაიმე მეტად საწყენი შეთქვას. — მათხოვარი იყო მამაშენი! რაც ჰქონდა, თვითონვე გაათავა და შენი თავი მე ჩამიტოვა ხელში. და რა სარგებლობა მოგაქვს შენ ჩემთვის?

— იცი რა, რაბი მოიშე — მე გვუბნები, ის ქაღალდები მე მომეცა. მე ჩემთვის წავალ, რადგან შენ არაფრად გჭირდება.

— რაო? — წამოიძახა მოშამ, — შენ გინდა ჩემგან წახვიდე? სად წახვალ, შე სულელო, შენა?

— მე მინდა შეგირდად მივემარო ვისმე, ხელობის შესასწავლად და მოშამ დაიღო პირი და გაღიხარებოდა.

— წადი, წადი, შე ჭკუის კოლოფო! შენ გგონია, ვინმე აგიყვანს შეგირდად! სწავლებისათვის ფული უნდა გადაიხადო და გარდა ამისა წერა და კითხვა უნდა იცოდე წინასწარ და ებრაული კი არა, ქრისტიანული.

გაშტერებული გაჩერდი. ბოლოს ვუთხარი:

— დამანახვე მიიტ, მინდა თვალი გადავაველო!

— ტყუ! — წამოიძახა მოშამ, — როგორ მომეწება ეს ბიჭი, როგორც დელატუნტა ტანსაცმელს! წამოდი, ნახე შენი საუნჯე! ბედი გქონია, რომ აქამდე არ დავწყვი!

უკანასკნელმა სიტყვამ, როგორც დანამ, გადამისერა გული. რა დამემართებოდა, მოშას რომ მართლაც დაეწვა ქაღალდები? მაშინ ზომ მარტოდ-მარტო უმწეოდ დავრჩებოდი ქვეყანაზე, როგორც ზეს მოწყვეტილი ფოთოლი. არც მე მეცოდინებოდა ჩემი გვარტომობა, ვერც ვერაფერს გამიცნობდა მე. ადგილიდან ველარ დავიძროდი, სამუდამოდ ვიქნებოდი მიჯაჭვული მოშას ოჯახზე, სიკვდილამდე დავრჩებოდი მონად. ამ აზრმა ურუნტელად დამიარა ტანში და რაღაც სუსტი შუჭი აციმციმდა თვალთა წინ. დიდის გაჭირვებით დავსძლიე თავს და მშვიდად გავყევი საკუქნაოში მოშას.

ხის საკუქნაო მიშენებული ჰქონდა სირაჯხანას უკანა მხრიდან, შესავალი კი გადიოდა დერეფნიდან. ერთი ვიწრო ფანჯარა ჰქონდა ჯვარედინად გადაჭედილი რკინის სალტეებით. მოშა იქ აწყობდა გლეხების გირაოდ მოტანილ ნივთებს და ყველაფერს, რაც ყველაზე ძვირფასად მიაჩნდა. სავეს იყო ქურქებით, ცხვრისტყავიანი ჯოღებით, ჩექმებით; ზანდუკში ინახავდა მოშა მარჯანს; იმასაც კი ამბობდნენ, ზანდუკის ფსკერზე უწყევია ძველი ტალერები და დუკატებიო¹⁾. ორჯერ-სამჯერ ქურდებმა დააპირეს საკუქნაოს გაძარცვა, მაგრამ ვერ შეტყეს, რადგან მაგრად იყო ნაგები და ძაღლებიც ფხოზელი ჰყავდა მოშას. საკუქნაოს კარი დაბალი და ვიწრო იყო; მოშას თავი უნდა დაეხარა, რომ შიგ შესულიყო. მას შეეყვია მეც.

— აქ რაღა გინდა? — შემომდრინა მოშამ.

— როგორ თუ რა მინდა, აკი შენ მითხარი, მომყევით!

— აქ არა! დერეფანში მოიცადე.

— სულ ერთია-მეთქი, — ვუბნებდი, — აქ მოვიცდი. შექმით ზომ ვერაფერს შეგიჭამ.

მოშამ გააშტერა თვალები და ჩამაშტერდა, თითქმის პირველად მხედველთავეს სიცოცხლეში. არ ვიცი, რა არ მოეწონა ჩემი, მაგრამ გაათურთხა და შიბრუნდა. შემდეგ ზანდუკზე შედგა, მიწედა თაროს, რომელიც იქვე ჰერთან იყო მიჭედული და ჩამოიღო შეხვეული, გაყვითლებული ქაღალდები.

— აი შენი ქაღალდები! — ჩაიბურღელა მოშამ და შორიდან მაჩვენა.

— მოიტა, დახედო, ერთი, — და ხელი გავუწოდე.

— რას დინახავ შენ, სულელო, — მიპასუხა მოშამ, — და რად გინდა? დარჩი ჩემთან, თუ კარგად გრძნობ აქ თავს, და ნუ ეძებ ხიფათს! და ქაღალდები ისევ თაროზე დადვა.

¹⁾ ფულებია. მთარგმნელი.

— წავიდეთ აქედან, — მითხრა, — ახლა ხომ დამშვიდდი. ხალხი რაღაც ჩემზე გეუბნება, იმას ნუ დაიჯერებ, — ენა მეტად გრძელი აქვს, ხალხს ჩვეულებრივ სიტყუება.

— რაა სიტყუე? — შევეკითხე.

— ე, შენთან ლაპარაკი კედელზე ცერცვის შეყრასა ჰგავს, — ჩაიბურღლუნა მოშამ და თითქმის გამომავლო საკუქნაოდან, საკუქნაო დაკეტა კლიტით და ჩამოკიდებული ბოქლომით და წავიდა სირაჯხანაში.

IV

იოსკა წუთით შეჩერდა. პან ჟურკოვსკიმ, რომელიც ყურადღებით უსმენდა იოსკას, ღიმილით უთხრა:

— შენა სიტყვი, სულელური ამბავი არისო, და ისე კი მოგვითხრობდი, თითქოს ნაბეჭდი წიგნიდან კითხულობდი.

— ე, ბატონო, რაც აქამდის მოგახსენეთ, არ იყო სულელური ამბავი, მაგრამ ეხლა კი დაიწყება. თუ დაწყობილად მოგიხსენებთ, ნუ გაგვიკვირდებათ — სოფელში დავეჩვიე ზღაპრების თქმას. მეხსიერება კარგი მაქვს და, თუ რაიმე ზღაპარი გავიგონე, შემდეგ მოვეყვება უკეთ და უფრო საყურადღებოდ, ვიდრე მდამბეს. წარსულ ზამთარში მთელმა სოფელმა ისე შემიყვარა, რომ არც ერთი საღამოს დროს გატარება უჩემოდ არ ჩაივლიდა.

— ეჰე, როგორც ვატყობ, შენ ყოველ საქმეს ოსტატურად ასრულებ, — შენიშნა პანმა.

— ეჰ, ბატონო ჩემო, — ამოოხვრით უპასუხა იოსკამ, — არ ვიცი, როგორ ხდება, მაგრამ მე მგონია, ყველა ჩემი უბედურობა აქედან წარმოსდგება. თუ ერთხელვე ვიგრძენი, რომ ეს საქმე უნდა გავაკეთო, ესა და ეს უნდა შევისწავლო, მაშინვე ისე ამეწყება შიგ გულში, ისე მაწუხებს და არ მაძლევს მოსვენებას, რომ ერთ წუთსაც ვეღარ ვისვენებ, სანამ არ გავაკეთებ, არ დავისწავლი. სწორედ ამან და არა სხვა რაიმე მომიყვანა საპატიმროში.

— აბა, აბა გვიამბე!

მაგრამ იოსკამ ამ ხანად ვერ დაამთავრა თავისი ამბავი.

სწორედ ამ დროს გაიწვიეს ჩვენების მისაცემად.

— არაჩვეულებრივი ბიჭია, — ჩაიბუტბუტა პანმა და ჩაფიქრებულმა დაიწყო საკანში წინ და უკან სიარული.

— მე კი მგონია, რომ ბევრს სტყუის, — შევესიტყვე მე. — მიჩვევია გლეხებისათვის ზღაპრის თქმას და ჩვენც ზღაპრს გვიამბობს.

— შენ ასე ფიქრობ?

— განა შეუძლებელია?

— ე, რა თქმა უნდა, შესაძლებელია, მაგრამ მისი სახე ნდობას იწვევს. ყოველ შემთხვევაში, ჩვენ საკმაოდ გვექნება ნელ-ნელა გავიცნოთ.

დაკითხვაზე დიდხანს არ დარჩენილა იოსკა — არა უმეტეს ნახევარი საათისა დაჰყო იქ. დაბრუნდა ბევრად უფრო მხიარული და დამშვიდებული, ვიდრე წავიდა.

— რა მოხდა, — ეკითხები, — მოსამართლეს არ შეუტამიხარ, ხომ?

— ე, მოსამართლე ძლიერ კეთილი კაცი ყოფილა, — მიპასუხა იოსკამ, — მართალი გითხრათ, პირველად მეშინოდა მეტად. სოფელში მეუბნებოდნენ, დაკითხვის დროს ირტყმევინო, ფეხის გულს გახურებული რკინით მოგწავნო.

— ჰა, ჰა, ჰა, — გამეცინა მე, — ახლა კი მივხვდი, თუ რატომ ბოროტადი
ლაშობით, და „ვაიმე, ვაიმეს“ იძახდი! უეჭველია გესიზმრებოდა, რომ ვახტანგ
გელს გწვავდნენ!

— ეჰ, გთხოვთ ნუ დამცინით! მეშინია მოვიგონო ის სიზმრები, იმდენად დამტანჯეს მათ! და ამაოდ. მოსამართლე ისე გულკეთილია! ადამიანურად მე-
ლაპარაკებოდა, არ მიყვიროდა, არ იგინებოდა და არც მირტყამდა როგორც
ჟანდარმი.

— განა ენდარშმა გირტყა? — შეეკითხა პან ჟურკოვსკი.

— ეპა, ბატონო, ასე მეგონა სულს ამომხდის თქო. მარტო ჩემს ბუკებს და-
ხედილი...

და იოსკამ პერანგი გაიხადა. ორივემ ერთმანად ამოვიოხრეთ. ახალგაზრდას მთელი მხარ-ბეჭი დაფარული ჰქონდა გამხმარი სისხლითა და ლურჯი ზო-ლოებით.

— კარგი, და ახლა რა გვითხა მოსამართლემ? — ჟურკოვსკიმ პირველმა დაარღვია სიჩუმე.

— როგორ მოხდა ის დაწყებული გაძარცვაო?

— მეტი?

— არაფერი. ელაშბე ყველაფერი, როგორც მოხდა და გათავდა. მოსამართ-
ლემ დასწერა ოქმი და ბრძანება გასცა, მე აქეთ წამოვეყვანეთ.

— აბა ახლა ჩვენ გვიამბე, რა მოხდა.

— როგორი მოხდებოდა! თქვენ უკვე იცით, როგორი იყო ჩემი ცხოვრება მოშასთან. აღარ მინდოდა მასთან დარჩენა, თანაც მეშინოდა, თუ ერთხელ კიდევ მოვაგონებდი იმ ქაღალდებს, აილებდა და დასწვავდა. გადაეწყვიტე, ქაღალდები მომეპარა. ჩემთვის უფრო ადვილი იყო საკუქნაოში შეპარვა, ვიდრე უცხო ქურდისათვის — ძაღლები მიცნობდნენ, ყოველი შესაძლავ-გამოსავალი და ოჯახის ზნე-ჩვეულება ვიცი. ჯერ მინდოდა მოშასთვის კლიტები მომეპარა, მაგრამ, უეჭველია, იყნოსა რაღაც და კლიტები მუდამ ან თან დაჰქონდა ანდა ისე მალავდა, რომ ვერ მივაგენი. მე კი მოუთმენლობა მკლავდა მას შემდეგ, რაც გადაეწყვიტე ჩემი ქაღალდების ხელში ჩაგდება. სხვა რამეზე ვეღარ ფიქრობდი და მაინცდამაინც რა მქონდა ამდენი საფიქრებელი? ერთხელ ღამით, როცა ყველას ეძინა, მე სასწრაფოდ გადავჭერი ფიცარი სვეტზე (საკუქნაო ხისა იყო და სვეტებზე ებჯინებოდა), სატეხით ავსწიე ფიცარი, შევიძვარი, ავიღე ჩემი ქაღალდები და შემდეგ ფიცარი თავის ადგილზე დავაყენე. ეს იყო და ეს.

— ზებრალო რამ ყოფილა! — ჩაიბუტბუტა პანმა.

— როგორც კი ჩემი ქალაქებში ხელში ვივდე, არც კი დამიხედავს, არც კი გამიხსნია ზონარი, რომლითაც შეკრული იყო ქალაქლები, შევავიე ჩეარში, ამოვიდე ილიაში, დავტოვე მოშას სირაჯხანა და დავადექი გზას. საღ წავიდე თქო, ვეკითხებოდი ჩემს თავს. შიშს ჯერ კიდევ არ გავიარა. იქნებ მოშამ მომატყუა და ჩემი ქალაქების მაგიერ მაჩვენა სხვა სულელური რამ! სიბნელეში იქნებ მე თვითონ სხვა რამ შეხვეული ავიდე. უსათუოდ ვინმესთვის უნდა მეკითხა რჩევა-დარიგება, თუ როგორ მოექცეულიყავ. და აი, როგორც კი ღამე გავითენე გზაზე პირველ შეხვედრილ თივის ძნაში, მეორე დღეს მივედი ჩემს ნაცნობ მკედელთან და ყველაფერი ვუამბე. პირველმა მან გამიქარწყლა ყველა ჩემი იმედი.

— ცუდი გიქნია, ბიჭო, — მითხრა მან, — გასწი ახლავე მამასახლისთან, უამზე ყველაფერი და გადაეცი ქალაღლებიო.

ამ სიტყვებმა გულის ცემა შემიჩერეს. რას ვიზამდი? შევატყვე, რომ რჩევა გონიერია და მეც გავსწიე. მივედი მამასახლისთან; ეზოდან ფანჯარაში უკვე დავინახე, რომ იქვე მაგიდასთან სკამზე ზის ქანდარმი. მაშინვე, თითქოს ვინმემ ჩამიფუჩუნა, — ეს არის შენი სიკვდილიო, გავშეშდი და ერთი ნაბიჯიც კი ვერ გადავდგი წინ. ერთმა აზრმა გამიელვა თავში, გადაიკარგე აქედან, მაგრამ უკვე გვიან იყო. მამასახლისმა დამინახა და მზიარულად დამიძახა:

— აი თვითონ ის აქ არის! ძალღი ხსენებაზეო! მაშ, ახლოს, მოდი!

ვამჩნევ, რომ ყველაფერი უკვე იციან და მეც მეძებენ. შემოვიკრიბე მთელი სიმაძაქე და შევედი სახლში.

— რა გქვია? — მეკითხება ქანდარმი.

— იოსკა შტერნი.

— სადაური ხარ?

— არ ვიცი.

— აჰა, მაშ მანანწალა ყოფილხარ.

ადგილზე გაქვევდი. ხშირად გამიგონია ეს საშინელი სიტყვა. ბევრი გამიგონია საშინელი ამბავი იმაზე, თუ როგორ ეპყრობიან ქანდარმები მანანწალებს, და მუდამ ამის მეშინოდა ყველაზე უფრო. და აი პირველ წუთშივე მათ მდგომარეობაში ჩავევრდი.

— მე ხომ აქაური ვარ, — წამოვიკენესე მე, — ბატონი მამასახლისიც მიცნობს.

— მე გიცნობ შენ? — სთქვა მამასახლისმა, — სცრუობ, ჩემო კარგო! გიცნობ შესახედავად, ვიცი რომ იოსკა გქვია, რომ ზომა მოიჯარადრესთან მუშაობ, მაგრამ ვინა ხარ, საიდან გაჩნდი აქ, არ ვიცი.

— აჰა, მაშ, პირდაპირ ცხვირის წინ გვატყუებს! — იყვირა ქანდარმმა და რალაც ჩაიწერა უბის წიგნაკში, შემდეგ მითხრა: — მოდი აქ! უფრო ახლო! შემომხედე თვალებში...

და როცა თვალები ავესწიე მისკენ, მძიმე მუშტი ისე ჩამარტყა სახეში, რომ გასისხლიანებული იატაკზე დავეცი.

— ადექი ახლავე ზევიო! — მიყვირა ქანდარმმა, — არ გაბედო ყვირილი, თორემ კიდევ მეტს მიიღებ! ახლა კი, რაც არ უნდა გკითხო, მართალი მითხარი პასუხად. მოშას მოსამსახურე ხარ?

— დიახ.

— გაქტრდე იგი?

— არა.

— როგორ თუ არა?

ისევ შევხედე ქანდარმს და თან სახელოთი პირიდან სისხლს ვიწმენდი. და ისევ ძლიერმა მუშტმა გამაგორა მიწაზე.

— ბატონო ქანდარმო, — მიმართა მამასახლისმა ქანდარმს, სანამ მე ვიკლავნებოდი, რომ წამოვმდგარიყავი, — მე, როგორც მამასახლისს, არ შემიძლია კუყურო პატივრის ასეთ გამასპინძლებას. მე მხოლოდ ოქმის შედგენას უნდა დავესწრო, და ის, რაც ოქმის შედგენას წინ უსწრებს, მე არ მეხება. თუ გნებავთ თქვენ თვითონ ასწავლოთ ის, რაც უნდა სთქვას, მოსძებნეთ სხვა ადგილი, ჩემთან კი ეს არ შეიძლება.

ქანდარმმა ტუჩები ჩაიკენიტა; შემდეგ სკამიდან უსიტყვოდ ადგა, ამოიღო ჩანთიდან ბორკილები და მე დამადგა; და წამიყვანა სირაჯხანაში მოშასთან.

როგორ შეპყრობოდნენ იქ, როგორ მასწავლიდნენ, თუ რა უნდა მეფეჲა, ანა
არ გიამბობთ. ამ სწავლის დროს მე რამდენჯერმე დავცარე გონებეჲი შენა
გამბორტება უმიზეზოც არ ყოფილა: ბევრი უსიამოვნება მივაყენე მათ. მათ
შამ პირველ წუთში ეანდარმს უთხრა, თითქოს მე ქალალღში გახვეული დიდი
ფული მომეპაროს. მოშას იმედი ჰქონდა, რომ, როგორც კი ეანდარმი დამაპა-
ტიმრებდა, სირაჯხანაში მიმიყვანდა, იგი წამართმევდა ქალალღებს, დასწავე-
და, და მე დავრჩებოდი მის მუდმივ მონად. მართლაც, როგორც კი სირაჯხა-
ნაში შევედი, მოშა მომეარდა კითხვით:

— სად არის ფული?

— არ ვიცი. მე არაფერი ფული არ წამიღია.

— ქალალღები სადღაა?

— მე შევინახე.

— სად შევინახე?

— არ გეტყვი.

ჯერ ცემით მაიძულებდენ, შემდეგ მოფერებით, მაგრამ მე ერთსა და იმავეს
ვიმეორებდი:

— ქალალღები მე წავიღე, ჩემია. არც კი გამიხსნია, არ მინახავს, რა იყო
შიგ. შევინახე და მამასახლისის გარდა არავის ვაჩვენებ.

მოშა კინალამ გადაირია. ბრანძმორეულმა განკარგულება გასცა ჩემთვის გა-
ეხადათ ჩექმები და დაფლეთილი ტანისამოსი, რომელიც მეცა და ჩაეცათ ეს
ძონძები. გაღახული და თითქმის ტიტველი ბოლოს წამიყვანეს მამასახლის-
თან, იქაც დამიწყეს დაკითხვა ქალალღების შესახებ. მაგრამ მე სულელი არა
ვარ. როცა დავინახე, რომ ოთახში მოწმე ბევრია, გავედი დერეფანში და
ხერელიდან გამოვიღე ქალალღები. მამასახლისის დერეფანი იყო ბნელი და
დიდი. როცა ქოშში შევდიოდი და იქ ეანდარმი მეგულებოდა, ჩემი ქალალღე-
ბის შეგვრა რომ არავის წაერთმია, ხერელში შევაკეხე. როცა მოშამ ეანდარ-
მის ხელში დაინახა შეგვრა, მივარდა ყვავისებური ჩხავილით, ეს ჩემი ფულე-
ბია და მომეცია.

— ნელა, ნელა, ბატონო მოშე, — შეაჩერა მამასახლისმა, — ასე არ ვარგა.
ყველაფერი ეს წარედგინება სასამართლოს. აქ უნდა შევადგინოთ მხოლოდ
ოქმი. თუნდაც ეს ბიჭი გატყდეს, რომ შეგვრა მოიპარა, საქმის გარჩევა სასა-
მართლოს საქმეა. დავბეჭდოთ ყველაფერი, როგორც არის, სამამასახლისო
ბეჭდით, და ბატონი ეანდარმი პატიმართან ერთად წარადგენს ლვოვში. თქვენ
კი თქვენს უფლებებს ლვოვში დაამტკიცებთ.

ჩემ მოშას ისე დაეღრიჯა პირისახე, თითქოს ერთი ჩარეჲი საკუთარი არაყი
დაეღიოს. მაგრამ ამისთვის ყურადღება არავის მიუქცევია. როცა ჩაწერა გა-
ათავეს, მამასახლისის ცოლმა ცოტა საქმელი მომცა, ეანდარმმა ისევ გამიყა-
რა ბორკილები და ჩვენ გავსწიეთ ლვოვში. მე მეგონა სიცივისა და ტკივილე-
ბისაგან გზაზე მომეღებოდა ბოლო და დღემდე ვერ გამიგია, როგორ გადავი-
ტანე ყველაფერი. ბატონო, რას ფიქრობთ ახლა, რა დამემართება?

— არაფერიც არ დაგემართება, — უბასუხა პანმა ჟურკოვსკიმ. — ცოტა ხანს
იჯდები აქ და შემდეგ გახვალ თავისუფალი. ვინ იცის, იქნებ, მთელი ეს ამ-
ბავი ძლიერ კეთილადაც კი დამთავრდეს შენთვის.

— როგორ, რანაირად?

— ენახოთ. აღამიანმა თავის დღეში წინასწარ არ იცის, რა მოეღის.

V

დაახლოვებით ორი-სამი დღის შემდეგ იოსკას გამოუძახეს მცვენი მონა-სამართლესთან, არამედ ეჭიბთან. რა მოხდა, — ვფიქრობდი შემდეგ, — არაა სხვა არა განუცხადებია ავად ვარო?

— მა თვითონ არ განუცხადებია, — მითხრა ჟურკოვსკიმ, — და კიდევ რომ განუცხადებია, არაფერს უშველიდა. მაგრამ მე განუცხადე. კვირას სასამართლოს თავმჯდომარესთან ვიყავი და ვთხოვე, გახკარგულება გაეცა იოსკა შემოწმებინათ. ეს ხომ საშინელებაა, რაც აქ ხდება. ასე არ შეიძლება გაგრძელდეს.

და მართლაც ეჭიმმა იოსკას გახადა, გასინჯა და ოქმიც შეადგინა. რა შედეგი ჰქონდა, არ ვიცი. ჩვენს სასამართლოებში ასეთ საქმეებს ძლიერ ზანტად აწარმოებენ, და ყველა არაა ისე ბედნიერი, რომ მის დასასრულს მოეწეროს. ერთხელ პანმა ჟურკოვსკიმ სხვათა შორის უთხრა იოსკას:

— გინდა, ბიჭო, კითხვა გასწავლო?

იოსკამ თვალეები დაპრაწა.

— ჰო, რას შემომაშტერდი? თუ კი სურვილი გაქვს, ორიოდ დღეში კითხვას დაიწყებ, და, თუ შეგაქონიე, რომ მართალი ბიჭი ხარ და მეხსიერებაც კარგი გაქვს, მაშინ ისე მოგწყობ საქმეს, რომ მიგიღებენ სახელოსნო სკოლაში; იქ კი შეისწავლი, რა ჯელობაც შენ გინდა.

— ოი, ბატონო, — იყვრა იოსკამ და ტირილით ფეხებში ჩაუვარდა პანს. ლაპარაკი აღარ შეეძლო, მხოლოდ ხელებს უკაცნიდა.

მეორე დღეს პან ჟურკოვსკის მოუტანეს ანბანის წიგნი, და მან დაუწყო იოსკას კითხვის სწავლება. ორ დღეში ებრაელის ბავშვი უკვე არჩევდა და მარცვლებად კითხულობდა ასოებს, ერთი კვირის შემდეგ კი თითქმის თავისუფლად კითხულობდა მოკლე ნაწყვეტებს. იოსკამ საქმეს მხურვალედ მოჰყიდა ხელი — ვატყობდი, მზად იყო დღე და ღამ ეკითხნა, მაგრამ ლამაზობით საკანს არ გვინათებდნენ. მაგიერად მხოლოდ ინჯრის დროს და ისიც ორიოდ წუთით სტოვებდა წიგნს იოსკა.

როცა დაღამდებოდა და კითხვა აღარ შეიძლებოდა, იოსკა ჯდებოდა კუთხეში თავის ქვეშაგებზე, ფეხებს მოლუნავდა, შემოხვევდა მათ ხელებს და ასე მოკრუნხული გვიამბობდა ზღაპრებს. ზღაპრებს იგონებდა უამრავს, და თუმცა ემჩნეოდა, რომ იმეორებს ერთნაირ სასწაულებსა და ხიფათებს, მაინც ახერხებდა ყოველთვის სხვაგვარად შეედგინა და სხვაფერად ეამბნა. ზოგჯერ პირდაპირ ეტყობოდა, რომ ზღაპარში ურევდა საკუთარ ოცნებას. გვიამბობდა ღარიბ ბიჭზე, რომელიც გაჭირვების უკიდურეს წუთს ზედება ჯადოქარს, შეისწავლის მისნობასა და შეულოცებს და შემდეგ მიდის ბედის საძებრად და სხვების დასახმარებლად. მგონობიარე და თანაც უბრალო სიტყვებით ზატავდა იოსკა მის მოთმინებასა და თავდადასავალს, ჟანდარმებთან შეხვედრას, მონურ ცხოვრებას მოიჯრადრესთან, და ხშირად სასაცილოდ ურევდა ერთმანეთში ზღაპრის ამბავსა და პირადად განცდილს.

თავის დღეში არ მინახავს ყმაწვილი, რომ ასეთის გულმოდგინებით მოკიდებოდა სწავლას, როგორც იოსკა. თითქმის უნდოდა ორიოდ კვირაში აენაზღაურებინა, რაც წლების განმავლობაში დაჟარგოდა. ყველაზე მეტად აწუხებდა იოსკას, რომ შემოდგომის დღე ისე მოკლე იყო და საკანში ისე მალე ბნელდებოდა. ერთად ერთი პატარა სარკმელი, ისიც იქვე ჭერთან მოთავსებული, შეადლემდეც კი ძლიერ ძუნწად უშვებდა სინათლეს საკანში; ოთხ

საათზე უკვე შეუძლებელი იყო კითხვა. იოსკა კი ზიამოვნებით გააგრძელებდა დღეს ორჯერ. ბოლოს გახარებულმა წამოიძახა:

— მივაგენი! სარკმელთან ვიკითხავ, იქ უფრო ადრე აღწევს სინათლე და უფრო გვიან ბნელდება, ვიდრე საკანში.

— გაგიჭირდება კითხვა რამე მიდგმულზე ფეხდგომია. — ვუთხარი მე. — რაც არ უნდა იყოს, შენთვის მეტად მაღლა იქნება.

— დაეჯდები იმ სიმაღლეზე, რა სიმაღლეზედაც მომესურვება. — მიპასუხა იოსკამ.

— როგორ მოაწყობ ამას?

— ზეწრის ორივე ბოლოს მივაბამ სარკმელის ბადეს, ზეწრის შუა ნაკეცში ჩავდებ რგვლად დახვეულ საბანს და მეც ზედ შევჯდები, როგორც უნაგირზე.

გამოგონება მართლაც ძლიერ პრაქტიკული გამოდგა და მას მერმე საპყრობილეში ყველა ასე შვრება. რამდენიმე დღე იოსკას ახარებდა სარკმელი, ღებოდა ექვს საათზე, როგორც კი ინათებდა, მოაწყობდა თავის ხარისას, შევჯდებოდა ზედ, თავს მიადებდა ბადეს, რომ, როგორმე რაც შეიძლება დღის სინათლე მეტი ჰქონოდა და ასე გაჭირვებით იწყებდა კითხვას. მე და პანი ჟურკოვსკი მორიგეობით ვყარაულობდით, რომ საკანში მომავალ დარაჯს არ მოესწრო და, თუ საჭირო იყო, ვაფრთხილებდით იოსკას სასწრაფოდ ჩამოსვლიყო და თავისი ნაგებობანი ჩამოესხნა — სარკმელთან ჯდომა პატიმრებს სასტიკად აქვთ აკრძალული. სასჯელს ყოველთვის მოხერხებულად ვიცდენდით თავიდან, შესაძლებელია, მეკარე-დარაჯიც პატივს სცემდა პან ჟურკოვსკის და ჩვენს საკანს მაინცა და მაინც არ ადევნებდა თვალყურს.

სამწუხაროდ უბედურება სხვა მხრიდან მოვიდა.

დერეფნის დარაჯების გარდა, საპატიმროს სარკმელების ქვევით დადის კარბინით შეიარაღებული გუშაგი — ჯარისკაცი. მას ნაბრძანები აქვს თვალყური ადევნოს, რომ პატიმრები არ იხედებოდნენ სარკმელებიდან და განსაკუთრებით იქიდან ერთმანეთს არ ელაპარაკონ. სამხედრო განაწესის ბრძანებით იარაღიც კი უნდა იხმაროს, თუ ვინმე წინააღმდეგობას გაუწევს. მართალია, ამ შემთხვევამდე ასეთი რამ არ მომხდარა. დიდი რამ უნდა ყოფილიყო, რომ გუშაგს დაეტოვებია საგუშაგო და მორიგი კომენდანტისათვის მოესხნებია, ამა თუმი სარკმელიდან ლაპარაკობდნენ ან იყურებოდნენ. უფრო გამოცდილ ჯარისკაცებს უკვე შეგნებული ჰქონდათ, რომ ბრძანება ერთია, და მისი შესრულება კიდევ სხვაა, და ბრძანების შესრულების სიზუსტეს არ მისდევდნენ. ზოგი გულგრილად მიანებებდა თავს პატიმრების ყოველგვარ ლაპარაკს, რომ იტყვიან ყურს არ აპარტყუნებდა, ზოგიც მეგობრულად მოაგონებდა ან სთხოვდა, მომასვენეთ ერთი და თქვენც მოისვენეთო. მაგრამ ცუდი იყო, როცა გუშაგად იდგა ახლად გამოწვეული ჯარისკაცი, რომელსაც ცეცხლზე უფრო თავის კაპრალისა ეშინოდა. ასეთ ახალგაზრდას ყოველი ბრძანება ესმოდა სიტყვა-სიტყვით. თუ მას ერთხელეე უთხრეს, „მეცატრად გეჭიროს თვალყურიო“, ეს სიტყვები ისე ესმოდა, თითქოს ყოველ პატიმარს, რომელიც თავს გამოყოფს

სარკმელში, უნდა აგინო, რაც შეიძლება მაგრად, შემდეგ ამ შემთხვევის/შესაბამებ მოახსენო კაპრალს და კარაბინსაც კი იტაცო ხელი. ასეთი გულმოდგინე პატიმრები ჟინში უდგნენ, მათი მორიგეობის დროს განსაკუთრებით სწრაფად, საკნებიდან იწყებოდა ყველაზე ძლიერი ღრინაცელი, ხშირად საწყალი ახალწვეული გონებას ჰკარგავდა და თავის წმინდა მოვალეობად სთვლიდა საკანიდან ყოველ ყვირილზე ეპასუხა, თუ მეტი არა, ისეთივე გულმოსული ყვირილით მაინც. მაგრამ პატიმრები რამდენიმე ათეული იყო, ის კი ერთი რჩებოდა და ჯოჯოხეთური ყვირილის რამდენიმე წუთის შემდეგ, რასაკვირველია, იძულებული ხდებოდა გაჩუმებულიყო, ხოლო წესრიგის აღსადგენად ხელს სტაცებდა კარაბინს. რა თქმა უნდა, მის პირდაპირ განლაგებული სარკმელები მაშინვე იცლებოდა, მაგრამ ახლა ყვირილი იწყებოდა საპატიმროს გრძელი შენობის მეორე ბოლოში და გულშემატკმელ დევნილი ნაღირივით მირბოდა იქითკენ, იმუჭრებოდა კარაბინით, უეჭველია, იმავე შედეგით.

ასეთი ღრინაცელი ატყდებოდა ჩვეულებრივ საღამოობით, მაგრამ ხშირად დღისითაც. ჰგავს, ბედმა ისე განსაჯა, რომ ერთხელ დღისით, სამიდან ხუთამდე, გულშემატკმელ იდგა სწორედ ასეთი ხიფათიანი ახალწვეული. თავიდანვე რაღაც უხეში სიტყვაც უთხრა ერთ-ერთ პატიმარს, რომელიც სარკმელში იყურებოდა. პატიმრებმა ნიშანი მისცეს ერთმანეთს, მოეწყით „კატების ზეიმი“. საპატიმროს სხვადასხვა მხრიდან, სხვადასხვა სართულებიდან უეცრად გაისმა ყვირილი, გამომწვევი შეძახილები, სტენა და ყურთასმენის წამლები კნავილი. აყვირდა ახლად წვეული, დარბოდა სარკმელის ქვეშ, მაგრამ თვალი ვერავის მოასწრო. ბოლოს ბრაზმორეული გაჩერდა ერთ ადგილზე, რომ სული ამოეთქვა. რამდენიმე წუთის შემდეგ „კატების ზეიმიც“ შეწყდა. თითქმის სრული სიმშვიდე ჩამოეარდა. საკანში უკვე ბნელდებოდა, იოსკამ მოაწყობ თავისი საჯდომი და წიგნით ხელში მიეყრდნო სარკმელს, მაგრამ ორი სიტყვაც არ ჰქონდა წაკითხული, რომ გულშემატკმა დაინახა, მოვარდა, სარკმელის წინ დადგა და იოსკას უყვირა:

— მოშორდი ფანჯარას, შე ჭურდო!

იოსკამ პირველად ვერც კი გაიგონა ყვირილი, ისე იყო გართული „წეროსა და თევზის“ ამბით, რომელსაც სწორედ მაშინ კითხულობდა.

— მოშორდი ფანჯარას! — კიდევ უფრო ხმამაღლა უყვირა გულშემატკმა.

— რა გინდა ჩემგან? — უპასუხა იოსკამ. — მე ხომ შენ არ გიშლი ხელს. ხომ უყურებ, ვკითხულობ. საკანში ბნელა და მეც სინათლისაკენ ცოტა წამოვიწიე.

— ჩადი-მეთქი, თორემ გესერი! — დაიღრიალა გულშემატკმა და სანამ იოსკა მოასწრებდა თავისი მოწყობილობიდან ჩამოძრომას, გაისმა კარაბინის ხმა.

— ვაი! — იყვირა იოსკამ და კონასავით დაეცა ფანჯრის ქვეშ მდგომ თავის ლოგინზე. ფეხებმა დაუწყეს კრუნჩხვა, ხელები კი, რომელშიც წიგნი ეჭირა, გულზე ჰქონდა მიკრული. წიგნის ფურცლებიდან ჩქეფდა სისხლი. ტყვი პირდაპირ გულში მოხვედროდა.

— რა დაგეშართა? სად მოგზედა? — ეიყვირეთ ორივემ და მივედრდით ოს-
კასთან. არაფერი უპასუხნია, მხოლოდ შავი თვალები უბრწყინდნენ. რო-
გორც ორი გაღვივებული ნაკვეთჩხლები და საშარლად განირჩეოდნენ ფე-
შკრთალ სახეზე.

ეზოში, ჩვენი სარკმლის ქვევით, და ღერეფანში, ჩვენი კარების ახლოს, ერთ-
და იმავე დროს შეიქმნა ყვირილი. იქ სროლაზე სამხედრო გუშაგები გამო-
ცვივდნენ, აქ კი შეკარე და დარაჯები ეძებდნენ საკანს, რომელსაც ესროლეს.
ჩვენთანაც შემოვიდნენ.

— მაშ აქ ყოფილა! — იყვირეს, როცა გაშხლართული იოსკა დაინახეს. —
აი შე ქურდო, ურია, აგიწვეს ხომ ზურგი?

იოსკას ჯერ კიდევ აერუოლებდა, ხმადაბლა კენესოდა, წიგნს ორივე ხელით
ახუტებდა გულში, თითქოს უნდოდა სასიკვდილო ჭრილობის თავის დაცობა.

— რას შეებოდა, — შემეკითხა მეკარე.

— მე... ხომ... მხოლოდ სინათლისაკენ...

კიდევ უნდოდა რაღაც ეთქვა, მაგრამ სუნთქვა აღარ ეყო. უკანასკნელი
მოძრაობით მან ხელი აგლიჯა გულიდან და დარაჯს აჩვენა გასისხლიანებუ-
ლი ანბანი.

— ფანჯარასთან კითხულობდა, — აევხსენი მე დარაჯს.

ამ დროს სასამართლოდან მოვიდა შიკრიკი უწყებით ხელში. იგი შეკარე-
დარაჯს ეძებდა.

— ბატონო დარაჯო, — ამბობდა იგი ღერეფნიდან, — სად ზის აქ იოსკა
შტერნი. აი ქალაქია სასამართლოდან მისი განთავისუფლების შესახებ.

იოსკა კი ერთი წუთის წინად უკვე განთავისუფლდა.

თარგმანი ნ. ლორთქიფანიძისა.

მ. გურგულაძე

სსრ კავშირის ხალხთა საბრძოლო ერთიანობა ფაშოზმთან ბრძოლაში

1934 წლის ივლისში ამხანაგმა სტალინმა ინგლისელ მწერალ პერბერტ უელსთან საუბარში სთქვა: „ფაშოზმი არის რეაქციული ძალა, რომელიც ცდილობს ძველი სამყარო ძალადობის გზით შეინარჩუნოს“-ო.

თავის მოხსენებაში კომინტერნის მეშვიდე მსოფლიო კონგრესზე 1935 წლის 2 აგვისტოს ამხ. გ. დიმიტროვმა სასტიკად ამხილა გერმანული ტიპის ფაშოზმის რეაქციულობა: „ჰიტლერის ფაშოზმი, — ამბობდა იგი, — მარტო ბურჟუაზიული ნაციონალიზმი როდია, იგი მხეცური შოვინიზმაცაა, ეს არის პოლიტიკური ბანდიტიზმის მთავრობის სისტემა... პროვოკაციებისა და წამებათა სისტემა. ეს არის საშუალო საუკუნეობრივი ბარბაროსობა და მხეცობა. ეს არის აღვირაზნული აგრესია სხვა ხალხებისა და ქვეყნების მიმართ“ (გ. დიმიტროვი: „ფაშოზმის შემოტევა და კომინტერნის ამოცანები“, გვ. 9, პარტკამოცემლობა).

ფაშოზმი მთელი მოწინავე, პროგრესული კაცობრიობის უბოროტესი მტერია. ფაშოზმი არის ომი და ხალხთა დამონება. ფაშოზმი არის შიმშილი, სიღატაკე, განადგურება. ჰიტლერულმა ფაშოზმმა თავისი კაცუპამობა უფრო მეტად თვალსაჩინო გახადა ოკუპირებულ ქვეყნებში: საფრანგეთში, ჩეხოსლოვაკიაში, პოლონეთში, ნორვეგიაში, ბელგიაში, დანიაში, ჰოლანდიაში, საბერძნეთში, იუგოსლავიაში, რუმინეთში და სხვაგან. იქ, სადაც კი ფეხი დასდგეს გერმანელ ფაშისტთა ურდოებმა, ყველგან გახრწნილება და მარაზმი, სამხედრო საკატორლო რეჟიმი და შუასაუკუნეობრივი ინკვიზიცია გააშენეს. „ჰიტლერელთა პარტია არის პარტია დემოკრატიულ თავისუფლებათა მტრებისა, პარტია შუასაუკუნეობრივი რეაქციისა და შავრაზმული რბევა-აწიოკებისა“ (სტალინი).

ფაშისტური ბნელეთის მოცეკვლათა სარწმუნოების სიმბოლოს, როგორც ცნობილია, რასული კაცუპამობის „თეორია“ წარმოადგენს. მიაკუთვნეს რა თავისი თავი და თავიანთ ავაზაკთა ზროვა „უმაღლეს რასას“, ჰიტლერი და გებელსი, როზენბერგი და გიმლერი მთელ დანარჩენ კაცობრიობას „ისტორიის ნაგავად“ და „მდარე ღირსების რასად“ აცხადებენ. ფაშისტების განსაზღვრით, ამერიკელები და ინგლისელები „დამპალი საქსეები“ და „ნახევარკაცები“ არიან, ფრანგები — „ნეგროიდები“ და „მეტისები“, იაპონელები — „მდარე ფასი ადამიანები“, რუმინელები, უნგრელები, თურქები — „მაიმუ-

ნები“. იტალიელები ისეთი ხალხია, რომელსაც „გაზარწნილი სისხლი“ და „მოწამლული სული“ აქვს. აღმოსავლეთის ხალხებს და ზანგებს ფაშისტური „ცხოველებს“ და „გარეულ მხეცებს“ უწოდებენ, ხოლო სლავიანთა მოღვმის ყველა ხალხს — „დაბალ რასას“, მათ შორის რუსებს — „მონგოლოიდებს“ და „მწერებს“. ფაშისტ რასათმცოდნე „მეცნიერთა“ აზრით, საერთოდ ყოველი არაგერმანელი „აღამიანობიდან ცხოველისავენ გარდამავალ საფეხურზე იმყოფება და ბევრად უფრო ახლოს დგას მაიმუნთან, ვიდრე ადამიანთან“. მხოლოდ გერმანელობაა „ნორდული რასა“, მხოლოდ გერმანელები არიან მითითური „არიელები“, — ბატონთა „უმადლესი რასის“ შარავენ-დღედი შემოსილი რასა, რომელიც მოწოდებულაა იბატონოს მთელს კაცობრიობაზე.

ფაშისტმა მტარვალებმა კარგად შეითვისეს ძველი რომაული დევიზი: „გაჰყავი და იბატონე!“ და მას გულმოდგინედ ანხორციელებენ ცხოვრებაში. მაღალი და დაბალი რასების „თეორიულ“ ნაბოღვარის დროშით, რომელიც, ამხანაგ სტალინის განსაზღვრით, „ისევე დაშორებულია მეცნიერებისაგან, როგორც ცა დედამიწისაგან“ („ლენინიზმის საკითხები“, გვ. 539), პირსისხლიანი ფაშისტური ყაჩაღები იმონებენ და ძარცვავენ თავიანთ საკუთარს და დაპყრობილ ხალხებს, სთესავენ ნაციონალურ შუღლსა და მტრობას მათ შორის, აჩაღებენ და აფართოებენ მსოფლიო იმპერიალისტური ომის ზანძარს.

გერმანული ფაშიზმი მოსისხლე მტერია არა მარტო სხვა ხალხებისა, — იგი საკუთარი, გერმანელი ხალხის უბოროტესი მტერიც არის. ფაშისტური „კონცეპციით“ ყოველი რასა თავის მხრივ სრულფასოვან და ნაკლებფასოვან ადამიანთა ჯგუფებად იყოფა. მათის მტკიცებით, მხოლოდ გერმანიის გაბატონებულ კლასებში — კაპიტალისტებში, მეშაშულებებში, კულაკობაში და მათ შორის ფაშისტურ ზროვაში — არის დაცული „ჩრდილოეთის წმინდა სისხლი“. მშრომელი მასები — მუშათა კლასი და მშრომელთა სხვა ფენები — „მწერებს“, „პირუტყვს“ და „ისტორიის სასუქს“ წარმოადგენენ, რომლებიც მოწოდებულნი არიან ნიადაგი გაუპოხიერონ ფაშისტურ არისტოკრატას.

ამგვარად, ფაშისტების რასული „თეორიის“ საგარეო პოლიტიკური ფუნქცია მტაცებლური ომისა და ხალხთა დამონების გამართლებაა, ხოლო მათი საშინაო პოლიტიკური ფუნქცია — ყველაზე მხეტეური ჩაგვრის, სასტიკი ექსპლოატაციისა და სისხლიანი ტერორის გამართლება.

პიტლერელი არამზადების რასული კაცოქამიობის „თეორია“ წარმოადგენს საზიზღარ დემაგოგიას, რომელიც ადამიანთა მხეცური ინსტიქტების აღსაძრავად არის გამიზნული. პიტლერელი არამზადების — გებელსისა და როზენბერგის, ფრიკებისა და დარეს — შოეინიზმი სხვა არაფერია, თუ არა მკვლელთა სადისტური მორალი, რომელიც მათ „მრევლში“ აღძრავს მისწრაფებას წამებისა და სისხლისაქენ, ძარცვისა და მკვლელობისაქენ.

როდესაც 1938 წლის მარტში გერმანიის ფაშიზმმა ავსტრიის დაპყრობით, ხოლო იმავე წლის სექტემბერში ჩეხოსლოვაკიის ოკუპაციითა და დაქუცმაცებით დაიწყო თავისი სისხლიანი გზა ევროპაში, მისი მტარვალური მიზანსწრაფვა დღითი-დღე უფრო ცხადი ხდებოდა.

ფაშისტები არა თუ უბრალოდ იპყრობდნენ და ძარცვავდნენ უცხო ქვეყნებს, ისინი ცდილობდნენ ეს დაპყრობილი ქვეყნები ძირფესვიანად

აღმოფხვრათ, შეემუსრათ და სრულიად მოესპოთ. ფაშისტმა ტირანებმა თანმიმდევრობით იწყეს თავიანთი ჯოჯოხეთური გეგმის განხორციელება: ფიზიკურად სპობდნენ რა მოსახლეობის მთელ ფენებს, ცოცხლად დატოვებულთ უსპობდნენ საარსებო საშუალებებს, ახშობდნენ მათ კულტურულ და სულიერ ცხოვრებას. ფაშისტი ყაზალები არა თუ იტაცებენ ოკუპირებული მოსახლეობის მთელ ქონებასა და დოვლათს, ისინი ანადგურებენ დაპყრობილი ქვეყნების მრეწველობასა და ინდუსტრიას, ნადავლის სახით მიაქვთ გერმანიაში ღაზები და მანქანები, მიერეკებიან ცხენებსა და ხარებს, ძროხებსა და ღორებსაც. ოკუპირებული ქვეყნების მოსახლეობისათვის ფაშისტებმა მშვიერი ულუფა დააწესეს: პოლონეთში, ჩეხოსლოვაკიაში, ნორვეგიაში, პოლანდიაში, იუგოსლავიაში, საბერძნეთსა და ფაშისტური გერმანიის მიერ ოკუპირებულ სხვა ქვეყნებში უკვე საშინელი შიმშილობაა გამოფხვნილი. ევროპაში მძინევარებს შიმშილისაგან გამოწვეული ეპიდემია. ათი და ასი ათასობით იხრცებიან დამწყვდილი ადამიანები, იხრცებიან უმოწყალოდ.

თავისი მსოფლიო ჰეგემონობის განხორციელებისა და სხვა ხალხების დამორჩილებისთვის პირისხლიანი ჰიტლერული ფაშიზმი ყოველად ფლიდსა და უნაქუსო მეთოდებს მიმართავს. ეს მეკობრე-კაციქაიები თავიანთ მოწინააღმდეგეთა ბანაკის გახარწვისა და დამლის მიზნით თაღლითური ხერხებით ცდილობენ გააღვივონ ნაციონალური შუღლი და ანტაგონიზმი, ცდილობენ წაუსისინონ ერები ერთმანეთს, რათა შემდეგ გამოიყენონ ხელსაყრელი მომენტი და ყელში სწვდნენ მათ. ფაშისტები არა ზოგავენ ძალღონეს და საშუალებებს დამალონ, დაარღვიონ მოპირდაპირეთა რიგები, დაანაწილონ ისინი, რათა ურჩი მოწინააღმდეგე შემდეგ უფრო ადვილად მოსდრიკონ, დაიმონონ და გაანადგურონ.

თავიანთი ვერაგული ნაციონალური ტაქტიკა გერმანიის ფაშისტებმა თვით გერმანიასა და ავსტრიაში გამოსცადეს. მათ დანერგეს ანტისემიტუზმი, მალიონობით ამოეღიტეს ებრაელობა, შემუსრეს ხალხი, რომელმაც კაცობრიობას ჰენრიხ ჰაინე და კარლ მარქსი, ალბერტ აინშტეინი და მრავალი სხვა გენიალური მოაზროვნე მისცა...

დაპყრობილ ქვეყნებში ფაშისტები გერმანიზატორულ პოლიტიკას ანხორციელებენ: ადგილობრივ მცხოვრებთ ხშირად მრავალი ათასობით მუშა-მონების სახით გერმანიაში ასახლებენ (ასე მოექცნენ საფრანგეთის, ჩეხიის, პოლონეთისა და სხვა ქვეყნების მოსახლეობას), ისინი აგერმანელებენ ყველა დაპყრობილ რაიონს. ამ მზაკვრული პოლიტიკის გატარების დროს ფაშისტები ყველგან ეყრდნობიან ყველაზე უფრო რეაქციულ ელემენტებს, საკუთარი ხალხის გამყიდველ არამზადებს. რაკი თავათ გერმანიის ფაშიზმი ბანდიტურ-ჯაშუშთა პარტიაა, თავის მომხრეებს იგი ყველა ქვეყანაში ამავე ყალიბის ნაძირალთაგან, საზოგადოების ნაყარ-ნუყარა ელემენტებისაგან აგროვებს. მის მიერ შექმნილ მარიონეტულ „მთავრობებში“ მინისტრებად და მმართველებად თავმოყრილი არიან ნაძირალები და სისხლის სამართლის დამნაშავენი, ქურდები და მკვლელები. პაველიჩები იუგოსლავიაში, ხორტები უნგრეთში, კვისლინგები ნორვეგიაში, რიუტები და მანერჰეიმები ფინეთში, ანტონესკები რუმინეთში, — ყველა ესენი თავიანთი ხალხების მოსისხლე მტრები და გამყიდველები არიან. ესენი ფაშისტებმა მათივე ქვეყნის მონადტყეულ ხალხთა ზედამხედველად გახადეს.

პირისხლიანი ფაშიზმი მთელს მოწინავე, პროგრესულ ხალხებს ნამუსის

აზღვს, მონობასა და განადგურებას უშვადებს. ფაშიზმს ყველა ჯერადი პოლიტიკური უფლებობა, სამხედრო-საკატორლო რეჟიმი და შუასაუკუნეობრივი ციხეები მოაქვს.

თავისუფლების მოყვარული და გულადი დიდი რუსი ხალხი არასოდეს არ შერიგებია მონობას და მით უფრო არ შეურიგდება იგი ამას დღეს. ოქტომბრის დიდმა სოციალისტურმა რევოლუციამ ჩვენს ქვეყანაში საბოლოოდ დაამსხვრია სოციალური მონობისა და ნაციონალური ჩაგვრის ბორკილები. ჩვენი არ არსებობს ხალხთა უფლებრივი უთანასწორობა, არ არსებობს ეროვნული ჩაგვრა. ჩვენი ხალხების თანასწორუფლებიანობა ს. ს. რ. კავშირის კონსტიტუციით არის გარანტირებული. სტალინური კონსტიტუციის 123-ე მუხლში ვკითხულობთ: „სსრ კავშირის მოქალაქეთა თანასწორუფლებიანობა, დამოუკიდებლად მათი ეროვნებისა და რასისა, სამეურნეო, სახელმწიფო, კულტურული და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების ყველა დარგში ურყევ კანონს წარმოადგენს.

უფლების რაიმე პირდაპირი ან არაპირდაპირი შეზღუდვა ან, პირიქით, მოქალაქეთა პირდაპირი, ან არაპირდაპირი უპირატესობის შემოღება მათი რასიული და ნაციონალური კუთვნილების მიხედვით, აგრეთვე რასიული ან ნაციონალური განკერძოებულობის, ან სიძულვილისა და ქედმაღლობის ყოველგვარი ქადაგება ისჯება კანონით“.

ასეთ ზემოთა ხალხურ კონსტიტუციას და მსგავს სახალხო უფლებებს შეიძლება ადგილი ჰქონდეს მხოლოდ სოციალიზმის ქვეყანაში, ლენინისა და სტალინის ქვეყანაში, სადაც გაქპრა ექსპლოატაცია და მონობა, სადაც ბოლო მოეღო ნაციონალურ ჩაგვრასა და დევნას, სადაც მრავალი ერი და ხალხი ძმურად სცხოვრობს, მეგობრულად მუშაობს და თავდადებით იბრძვის საერთო მტრის წინააღმდეგ.

დიდი ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ განვილილი 24 წელი საბჭოთა კავშირის ხალხების ისეთი აღორძინების წლებია, როგორც მანამდე კაცობრიობის ისტორიას არ უნახავს. ლენინურ-სტალინური ნაციონალური პოლიტიკის დროშის ქვეშ საბჭოთა კავშირის ხალხებმა როგორც სამეურნეო, ისე კულტურული მშენებლობის დარგში მსოფლიო-ისტორიულ გამარჯვებებს მიაღწიეს.

რას წარმოადგენდა მეფის რუსეთი?

როგორც ამხანაგი ლ. ბერია მართებულად მიგვითითებს, რუსული სამხედრო-ფეოდალური იმპერიალიზმის პოლიტიკა მიმართული იყო ჩაგრული ხალხების სამეურნეო და კულტურული ცხოვრების ჩანშობისაკენ, მათი ძალდატანებით რუსიფიკაციისაკენ. მეფის რუსეთი ხალხთა პირქუშ საპყრობილეს წარმოადგენდა. ეწეოდა რა კოლონიურ პოლიტიკას, ცარიზმი ყოველმხრივ აბრკოლებდა და ხელს უშლიდა ერების კონსოლიდაციის საქმეს. „მეფის რუსეთი ხალხთა საპყრობილე იყო. მეფის რუსეთის მრავალრიცხოვანი არარუსი ხალხები სრულიად უფლებიანი იყვნენ. განუწყვეტლივ განიცდიდნენ ყოველგვარ დამცირებასა და შეურაცყოფას. მეფის მთავრობა აჩევედა რუს მოსახლეობას — ისე ექცირა ნაციონალური ოლქების მკვიდრი ხალხებისათვის, როგორც დაბალი რასისათვის, ოფიციალურად უწოდებდა მათ „ინოროდცებს“, ნერგავდა ზიზლსა და სიძულვილს მათდამი. მეფის მთავრობა შეგნებულად აღვივებდა ნაციონალურ შუღლს, ამხედრებდა ერთ ხალხს მე-

ორის წინააღმდეგ, აწყობდა ებრაელთა პოგრომებს, თათარ-სომეხთა ზოცა-
ვლელთა ამიერ-კავკასიაში...

მეფის მთავრობა მიისწრაფოდა — ჩაეხრჩო ნაციონალური კულტურის ყო-
ველგვარი გამოვლინება, ატარებდა არაბულ ეროვნებათა ძალდატანებით
„გარუსების“ პოლიტიკას. ცარიზმი არაბულ ხალხთა ჯალათად და მტანჯვე-
ლად გამოდიოდა“ („საქ. კ. პ. (ბ) ისტორია“, გვ. 6 — 7).

ცარიზმი ყოველნაირად ბოჭავდა და ახშობდა რუსეთის განაპირა ქვეყნე-
ბის სამეურნეო ზრდას და მათ უმთავრესად ნედლეულის წყაროებად იყე-
ნებდა. როგორც სტალინი მიგვითითებს, მეფის მთავრობა განაპირა ქვეყნებ-
ში შეგნებულად ნერგავდა პატრიარქალურ-ფეოდალურ ჩაგვრას, რათა უფი-
ცი მასა მონობაში პყოლოდა. ამასთანავე თავისი ბატონობის განმტკიცების
მიზნით ცარიზმი სისტემატურად მიმართავდა სხვადასხვა ერის ურთიერთზე
წასისინების ნაცად ტაქტიკას.

ჩამორჩენილი ეკონომიკა, თვითმკმარი ნატურალური მეურნეობა, მომთა-
ბარე და ნახევრად მომთაბარე ცხოვრება, პირველყოფილი საგვარეულო
ცხოვრების ნაშთები, — აი რა ახასიათებდა ტაჯიკებისა და თურქმენების,
ყაზახებისა და ყირგიზების ყოფა-ცხოვრებას. უღმურტები, ყალმუხები,
იაკუტები, ჩუვაშები, კომი და მრავალი სხვა ერი სოციალისტური რევოლუ-
ციის წინ მეფის რუსეთში გადაგვარებისა და ამოწყვეტის გზაზე იყვნენ
დამდგარი. ეროვნებების დაუზოგავი ექსპლუატაციის დროს ცარიზმი ეყრდნო-
ბოდა ადგილობრივ თავად-აზნაურობას, მემამულეებს და კულაკობას. დამო-
ნებულ ხალხებს არაერთხელ აღუმართავთ ბრძოლისა და აჯანყების დროშა
მჩაგვრელთა წინააღმდეგ, მაგრამ მეფის მთავრობა აჯანყებულთ ცეცხლითა
და მახვილით ასწორებდა მიწასთან.

ხალხის მტრები, რევოლუციისა და მუშათა კლასის ინტერესების გამცემ-
ლები არსებითად თვითმპყრობელობის ხელშეწყობნი იყვნენ, ისინი ყოველ-
გვარად უშლიდნენ ხელს ეროვნებათა განთავისუფლებისა და კონსოლიდა-
ციის საქმეს. დიდმპყრობელური შოვინისტები, ტროცკისტ-ბუხარინელი გა-
რეწრები გამოდიოდნენ ნაციონალურ რესპუბლიკათა და ოლქების შექმნის
წინააღმდეგ, ჩამორჩენილ ხალხთა დამოუკიდებელ ნაციებად კონსოლიდა-
ციის წინააღმდეგ.

დამახასიათებელია, რომ რუსეთისა და საქართველოს ოპორტუნისტულ
თანამოაზრეებთან ერთად კარლ კაუცკიც „ამტკიცებდა“, რომ რუსეთის
ხალხთა უმრავლესობა, მათ შორის ოსები, ყალმუხები, მარი და სხვები და-
მოუკიდებელ ეროვნებების დონემდე ვერასოდეს ვერ განვითარდებიანო.
დიდი ოქტომბრის სოციალისტურმა რევოლუციამ ნაცარტუტად აქცია ეს
რეაქციული აზრ-უბრა. ლენინ-სტალინის ბრძნული ნაციონალური პოლიტი-
კის გატარების შედეგად ჩვენს სოციალისტურ სამშობლოში ძლევამოსილად
აყვავდა ხალხთა დიდი დაურღვეველი ძმობა და მეგობრობა. მიუხედავად
ამისა, ამ პროცესს ჩვენში უმტკივნეულოდ არ ჩაუვლია.

ახალი ეკონომიური პოლიტიკის შემოღებამ 1921 წელს, თავისუფალი
ვაჭრობის დაშვებამ თავდაპირველად გამოიწვია კაპიტალისტური ელემენტე-
ბის რამდენადმე გამოცოცხლება. ამ გამოცოცხლებამ განსაკუთრებით გააც-
ხოველა როგორც დიდმპყრობელური შოვინიზმი, ისე ადგილობრივი ნაციო-
ნალიზმი. თავის მოხსენებაში რ. კ. პ. (ბ) მე-12 ყრილობაზე 1923 წლის 23
აპრილს ამხანაგი სტალინი მიუთითებდა, რომ „ნებთან დაკავშირებით ჩვენ-

ში დღეობით კი არა, საათობით იზრდება დიდმპყრობელური შოვინიზმი, უაღრესად დახვეწებული ნაციონალიზმი, რომელიც ცდილობს წყვეტოს ყოველივე არარუსული... გასრისოს არარუსული“ (ი. სტალინი: „მეცნიერება“ და ნაც.-კოლ. საკითხი“, გვ. 155, პარტგამომც., 1934 წ.). სტალინიმა თავის მოხსენებაში ამასთანავე ხაზი გაუსვა ადგილობრივი ნაციონალიზმის გამოცოცხლების ფაქტს. იგი ამბობდა: „ნები მოქმედებს არა მარტო რუს მოსახლეობაზე, არამედ არარუს მოსახლეობაზედაც. ნები აწვევს კერძო ვაჭრობას და მრეწველობას არა მარტო რუსეთის ცენტრში, არამედ ცალკეულ რესპუბლიკებშიაც. აი სწორედ ეს ნები და მასთან დაკავშირებული კერძო კაპიტალი ასაზრდოვებს, ზრდიან ქართულ, აზერბაიჯანულ, უზბეკურ და სხვათა ნაციონალიზმს“ (იქვე, გვ. 158).

ამგვარად, ნებმა ხელი შეუწყო არამარტო რუსული შოვინიზმის ზრდას, არამედ ადგილობრივი შოვინიზმის გამოცოცხლებასაც. ეს ადგილობრივი ნაციონალიზმი არსებითად დიდმპყრობელური შოვინიზმის რეაქციას წარმოადგენდა, მაგრამ პირველი ძალიან ხშირად იქცეოდა შემტევ შოვინიზმად, რომელიც ნაციონალურ უმცირესობათა წინააღმდეგ იყო მიმართული. ეს ყველაზე მკაფიოდ საქართველოში გამოვლიანდა. „ქართული ნაციონალ-უკლონიზმი წარმოიშვა ახალი ეკონომიური პოლიტიკის პერიოდის პირობებში და წარმოადგენდა აშკარა მემარჯვენე-აპორტუნისტულ ჯგუფს, რომელიც როგორც ნაციონალურ საკითხში, ისე საერთო პოლიტიკის საკითხებში მენშევიკურ პოზიციებზე დაექანა“ (ლ. ბერია, „აქ. ბოლშ. ორგანიზაციების ისტ. საკ.“, გვ. 202-203, სახელგამი, 1939 წ.). ქართველი ნაც.-უკლონისტები იბრძოდნენ საქართველოს ნაცემცირესობათათვის ავტონომიის მიანიჭების წინააღმდეგ, ანთორციელებდნენ შოვინისტურ პოლიტიკას აფხაზეთის, აჭარლების, ოსების, სომხების და სხვათა წინააღმდეგ. ამიერ-კავკასიის ფედერაციას, რომელიც რ. კ. პ. (ბ) ცენტრალური კომიტეტის გადამწყვეტილებისა და ლენინისა და სტალინის პირდაპირი მითითებით შეიქმნა, აღფრთოვანებით შეხვდნენ საქართველოს, სომხეთის და აზერბაიჯანის შრომელი მასლები.

ამიერ-კავკასიის ფედერაციის სასტიკი წინააღმდეგობა გაუწიეს ბურჟუაზოულ-თავადაზნაურულმა ელემენტებმა, შოვინისტურმა ბურჟუაზიულმა ინტელიგენციამ და განადგურებული ანტისაბჭოთა პარტიების — მენშევიკების, დაშნაკების და მუსავატელების ნარჩენებმა.

ქართველ ნაციონალ-უკლონისტებს, რომლებიც დამსხვრეული კლასების და პარტიების ნაციონალ-შოვინისტურ განწყობილებებს გამოხატავდნენ, გააფრთხილები იერიში მიჰქონდათ ამიერ-კავკასიის ფედერაციაზე და მოითხოვდნენ მის ლიკვიდაციას. ისინი ილაშქრებდნენ ამიერ-კავკასიის ზალხების ძმობისა და მეგობრობის განმტკიცების წინააღმდეგ.

ამიერ-კავკასიის ბოლშევიკებმა ამხ. სერგო ორჯონიკიძის ხელმძღვანელობით გადამწყვეტი ბრძოლა გააჩაღეს ნაციონალ-უკლონიზმის წინააღმდეგ. ლენინ-სტალინის პარტიამ გააძაბვერა ნაციონალ-უკლონიზმი და მათი ნაფიცი ვეჭილები — ტროცკი, ბუხარინი, რაკოვსკი, სკრიპნიკი... „რომ არ გაგვენადგურებინა ყველა და ყოველგვარი ჯურის ნაციონალ-უკლონისტები, ჩვენ ვერ აღვზრდიდით ზალხს ინტერნაციონალიზმის სულისკვეთებით, ვერ დავიცავდით სსრ კავშირის ზალხთა დიადი მეგობრობის დროშას, ვერ ავაშენებდით საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირს“ („საკ. კ. პ. (ბ)

ისტორია“, გვ. 439). ბრძოლა ნაციონალ-შოვინისტურ სულისკვეთებათა მიმართ პერიოდში ნიშნავდა ბრძოლას საბჭოთა ხელისუფლების განმტკიცებისა და განვითარებისათვის ამიერ-კავკასიის რესპუბლიკებში, ნიშნავდა ამიერ-კავკასიის ერების ურყევი მეგობრობის უფრო მეტად გაძლიერებასა და აყვავებას. „ა.-კ. ს. ფ. ს. რესპუბლიკა გადაიქცა ამიერ-კავკასიის ხალხთა ნაციონალური მშვიდობიანობის, ძმური თანამშრომლობის მძლავრ იარაღად და სოციალისტური მშენებლობის საქმეში მათ ღონისძიებათა გაერთიანების ორგანოდ“ (ლ. ბერია).

ამიერ-კავკასიის ფედერაციის განმტკიცების საფუძველზე აქ რესპუბლიკების ბოლშევიკებმა და მშრომელებმა შეერთებული ძალებით საბოლოოდ გაანადგურეს მენშევიკების, დაშნაკებისა და მუსავატელების კონტრრევოლუციური პარტიები, მოსაქეს უკანასკნელი კაპიტალისტური კლასი — ელუკობა, უზრუნველყვეს ურდვევი ნაციონალური მეგობრობა და ძმური კავშირი. ამ უკანასკნელ წლებში ამიერ-კავკასიის სამეურნეო-ეკონომიურ და კულტურულ ერთიანობათა განვითარებამ სრულიად შესცვალა მდგომარეობა. ეს გაფართოებული ერთიანობა მოჰყოლია დიდად გასცილდა საქართველოს, აზერბაიჯანისა და სომხეთის საზღვრებს და მჭიდროდ გადაენასკვა მთელი საბჭოთა კავშირის მოძმე რესპუბლიკებისა და მხარეების ცხოვრებას. საქართველოს, სომხეთისა და აზერბაიჯანის მშრომელებმა, დიდი სტალინის ერთგული თანამებრძოლის ამხანაგ ლ. ბერიას უშუალო ხელმძღვანელობით, წარმატებით გადასჭრეს ამიერ-კავკასიის ფედერაციის წინაშე დასმული ყველა ამოცანა. სამი მოძმე რესპუბლიკის ფედერაციამ შეასრულა თავისი ისტორიული როლი და მისი ლიკვიდაცია სავსებით დროული და მიზანშეწონილი აღმოჩნდა.

ჩვენი სოციალისტური სამშობლოს ხალხთა ძმური თანამშრომლობის განვითარების უმნიშვნელოვანეს მიღწევას წარმოადგენდა საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის შექმნა. სსრ კავშირის შექმნის საქმეში ამხანაგ სტალინს განსაკუთრებული ღვაწლი მიუძღვის.

თავის მოხსენებაში სრულიად რუსეთის საბჭოთა მე-10 ყრილობაზე 1922 წლის 26 დეკემბერს ამხანაგმა სტალინმა დაასახელა „სამი ჯგუფი გარემოებათა, რომელთაც განსაზღვრეს აუცილებლობა საბჭოთა რესპუბლიკების გაერთიანებისა ერთ საკავშირო სახელმწიფოდ“ (ი. სტალინი: „მარქსიზმი და ნაც.-კოლ. საკითხი“, გვ. 121). გარემოებათა პირველი ჯგუფი შინაგან სამეურნეო მდგომარეობით განისაზღვრებოდა. ხანგრძლივი ომების გამო საბჭოთა რესპუბლიკის განკარგულებაში ძალზე მცირე სამეურნეო რესურსები აღმოჩნდა. ხალხთა სამეურნეო დაახლოება და შრომის ერთგვარი დანაწილების საჭიროება აუცილებელს ხდიდა ყველა არსებული საშუალების გაერთიანებას.

მეორე ფაქტორი, რომელიც გაერთიანებას აუცილებელს ხდიდა, იყო კაპიტალისტურ გარემოცვასთან დაკავშირებული ამოცანები: ეს არასასიამოვნო ფაქტი — სამხედრო ინტერვენციის საფრთხე საბჭოთა რესპუბლიკებს დაჟინებით უკარნახებდა მთელი ძალების გაერთიანების აუცილებლობას.

მესამე ჯგუფის ფაქტები, რომელნიც აგრეთვე მოითხოვდნენ გაერთიანებას, საბჭოთა ხელისუფლების თვით კლასობრივი ბუნებიდან გამომდინარეობდა. „საბჭოთა ხელისუფლება ისეა აგებული, რომ იგი, „ინტერნაციონალური თავისი შინაგანი არსობით, ყოველნაირად ასაზრდოებს მასებში გაერ-

თიანების იდეას, თითონ აყენებს მათ გაერთიანების გზაზე“ (იქვე, გვ. 124). თავის მოხსენებაში რ. კ. პ. (ბ) მე-12 ყრილობაზედაც ამხანაგი, სტალინი ზაზგასმით აღნიშნავდა, რომ საბჭოთა ხელისუფლება, როგორც *საბჭოთა ხელისუფლება* თავისი ბუნებით, პქმნის იმის განწყობილებას, რომ კავშირში შემავალ რესპუბლიკათა და ხალხთა მშრომელთა ელემენტებმა ერთმანეთში მეგობრული ურთიერთობა დაამყარონ (იქვე, გვ. 115).

საკავშირო სახელმწიფოდ გაერთიანების შემდეგ ყველა საბჭოთა ეროვნებას თანასწორი უფლებანი და თავისი განვითარების თანაბარი შესაძლებლობანი მიიღო. მიუხედავად ამისა, იმ ეტაპზე უფლებრივ თანასწორობასა და ფაქტიურ თანასწორობას შორის ჯერ კიდევ დიდი მანძილი არსებობდა. საბჭოთა ქვეყნის ბევრ ხალხს იმ დროს ჯერ კიდევ არ გაეცლო სამრეწველო განვითარების სტადია, არ ჰყავდა პროლეტარიატის საკუთარი კლასი, დიდად ჩამორჩებოდა კულტურულადაც.

ეროვნებათა ფაქტიური უთანასწორობის ლიკვიდაცია ლენინ-სტალინის პარტიამ თავის უმნიშვნელოვანეს საბრძოლო ამოცანად დასახა. მთელი სიგრძე-სიგანით დაისვა ცარიზმისა და ბურჟუაზიის კოლონიალური პოლიტიკის შედეგად დაცემული და ჩამოქვეითებული ერების აღორძინების საკითხი, მათი მაღალ საფეხურზე აყვანისა და წინ გასწრებულთათვის დაწევის ამოცანები. ამხანაგი სტალინი ჩვენი პარტიის მე-10 ყრილობაზე გადაჭრით მოითხოვდა ფაქტიური ნაციონალური უთანასწორობის ლიკვიდაციას და ჩამორჩენილ ეროვნებათა მშრომელი მასების სოციალიზმის აქტიურ მშენებლებად გადაქცევას. რ. კ. პ. (ბ) მეათე ყრილობაზე სტალინის მიერ წარდგენილ რეზოლუციაში წამოყენებულია: მრეწველობის გეგმაზომილად დანერგვა განაპირა კუთხეებში, ნედლეულის წყაროებთან ფაბრიკების გადატანის საშუალებით (თურქესტანი, ბაშკირეთი, ყირგიზეთი, კავკასია და სხვა. — (იქვე, გვ. 278). თავის მოხსენებაში პარტიის მეთორმეტე ყრილობაზე სტალინი რუსეთის პროლეტარიატის წინაშე განაპირა კუთხეებისა და კულტურულად ჩამორჩენილი რესპუბლიკების მიმართ აყენებდა გადაუდებელ ამოცანას: „აუცილებლად საჭიროა მივაღწიოთ იმას, რომ ამ რესპუბლიკებში მოეწყოს მრეწველობის კერები“ (იქვე, გვ. 158).

ლენინ-სტალინის პარტია განუხრელად ანხორციელებდა სტალინურ დირექტივას ნაციონალური რესპუბლიკების და ოლქების სოციალისტური ინდუსტრიალიზაციის შესახებ. ბრძნული სტალინური ნაციონალური პოლიტიკის გატარების საფუძველზე უკვე მეორე ხუთწლეულის შესრულების დასასრულისათვის საბჭოთა რესპუბლიკებმა და ოლქებმა ბრწყინვალე წარმატებას მიაღწიეს. ჯერ კიდევ 1936 წელს მოკავშირე რესპუბლიკებში სამრეწველო პროდუქციის ზრდა, 1913 წელთან შედარებით, ასეთ სურათს იძლეოდა: ბელორუსიაში — 15,6-ჯერ, საქართველოში — 18,6-ჯერ, სომხეთში — 13-ჯერ, ყაზახეთში — 12-ჯერ, ყირგიზეთში — 95-ჯერ, ტაჯიკეთში — 116-ჯერ და სხვ. ამ საფუძველზე ყველა რესპუბლიკაში აშკარად აყვავდა ფორმით ნაციონალური, შინაარსით სოციალისტური კულტურა.

ლენინურ-სტალინური ნაციონალური პოლიტიკის გატარებამ ჩვენი ქვეყნის ხალხები შეამკიდროვა ერთიან სოციალისტურ ოჯახად, ურდევ ძმურ კავშირად, გააძლიერა ურთიერთნდობა და სიყვარული სსრ კავშირის ხალხებს შორის. ამ პოლიტიკამ ფართო გასაქანი მისცა ჩვენი სამშობლოს ყველა ერს — თავისუფლად განავითაროს თავისი კულტურა, თავისი ენა. ყველა

მოკავშირე რესპუბლიკამ ნაციონალური კადრების შექმნის დარგში მნიშვნელოვან წარმატებას მიაღწია: თვითუღმა ერმა თავისი წილიდან თავისი საკუთარი სახალხო ინტელიგენცია გამოჰყო. თურქმენთა, ყირგიზთა, ყაზახთა, უკრაინელთა, ქართველთა, სომეხთა, აზერბაიჯანელთა, ბელორუსთა, ყალმუხთა, თათართა, ლეკთა, ბურიატ-მონღოლთაგან და სსრ კავშირის სხვა ხალხებიდან გამოვიდნენ მეცნიერებისა და ხელოვნების თვალსაჩინო წარმომადგენლები, სახალხო მეურნეობის ნიჭიერი ორგანიზატორები, სოციალისტური შრომის დიდი ოსტატები. განვითარდა ფორმით ნაციონალური, შინაარსით სოციალისტური ხელოვნება, რომელმაც მთლიანად აითვისა და შეიწოვა წარსული კულტურული მემკვიდრეობის ყოველივე ის, რასაც რაიმე ფასი ჰქონდა. კომუნიზმისა და პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის იდეებით გაედნეოდა ნაციონალურმა თეატრმა, კინომ, მხატვრობამ ხელი შეუწყო ხალხთა მეგობრობის განმტკიცებას, ხალხთა მასების კომუნისტური შეგნების ზრდას.

უაღრესად განვითარდა ხალხური შემოქმედება: ჯამბულ ჯაბაევის და სულეიმან სტალსკის შესანიშნავი ნაწარმოებები, აზერბაიჯანისა და სომხეთის აშუღთა განაყოფიერებული შემოქმედება, უკრაინული და ქართული სახალხო ხელოვნების და მწერლობის ოსტატთა ქმნილებანი ძვირფას მარგალიტებად შევიდნენ სოციალისტური კულტურის საგანძურში.

სსრ კავშირის ხალხთა დიდი მეგობრობა, რომელიც ჩვენი სოციალისტური სამშობლოს ყველა ეროვნების საერთო სოციალ-ეკონომიური და პოლიტიკური ინტერესებითაა შემტკიცებული, საბჭოთა საზოგადოების მამოძრავებელ ძალად გადაიქცა. ამ გარემოებას ხაზი გაუსვა ამხანაგმა სტალინმა საბჭოების სრულიად საკავშირო მერვე ყრილობაზე 1936 წელს, რომელმაც შეაჯამა ჩვენი მრავალეროვანი სახელმწიფოს სოციალისტური განვითარების გრანდიოზული შედეგები.

სსრ კავშირის დაუძინებელ მტერს, გერმანიის ფაშიზმს მსურს გასრისოს ჩვენი აყვავებული სამშობლო, დაანგრეოს საბჭოთა ხალხის მიერ მძიმე შრომისა და ბრძოლაში აგებული სოციალიზმი, დაარღვიოს და გათელოს საბჭოთა ქვეყნის ხალხების დიდი მეგობრობა. ფაშისტებს სურთ მიაბრუნონ ჩვენი ნათელი ქვეყანა პირქუშ წარსულისაკენ, ცარიზმისაკენ, როდესაც რუსეთი ხალხთა საპყრობილე იყო. უფრო მეტი: პირისხლიან ჰიტლერს სურს დიდი საბჭოთა კავშირის ყველა ხალხი თავის მოჯამაგირედ გახადოს, ისეთ-საეე ყურმოჭრილ მონად აქციოს, როგორსაც მათთვის ფრანგები, პოლონელები, სერბები, ბელგიელები, პოლანდიელები და სხვა დამორჩილებული ხალხები წარმოადგენენ. ფაშისტებს ხომ ურცხვად და ცინიკურად სასიკვდილო განაჩენი გამოაქვთ ყველა „არაარიელ“ ხალხისათვის.

თავის ისტორიულ სიტყვაში, რომელიც 1941 წლის 3 ივლისს რადიოთი წარმოსთქვა ამხანაგმა სტალინმა, სსრ კავშირის ხალხებს და მთელ კაცობრიობას აჩვენა ფაშისტურ ავაზაკთა მხეცური სახე. „მტერი სასტიკი და უღმობელია, — სთქვა ბელადმა: — იგი მიზნად ისახავს ხელთ იგდოს ჩვენი ოფლით მორწყული ჩვენი მიწა-წყალი, ხელთ იგდოს ჩვენი შრომით მოპოვებული ჩვენი პური და ჩვენი ნავთი. იგი მიზნად ისახავს აღადგინოს მემამულეთა

ძალაუფლება, აღადგინოს ცარიზმი, დაანგრის რუსთა, უკრაინელთა, ბელორუსთა, ლიტველთა, ლატვიელთა, ესტონელთა, უზბეკთა, თათართა, მოლდაველთა, ქართველთა, სომეხთა, აზერბაიჯანელთა და საბჭოთა რევოლუციის სხვა თავისუფალ ხალხთა ნაციონალური კულტურა და ნაციონალური ხელმწიფობებრიობა, გააგერმანელოს ისინი, გერმანელი თავადებისა და ბარონების მონებად აქციოს ისინი. ამრიგად, საქმე ეხება საბჭოთა სახელმწიფოს სიკვდილ-სიცოცხლეს, სსრ კავშირის ხალხთა სიკვდილ-სიცოცხლეს, საქმე ეხება მას — თავისუფალი უნდა იყვნენ საბჭოთა კავშირის ხალხები თუ მონობაში უნდა ჩავარდნენ. საჭიროა, რათა საბჭოთა ადამიანებმა შეიგნონ ეს და უკუაგდონ უდარდელობა“.

საბჭოთა კავშირის ყველა ხალხებმა ღრმად შეიგნეს კარს მომდგარი უდიდესი საფრთხე. ორასმილიონიანი საბჭოთა ხალხი, როგორც ერთი კაცი, აღსდგა ჩვენი დიდი და შვიური სამშობლოს დასაცავად. საბჭოთა ხალხის მშვიდობიანი შესვენების პერიოდი დასრულდა. დაიწყო უდიდესი სამამულო ომი პირსისხლიანი ფაშიზმის შესამუსრავად. მიზაკისფერი ჭირის საფრთხის წინააღმდეგ საბჭოთა კავშირის ხალხებმა უფრო მტკიცედ შეამჭიდროვეს თავიანთი რიგები. ჩვენმა ხალხებმა მტკიცედ გადასწყვიტეს, რომ დიდი სოციალისტური სამშობლო, რომელიც მათ შეერთებული ძალით ააშენეს, შეერთებული ძალითვე უნდა იქნას დაცული. რუსი და ქართველი, უკრაინელი და აზერბაიჯანელი, სომეხი და თათარი, ბელორუსი და ყაზახი და საბჭოთა კავშირის ყველა სხვა თავისუფალი ხალხი ერთიანი ფრონტით წინააღმდეგა გერმანულ-ფაშისტურ ურდოებს. ხალხთა ჯალათმა ჰიტლერმა, რომელიც ყაჩაღურად დაეცა ჩვენს სამშობლოს, სამკვდრო-სასიცოცხლო ომში გაიწვია ყველა საბჭოთა ერი, ყველა საბჭოთა პარტიოტი. საბჭოთა კავშირის ხალხები, საბჭოთა ადამიანები, განურჩევლად რასული და ტომობრივი განსხვავებისა, ერთიან მონოლიტურ კედლად აღიმართნენ ფაშისტური კაცობრიობის წინააღმდეგ. რა ენაზედაც უნდა ლაპარაკობდნენ საბჭოთა პარტიოტები, მოსისხლე მტერთან ისინი ერთი ენით ალაპარაკდნენ: ეს არის შაშხანისა და ტყვიამფრქვევის ენა, ენა ხიშტისა და ქვეშევსისა. საბჭოთა ხალხებმა საქმედ აქციეს ვ. მაიაკოვსკის ცეცხლოვანი ღევიზი:

დედამიწის ყველა
კუნძულში
მუშათა ლოზუნგი
იქნება ასეთი:
ელაპარაკე ფაშისტებს
ხანძართა ენით,
ტყვიათა სიტყვებით,
ხიშტების მახვილით.

სისხლი სისხლის წილ! სიკვდილი სიკვდილის წილ! — ასეთია საბჭოთა ხალხის სამხედრო მოქმედების მრისხანე ღევიზი.

ამხანაგმა სტალინმა თავის ისტორიულ მოხსენებაში დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის XXIV წლისთავის შესახებ მშრომელთა დეპუტატების მოსკოვის საბჭოსა და ქ. მოსკოვის პარტიულ და საზოგადოებრივ ორგანიზაციების 1941 წლის 6 ნოემბრის საზეიმო სხდომაზე მოგვცა პირსისხლიანი ჰიტლერული ფაშიზმის გამანადგურებელი დახასიათება.

დიდმა ბელადმა გამოააშკარავა საოცნებო ილუზია ჰიტლერელი კაციქამი-

ებისა, რომელიც იმედს ამყარებდნენ იმაზე, რომ საბჭოთა წყობილება მტკიცე არ იქნებოდა, საბჭოთა ზურგი მტკიცე არ იქნებოდა. ფაქტობრივად, რომ პირველივე სერიოზული დარტყმისა და წითელი არმიის მძაფრული წარუმატებლობის შემდეგ თავს იჩენდა კონფლიქტები მუშებსა და გლეხებს შორის, ატყდებოდა ჩხუბი სსრ კავშირის ხალხებს შორის, დაიწყებოდა აჯანყებები და ქვეყანა შეშაღგენელ ნაწილებად დაიშლებოდა, რაც გერმანელ დამპყრობთ გაუადვილებდა წინსვლას თვით ურალამდე“.

ფაშისტი დამპყრობლები სასტიკად მოსტყუებდნენ ანგარიშში. დროებითა წარუმატებლობამ ჩვენი მუშები და გლეხები, ჩვენი დიდი სოციალისტური სამშობლოს ყველა ერი და ხალხი უფრო მეტად შეამკადროვა, უფრო მეტად განამტკიცა და გაასაღლდევა. „წითელი არმიის წარუმატებლობამ,—ამბობდა ამხანაგი სტალინი,—არა თუ ვერ შეასუსტა, არამედ კიდევ უფრო მეტად განამტკიცა როგორც მუშათა და გლეხთა კავშირი, ისე სსრ კავშირის ხალხთა შეგობრობა (ტაში). უფრო მეტიც,—ამ წარუმატებლობამ სსრ კავშირის ხალხთა ოჯახი გადააქცია ერთიან ურღევებ ბანაკად, რომელიც თავდადებით ეხმარება თავის წითელ არმიას, თავის წითელ ფლოტს. საბჭოთა ზურგი არასოდეს არ ყოფილა ისე მტკიცე, როგორც ახლაა (მკუხარე ტაში)“.

ისტორიას არ უნახავს და არ ახსოვს ხალხის ისეთი შეშვიდროება და ერთიანობა, როგორსაც ჩვენი ქვეყანა წარმოადგენს. თვითველი საბჭოთა მოქალაქე — ქართველი, სომეხი, აზერბაიჯანელი, რუსი, უკრაინელი, ბელორუსი, მოლდაველი, იაკუტი თუ თათარი მზად არის თავისი სისხლით აღბეჭდოს და განამტკიცოს ის ფიცი, რომელიც უზბეკეთის ხალხმა თავის კოლექტურ პოემა-წერილში დიდ სტალინს აღუთქვა:

„На свете нет прочней советских братских уз,
Нет черных сил таких, чтоб наш порвать союз“.

ჯერ კიდევ მეორე იმპერიალისტური ომის წინ ყირგიზელმა პოეტმა მალიკოვმა ასეთი შესანიშნავი სტრიქონები ჩამოასხა:

„Киргизы мы! и верь, мой брат Кавказ,
И сестры—Украина и Россия,
Что в час войны, в кровавый грозный час,
Появятся герои и у нас,
Как Щорс и как Чапаев, боевые!“.

ყირგიზელი პოეტის ოცნებას ფრთები შეესხა.

მრისხანე ეპოს ჰეშმარიტი სახალხო გმირებიც გამოჩნდნენ. სსრ კავშირის ხალხთა შეილებმა, სამაშულო ომის მრავალმა ათასმა მებრძოლმა სასწაულებრივი გმირობის, სიმამაცისა და სამშობლოსათვის უმწყევლო თავდადების შარავანდელით შემოსა თავისი უკვდავი სახელი. ვის სახელს არ ამოიკითხავთ საბჭოთა ქვეყნის სახელოვან გმირთა გრძელ სიაში? რომელი ერის სახელოვანი შვილის სასწაულებრივი მამაცობა არ აგაღელვებთ და აგაფრთოვანებთ? ისინი ყველანი ერთად არიან, მხარდამხარ იბრძვიან: ყუყუვი და ხარიტონოვი, წურწურშია და მელქაძე, ისმაილოვი და სარსიგბაევი, ვიხმანი და კალუიანცი, ველიჩკო და იულჩიევი, მელიქოვი და მამედოვი და სხვა მრავალი საბჭოთა არწივი თითქოს ერთმანეთს ეჯიბრებიან გერმანელი ქოფაკ-ძაღლების შესამუსრავად. რუსი, უკრაინელი, ბელორუსი, ლიტველი, ლატვიელი, ესტონელი, უზბეკი, თათარი, მოლდაველი, ქართველი, სომეხი,

აზერბაიჯანელი, საბჭოთა კავშირის ყოველი თავისუფალი ერი, თაყვანისცემი მის-მოყვარული ყოველი მოქალაქე ერთიანი ფრონტით ანდერძებს მტერს სიბოძს მიხაკისფერ ქირს. ყველა მათგანმა კარგად იცის, რომ თავისუფალ ხალხებს არასოდეს არა ჰყოლიათ ისეთი მოსისხარი მტერი, როგორიც გერმანიის ფაშიზმია. უშიშრად და თავგამებრით ებრძვიან მტერს საბჭოთა კავშირის სხვადასხვა ერის სახელოვანი წარმომადგენლები — წითელარმიელები და წითელფლოტელები, მეთაურები და პოლიტმუშაკები, ტანკისტები და ფეხოსნები, ჩვენი სტალინური შევარდენი მფრინავები და არტილერისტები, კავალერისტები და ტყვიამფრქვეველები.

საბჭოთა ხალხების საბრძოლო მეგობრობა ყველაზე უფრო მკაფიოდ პარსისხლიანი ფაშიზმის წინააღმდეგ დიადი სამამულო ომის დღეებში წარმოიშალა. ეს გასაგებია. მათ საუცხოოდ იციან, რომ უდიდესი საფრთხე ერთნაირად ემუქრება ყველა საბჭოთა მოქალაქეს, სადაც არ უნდა ცხოვრობდეს თვითმული მათგანი. მათ იციან, თუ რისთვის იბრძვიან, როდესაც გამხეცულ მტერთან უსასტიკეს ბრძოლაში სისხლით იცავენ თავიანთ სამშობლოს და თავის მეგობრობას, სსრ კავშირის ხალხების დიად, ურღვევ მეგობრობას. „ხოლო სსრ კავშირის ხალხთა მეგობრობა, — სიტყვა ამხანაგმა სტალინმა, — დიდი და სერიოზული მონაპოვარია. რადგან ვიდრე ეს მეგობრობა არსებობს, ჩვენი ქვეყნის ხალხები თავისუფალნი და უძლეველნი იქნებიან, ვერაინ ვერ შეგვაშინებს ჩვენ, ვერც საშინაო, ვერც საგარეო მტრები, ვიდრე ეს მეგობრობა ცოცხლობს და დღეგრძელებს“ (სტალინი).

არ არსებობს მსოფლიოში ისეთი ძალა, რომელიც საბჭოთა კავშირის ხალხთა დიადი მეგობრობის ჩაშლას შესძლებდეს. ფაშისტური ურჩხული ვერ შესძლებს ბოლომდე გაუმჯავდეს საბჭოთა დევგმირებს, რომლებიც თავიანთი გმირობისა და სიმამაცის სასწაულებით მთელს კაცობრიობას აოცებენ. ფაშიზმის დაღუპვის გარდუვალობა ასე გამოხატა სახალხო პოეტმა გალაქტიონ ტაბიძემ:

„ვერა, ის ვერ გაიმარჯვებს. მთელის აზრით, მთელის გრძნობით
საბჭოთაი ძლიერია ხალხთა ძმობა-მეგობრობით“.

დაე, ფაშისტურ მხეცთა ხროვამ თავის ზურგზე გამოსცადოს სსრ კავშირის შედუღებული ხალხების მრისხანე ძალა. დაე, კაციკამია ჰიტლერი და მისი პარსისხლიანი ბანდა, რომელთაც თავისუფალი ერებისა და რასების მოსპობა სწადიათ, თვით დაიღუპონ იმ იარაღით, რომელიც დიადი საბჭოთა კავშირის ხალხების ძმურ ოჯახში გამოიჭედა.

ჰიტლერის ურდოების დამარცხებამ როსტოვთან, მოსკოვის მისადგომებთან, კალინინის და მთელ რიგ სხვა ფრონტებზე, ცელილებებმა გერმანიის უმაღლეს სარდლობაში აღმოსავლეთის ფრონტზე დამარცხების გამო, გმირული წითელი არმიის მზარდმა კონტრშეტევამ მთელ მსოფლიოს დაანახვა „გერმანიის უძლეველი არმიის“ საბოლოო განადგურების გარდუვალობა.

უკვე დადგა რუსეთის სუსხიანი ზამთარი, რომლისაც ასე ეშინოდათ ჰიტლერელ ოკუპანტებს. მატულობს დიდი ბრიტანეთისა და ამერიკის შეერთებული შტატების დახმარების ეფექტი. ინგლისის არმიისა და ფლოტის შეტევითი ოპერაციების პერსპექტივა ფაშისტური გერმანიის წინააღმდეგ, ხანგრძლივი, გაჭიანურებული ომი და შინაპოლიტიკური გაართულება რო-

გორც თვით გერმანიაში, ისე ოკუპირებულ ქვეყნებში, — ყველაფერი ეს აიძულებს ჰიტლერს გააკეთოს ნახტომები... უფსკრულისკენ... ჰიტლერმა კარგად იცის, რომ მისი ურდოების უკანდახევა მასი უქვეელი სიკვდილის მომსწავებელი იქნება. დაწყებული საქმის გამოუვალობა ჰიტლერს ახალ-ახალ ავანტურებისაკენ მიაქნებს.

„შლიერების“ ხილვადი ეფექტი შინაგანი უძღურების საფარია. ისტორიის ახსოვს ბევრი მგალითი, როცა ე. წ. გარეგნულად ბრწყინვალე და „უძლეველი“ არმია და სახელმწიფო ქვიშის ხუხულასავით იშლებოდნენ.

ნაპოლეონ პირველიც თავის არმიას და თავის იმპერიას „უძლეველად“ სთვლიდა, როდესაც მან 1812 წლის 24 ივნისს (ჰიტლერი საბჭოთა კავშირს თავს დაესხა 22 ივნისს) გადმოლაბა მდინარე ნემანი, 1812 წ. 18 აგვისტოს დაიკავა ქალ. სმოლენსკი და გააჩაღა ომი ბოროდინოსთან. სწორედ იმ მომენტში, როდესაც ნაპოლეონ პირველის წარმატება უდიდესად სჩანდა, როდესაც მან უზარმაზარი ტერიტორიები დაიპყრო, დაიმონა და გაძარცვა, ნაპოლეონი ყველაზე მეტად დაუახლოვდა თავის აღსასრულს.

ფრიდრიხ ენგელსი ნაპოლეონ პირველის შესახებ, რომელმაც 1812 წელს რუსეთის წინააღმდეგ ლაშქრობა მოაწყო, შემდეგს სწერდა: „იმ თავბრუდამსხმელ სიმაღლეზე და იმ არამტკიცე საფუძველზე, რომლებზედაც იგი იდგა, ნაპოლეონს უკვე აღარ შეეძლო აეტანა წელი და გაჭიანურებული ლაშქრობები. მას ესაჭიროებოდნენ სწრაფი წარმატებანი, ბრწყინვალე გამარჯვებები, ომში დაპყრობილი სამშვიდობო ტრაქტატები; მან უგულვებელყო პოლონელთა რჩევა, გაილაშქრა მოსკოვზე და ამით რუსები პარიზში მიიყვანა“ (ე. მარქსი და ფ. ენგელსი, თხზ. ტ. XVI, ნაწ. II, გვ. 20).

ნაპოლეონის არმიის „წარმატება“ მხოლოდ ეფემერული აღმოჩნდა. 1812 წლის დიდ სამამულო ომში რუსმა ხალხმა სასტიკად გაანადგურა ნაპოლეონ პირველის „სახელოვანი“ არმია. აღმოჩნდა, რომ ნაპოლეონის მიერ გავლილმა გზამ ნემანიდან სმოლენსკამდე და ბოროდინოდან მოსკოვამდე მალე უკან გაუხვია და მოსკოვიდან მდ. ბერეზინისკენ გაემართა, ხოლო შემდეგ — ვატერლოოდან წმ. ელენეს კუნძულისაკენ... რუსმა ხალხმა მაშინ ნაპოლეონისაგან არამარტო დედა-სამშობლო გადაარჩინა, მან რუსეთთან ერთად მთელი ევროპაც იხსნა.

საბჭოთა ხალხის, გმირული წითელი არმიის ბრძოლა მიზაკისფერ ქირის წინააღმდეგ ასულდგმულებს და აღაფრთოვანებს მთელი ევროპისა და ამერიკის ხალხებს, მთელს მოწინავე პროგრესიულ კაცობრიობას.

ჩვენი წითელი არმიის გმირული კონტრშეტევა გერმანული ფაშისტური ურდოების წინააღმდეგ უდიდეს შთაბეჭდილებას ახდენს ოკუპირებულ ქვეყნების ხალხებზე, იწვევს მათ აქტივიზაციას, აღუძრავს მათ მტკიცე იმედს ფაშისტური უღლისაგან განთავისუფლების საქმეში.

ფაშისტური გერმანიის მუხანათურმა თავდასხმამ საბჭოთა კავშირზე ოკუპაციის იქითა ქვეყნებშიც გამოიწვია უდიდესი აღშფოთების ტალღა. საბჭოთა კავშირისადმი მხურვალე სიმპატიებისა და სოლიდარობის მომჩაობამ ამერიკის შეერთებულ შტატებში საყოველთაო და გრანდიოზული ხასიათი მიიღო. ინგლისელი ხალხი, რომელიც, ისევე, როგორც საბჭოთა კავშირის ხალხები, ფაშიზმის წინააღმდეგ სამართლიან ომს აწარმოებს, მხარში ამოუდგა და რეალურად ეხმარება ჩვენს ქვეყანას.

რადიოთი წარმოთქმულ სიტყვაში ა. წ. 3 ივლისს ამხანაგი სტალინი ამბობდა:

„ფაშისტურ გერმანიასთან ომი ჩვეულებრივ ომად არ შეიძლება ჩაითვალოს. იგი არა მარტო ორი არმიის ომია. იგი ამასთან ერთად არის მთელი საბჭოთა ხალხის დიდი ომი გერმანელ ფაშისტთა ჯარების წინააღმდეგ. ფაშისტ მზავრელთა წინააღმდეგ ამ საყოველთაო-სახალხო სამამულო ომის მიზანია არა მარტო ჩვენი ქვეყნისათვის შექმნილი საფრთხის ლიკვიდაცია, არამედ ისიც, რომ დაეხმაროს ევროპის ყველა ხალხს, რომელნიც გერმანიის ფაშიზმის უღელქვეშ გვინავენ. ამ განმათავისუფლებელ ომში ჩვენ მარტონი არ ვიქნებით. ამ დიდ ომში ჩვენ ერთგულ მოკავშირეებად გვეყოლებიან ევროპისა და ამერიკის ხალხები, მათ შორის გერმანელი ხალხი, რომელიც ჰიტლერულმა მმართველებმა დაიმონეს. ჩვენი ომი ჩვენი სამშობლოს თავისუფლებისათვის, შეერთების ევროპისა და ამერიკის ხალხთა ბრძოლას მათი დამოუკიდებლობისათვის, დემოკრატიულ თავისუფლებათათვის. ეს იქნება ერთიანი ფრონტი ხალხებისა, რომელნიც იცავენ თავისუფლებას ჰიტლერის ფაშისტური არმიების მიერ დამონების წინააღმდეგ და დამონების საფრთხის წინააღმდეგ“.

ანტიჰიტლერული ფრონტი უფრო და უფრო მაგრდება და ფართოვდება. ანტიფაშისტური კოალიციის ძალები და შესაძლებლობანი დღითიდღე იზრდებიან და იშლებიან.

ამხანაგ სტალინის გენიალური წინასწარმეტყველება ცხოვრებამ მთლიანად დაადასტურა.

დიდმა სტალინმა თავის ისტორიულ მოხსენებაში 1941 წლის 6 ნოემბრის საზეიმო სხდომაზე გერმანელი ფაშისტი იმპერიალისტებისა და მათი არმიების გარდუვალი განადგურების სამ ძირითად ფაქტორს შორის დაასახელა სსრ კავშირის, დიდი ბრიტანეთისა და ამერიკის შეერთებული შტატების კოალიცია გერმანელ ფაშისტ იმპერიალისტების წინააღმდეგ. ამხანაგმა სტალინმა ხაზგასმით აღნიშნა, რომ დიდი ბრიტანეთი, ამერიკის შეერთებული შტატები და საბჭოთა კავშირი გაერთიანდნენ ერთ ბანაკად, რომელმაც მიზნად დაისახა ჰიტლერული იმპერიალისტებისა და მათი მტაცებლური არმიების განადგურება. მოწონებისა და აღფრთოვანების მქუხარე ტაშით დაიფარა დიდი ბელადის გენიალური, მართალი და იმედიანი განცხადება: „ღარწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ ამერიკის შეერთებული შტატების,

დიდი ბრიტანეთისა და სსრ კავშირის კოალიცია რეალური საქმეა, რომელიც იზრდება და კვლავაც გაიზრდება ჩვენი საერთო განმათავისუფლებელი საქმის საკეთილდღეოდ“.

ამ ერთიან ანტიფაშისტურ ფრონტს უერთდება და უფრო მეტად აძლიერებს და ამოგრებს ჩვენი ძმების — უკრაინელების, ბელორუსების, მოლდაველების, ლიტველების, ლატვიელების, ესტონელებისა და კარელების მედგარი წინააღმდეგობა, იმათი წინააღმდეგობა, რომელნიც დროებით მოჰყვენჯ გერმანელი ფაშისტი ყაჩაღების უღელქვეშ. ისინი ჰქმნიან პარტიზანულ რაზმებს, ანადგურებენ მტრის ჯარების ზურგს, სპობენ ფაშისტური არმიის ცოცხალ ძალებს, აახლოებენ და აჩქარებენ ჰიტლერული გერმანიის განადგურებას.

გერმანელ ფაშისტთა იმპერიალიზტებისა და მათი არმიების დაღუპვა გარდუვალია. ისტორიულად განწირული ფაშისტური მხეცი შმაგობს და ცოფებს ჰყრის. ჩვენი წითელი არმიის გმირული დარტყმით უკან გარბის ფაშისტური გერმანიის „უძლეველი“ არმია. ფაშისტთა გეამებით მოფენილია დიდი რუსეთის უსაზღვრო ყინულოვანი ველები. ფაშიზმი პოლიტიკური, ფიზიკური სიკვდილით ემუქრება ხალხებს და ერებს. მაგრამ მას ამავე ხალხებისა და ერების ერთიანი ანტიფაშისტური ფრონტი მოსპობს და გააცამტვერებს.

დიდი საბჭოთა კავშირის თავისუფალ ხალხებში დღესაც ცოცხლობენ გენიალური ქართველი პოეტის შოთა რუსთაველის უცვდავი სიტყვები:

„ერთგულთათვის კარგი ნუ გშურს, ორგულშიცა შენი კედების“.

ჰიტლერული იმპერიალიზმი დამარცხებული იქნება. გამარჯვება ჩვენ დაგვრჩება.

ზ. ილილი

ს ა ი ნ გ ი ლ ო უ

სოფ. ყუმი. ლეჩეთის მახლობლად მდებარეობს სოფ. ყუმი, რომელიც ქართველთა უძველეს სოფელს წარმოადგენს, სადაც მებატონეობდნენ ჯანაშვილები, მაგრამ შაჰ აბაზის შემოსევა-აყლების შემდეგ ჯანაშვილების ხსენებაც ამოვარდნილა ამ სოფელში და მთელს მის მიდამოსაც წაბურხიდან ჩამოსული ლეკები დაჰპატრონებინან.

ამ სოფელში, სადაც დღეს ერთი ქართველის ხსენებაც კი არ არის, სამი ეკლესიაა, ერთი სოფლის თავში, მეორე ბოლოში, მესამე შუაგულ სოფელში. პირველი ორი არაფერს საყურადღებოს არ წარმოადგენს და სანახევროდ დანგრეულია, ხოლო უკანასკნელი უზარმაზარია და ჯერაც კარგად არის შენახული მისი კედლები, თუმცა თალი სანახევროდ ჩამონგრეულია.

ეკლესიის გეგმა ბაზილიკს წარმოადგენს და აგებულია რიყის დიდი ქვისაგან და ძველებური ქართული აგურისაგან, სიგრძით 30 მეტრია, სიგანით 18, ხოლო საკურთხეველი კიდევ სამი მეტრით წინ არის წაწეული. საკურთხეველი სიგრძით 9 მეტრია, სიგანით 7, აღმოსავლეთის მხრიდან კედელი ჩამონგრეული აქვს და შიგ დატანებული გრძელი ფანჯარა ცოტათი-ლა ეტყობა. საკურთხეველს წინიდან მორგვალელები კედელი აქვს, ხოლო გასავალი კარები სამსხვერპლოსა და შესამოსარში არ აქვს. შესავალი კარები მათ აქვთ მარტო ეკლესიიდან, ხოლო აღმოსავლეთის მხრიდან — პატარა, გრძელი ფანჯრები და ვიწრო კონუსისაგან გადაყვანილი თაღები. ეკლესიას არ ეტყობა ამ ემად, თუ შიგნიდან გაღესილი ყოფილა ან თუ რამე კედლის მხატვრობა ჰქონია, რადგან თალი დიდი ხანია ჩამონგრეულია და წვიმასა და თქეშს ყოველივე ჩამოუტეცხია. ჩრდილოეთისა და სამხრეთის მხრიდან ორორი გრძელი ვიწრო ფანჯარა აქვს ჩატანებული, ხოლო დასავლეთის მხრიდან ერთი. კარები სამი აქვს — დასავლეთით, ჩრდილოეთით და სამხრეთით, რომელთა თაღები აგურით არის გადაყვანილი. მთელი ეკლესია სამი განყოფილებისაგან (ნეფისაგან) შედგება, რომელთაგანაც შუალა განიერი და 6 მეტრს უდრის, იმ დროს, როცა გვერდებისა 3 მეტრს არ აღემატება. ნეფები განიყოფებიან ერთმანეთისაგან ორ-ორ წყვილ აგურისაგან აშენებული ოთხკუთხი სვეტებით.

ეკლესიას ჩრდილოეთის მხრიდან მიშენებული აქვს პატარა 9 მეტრის სიგრძე შენობა, რომელიც ორ ნაწილად არის გაყოფილი, ერთი მათგანი შუაში ამოღრმავებულია და შეიძლება აქ ემზახი ყოფილიყოს.

მთელს ეკლესიაზე არსად წარწერა არ მოიძებნება. ადგილობრივმა ლეკებმა მითხრეს, რომ ძველად არსებობდა დიდი ქვა წარწერით, მაგრამ სიღნაღიდან მოვიდნენ ქართველები, დაუდეს ურემზე და წაიღესო, თურმე ძალიან სა-

¹⁾ დასასრული. იხ. „მნათობი“, № 11.

9. „მნათობი“, № 12.

ყურადღებო წარწერა იყო, ვერ კი მითხრეს სახელდობრ, ვინ იყვნენ ქვის წამლები და ნიშანდობლივ სად წაიღეს. ამ ეკლესიის შესახებ ქართველთა ექვთიმეს მოგზაურობაში ნათქვამია, რომ იგი ღვთის მშობლის ნაშენი იყო აგებული და მეტად მშვენიერი იყო. სხვა სწორსა და პირდაპირ ჩვენებას საქართველოს ისტორიაში ამ ეკლესიის შესახებ ვერსადა ვპოულობთ.

სოფ. კახი. კახი ანუ, როგორც ინგილოები ეძახიან, კაკი უძველესი და უდიდესი სოფელია მთელს საინგილოში. ძველად ასეთი დიდი მნიშვნელობა არც ერთ დაბა-ქალაქს არა ჰქონია გაღმამხარში. მის ირგვლივ ტრილეზა წარსული ცხოვრება საინგილოსი და იმ დროსაც კი, როცა ჩამკვდარი იყო ქართველთა სახელი და არსებობდა საინგილოში, კახს მაღლა ექირა თავისუფლების დროშა და ურიცხვ მტრის წინ ქედს არასდროს არ იხრიდა.

კაკს კიდევ სხვა უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა. იგი წარმოადგენდა იმ ადგილს, სადაც მიდიოდნენ და თავს აფარებდნენ შექის მიდამოებიდან გამოქცეული ქართველები, როცა იქ ხალხს ძალდატანებით ამაჰმადიანებდნენ და სხვა შევიწროებას აყენებდნენ, ყველა სულთ ძლიერი და ეროვნული გრძნობით მაღალი სტოვებდა თავის საშობლო მხარეს და კაკს აფარებდა თავს. კაკში დღესაც მოიძებნებიან ისეთები, რომელთა შესახებაც ახსოვთ რომ ისინი ნუხიდან და განსაკუთრებით სოფელ გიშიდან მოსულან.

გარდა ამისა, კაკი პროტოტიპს წარმოადგენს ძველი საქართველოს დაბასოფლებისას. აქ ცალკე უცხოვრნია წარჩინებულ წოდებას—თავად-აზნაურობას და ცალკე გლეხკაცობას. მდინარე ქურმუხი სოფელს ორნაწილად ჰყოფდა. მის მარცხენა მხარეს მთის ფერდობებზე, სალი ჰავით შემკულში, უცხოვრნიათ წარჩინებულთ, რის გამო იქ ორ პატარა ლამაზ ხეობას დღესაც ჰქვია პატარა და დიდი აზნაური. ამ ხეობებში დღესაც არის ნასახლარები, დარღვეული ეკლესიები და სხვა.

მაგრამ ყველაზე შესანიშნავია კაკი თავისი ისტორიული არქეოლოგიური ნაშთებით. აქ არის ნაშთი უძველესი ეკლესიისა საყარაულო მთაზე, კასრის საყდარად წოდებული. აქ მეფე არჩილს მერვე საუკუნეში აღშენებია პატარა ეკლესია, რითაც მტკიცე საფუძველი ჩაუყრია ქრისტიანობისათვის ამ ქვეყანაში. ეკლესია სიგრძით 12 მეტრია, სიგანით 9 და აშენებულია კლდის ნამტვრევი ქვით, ეკლესიის გვერდით ეგდო ლოდი შემდეგის წარწერით: „ესე ქ...ვა მიეზაზვა თავდისაშვილ ქრისტესიამ შესანდოთ შვილთა დავით და იოანესი და ვინც შენდობა ბძანით თქვენც მოგიხსენოთ ღმერთმან სასუფეველსა შინა, მოიხსენის უფალმან სასუფეველსა შავრიდანშე სასუფეველსა შეუდეს“. წარწერა ასომთავრულია და ეკუთვნის 786 წელს. ეს ეკლესია 1912 წელს განაახლა საინგილოში კარგად ცნობილმა მღვდელმა მიხეილ ყულოშვილმა, მირზა ქეშიშად წოდებულმა.

ძველად ამ ეკლესიასთან დიდი დღესასწაული სცოდნიათ. აქ იყრიდა თავს მთელი საინგილო, მოდიოდნენ შორეულ სოფლებიდანაც კი. ამ დღესასწაულისათვის საგანგებოდ გამართული უზარმაზარი ქვეყრი დღესაც არის დაცული ეკლესიის გვერდით. ეს ქვეყრი მიწაშია ჩაფლული; ერთ მხარეს მიწა აქვს ჩამოკლილი, იქ კრანი ჰქონია გაკეთებული. რადგან ძნელი ყოფილა ზევიდან ღვთის ამოღება, აქედან უდგებოდნენ და ისე სვამდნენ თურმე, ტაბილი საზეუდაშიდ მთელს სოფელს მიჰქონდა ხოლმე, ყოველ გვარეულობასა და ოჯახს, კაკში მაშინ 1000-ზე მეტი მეკომური ყოფილა, თითო მეკომურს არა ნაკლებ ექვსი ჩარეჭისა მიჰქონდა და მხოლოდ აღდგომის მესამე დღეს, სამებობას, ჩრ-

ცა ამ ეკლესიის დღესასწაული იყო, მოხდინენ ხოლმე. დღეს ეს ქვეყრი უბატონოდ არის მიტოვებული და ნახევრად ქვებით არის ამოვსებული, მსხვერპნი ამბობენ, ასი ჩაფი ღვინო ჩადიოდაო. ეკლესიისავე გვერდით დიდი აკლამაა, რომელიც საესეა ადამიანთა ჩონჩხით, ამ ჩონჩხების სიდიდე ადამიანს აკვირებს. მკლავების, ბარძაყების და ფეხების ძვლების სიმსხო და სიგრძე ეხლანდელზე თითქმის ორჯერ მეტია.

საყარაულო მთის მაზლობლად, ბარად, ერთი კილომეტრის დაშორებით მეორე ეკლესიის ნანგრევებია, რომელსაც ბარბარეს ეკლესიას ეძახიან. ეს ეკლესია საყურადღებოა იმიტ, რომ მასთან ძველად სკოლა ყოფილა საეკლესიო წიგნების გადამწერლებსა. აშკარაა, დიდი მნიშვნელობა ჰქონია წმინდა ბარბარეს ეკლესიას და მის სკოლას. ახლა ნანგრევები-ლა მოწმობს მის წარსულ დიდებას.

მაგრამ კაცი უფრო ცნობილია და შესანიშნავი თავისი ძველი საღმრთო წერილის წიგნებით და საეკლესიო ნივთებით, რომელთაც „ხუციანთ ოთხთავს“ ეძახიან. ყველაზე უფრო საყურადღებო ვახტანგ მეექვსის მიერ დაბეჭდილი საზარებაა.

მეორე საყურადღებო წიგნი „კრებულია“, რომელიც შეიცავს ლოცვანს, ზადიკს, სამოციქულოს, ჟამსს. ამ წიგნის არშიაზე შემდეგი წარწერაა: „ღმერთო, შეიწყალე ფრიად ცოდვილი იოსებ დიაკონი უღირსი; უფალო ღმერთო, შეიწყალე ყოვლად უღირსნი ამ წიგნების მჩხიბავი ლაერენტი მონაზონი, ჯვარი მამის აღმზღელი ბერი“. გარდა ამისა, წიგნს ბოლოში ჩამატებული აქვს: „იწყების კირინიკონი ესე: ტოზ (1689). ამავე ქორონიკონს გამეფდა ერეკლე ქართლსა. ამავე ქორონიკონს კახნი ჰქარს მიუხტნენ და გატეხეს და მრავალი ზიანი უყვეს; და ჩვენ მოგვიკლეს ენდრონიკაშვილი აბელი მოურავი და ჩოლოყაშვილი ზურაბ სახლთ ზუცესის შვილი და იქნეს მოწამეთა თანასწორ თვესა მამის 15 დღესა კვირიაკეს. ამავე ქორონიკონს დაჯდა ალექსანდრე... ქორონიკონსა ტპზ (1699) მეფე ერეკლეს ჟამში.

„ქ: ღმერთმა: ბედნიერი: ხელმწიფის: ჳირი: და სატკივარი მისცეს მღვდელს: ქა: ბა... ღმერთი მიეც გულის ყური ისწავის და გემსახურის ამინ და კირილეისონ“.

გარდა ამისა, არი კიდევ ძველი კონდაკი კუროთხევანი და დაუჯდომელი.

საეკლესიო ნივთებიდან არის: ბარძიმი-ფეშხუმი, სანაწილე, ჯვარი ვერცხლისა, დროშაზე გაკეთებული, ჯვარი პატარა თითბრისა და ბარძიმი ვერცხლისა, რომელზედაც შემდეგი წარწერაა: „ქ. შემომიწირავს მე ნაცვალს ბერიკას ესე ბარძიმი-ფეშხუმი ყოვლად წმინდა ღვთისმშობლისათვის ტიმშიტის საღვთაძელოდ და ცოდვათა ჩვენთა შესანდობად“.

ხალხი ამბობს, ყველა ეს ნივთი და წიგნი ნაჩუქარია მეფე ვახტანგ VI მიერო, რაიც, მე მგონი, ნაწილობრავ მაინც სიძარტლეს მოკლებული არ უნდა იყოს. ეს აზრი უფრო იმაზე ემყარება, რომ წიგნებში ვახტანგ მეფის დროს დაბეჭდილებაც ურევია. მაგრამ თვით წარწერა ერთი ამ ნივთთაგანისა გვიჩვენებს, რომ ბარძიმი შეუწირავს არა ვახტანგს, არამედ ეინმე ნაცვალ ბერიკას. გარდა ამისა, ყოვლად შეუძლებელია, რომ საინგილოში, ხუციანთ ოჯახში მაინც, რომელთა გვარულობიდანაც იყვნენ ხოლმე მღვდლები საინგილოში, არ დარჩენილიყოს შამ-აბაზის წინა დროიდან საეკლესიო ნივთთაგანთა, როგორც ეცით, ზოგიერთი საეკლესიო ნივთი ფიფინეთში, ძაგამში და ალიაბათში დარ-

ჩენილი იყო ბოლო დრომდე და განა კაცს, რომელსაც თავი მოჰქონდა ქრისტიანობით, არ ექნებოდა საეკლესიო ნივთები და წიგნები?

ამ ოთხთავს ზუციშვილებისას დიდი ისტორიული მნიშვნელობა ჰქონდა ანგილოს ქართველთათვის, როცა საინგილოში ლეკ-თათართა თარეში იყო. ძალდატანებით, გარეგნულად გამაჰმადიანებული აქაური ქართველობა ოთხთავის ირგვლივ იკრიბებოდა, აქ დღესასწაულობდა ფარულად აღდგომას, ევედრებოდა ქრისტეს, სარწმუნოებასა და სჯულს არა ჰკარგავდა. ერთის სიტყვით, ის იყო უშრეტი ლამპარი, რომელიც მუდმივ უღვიძებდა აქაურ ქართველობას ეროვნულ თვითნობიერებას. ბოლო დრომდის ფერიცვალება დღეს მის კარათ (ზუციშვილების ეზოში, სადაც სიძველენი ინახებოდა) დღესასწაული იმართებოდა, რომელზედაც კაცებს გარდა მახლობელ სოფლებიდანაც მოდიოდა ხალხი. მოსულნი სანთლებს ანთებდნენ, საკმელს ჰყრიდნენ და ზეარაკად თითო ქათამს ჰკლავდნენ.

თვით ოთხთავი და ნივთები მოთავსებული იყო დიდს კედობანში, რომელიც ზედ დანთებული სანთლებისაგან გაშავებული იყო.

ამჟამად ყველა ეს საეკლესიო ნივთი და წიგნი აქ აღარ მოიპოება.

მაგრამ ყველაზე უფრო დიდი ისტორიული ნაშთი საინგილოში ჭურმუხის გიორგის ეკლესიაა, რომელიც კაკიდან ერთ კილომეტრზე მდებარეობს და თვალწარმოადგენს ადგილას არის აგებული. ის მთის კონცხი, რომელზედაც ის არის აშენებული, მთელ ყოფილ ორ მაზრას (ნუხისას და ზაქათლისას) თავზე დასცქერის. უძველესი ნაშთი ამ ეკლესიისა არის უზარმაზარი მოგრო ლოდი. ეს ლოდი იმდენად დიდია, რომ ზევიდან მასზე პატარა ეკლესია ყოფილა აგებული, რომლის სამირკველი და კედლების ნანგრევები დღესაც მოსჩანს. ხალხის გადმოცემით, ლოდი შიგნით გამოქვაბულია და ხატები ასვენია, ხოლო კარები გიორგის ისე დაუქოლავს, რომ აღარ ამჩნევიაო. მხოლოდ წელიწადში ერთხელ — აღდგომა დღეს მარიამ-დედა (ასე ეძახიან ინგილოები ღვთისმშობელს) ალესს ხოლმე კარებს, გამოდის გარეთ და ოქროს საფარცხლით ნაწნავებს ივარცხნისო. ამავე დროს გამოფრინდება ხოლმე შიგნიდან ოქროს მამალი და ყივილს მორთავს, მას ბანს აძლევენ მახლობელი სოფლის მამლები. ერთხელ, აღდგომა ღამეს, როცა ჩვეულებისამებრ გამოვიდა ღვთისმშობელი და ნაწნავების ევარცხნა დაიწყო, ერთმა თათარმა შეამჩნია, მიეპარა და დაჭერა მოუნდომა, მაგრამ მაშინვე ხელი გაუშეშდა, ღვთისმშობელი კი საჩქაროდ შევიდა უკან გამოქვაბულში და კარები დაიხშო. თათარი შეეცდრა ღვთისმშობელსა და გიორგის, განიკურნა და ქრისტიანობა მიიღო.

ჭურმუხის ქვედა ფერდობზე დიდრონი კლდეები ჰყრია. ხალხი ამ ქვების შესახებ ამბობს: ერთ ურწმუნო კაცს — ეაჭარს, თავისი აქლემებით გამოუვლია აქეთკენ, მაგრამ პატივი არ უცია ჭურმუხისთვის, ამისთვის წმ. გიორგის ისიცა და მისი აქლემებიც გაუქვავებიაო. ეს კლდის ნაპრალები სწორედ ისინი არიანო.

ხალხი მეტწილად ამ უზარმაზარ კლდეს უნთებდა სანთელს და სწირავდა მსხვერპლს. იქ იყრიდა თავს ოლქის არა თუ ქრისტიანობა, არამედ მაჰმადიანობაც, მაგრამ მას შემდეგ, რაც ყოფილმა ქრისტიანობის აღმადგენელმა საზოგადოებამ ეკლესია აავგო აქ, მაჰმადიანმა მოსახლეობამ თავი მიანება იქ სიარულს.

ჭურმუხის ციხე-კოშკი. კაკიდან რომ სოფ. ელისუსაკენ წახვიდეთ და ჭურმუხს გაჰყევთ, შეგხვდებათ პატარა სოფელი ახჩაი (თეთრი წყალი).

რომლის პირდაპირ, ქურმუხის მარცხენა მხარეს, აღმართულია მთის ფერდობზე ეს ციხე. იგი მეტად მიუვალაია. ცალ მხარეს მუდგალი მთა დასცქერის, ხოლო მეორე მხარეს გიჟმატი ქურმუხი ჩაუდის. ეს ციხე უძველეს დროს ეკუთვნის, მას უბრალო სათოფურებიც კი არ მოეძებნება; 50 მეტრი სიგრძე აქვს, 16 სიმაღლე, სიგანე კი არ ეტყობა, რადგან აქეთ-იქით კედლები ჩამონგრეულა. ციხეს ამ ქამად მარტო წინა კედელი და შერჩენია, შიგნით არავითარი მოწყობილობა არ ემჩნევა. ციხე უძველეს დროს ეკუთვნის და, ალბათ, აგებული იყო დაღესტნიდან წამოსული მტრის მოსაგერიებლად.

ელისუს ხიდი. ამ ციხიდან ერთი კილომეტრის მოშორებით მდებარეობს ელისუს შესანიშნავი ხიდი. ეს ერთად-ერთი ხიდეა, ძველი დროიდან დარჩენილი მთელს საინგილოში. აქ მთის ქიმები ორივე მხრივ ისე უაზლოვდებიან ერთმანეთს, რომ ზედ გადაკიდებულია მშვენიერი თლილი ქვის თალიანი უბურჯო ხიდი. მოუსვენარი ქურმუხი ღრიალებს, ამოოდ ეხეთქება ხიდის ბუნებრივ სიმაგრეებს, მაგრამ ვერაფერს აკლებს. საუქუნეები გაუძლია ამ ხიდს და საუქუნეებს გასძლებს კიდევ. მეტად წარმტაცია ეს ადგილი, ორთავე მხრიდან მთათა ფრიალონი დაგცქერიან დაღუმებულნი და პირმოკუმულნი, ძირს კი გააფთრებული ქურმუხი ღრიალებს.

გენუხი. კახით თავდება დღევანდელი საინგილო. ორი პატარა მდინარე — კანუ-კიბი და გეროჩიხი აღმოსავლეთის მხრიდან საზღვრავენ მას დღევანდელ შექის რაიონისაგან. ძველად ასე არ იყო: საინგილო ანუ გაღმა მხარი თავისი საზღვრებით შორს მიდიოდა და აღწევდა ხალხალს, რომელიც დღევანდელ სოფელ ვართაშნის მახლობლად მდებარეობს.

საინგილოს საზღვარს რომ გასცილდებით, იმ დიდი გზატკეცილის მახლობლად, რომელიც ზაქათლიდან შეიქმნი მიდის, მდებარეობს ორი დიდი სოფელი — ზემო და ქვემო გენუხი. ორივე ეს სოფელი ადერბეიჯანელ თათრებს ეკუთვნით. ერთ მათგანში, რომელიც მთის პატარა ფერდობს შეჰყვანია, მის გორაკზე დღემდე დაცულია პატარა ეკლესია. ეკლესია სიგრძით 12 მეტრია, სიგანით 8. თალი ჯერაც კარგად არის შენახული (უკანასკნელად ენახე 1913 წ.), ეს ეკლესია განმარტოებულად, ეულად სდგას სერზე და გადასცქერის სოფელს, ნაშენია რიყის ქვით და შიგ არავითარი მხატვრობა და წარწერა არ მოიპოვება. ეკითხე სოფლელებს ამ ეკლესიის შესახებ, მაგრამ ვერაფერი საგულისხმო ვერ მითხრეს. სთქვეს მხოლოდ, რომ წინათ აქ ქართველმა უცხოვრიათ და იმათგან არის ეს ეკლესია აშენებული. ამ სოფელში და მის პირდაპირ პატარა სოფელ წაბლოვანში (თათრულად შაბალუთი) წინად სულ ქართველები ყოფილან. დაუკვირდით სოფლელებს და მათ შორის ბევრს შეხედებით პირწაყარდნილ ქართულ ტიბს. აშკარაა, აქაც, როგორც საინგილოს ბევრს სოფელში, ასიმილაცია მომხდარა: შემოსულ ელემენტებს ადგილობრივი ქართული ელემენტი ჩაუნთქავს.

ორივე ეს სოფელი მოხსენებულია გუჯრებში და მცხეთის საქათალიკოსო სეკრეტარეულს ეკუთვნოდა: 1118 წელს აქ დაბანაკდა დავით აღმაშენებელი, აქედან ჰგზავნიდა ჯარს შირვანის დასაპყრობად. 1633 წელს აქ ეხედავთ მეფე თეიმურაზს, რომელიც სანადიროდ მოდიოდა ხოლმე აქ. აქაურობას მაშინ განაგებდა ვინმე ქეცხა-მამასახლისი — ოტია ჯანდიერი.

კოხ-მოხი. გენუქის შემდეგ გვხვდება სოფ. კოხ-მოხი. სიტყვა კოხი ინგილოურად ნიშნავს რიყის ქვას, ხოლო იმერულად სეტყვას. თუ ამას დაუმატებთ იმ გარემოებას, რომ ამ სოფელში სარწყავი არხია გამოყვანილი, რომ

მელსაც მცხოვრებნი თამარის არხს ეძახიან, საეკვო აღარ იქნება ამ სოფლის ქართველობაც. სოფლის თავში ერთ ადგილას ეკლესიის ნანგრევებიც ვხვდებით ამ ეკლესიაში ერთ დროს ოქროს ხაზინა იპოვნესო. ლაპარაკი მარტყოფის ქართველები იქნებოდნენ, რომელთაც მაჰმადიანობა მიუღიათ და სრულიად გაათარებულან.

გ. ში. ქალაქ წუხიდან ჩრდილოეთისაკენ რომ წახვიდეთ, ექვსი კილომეტრის სიშორეზე მდებარეობს გიშის ტაძარი, ყოფილი რეზიდენცია ქერმუხის ეპისკოპოსისა. ეკლესია-ტაძარი მდებარეობს გორაკზე, მდინარე გიშის მარჯვენა მხარეს, საიდანაც მშვენიერად მოსჩანს მთელი ხეობა. ტაძარი აგებულია ადგილობრივ ნათალი ქვის კლდით და მშვენიერად არის დაცული. გუმბათი აქვს დიდი და სწორედ იმ ფორმისა, როგორიც სწვევიან (კონუსური) საზოგადოთ საქართველოს ძველ ეკლესიებს. ტაძარი სიგრძით 24 მეტრია, სიგანით 18. ირგვლივ შემოვლებული აქვს ქვითკირის გალავანი და ყველაფრით ეტყობა, რომ მართლა საეპისკოპოსო რეზიდენცია უნდა ყოფილიყო.

ამ ეკლესიის შესახებ ბატონიშვილი ვახუშტი ამბობს: „გიში არის მთის ძირას, რომელი იყო საერისთაო წუქეთისა და ეკლესია დიდი გუმბათიანი და იჯდა ეპისკოპოსი, მწყემსი ელისენისა, წუქეთისა და შაიხისა“.

საფუძველი ამ ეკლესიას ჩაუყარა მოციქულმა ელისემ, როგორც გადმოგვცემს სომხეთის ისტორიკოსი კალანკატვაცი თავის შესანიშნავ წიგნში „ისტორია აღაფანისა“. „ელისე მივიდა გიშს, ააშენა ეკლესია, დასაბამი ყველა აქაურ ეკლესიათა“, ამბობს იგი.¹⁾ შემდეგ საქართველოს მეფემ არჩილმა VII საუკუნეში ააშენა სოფ. კაკში, საყარაულო მთაზე, კასრის საყდარი და დააარსა ქალაქი ნუხატარსი (ახლანდელი ნუხა), და განამტკიცა აქ ქრისტიანობა. მაგრამ რათა უფრო მტკიცე საფუძველი ჰქონოდა ქრისტიანობას, მან დააარსა აქ საეპისკოპოსო კათედრა გიშელისა. როცა აქ ქართველობა შესუსტდა და თვით საქართველოს ეკლესიასაც ქათალიკოსი აღარა ჰყავდა, მაშინ უპატრონო ეკლესიას სომხის სამღვდელოება დაეპატრონა და თავისად გამოაცხადეს იგი 1852 წლიდან. პროფ. ხახანაშვილს უნახავს ეს ეკლესია 1890 წელს. იგი სწერს: „სომხებს იგი თავიანთ ეკლესიის ყაიდაზე გადაუქეთებიათ, ტრაპეზი ძალზე აღმალღებიათ, როგორც შეპფერის მათ ეკლესიებს, და ეს აშკარად ეტყობა მის სრულიად ახალს ნაშენობას...“²⁾

1910 წ. ენახე ეს ეკლესია და საესებით დაფრწმუნდი ხახანაშვილის ნათქვამში. მთელს საინგილოში ეს მეორე ეკლესიაა (ბახტალის ეკლესიის შემდეგ) ასე კარგად შენახული. ეკლესიაზე არავითარი წარწერა არ არის. ვიდრე მონღოლები XII საუკუნეში ჰერეთს დაიპყრობდნენ, მთავარეპისკოპოსო მუდამ გიშში სცხოვრობდა, შემდეგ კი დროებით გადასულა კაკში და გიშ-ქერმუხელად იწოდებოდა. თუმცა მონღოლებმა აქაურობა დაიჭირეს, მაგრამ ქრისტიანობა აქ მაინც ძლიერი იყო XVI საუკუნემდე. პლ. იოსელიანის გამოკვლევით, გიშის ეპარქია გაუხსნია ვახტანგ გორგასლანს V საუკუნეში. არჩილ მეფე VII საუკუნეში ადგენს სიას იმისას, თუ რა რიგზე უნდა ისხდნენ ეპისკოპოსნი მეფის კურთხევის დროს. ამ სიით გიშის ეპისკოპოსს მიჩნეული აქვს მეცამეტე ადგილი. მეფე ერეკლემ და ანტონ ქათალიკოსმა განაახლეს ეს სია. ისინი სწერდნენ: „უკეთუ ოდესმე აღდგენილ იქნეს გიშის კათედრა, მაშინ გიშელ

¹⁾ იხ. პოსე კალანკატვაცი — История Агованни. რუსული თარგმანი.

²⁾ ხახანაშვილი — Материалы для археологии Кавказа, том VII.

მთავარებისკოპოზმა დაიჭიროს ის ადგილი, რომელიც მას ეკუთვნოდა ძველნაშენებელმა¹⁾.

ნუხა. ეს არის ქართველების ნუხბატო, თათრების შექი. როგორც შევეჩვიეთ, იგი დაუარსებია ქართველთა მეფის არჩილს VII საუკუნეში და აღუშენებია აქ ციხე და ეკლესია მშვენიერი. მას შემდეგ ეს ქალაქი ქართველების ხელიდან არ გასულა. აქ ისხდნენ ამ ქვეყნის მმართველნი — მთავრები. პირველი იყო არჩილის მიერ დაყენებული ადარნასეს ძმისწული გრიგოლი. მერე — არამშოთა, ყარაქეშიში, ვარდენ კოლონკელიძე (თამარის მეფობაში), ასათ გრიგოლისძე, გრიგოლ III ერისთავი, შოთა კუპრი და სხვანი. ყველაზე გამოჩენილი მათში ყარაქეშიში იყო, დავით აღმაშენებლის მიერ დაყენებული. იგი ქყონდიდელი ეპისკოპოსი იყო, გამოჩენილი მწიგნობარი და დიდად გონიერი, რისთვისაც ამ ახლად შემოერთებულის ქვეყნის (შირვანისა და მის მახლობლად მდებარე ქვეყნების) მმართველად ის არჩია დავით მეფემ. თათრების გაძლიერების შემდეგ აქ ისხდნენ ხანები: ალიჯანხანი, ყულუთხანი და სხვანი. მეთვრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში ხანად იყო ჰაჯი-ჩალაბი, რომელთანაც მეფე ერეკლეს არა ერთი და ორი ცხარე ბრძოლა ჰქონდა.

ამჟამად ნუხაში ქართველები სრულიად აღარ არიან და არც მათი კვალი სხანს სადმე. ანტონ ქათალიკოზი ამბობს თავის 1757 წელს დაწერილ წერილში, რომ შექში „მრავალნი არიან ქრისტიანენი, სომეხნი ცხადად და ქართველნი ფარულად, მაჰმადიანთა შიშით“.

ვარდთაშენი. ეს არის უკანასკნელი სოფელი საქართველოსი აღმოსავლეთის მხრივ. ახლა უდინების (ალბანელების მოღმეს) სოფელია, სადაც უძველეს დროიდანვე საეკლესიო წესები და წირვა-ლოცვა ქართულად სწარმოებდა. იგი ქართულთა დიდ კულტურულ გავლენას განიცდიდა. 1330 წელს გიორგი ბრწყინვალემ ამ მხარეში მონგოლებზე გაიმარჯვა. მან გიშ-ქურმუხის ეპისკოპოსს დაუმტკიცა „ვარდთა შენს საეპრონი შვიდნი“. სიძველეთაგან ვართაშენში დარჩენილა ერთი ეკლესია წმ. ილიასი, აგებული თლილის ქვით, სიგრძით 10 მეტრი, სიგანით 6. ვინ ააშენა ეს ეკლესია ან როდის, ისტორიას ამის ცნობა არ შემოუნახავს. „ქართლის ცხოვრებაში“ ნათქვამია მხოლოდ, რომ 1310 წელს „ოდეს სანატრელმან პატრიარქმან ექვთიმემ ჩვენმან მოიხილა კახეთი, მაშინ ინახულა ვარდთაშენის ეკლესია ილიასი“.

კავკასიის კედელი. ეს არის ის უზარმაზარი კედელი, რომლის ნაშთებიც დღეს კიდევ დაცულია ზოგიერთ ადგილას საინგილოში. იგი ყველა უცხოელი მწერლისა და მოგზაურის ყურადღებას იქცევდა. რომისა, საბერძნეთისა, და უმეტესად არაბისტანის გეოგრაფნი თითქმის ყველანი იხსენიებენ მას. არც გასაკვირველია. ეს კედელი თავისებურ ჩინურ კედელს წარმოადგენდა, იმ ჩინურ კედელს, რომლის არაჩვეულებრივ სიდიდესაც გავივრებაში მოჰყავს კაცობრიობა.

ეს კედელი ისტორიაში ცნობილია კავკასიის კედლად. იგი იწყებოდა ალაზნის ანუ ალბანიის კარიდან²⁾, გადიოდა საინგილოს მთების ფერდობებზე, ნუხის ყოფილ მაზრაზე, მერე მიდიოდა შირვან-ბაქოსაკენ, უხვევდა ჩრდილოეთისაკენ, აღწევდა დღევანდელ დარუბანდს, სადაც ძველი ალბანელთა ქალაქი ჯოგა იყო, ზოლო იქიდან კავკასიის მთების ქედს შესდევდა და ჩრდილოეთიდან ამიერ-კავკასიას ჰკეტავდა.

¹⁾ რომაელების მწერლებს Pylai albania.

ეს კედელი დღესაც მშენიერად არის დაცული დარუბანდში. ვინც დარუბანდში ყოფილა, არ შეიძლება არ ენახოს ეს უზარმაზარი კედელი, რომელიც ზღვის სანაპიროდან შესდევს მთის ფერდობებს, მერე მთის წვერებამდე აღის და ისე მისდევს მთებს, რომ ჩრდილოეთიდან შეუძლებელს ხდის ამიერ-კავკასიაში შემოჭრას. ასევე კარგად იყო დაცული ეს კედელი საინგილოში. საინგილოში მოგზაურს მაწების მახლობლად, ამ სოფლის ზემოთ, წოურკაწთან, პირველად შეხედებოდა ეს არაჩვეულებრივი კედელი. აქედან ეს კედელი მისდევდა ლავოდებ-ზაქათლის გზატკეცილს, თითქმის 4 კილომეტრის მანძილზე. პირველი შეხედვით მგზავრს ეს უბრალო კედელი ეგონებოდა, რომელიც შიგნით მოქცეულ ბაღ-ვენახის პატრონებს შემოუვლიათ მამულის დისაცავად. მაგრამ ჩქარა მიხედებოდა, რომ ეს უბრალო კედელი არ იყო. კედელი არაჩვეულებრივი სიმაღლისა იყო: სამ მეტრს აღწევდა, ხოლო სისქე $1\frac{1}{2}$ მეტრი ჰქონდა. კედელს ზოგ ადგილას კოშკებიც ჰქონდა ჩატანებული, რომელნიც საყარაულოს როლს თუ ასრულებდნენ. გარდა ამისა კედელს მრავლად ჰქონდა დატანებული სათოფურები. ამ ოთხ კილომეტრზე ისე კარგად იყო დაცული ეს კედელი, რომ ადამიანს ახლო დროს ნაშენები ეგონებოდა. საუბედუროდ ამ ბუმბერაზ კედელს თავისი დამცველი არავინ გამოუჩნდა და 1910 წელს გზის იჯარადარმა, რომელიც წამხდარ გზას ანახლებდა, სანახევროდ დაარღვია იგი და მასალად გამოიყენა.

კედელი აგებულია რიყის ქვით. არსად აგური ან თლილი ქვა არ ურევია. შენობა ძალიან მკვიდრია და ეტყობა დღეობით არის ნაშენები.

იმ ოთხი კილომეტრის შემდეგ, სადაც კედელი გზატკეცილს მისდევდა, კედელი აღარსად სჩანდა და მხოლოდ სოფ. თალასთან ჩნდებოდა იგი კვლავ. მაგრამ მცხოვრებთ იგი იქაც დაუნგრევიათ და საშენ მასალად გამოუყენებიათ. თალიდან ეს კედელი სწყდებოდა ფერზაანის ველში, მუხახის ხეობასთან. სოფ. მუხახის გამოღმაც კარგად იყო დაცული კედელი მთის ფერდობებთან. სოფ. კახშიაც ეტყობოდა თურმე კედელი, მაგრამ აქაც ხალხს დაურღვევია და საშენ მასალად გამოუყენებია.

კედელი, როგორც ზეგითაც მოვიხსენიეთ, საინგილოს შემდეგ კოფილი ნუხის მხარისა და შირვანისაკენაც მიდიოდა. მაშასადამე ნანგრევები აქაც უნდა იყოს. ვარდთაშენის და კუთხაშენის რაიონებში დღესაც არის მთის ფერდობების გასწვრივ მრავალი ციხე-კოშკი და საძირკველი დანგრეული კავკასიის კედლისა.¹⁾ ამასვე ეხედაეთ შირვანისაკენ, მთის ფერდობების გასწვრივ: კედლის ნანგრევები მთელი კილომეტრის მანძილზე მისდევნ სოფ. ლიეჩისა და მდინარე გილგანჩაის მახლობლად, რომელსაც „ისკანდერ სამთის“ ეძახიან²⁾. შირვანბაქოდან ეს კედელი ზღვის ნაპირებს შესდევს და მდის ალბანელთა ქალაქ ჭოგამდის ანუ დღევანდელ დარუბანდამდის. იქ, სადაც დარუბანდია, ისე ახლოა მისული ზღვასთან კავკასიის უღელტეხილი, რომ სულ ვიწრო გასავალია დარჩენილი ზღვასა და უღელტეხილს შორის, რის გამოც ქართველებს ამ ადგილისათვის ზღვის კარი დაუჩქმევიათ. ეს თითქმის ერთად-ერთი ბუნებრივი გზა ჩრდილოეთიდან ამიერ-კავკასიაში შემოსასვლელად და ვინც მას კარგად გაამაგრებდა და შემოუსვლელად გახდიდა ჩრდილოეთ კავკასიიდან, ის იქნებოდა ბატონ-პატრონი დარუბანდის აქეთ მდებარე ადგილებისა. ამიტომაც კავკასიის კედელი ამ ადგილას უმწვერვალეს სიმაღლისა და სისქისა

¹⁾ იხ. Кабалинский магал, Эфендиева.

²⁾ იხ. Примечания Караулова к переводу Арабских географов.

ყოფილა. მთელი სიგრძე კედლისა, დღემდე დარჩენილი ნაშთების მიხედვით/ 360 კილომეტრს უნდა აღემატებოდეს.¹⁾

მიზანი და დანიშნულება ამ კედლისა, რასაკვირველია, ერთი იყო. ეს იყო თავის დაცვა. ძველს დროში, როცა საომარი იარაღი და ტექნიკა განვითარებული არ იყო, ასეთ კედლებსა და კოშკებს დიდი მნიშვნელობა ჰქონდათ. ერთის მხრივ, ამ კედლებს შიგნით მცხოვრებნი ცოლშვილს მალავდნენ, აფეხუფლასა და განძეულს უზრუნველყოფდნენ გატაცებისაგან; მეორეს მხრივ კედელთან ჩასაფრებულ ჯარს კარგი საფარი ჰქონდა და მარჯვედ უხვდებოდა მტერს. ამ კედელს აფარებდნენ შემდეგში თავს ქართველთა მეფენი და დიდებულნი. „ქართლის ცხოვრება“ ამბობს: „ხოლო მეფე დავით და დისწული მისი გადავიდეს კახეთიდან და შევიდეს ქვეყანას მას კლდითა შეზღუდული-სათა“, ან კიდევ: „ეთიარ შეიპყრნენ ქართველთა მეფე მირდა სპარსთა, ნათესაჲნი ქართველთა მეფეთანი დარჩნენ ზევსა კატეხისასა“²⁾.

მაგრამ ვის უნდა აეგო ეს უშველებელი კედელი? თუ მხედველობაში მივიღებთ საზღვრებსა და ადგილებს, სადაც კედელი იყო აგებული, უნდა დავასკვნათ, რომ პირველი ამშენებელი ამ კედლისა ალბანელები უნდა ყოფილიყვნენ, რადგან სწორედ ამ ადგილებში მდებარეობდა ალბანია. ალბანიის, — ამბობს X საუკუნის მწერალი კალანკატვატი, — სამხრეთით საზღვრავს ალბანნი და მტკვარი, აღმოსავლეთით კასპიის ზღვა და ჩრდილოეთით მდინარე სამურის მიდამოები დარუბანდამდეო. ასეთსავე საზღვრება გვიჩვენებენ დაახლოებით სხვა მწერალნიც.

ალბანია კულტურული ქვეყანა იყო და მას დიდი ალბ-მიცემობა ჰქონდა სხვა ქვეყნებთან. გავიხსენოთ მარტო ალბანელთა ქალაქი ქოგა (დარუბანდი) და ყაბალა, რომელნიც მაშინ დიდ სავაჭრო ცენტრებს წარმოადგენდნენ და დიდი მნიშვნელობა ჰქონდათ მთელი აღმოსავლეთი კავკასიისათვის. ამ ქალაქებში ამზადებდნენ სხვადასხვა ქსოვალს, ჰყიდდნენ მონებს და სხვა. ამიტომ ალბანელთა ვაჭრობა-მრეწველობის განვითარებისათვის საჭირო იყო მშვიდი და წყნარი ცხოვრება, რომელსაც ხელს უშლიდნენ თანდათან გაძლიერებული ჩრდილოეთის ველური ხალხები: ხაზარები, სკვითები, სეჩენები, და სხვანი, რომელთა ერთადერთ ზელობასაც სხვათა აკლება-აწიოკება და ნადავლით ცხოვრება შეადგენდა. ეს ურდოები, რომელთაც მუდმივი ბინა არა ჰქონდათ, გაივლიდნენ ხოლმე დარუბანდზე, რომელიც ერთადერთი ბუნებრივი გასაყალი იყო ჩრდილოეთ კავკასიიდან ამიერ-კავკასიაში, მოედებოდნენ მახოლბელ ადგილებს და ნაიარ-ტუტას ადენდნენ ყველაფერს. ვაჭრობით განთქმულ ყაბალს³⁾ არაერთი და ორი ასეთი აკლება ახსოვს ნაზართა და როსთაგან.⁴⁾ ამ ხაზართა ველურმა ურდოებმა ისე გაუქირეს საქმე ალბანელთ, რომ მათ შიატოვებს დედა-ქალაქი ქოგა (დარუბანდი) და დედა-ქალაქად ყარაბაღში მდებარე ქალაქი პარტავი გაიხადეს.

აქედან აშკარაა, თუ რა დიდად საჭირო იყო მყუდროება ალბანელთა კულტურული ცხოვრებისა და ალბ-მიცემობისათვის. ჩრდილოეთ-კავკასიის ბრბოები მოსვენებას არ აძლევდნენ მას. ალბანელნიც გულზეხელდაკრეფილნი არ

¹⁾ იხ. Баратов — История Грузии.

²⁾ იხ. „ქართლის ცხოვრება“ გვ. 108, 147.

³⁾ ამ ქალაქის ნანგრევები დღესაც კარგად სწანს ნუხის ყოფილი მაზრის ყაბალის მა-ჯალში.

⁴⁾ იხ. Поход Россов. XXVI сборник Кавказских горцев.

ისტანბულში, დიდ წინააღმდეგობას უწევდნენ ჩრდილოეთის ურდოებს. ასეთი გარემოებაში, რასაკვირველია, პირველ ყოვლისა ალბანელებს ედებოდათ აზრი კედლის აღმართვისა იმ ერთად-ერთ მთავარ გასაქალაქებში. ურდოები შემოიჭრებოდნენ ხოლმე. ექვს გარეშეა, რომ პირველი ამშენებლები ამ კედლისა ალბანელები იყვნენ. დღესაც დარჩენილია ინგილოებს შორის გადმოცემა ამ კედლის აგების შესახებ. ხალხს ჯერ საკმაო მასალა მიუზღოვნეს, მერე გასაკეთებელი კედლის სიგრძეზე ჩამოწყვიტეს, დაჰყვეს ნაწილებად და უბრძანეს კალატოზებს კედლის აგება. ეს კედელი ერთ წელიწადს დამთავრდაო, რადგან მთელი კედლის სიგრძეზე ერთსა და იმავე დროს იყო მუშაობაო.

წერილობითი საბუთი ალბანელთა მიერ კედლის აშენებისა ჯერჯერობით არ აღმოჩენილა. მეტად მწარე ბედი არგუნა იატორიამ ალბანელებს, მთელი ეს ერი, რომელსაც თავისი კულტურა ჰქონდა, სრულიად გაჰქრა კვალწმინდათ და მათი მწერლობაც დაიღუპა და რა გასაკვირველია, რომ ისტორიული საბუთი მათ მიერ კედლის აშენებისა გამჟღავნა.¹) თუ ასე არ იყო, კლასიკური მწერლები რათ უწოდებენ მას ალბანიის კედელს?

ასე იყო ძველად, ალბანელნი და არა სხვანი უნდა ყოფილიყვნენ ამ კედლის პირველი ამშენებლები. მაგრამ დრონი იცვალნენ, ალბანელთ თავიანთი რეზიდენცია ქიგიდან პარტავში გადიტანეს, სპარსელთ დაიპყრეს აღმოსავლეთი კავკასია, ზღვის კარის ბატონებიც იპინი გახდნენ და თვით ქალაქ ჭოგასაც ზემდეგში მათ აბულაბებში დაარქვეს. ირანელები კარგად მოჰხდნენ ამ კედლის დიდ მნიშვნელობას და მტკიცედ შეუდგნენ მის შეკეთება-განახლებას. მის გამანახლებლად ითვლება სპარსთა ისტორიაში კარგად ცნობილი შაჰი ხოსრო დიდი (სასანიდების დინასტიიდან), ანუ შირვანად წოდებული. ეს სახელი მას სამართლიანობისათვის ეწოდა. იგი მეფობდა 531 — 579 წლებში.

აი რას ამბობს ამის შესახებ არაბთა გეოგრაფი კუდამა: „შაჰმა ანუ შირვან-ნა, ხაზართა მუდმივ დარბევით ილაჯგაწყვეტილმა, ბრძანება გასცა, აღეშრათ კარი აბულაბებში, რათა მის ნებადურთველად არავის შესძლებოდა შესვლა და გამოსვლა. და აღმართეს კედელი ზღვასა და მთებს შორის 300 მლავის სიშლდე, კედლისა და ტყვიისაგან შედგენილი. შემდეგ გასცა ბრძანება, ზომადებით ეზიდნათ ქვა და კლდე, დაეყარნათ ზღვის პირად და ზედ კედელი აღეშრათ. კედლის აგების შემდეგ გასაქალაქში ჩამოჰყიდა რკინის კარი და მიუყენა 100 ცხენოსანი ყარაული. წინად კი კარის დასაცავად საჭირო იყო 5000 კაცი“. ესევე კედელი გაგრძელებული იქნა შირვანისა და გაღმა მხრისაკენ (საინგილოსაკენ) და ალაზნის სათავეში თავდებოდა. ეს გასაქალაქი, რომელსაც ქართულად ალვანის კარს ეძახდნენ, ხოლო არაბთა გეოგრაფნი ბაბლურზუეს, თითქმის ისევე კარგად იყო გამაგრებული, როგორც პირველი, მაგრამ ნაკლები მნიშვნელობა ჰქონდა.

კუდამას ცნობა ანუ შირვანის მიერ კედლის აგების შესახებ მართალი არ უნდა იყოს, რადგან მისი ნათქვამი არა მტკიცდება არა თუ სხვა მწერალთა და მოგზაურთა ცნობებით, არამედ თვით არაბ გეოგრაფთა ცნობებითაც. საზოგადოდ, არაბ გეოგრაფებზე უნდა შევნიშნოთ, რომ უმრავლესი მათგანი ამწერდნენ ადგილებს, რომელნიც თავიანთ დღეში არ ენახათ, არამედ მართლად ვაჭართაგან გაეგონათ. სწორედ ამით აიხსნება ქალაქებისა, მდინარეებისა

¹) ისტორიაში ცნობილია, რომ სომხებმა არაბთა დახმარებით, სარწმუნოების განხეთქილებისა გამო, შექპრბეს ალბანელთა საღმრთო წიგნები და მდინარე ევრტრში გადაჰყარეს (იხ. კალენატრევი).

სა და სხვათა სახელების დამაზინჯება. მაგრამ არაბთა გეოგრაფნი, გარდა კედლამასი, ერთში ეთანხმებიან ერთმანეთს — ყველანი ანუ შირვანსა და კედლს კედლის მხოლოდ განმახლებლად და შემკეთებლად.

ამრიგად შეკეთებულ კედელს ადგილ-ადგილ საყარაულო კოშკები ჰქონდა ჩატანებული. ამ საყარაულო კოშკებთან ყოველი სამი მილის სიშორეზე რკინის კარები იყო შებმული გასავალში. ამ კოშკების სიახლოვეს ანუ შირვანსა მოსულიდან და დიარბექირიდან გადმოსახლებული სპარსელები ჩააყენა, რადგან ადგილობრივ მცხოვრებთ ვერ ანდო კედლის დაცვა. გადმოსახლებულთა მოვალეობა იყო კოშკებისა და კედლის დაცვა მტერთაგან და ნიშნის მიცემა მტრის მოახლოების დროს. ნიშნის მისაცემად შემდეგ ხერხსა ხმარობდნენ: რომელიმე მახლობელ მთაზე ან თვით კოშკზე, თუ, რასაკვირველია, კოშკი თვალსაჩინო ადგილას იყო, ცეცხლს ანთებდნენ და ამით ატყობინებდნენ მოსახლეობას მტრის მოახლოებას. ერთ ასეთ ადგილად არჩეული იყო დარუბანდის მახლობლად დიდი მთის შწვერვალი, სადაც მუდამ წელს მრავალ შემას აგროვებდნენ. ნუხისაყენ ასეთი ადგილებისთვის ხელოვნური ყორღანები იყო გამართული კარგა დიდი ზომისა და სიგრძისა. საინგილოში დღესაც მრავლად არის ასეთი ყორღანი, აქ ყოველ 4-5 კილომეტრზე გზებზე იდნენ ისინი სწორედ ამ ადგილებში, სადაც კედელი უნდა ყოფილიყო ან ჯერ კიდევ არის. ყორღანები დღესაც მშვენიერად არიან შენახული ლექეთში, გილიუქში, მუხახში, ქარში, თალაში, კატხში და სამი კიდევ ბელაქნის რაიონში. ყველა ისინი ხელოვნურად გაკეთებულ პატარა ოვალური სახის მოგრძო გორაკებს წარმოადგენენ, ერთნაირის ზომისა და მოყვანილობისა.

ზოგნი ფიქრობენ, რომ ამ ყორღანებ ქვეშ ადგილობრივი დიდებულნი არიან ვითომ დამარხული, მაგრამ ეს სწორი არ არის. დაწვრილებით დათვალიერებამ და შესწავლამ ამ ყორღანებისამ დაგვარწმუნა წინააღმდეგში. არსად ასეთ ადგილას არ მოიძებნება საფლავის ქვა ან სხვა რაიმე ნიშანი სასაფლაოსი.

ბოლოს, არ შეგვიძლიან არ აღვნიშნოთ, რომ ხალხის გადმოცემა ამ კედლის აგებას აწერს თამარ დედოფალს და ალექსანდრე მაკედონელს, უფრო კი პირველს. თამარ დედოფალი ხალხის ისეთი სიამაყეა, რომ ხალხის ფანტაზია არა თუ საქართველოში, არამედ მოსაზღვრე ქვეყანაშიაც ყველაფერს იმას აწერს.

როცა დაღესტნიდან გადმოსულმა ლეკებმა ხელთ იგდეს საინგილო, ამ კედლის მნიშვნელობა ერთი-ორად გაიზარდა — ლეკებისათვის ის მშვენიერ საფარა წარმოადგენდა ახლად დაჭერილ სოფლების დასაცავად ქართველთა თავდასხმისაგან. ლეკები ამისთვის უფროთხილდებოდნენ ამ კედელს და ხელს არ ახლებდნენ. სწორედ ამითი აიხსნება ის გარემოება, რომ ისე მშვენიერად არსად არის ეს კედელი დაცული, როგორც საინგილოში.

ინგილოთა ხასიათი და ჩვეულებანი

ინგილოური ტიპი. — ზნე და ხასიათი. — დროს გატარება. — ზანთება. — კაცული და ელისელი ინგილო. — სტუმართმოყვარეობა. — დიდი ოჯახები. — გაყრა. — გართობა. — ქურდობა და ყაჩაღობა. — ენა. — უნძრახობის დღე. — კოტიტობა. — ზინკალხანობა.

ინგილოური ტიპი. განსაკუთრებული ინგილოური ტიპი არ არსებობს. ინგილო გარეგნული შეხედულებით იგივე ქართული ან კახელი გლეხკაცია და მხოლოდ ზოგან შეხედებით, ისიც ძალიან იშვიათად, ტიპებს, რო-

მელნიც თათრულს (აზერბეიჯანულს) მოგაგონებთ, რაიც, რასაკვირველია, თათრებთან შერევის ზეგავლენით აიხსნება.

ინგილონი საზოგადოთ ფერჭკრთალები არიან, იშვიათად ^{საქართველოში} ქვეყნის შიდა-თურსა და ლაელაი ლოყებიანებს. მზისგან სპილენძის ფერად ჩაწვებულ ტიპებს აქაც, როგორც დანაბრენ საქართველოში, ხშირად შეხვდებით; სახის გამომეტყველება უსიცოცხლო აქვთ, მიხვრა-მოხვრაში სიმკვირცხლე, სიჩქარე არ ეტყობათ, — იგივე აუჩქარებელი, დარბაისელი ქართლელი წარმოგიდგებათ თვალწინ.

ინგილოს სახის გამომეტყველება მუდამ სევდიანი და მოჭუშული აქვს. რასაკვირველია, თუ მართალია პროფესორ ჯაფარიშვილის სიტყვები, „არც ერთ ერს არ აქვს ისეთი სევდიანი სახე, როგორც ქართველსაო“, მაშინ ეს სიტყვები გამოჭრილი უნდა იყვნენ ინგილოზე. ამისი მიზეზი, რასაკვირველია, ინგილოთა წარსულშია, რომელიც მრავალი საუკუნის განმავლობაში მონობის უღელს განიცდიდა.

ზ ა ს ი ა თ ი. ინგილო მეტად მშვიდი, წყნარი და ზრდილობიანია, ჩხუბი, აჟალ-მაჟალი, უსიამოვნობა და აურზაური იმას არ უყვარს, ეჯავრება, ნახავთ სასოფლო ყრილობას, სადაც საერთო რამ საქმე ირჩევა და ისე წყნარად, მშვიდობიანად მიმდინარეობს მსჯელობა, აზრთა გაცვლა-გამოცვლა, რომ ერთ ხმადალ სიტყვასაც ვერ გაიგონებთ. ან კიდევ დღეობას, ბაზრობას, სადაც ყოველივე ისე წყნარად და მშვიდობითა სწარმოებს, რომ აღამიანი გაცოდება.

საილუსტრაციოდ მოვიყვანთ ქურუმუხის წმ. გიორგის დღესასწაულს, სადაც იკრიფებოდა წინათ როგორც ქრისტიანი, ისე მუსულმანი მოსახლეობა საინგილოსი. აქ მზიარულობაც დიდი იცოდა, დროს გატარებაც, ცეკვა-თამაშიც, მაგრამ ვერსად ჩხუბსა და აჟალ-მაჟალს ვერ შეხვდებოდით. მშვიდათ, წყნარად შეიკრიბება ხალხი, მშვიდათვე გაატარებს დროებას და ისე წყნარათ იშლებიან და წაელენ-წამოვლენ თავთავიანთს სახლებში, რომ ერთი ბეწვა უსიამოვნობასაც კი არავის მიაყენებენ.

მუდამ ზრდილსა და თავზიანს ინგილოს გინება და ლანძღვა ადამიანისა საშინლად ეჯავრება და ეზიზღება. გინებას, ლანძღვას, უწმინდურ სიტყვა-პასუხს ინგილოსაგან ვერ გაიგონებთ. სახლში, გარეთ, ჩხუბში თუ ხუმრობაში ინგილო არასოდეს ცუდს სიტყვას არა ხმარობს. დედ-მამის გინება ინგილოთათვის ხომ სულ უცხო სიტყვაა და დიდ უსიამოვნობის დროსაც კი მოსისხლე მტერთან არ მიჰმართავს ზოლმე მას. ინგილოთა ლექსიკონში „ყურუმსალი-სა“ და „ახმაზის“ მეტი სხვა სალანძღავი სიტყვები არ მოიძებნება. თუ ვინმემ გააბრაზა და გული მოაყვანინა ინგილოს, მხოლოდ მაშინ აიძალღებს ხმას, ყვირილს დაიწყებს, მაგრამ თავის თავს ნებას არ მისცემს, რომ გინება დაუწყოს ვისმეს.

წყნარათვე სწარმოებს ყოველივე წვეულება და დროს გატარება საინგილოში. პურის ჭამის დროს გრძელ შოთებს ერთმანეთს გაუწოდებენ, ერთი თრივე ხელს ერთს ბოლოში მოჰკიდებს, მეორე მეორეში, გაიწევენ და გაბლევადვენ შოთს და თან იტყვიან „ღმერთო შენ,“ ესე იგი ღმერთო შენ გეწყალობდეო. ღვინის სმაში კიდევ წყნარათვე ეტყვიან ერთმანეთს: „დაგლოცოს ღმერთმა, დაგლოცოს.“ ლოთობა დიდ სირცხვილად ითვლება და რაც გინდა დიდი წვეულება იყოს, მთერალს ვერავისა ნახავთ. სუფრაზედ ყველას წინ უდგია ერთგვარი თიხის ქურქელი, რომელსაც ინგილოები არაწს ეძახიან და რომელიც პირთამდე სავსეა ღვინით. ტოლუმბაში ანუ თამადა არავის ძა-

ლას არ ატანს სმაში და არავის ერთ სიტყვასაც არ ეტყვის: სულ გამოსცალქჷ ჭიქა და დალიო. — ასეთი ძალდატანება აქ შეურაცყოფად ითვლებოდა. ვერცხლად რამდენი მოესურვება და ესიაშოვნება, იმდენსა სვამს თავისწინ [მდგომარეობა] არაწისაგან.

თამადის მთავარი მოვალეობა იმაში მდგომარეობს, რომ ფხიზლად თვალყურს ადევნოს მთელს სუფრას, რომ არავინ დიითროს და თუ ასეთი შეამჩნია, მაშინვე მოურიდებლად უნდა გადასძახოს:

— „შენ თავში გეყო“, ე. ი. შენ ღვინომ უკვე გაწყინაო და შეზარხოშებულნიც მოვალეა დაუყონებლივ, ზმამოუღებლივ ადგეს და გავიდეს სახლიდან, თორემ ძალით გაიყვანენ.

ინგილოთა შეხედულობით სუფრაზე მთვრალ კაცს ადგილი არ უნდა ჰქონდეს, ეს მასპინძლისა და სუფრის შეურაცყოფაა. სუფრაზე უნდა სასიამოვნოთ იმასალათონ, იხუმრონ, მოსწრებული სიტყვები სთქვან, საღლეგრძელოები და შესანდობარი წარმოსთქვან, მაგრამ მთვრალსა და გაღუშულ კაცს ეს არ შეუძლიან და ამიტომ სუფრას უნდა მოშორდესო.

ეს მშვენიერი ჩვეულება ისე მტკიცედ არის დაცული, რომ შეუძლებელია ღვინმემ წინააღმდეგობა გაუწიოს. ჭუჩაში მთვრალ კაცს ზომ ვერა ნახავთ და თუ ასეთი უბედურება შეემთხვა ვისმე, ის თავს გარეთ ველარ გამოყოფს და მუდამ დარცხვნილი უნდა იყოს.

ღვინოს საინგილოში ყველანი სვამენ, — ჭალებიც და კაცებიც, დიდნიც და პატარანიც, ხშირად წყლის მაგივრადაც კი. მაგრამ უკაცრავად, იმდენი უნდა დალიო, რომ არ დაითრო, ღვინომ არ დაგძალოს.

მზიარულებისა და ქეიფის დროს სიმღერა არ იციან. მთელი საინგილო რომ შემოიაროთ, ვერ ჰპოვებთ ვერც ერთ ხალხურ სიმღერას. ამ მხრივ საინგილო დიდ გამოწაკლის შეადგენს მზიარულსა და მუდამ მომღერალ საქართველოსაგან. ამიტომ აქაური ქორწილია, თუ სხვა რამ დღესასწაული, უსიცოცხლოდ მიმდინარეობს, წყნარად შემოუსხდებიან სუფრას და წყნარად დაიშლებიან. ლეკთა და თათართა დიდის ხნის მონობას თავისი დალი დაუსვამს მუდამ მზიარული ქართველისათვის. ან კი რა ემღერებოდა ინგილოს! იმდენი ჭირთ და ვარამი გამოუვლია უღმობელ მტრის ხელში, რომ ისიც გასაკვირველია, — სული სულად როგორ შერჩა და ხორცი ხორციათ.

ჩანთებია. ასეთი წყნარი ხასიათისანი არიან ინგილოები, მაგრამ თუ ძალიან აწყენინეთ და მიუტყევებელი შეურაცყოფა მიაცენეთ, ინგილო გულში ჩაიდებს და ადრე თუ გვიან გადაგხდით ისეთს დროს და ისეთ ნაირად, როცა სრულიად არაფერს მოელთ და გულდამშვიდებული ხართ. ასეთ შურისძიებათ ითვლება უმთავრესად სახლკარის გადაწვა. ბნელ ღამეში შურისძიებელი მიეპარება თქვენს სახლ-კარს და ცეცხლს მისცემს შეუმჩნეველად აყარს (სახლის სახურავს). სახლს საინგილოში ხშირად ლერწმითა ხურავენ და შიგ არაიშვიათად ბზესა და თივას ინახავენ. აქედან ადვილი წარმოსადგენია, თუ რა ადვილია აქაურის სახლისათვის ცეცხლის წაქიდება. ამ შურისძიებას ინგილოები „ჩაუნთეს“ ეძახიან. „ჩაუნთეს, ჩაუნთესო“, რომ დაიძახებენ ინგილოები, ეს იმას ნიშნავს, რომ ამა და ამ კაცის სახლს შურისძიებით ცეცხლი წაუქიდესო. ასეთ ჩანთების დროს, რასაკვირველია, იწვის და ნადგურდება მთელი ჭონება მოსახლისა და არაიშვიათად ცოცხალი საქონელიც. ასეთ შემთხვევაში მეზობლებიც და მთელი სოფლის მოსახლეობა მოეხმარება ზოლმე დაზარალებულს და შველის ხანძრის ჩაქრობაში, თუ ეს კერძო ნიადაგზეა; მაგ-

რამ თუ პიროვნებამ შეურაცყოფა და ზარალი მიაყენა მთელს სოფელს და ამ ნიადაგზე ჩაუნთეს, ურთი კაციც არ მიეცარება მისაშველმისაღებ მსოფლიო წესის და ჩაიფერფლება მთელი ქონება.

საბჭოთა ხელისუფლების შემდეგ ასეთმა ჩანთებამ ძალზე იკლო, მით უმეტეს, რომ ყველა სახლკარი დაზღვეულად ითვლება და შურისმაძიებელისაგან განზრახვა მიზანს ვერ აღწევს.

კაკელი და ელისელი ინგილო. მოგეხსენებათ, რომ ინგილოები ორი დიდი სოფლის, კაკისა და ალიაბათის ირგვლივ იყრიან თავს. ორივე ისინი დიდად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. კაკელი ინგილო ამპარტავანია, დიდგულა და თავისუფლებისმოყვარე. დღევანდელი კაკის რაიონის ინგილოები ყველანი სოფ. კაკიდან წარმომდგარან, აქედან გამოყოფილან და ცალკე სოფლები დაუარსებიათ, სოფ. კაკი კიდევ ძველად თავისუფალი ყოფილა, ყოველივე ხარჯისა და გადასახადისაგან განთავისუფლებული, რადგან მისი მცხოვრებნი ყარაულის — დარაჯის როლს ასრულებდნენ, სოფ. ქურმუხის ეიწრო ხეობაშია შეჭრილი, საიდანაც გზა დაღესტანში გადადის. ამიტომ კაკელნი დარაჯათ იდგნენ, რომ არ ჩამოეშვათ, გზა არ მიეცათ საქართველოს ასაკლებათ წამოსულ ლეკთა ურდოებისათვის. საქართველოს მეფენი დიდს პატივს სცემდნენ მათ, ანებივრებდნენ და ასაჩუქრებდნენ, რათა კარგათ და მუყაითად აესრულებინათ თავიანთი მოვალეობა. ამ განებივრებისაგან წარმოსდგა მათი სიამაყე, თავისუფლებისმოყვარეობა და შეუპოვრობა. იმდენად ამაყია კაკელი ინგილო, რომ რაც გინდა უჭირდეს, სათხოვნელათ, შესახვეწნათ არავესთან მივა. მათხოვარი ინგილო ხომ წარმოუდგენელია.

სრულიად წინააღმდეგს წარმოადგენენ ელისენის (ალიაბათის) ინგილოები, ისინი პირიქით ძალზე დაბეჩავებული და ყველას მონამორჩილი არიან. ყველაფერში ეტყობათ, რომ ლეკთა ბატონობას მათზე თავისი დალი დაუსვამს, დაუშინებია და დაუმონებია.

კაკელი ინგილო უფრო შეგნებულია, გონებაგახსნილი და სწავლის მოყვარული. თუ ძველს დროში (საბჭოთა ხელისუფლებამდე) უსწავლია ვისმე ინგილოს, ყველა ესენი კაკელები არიან. ელისელი ინგილოები სწავლასა და საზოგადოთ სკოლას გაურბოდნენ და მარტო თითო-ორი სწავლობდა, ისიც მარტო თათრულ წერა-კითხვას. რამდენადაც გონებაგახსნილია კაკელი ინგილო, იმდენად დაქვეითებულია ელისელი, რაც უფრო მონობის გავლენას უნდა მიეწეროს. დღესაც კი, როცა მთელ საინგილოში მეჩეთები ან მინგრეულია, ან საწყობებად გადაკეთებული, ალიაბათის უზარმაზარი მეჩეთის მინარეთიდან მწარედ გაჰკივის მოლა და ნამაზისათვის (ლოცვისათვის) უბნობს ხალხს.

მშვიდი, წყნარი და აღჩქარებული ინგილო გარეშე მტერთან უღმობელია, შეუპოვარი და გულადი მეტრძოლი. საინგილო ანუ კაკ-ელისენი კუნძულს წარმოადგენს, რომელსაც ირგვლივ ლეკნი და თათრნი არტყიან. ეს პატარა კუნძული იძულებული იყო რამდენიმე საუკუნის განმავლობაში ყოველ წუთს იარაღი ხელში სჭეროდა და მტერს გამკლავებოდა. სწორედ ეს შეუპოვარი ეგვაცობა და გულადი ბრძოლა იყო მიზეზი, რომ შავ დროთა მიუხედავად ლეკთა და თათართა ბრძოებშია ვერ წარუცხენ, ვერ აღმოუხერხეს ეს პატარა წალკოტი გამბრთ ქართველებისა და იგი საბჭოთა ხელისუფლების მიერ დენიკსებრ განახლებული დღესაც სიცოცხლობს და დღევანდელმან ინგილო ლეკ-საც გარეშე მტერთან ისეთი გულადი და ეგვაცია, რომ ერთი კაცი ადვილად გაიტყვას მასუხს სამოთხეს, ლი კინაოქამ ძიხხხმ ძიხხხმ აუ სულხნურომდე

ინგილო იშვიათი შრომისმოყვარეა. ზამთარია თუ ზაფხული, მისი ხელი არ დადგება, ერთს წლას არ ჩაიფერებეს. უყურებთ მისავე მეზობელს, რომელი თათარს, რომელიც ხშირად ქოშებში გამოწყობილი უსაქმოდ დაიარება და გიკვირთ, რომ არ წაბაძა მან ინგილოს. წინათ იშვიათი იყო, რომ თათარს სარჩო წლის ბოლომდის გაჰყოლოდა და იძულებული იყო ინგილოსათვის სესხი ეთხოვნა. ინგილო რომ არ იყოსო, ანდაზად ჰქონდათ წინათ ლეკებსა და თათრებს, ჩვენ სიმშვილთ დავიხოცებითო, ინგილო არის ჩვენი პურის ბელელი და კიდობანიო.

ინგილო ძალზე სტუმართმოყვარეა. რაც გინდა ღარიბი იყვეს ინგილო, თუ სტუმრად მივიდა ვინმე მასთან, უსათუოდ სახლში უნდა მიიწვიოს, — „მოო, ჩონსა ყონაღად (სტუმრად) კეთდებოდე (იქნებოდე)“, გეტყვის ინგილო და თუ მისი თხოვნა არ შეიწყნარე, შეურაცყოფილად ჩასთვლის თავის თავს. თუ ვაუძალდით და არ ინებეთ დადგომა, სახელდაბელოდ, ზეზეულად არაწით ღვინო მაინც უნდა დალიოთ, თუ გინდათ, რომ არ აწყენინოთ სახლის პატრონს. ყონაღობა (სტუმრიანობა) ძალიან არის გავრცელებული შემოდგომაპით, როცა ხალხი უფრო მოცლილია. ხშირად მთელი ოჯახი იყრება, სტუმრად მიდის სხვა ოჯახში ან სოფელში ნათესავ-მეგობრებთან მთელი დღეობით და თან მცირე რამ ძღვენიც მიაქვს.

დიდი ოჯახები. საინგილოში ბოლო დრომდის კიდევ არსებობდა აქა-იქ თითო-ოროლა დიდი ძველებური ოჯახი. ამგვარი ოჯახები, რომელშიაც ერთად ცხოვრობდნენ ძმები, მათი შვილები და შვილიშვილები, ხშირად 40 — 60 წევრისაგან შესდგებოდა. ასეთს დიდს ოჯახს სათავეში უდგა ოჯახის რომელიმე ხანშიშესული წევრი, ოჯახის პატივითა და ნდობით აღჭურვილი. ეს პიროვნება ახდენდა განკარგულებას, ანაწილებდა სამუშაოს, თაღარიგს იჭერდა ყოველივე საქმისას და პასუხს აძლევდა მომსვლელსა და წამსვლელს. მისი სიტყვისა და განკარგულების ასრულება სავალდებულო იყო ოჯახის ყველა წევრისათვის.

ასეთ დიდ ოჯახში სამუშაოები ასეთნაირად იყო ხოლმე განაწილებული: ოჯახის რამდენიმე წევრს მინდობილი ჰქონდა მარტოოდენ მეცხვარეობა ან მესაქონლეობა; მათ უნდა ემწყემსათ და ეპატრონათ ზამთარ-ზაფხულს ცხვრისათვის, მიეტანათ სახლში ყველი, მატყლი და საკლავი. მარტო ეს ებარათ მათ, სხვა ოჯახის საჭიროება და მოვალეობა მათ არ ეკითხებოდათ. რამდენიმე წევრს ოჯახისას კიდევ მინდობილი ჰქონდა ბრინჯისა და სხვა ხორბლეულის მოყვანა, მოვლა-პატრონობა, მოცეღვა, გაღეწვა და შინ მიტანა. სხვებს კიდევ ვენახისა და ხეხილის პატრონობა, ღვინის დაყენება და მისი რეალიზაცია. ესევე იყო შრომა განაწილებული ქალებს შორის.

მაგრამ ახლა დიდი ოჯახები თითქმის აღარ არსებობენ. ოჯახის დაშლა მაშის ან ოჯახის უფროსის სიცოცხლეში დიდ სირცხვილად ითვლებოდა, მაგრამ კარგა ხანია იგი ჩვეულებრივ მოვლენად გადაიქცა. გაყრის მსურველნი იწვივენ სოფლიდან რამდენიმე დარბაისელ ადამიანს და ისინი უყოფენ და უნაწილებენ მათ ყოველივე ქონებას: მამულს, საქონელს და სპილენძის ჭურჭელს მარტო მაშაყაცებს აკუთვნებენ და მათ უყოფენ. ქალებს მამულს არ ამსლევენ. დედ-მამასაც ხშირად უმრავლად არაფერს უტოვებენ, ის რომელიმე შვილთან უნდა დასახლდეს. დიდი საოჯახო საცხოვრებელი სახლი, რომელშიც მთელი ოჯახი იყო მოთავსებული, უმცროს ძმას რჩება საკუთრებათ. სხვა ძმებს ან უნდა აუშენონ ახალი სახლი, ან ფულად გადაუხადონ. ლოგინი

არ იყოფა, რადგან თითოეულმა იცის, რომელია მისი ლოგინი. თუ რომელიმე ოძალს საჩუქრათა აქვს მოყოლილი დედ-მამისაგან ძროხა ან სხვა რამე საჭი-
ნელი, ის მის საკუთრებას შეადგენს და თან უნდა წაიყვანოს. *გეგლიძე*

გ ა რ თ ო ბ ა. გართობა, დროს გატარება საზოგადოთ ინგილოებს არ უყ-
ვართ. დღეობასა და ჭორწილში ერთად-ერთი ამათი გასართობი ზურნაა. მაგ-
რამ აქაური ზურნა რაღაც არაჩვეულებრივია, ისეთი არასასიამოვნო ხმა აქვს
და ისეთი ზარით გაუდის, რომ მისგან ყურთასმენა აღარ არის. უპირველეს
ყოვლისა უნდა შევნიშნოთ, რომ ერთი დაფის მაგივრათ, როგორც ჩვეულებ-
რივ არის მიღებული, აქ ორი დაფი არის მიღებული, — ერთი პატარა, ზოლო მე-
ორე ძალზე დიდი, რომელსაც სქელი, უმსგავსი ტყავი აქვს გადაკრული და
შემზარავი ხმა აქვს. მედაფე ერთგვარად უშნოთ ურახუნებს ამ დაფს და მთელს
გარმონიას ზურნა-დაფისას არღვევს. აი ეს არის უმთავრესი გასართობი ინგი-
ლოებისა. ამ ზურნაზედა აქვთ აწყობილი ცეკვაც, რომელსაც აქ შიპრო-
ბას ეძახიან და რომელიც ჩვეულებრივ ლეკურს წარმოადგენს. ქალი კაცს არ
გათამაშება, ცალკე თამაშობენ ქალები, ცალკე ცეკვავენ კაცები. აი ფეხთ
გაიხადა ინგილო ქალმა და წინდების ამარა დინჯათ, აუჩქარებლივ ჩამოუარა
ლეკური, ნელად, მოხდენილად ათამაშებს ხელებს, მეორე გამოვიდა ცქრიალ
პატარა გოგო და მოხდენილად გამოეთამაშა პირველს. მაყურებლები ტაშს
უკრავენ, ზურნის ხმა ხალხს აყრუებს. კარგს მოთამაშეს ხალხი ყურადღების
ნიშნათ თუმნიან და სამთუმნიან ჩერვონცებს აწვდის. მოცეკვავეებს თავი
მოაქვთ ამითი, დაიპყრენ ამ ქაღალდის ფულებს აქეთ-იქით ხელებში და აფ-
რიალებენ. მაგრამ არ გეგონოთ, რომ ეს ფულები აჩუქეს მოცეკვავეებს, არა,
იმათ მხოლოდ შნოს მისაცემად და გასამხნევებლად მისცეს ფულები და ცეკ-
ვის გათაყების შემდეგ მოვალენი არიან ისევ პატრონებს დაუბრუნონ.

გარდა ზურნისა, აქა-იქ ფანდურსაც შეხედებით საინგილოში. ამ ფანდურ-
ზედ დაამღერებენ ზოლზე ლექსებს, მაგრამ არ გეგონოთ, რომ ქართულის
სიტყვებით. როგორც ზევითაც მოვიხსენიეთ, მთელი საინგილო რომ დაიპროთ,
ერთ ქართულ ხალხურ ლექსს ვერ გაიგონებთ, ერთ ქართულ სიმღერას ვერ
მოისმენთ. ამიტომ აქ ფანდურზე დაამღერებენ არა ქართულ ლექსებს, არა-
მედ თათრულს. თვით ს ტ ა ლ ი ნ ი ს დიდებულმა ეროვნულმა ეპოქამაც ვერ
ათქმევინა მათ ქართულად ლექსი.

ქ უ რ დ ო ბ ა-ყ ა ჩ ა ლ ო ბ ა. ქურდობა და ყაჩაღობა ერთს დროს სენათ
იყო გადაქცეული მთელს საინგილოში. საინგილო ის ქვეყანაა, რომელიც საბ-
ჭოთა ხელისუფლებამდე ხშირად ყაჩაღთა მოედანს წარმოადგენდა. ასეთი იყო
განსაკუთრებით მისი დასავლეთი ნაწილი, ლეკებით დასახლებული. ხშირად
ისე მძვინვარებდნენ ეს ყაჩაღთა ურდოები, რომ გზაზედ გავლა არ შეიძლებო-
და, სძარცვავდნენ ყველას, დიდსა და პატარას, იტაცებდნენ სარჩო-საბადებელს,
საქონელს, ცხვარს, არაიშვიათად მთელს ნახირსა და მთელს ფარას. იტაცებ-
დნენ ხალხსაც და დიდს სასყიდელს თხოულობდნენ მათ გამოსასყიდლად.
მათ გაიტაცეს რამდენიმე ინკინერი 1913 წელს, რომელნიც ბელაქნის სპი-
ლენძის მანდების კვლევა-ძიებას აწარმოებდნენ და დიდი სასყიდელი მოითხო-
ვეს მათ გასათავისუფლებლად. ასეთი მაგალითები აუარებელი ზღებოდა წინათ
და ამ მდიდარ ქვეყანაში ყოველი კულტურული წამოწყება იშლებოდა მათი
წყალობით.

მათ თარეშს ხელს უწყობდა ლაგოდებ-ზაქათლის შარა-გზატყეცილი, რო-
მელსაც უღრანი ტყეები მისდევდა ორთავ მხრივ დიდს მანძილზე და კარგს

შესაფარს წარმოადგენდა ყაჩაღთათვის. ზაფხულში მაინც, როცა ტყე ფოთ-
ლით იმოსებოდა, ყაჩაღებით ივსებოდა ეს გზატკეცილი. მათგან მოსუენება
არა ჰქონდა მგზავრს.

ამ სამარცხენო ჩვეულების მოსპობა შესძლო მხოლოდ და მხოლოდ საბ-
ჭოთა ხელისუფლებამ. იმან ძველი რეპრესიების გზა უკუავდო. სწავლა-განათ-
ლება, სკოლები და კულტურული დაწესებულებით გაავსო იქაურობა, ხალხი
გონებრივ განვითარდა, ზნეობრივ ამაღლდა და ჭურღობა და ყაჩაღობა თავის-
თაყად გაჰქარა. ახლა არხენად შეგიძლიათ იმოგზაუროთ მთელს საინგილოში.

ენა. ყოველი ინგილო ორს ენაზედ ლაპარაკობს: ქართულსა და თათრულს,
ანუ ადერბეიჯანულს. გამოჩაყლისა შეადგენენ სოფლის დედაკაცები, რომელ-
ნიც თათრულ ენას ნაკლებ ეტანებიან, რადგან თათრის დედაკაცებთან იმათ
დამოკიდებულობა არა აქვთ. თათრულ ენას მოქალაქეობრივი უფლება აქვს
მოპოვებული. წახუძელი ლეკების სოფლების უმრავლესობას, 80%-ს მაინც, დი-
ვიწყებული აქვს თავისი საკუთარი სამშობლო ენა და თათრულად ლაპარაკო-
ბენ. ასეთს პროცესსა ვხედავთ ინგილოთა ზოგიერთ სოფლებში.

ინგილოური დიალექტი იგივე ქიზიყურია, რაც, რასაკვირველია, ქიზიყის სი-
ახლოვითა და მისელა-მოსვლით აიხსნება. წმინდა ძველებური ინგილოური
დიალექტი შენახულია მარტო სოფელ კაკში. ერთის თვალის გადავლებით ეს
დიალექტი უძველეს ქართულს მოგაგონებთ და საღმრთო წერილის ენას უახ-
ლოვდება. მაგალითად, ინგილო ამბობს: „ერ ეთერ მოიღე“. ერთი ფული
(მანეთიანი) მომეციო. „მო ჩონსა ყონაღად კეთდებოდე“, მოდი ჩვენთან სტუ-
მარი იყავით. „ჩონ ტაიჰ გადაიხორც“, ჩვენი კვიცი დაიკარგაო და სხვა. გარ-
და ამისა კაცელი ინგილო ყოველ სიტყვას, რომელიც იმით თავდება, ამ ბგე-
რას აკვეთავს, არ ხმარობს. ასე მაგალითად, კაც-კაცის მაგიერად, ქალ, ცხენ,
ლორ, ხელ, თოხ, წიგნ და სხვა. აქაურს ქართულში ბევრი თათრული სიტყვე-
ბი ურევია.

უნძრაზობის დღე. საინგილოში მწუხრის კვირის ზეთშაბათს „უნძ-
რაზობის დღეს“ ეძახიან. ამ დღეს დილა ადრიანათ ოჯახის უფროსი ადგება
ისე, რომ ხმა არაგის გასცეს და „უნძრაზათ“ გავა სახლიდან. გარეთ გასული
უფროსი ოჯახისა პირველ ყოვლისა სახლს შემოუვლის ირგვლივ და ყოველ
მხრიდან ნაცარს შემოაყრის მთელ სახლს იმის ნიშნად, რომ ზაფხულში ჭიან-
ჭველა აღარსაიდან შევიდეს სახლში და არაფერი წაახდინოს. შემდეგ ქერსა
და აივნის ბოძებს ჯოხს მიუკაჟუნებს, ბუზი დაფრთხება და ზაფხულის გან-
მავლობაში სახლს აღარ გაეკარებაო. ასევე მიუკაჟუნებს და შეანძრევს აბრე-
შუმის ჭიის ლასტებს. ამის შემდეგ ცუღს აიღებს და წავა ბალ-ვენახში, მო-
უღერებს ცუღს იმ ხეებს, რომელნიც ან სრულიად არ ისხამენ ან ძალიან
ცოტას და როცა ცუღი უკვე მოღერებული აქვს დასარტყმელად, ამ დროს
სახლიდან შეუშინველად გამოყოლილი რომელიმე წევრი ოჯახისა დაუყვი-
რებს: „ნუ სკრი, თავი დაანებე, პირობას იძლევა, რომ დღეის უკან ყოველი-
ვეს კარგად მოისხამს და მეწეოდ არასდროს არ დარჩებაო“. ამ სიტყვების გა-
გონებაზე „უნძრაზი“ არც ხმას იღებს და არც იქით იხედება საიდანაც ხმა
გონებაზე „უნძრაზი“ არც ხმას იღებს და არც იქით იხედება, საიდანაც ხმა
მივა. ამრიგად ჩამოუვლის „უნძრაზი“ ხეილსა და ზოგიერთ ვაზს, ყველას
ცუღს მოუღერებს, ხოლო ყოველ ცუღის მოღერებაზე თან გაღვეწებული
კაცი ნებას არ აძლევს მის მოჭრისას. როცა „უნძრაზი“ ბალ-ვენახს მორჩება,
მერე კარ-მიდამოს უბრუნდება და თუ სადმე სარეველა ბალახი, ჭინჭარი,

ანწლი ეგულება, ბარით უნდა ამოგდოს, იმ რწმენით, რომ იმ დღეს ამოგდებული სარეველა ბალახი მეორე წელიწადს აღარ ამოვა.

კოტიობა. საინგილოში შემოდგომაზე და გაზაფხულზე ხანდახან დაინებული წვიმები იცის. ზოგჯერ ისეთი გაუთავებელი წვიმები ასტყდება ხოლმე და ისეთი გაუვალი ტალახითა და ლაფით გაივსება იქაურობა, რომ კაცი სამუშაოდ გარეთ ვეღარ გასულა. აი ამისთანა დროს კოტიობა იციან საინგილოში, რომელიც ლაზარობას მოგვაგონებთ, იმ განსხვავებით, რომ ლაზარობა გვალვიან ამინდში იციან, ხოლო კოტიობა ავდრიანში. აი ამ დაჟინებული წვიმიანობის დროს შეიყრიან ხოლმე თავს სოფლის ახალგაზრდა ბიჭები და მთელს სოფელს ჩამოუვლიან კომლუელად. წინ მიუძღვით ბელადი, რომელსაც ხელში უჭირავს კოტიტი, კოტიტი წარმოადგენს არაჩვეულებრივ დიდ დედოფალას, რომელსაც ქალის ტანისამოსი აცვია და მისი მორთულობა აქვს. ვრსთანაც მოვლენ, დარვაზას (ქისკარს) დაუკაქუნებენ, შველენ ეზოში და შესძახებენ:

კოტი, კოტი, კოტმარი
კოტის სალამი მიეცით, კიპო, კიპო!
დღეს მოგვეცით ფქვილი,
ხეალ გამოვა მზეო, კიპო! კიპო!
ბეგს თუ მოგვეცემთ, ვაფი გვეყოლებათ,
კოტას თუ მოგვეცემთ, ქალი გაგინდებთ,
ისიც აცვანში გაგისკდებთ, კიპო! კიპო!
ჩვენ მშვიდობით, თქვენ გამარჯვებით.

უკანასკნელ სიტყვებს „კიპოს“ ყველანი ერთხმად მიაძახებენ ხოლმე. სახლის პატრონი გამოუტანს ფქვილს, ყველს, ბრინჯს, კევრცხებს და სხვა. ყველაფერი, რასაც უწყალობებენ, თეთრის ფერისა უნდა იყოს. თუ ვინცინობაა, რომელიმე სახლის პატრონმა არაფერი გამოუტანა, მაშინ გააგორებენ კოტიც ეზოში და მიაძახებენ:

— კრუხ-წიწილაც გაგწყვეტიათ, კიპო! კიპო! კიპო!

ამ წყევლისა ძალიან ეშინიანთ დიასახლისებს და ხელცარიელს არასდროს არ გაუშვებენ ხოლმე კოტიც. როცა მოივლიან მთელს სოფელს და საკმარისს სანოვაგეს შეაგროვებენ, მაშინ ვისმე ეზოში მიდიან, დროს ატარებენ და თან ყველანი შესთხოვენ ღმერთს, რომ აკმაროს ამოდენი წვიმები და მზე ჩქარა დაანახოს დედამიწას.

ხინკალხანობა. ხინკალხანობა ყველიერის უკანასკნელ სამ დღეს იცოდნენ. ამ დღეს მორთავდნენ ხოლმე ერთ-ერთ სოფელს, რომელიმე მოხელის, უფრო კი ბოქაულის (პრისტაეის) ტანისამოსში, ჩამოაჭიდებდნენ ჯულზე მედლებს, ეპოლეტებს და სხვაგვარ მორთულობას, შესეამდნენ ცხენზე და კარი-კარ დაატარებდნენ.

ხინკალხანს თან მისდევდნენ მეზურნეები და სოფლის ახალგაზრდები დროშებით. ხინკალხანი მთელის ამალით დადის კარდაკარ, ეზოში შესვლისთანავე დაუკრავნენ ზურნასა და დაიწყებენ შიპრობას (ცეკვას). სახლის პატრონები გამოეგებებიან და თითონაც მონაწილეობას მიიღებენ შიპრობაში. როცა ცეკვით გულს იჯერებენ, მაშინ ხინკალხანის მსლებელთაგანი დაიძახებს, რომ ხინკალხანს ამ ოჯახისათვის შეუწყრნია ამდენი და ამდენი (ძველად 20 კაპ.— 50 კაბიკამდე) ჯარიმა და სახლის პატრონი მოვალეა დაუყოვნებლივ გადაიხადოს. გამოაქვთ ფული, ვისაც რამდენი შეუძლიან, თან გამოაყოლებენ ხორა-

გეულს და უმასპინძლდებიან ხინკალხანს და მის ამაღას: მთავრად ღვინოს, პურს, ხორცეულს, ხილს, ერთი სიტყვით, ვისაც რით შეუძლიან. მეორე მხრივ ნაშოვნი ფულის ნახევარს მეზურნეებს აძლევენ, დანარჩენით ზურგითავე დუღობენ და ქეიფობენ. თითონ ხინკალხანს ამ ქეიფის დასასრულს ტალახში ამოწუმპავენ და ისე გაისტუმრებენ სახლში.

ქალის მდგომარეობა და ხალხის ამოვარდნა

ინგილო ქალის აცხადება. — მისი მხნეობა და გამრჯელობა. — ქალის გათხოვების ძველი ჩვეულებანი. — ქალების სიმცირე საინგილოში. — ქალი კაცზე ნაკლები იბადება და მეტი კვდება. — ხალხის ამოვარდნა-შემცირება საინგილოში. — ათაშენებით დაავადებული სოფლები. — მალარიის მძვინვარება და მისით დაზარალებული სოფლები. — სასმელი წყლის უქონლობა.

საინგილო, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, სამი ეროვნებისაგან შესდგება: ლეკებისა, ინგილოებისა და თათრებისაგან (აზერბეიჯანელებისაგან). ქალის მდგომარეობაც ძირითადად სხვადასხვანაირია ამ სამ ეროვნებაში. ყველაზე თავისუფალი, ლაღი და ლამაზი ავარელი ლეკის ქალია. მას მისდევს ინგილო ქალი, უკანასკნელი ადგილი კი თათრის ქალს უჭირავს. ჩვენი საგანია ამ შემთხვევაში ინგილო ქალის დახასიათება.

ინგილო ქალი შავგვრემანია, ფერმკრთალი, უსიცოცხლო გამომეტყველები-სა, შუბთანისა, მაგარი აგებულებისა და კარგი მოყვანილობისა. ბევრს ნახავთ ინგილო ქალებში ეშხიანი სახისას, რომელსაც რაღაც გამოუთქმელ-გამოუაშკარაებელი სევდა, კაეშანი აქვს სახეზე აღბეჭდილი. სახე სარკეა სულისაო, იტყვიან და ინგილო ქალის სახეც მწარე წარსულის გამომხატველი უნდა იყოს. კუნაპეტივით შავი თვალები და გიშრისფერი ნაწნავები (ინგილოურად წიწილები) ამშვენებენ ყველას—დიდსა თუ პატარას. ვერ ნახავთ საინგილოში, ბევრიც რომ ეძებოთ, ქერა ან მოწითალო თმიანს და ჭრელთვალემა ქალს. ასეთები საინგილოში არ მოიძებნებიან. ვერ შეხვდებით აგრეთვე კუზიანს ან ფეხებ-დახლაცანილს და სხვაგვარ მახინჯს ვერც ქალებში და ვერც კაცებში.

სიარულში, მიხვრა-მოხვრაში სიმკვირცხლე, აჩქარება არ ეტყობა, დინჯად დაიარება ინგილო ქალი, ჩაფიქრებული და თავჩალუნული. იშვიათად დაინახავთ მცინარეს და მით უმეტეს მოკისკისე-მოხითხითეს. ის წყნარია, მშვიდი, თავმდაბალი, ყველგან და ყველასთან თავაზიანი და ზრდილობიანი, ერთს ცუდს სიტყვას არავის შეჰკადრებს. მტერს, უკმებ მეზობელს, ზურგთ უკან თუ ეტყვის რასმეს, თორემ პირში არასდროს. ზრდილობიანია, შინ და გარეთ სულ იმის შეცადინებოდაშია, რომ არავის აწყენინოს, უკადრისი სიტყვა არავის უთხრას. წყევა, ჭოღვა, ავადბსენება ადამიანისა, რითაც ასე განთქმულია ქართლ-კახეთის სოფლის დედაკაცი, ინგილო ქალებმა სრულიად არ იციან. კაპასი, აბეზარი დედაკაცი, რომელიც შინ და გარეთ ყველას ეჩხუბება, აქ იშვიათი მოვლენაა.

ჭორაობა ინგილო ქალს სრულიად არ ეხერხება, ის სამარცხვინო საქციელად სთვლის ამას. ვერსად ნახავთ ჭუნაში ან ეზოში გაჩერებულ უსაქმოლ მოლაყებ და მოსაუბრე ქალებს, ჭორებსა და უბრალო მითქმა-მოთქმაში გართულთ. ამისთვის იმათ არა სცალიანთ, თუ ელაპარაკება და ესაუბრება ვის-

მეს, ისიც საჭირო რამე საქმეზე მოკლედ, სხარტულად სკრის სიტყვა-პასუხს, თვით სიტყვა ჭორი, ჭორიკანობაც კი ბევრისთვის სრულიად უცნობია. სახის შესაღამაზებლად ინგილო ქალი არავითარ საშუალებას არ იშინებდა. ის ბუნების შეილია და წარმოდგენაც კი არა აქვს ამებზე.

ინგილო ქალი მეტად თავდაპირილია და ნამუსდაცული. ამ მხრივ მას ბადალი არა ჰყავს. მთელი საინგილო რომ დაიაროთ, ვერა ნახავთ ვერც ერთ ზნედაცემულ ქალს, რომელსაც სინდისი და ნამუსი დაეკარგოს და გარყვნილ ცხოვრებას დასდგომოდეს. ამიტომაც, რომ ასეთი ყოფაქცევის დამახასიათებელი სიტყვები — მუცავი, კახა, როსკიპი — ინგილოთა ლექსიკონში სრულიად არ მოიძებნება.

პრანჭა-გრეხვა ინგილო ქალს არ უყვარს, არშიყობაში გართულს მას ვერა ნახავთ, ის მხოლოდ და მხოლოდ საქმის ქალია, ოჯახისა და სახლისათვის თავდადებული დიასახლისი. იგი იშვიათი მხნეობისა, ენერგიისა და საქმიანობის ადამიანია. როგორც მეოჯახე, სწორუპოვარია, მთელ დღეს, დილიდან საღამომდის, ჩაუფერებელივ მუშაობს და მისი ხელი ერთ წუთს არ გაჩერდება. გაზაფხულდება თუ არა, მას ძილი არა აქვს, მთელი ბოსტნეულის მომყვანი ის არის. მას იმდენი ბოსტნეული მოჰყავს, რომ არა თუ სახლს უზრუნველყოფს, არამედ გააქვს გასასყიდადაც. მეაბრეშუმეობა კიდევ, რასაც აქ ნუგვობას ეძახიან, ხომ განსაკუთრებით ქალების საქმეა. ამ დროს მას მართლაც არა სძინავს, ფარვანასავით თავს დასტრიალებს და გარს უვლის აბრეშუმის ქიას. მეაბრეშუმეობა აქ ძალიან არის გავრცელებული. აბრეშუმის ქია თუ წაუხდა და დაეხოცა ქალს, ჯერ ერთი, ცუდი სახელი დაუვარდება, როგორც აბრეშუმის ქიის მოვლის არ მცოდნეს, და რაც მთავარია, დაეკარგება ის კარგი შემოსავალი, რაც პარკის გაყიდვით შემოსდის ოჯახს. გაათავებს აბრეშუმის მოვლა-მოყვანას და ახლა შალისა და ჯეჯიშის ქაოვას უნდა შეუდგეს.

გარდა ამისა, საქონლის მოვლა, ყველისა და კარაქის ამოღება პირდაპირ ქალის მოვალეობაა. ამას დაუმატეთ ბაეშვების მოვლა. შინაური ფრინველის მოშენება, სახლების სისუფთავე და ათასი სხვა უჩინარი ოჯახური საქმე და დარწმუნდებით, რომ ადამიანი მართლა ციბრტეივით უნდა ტრიალებდეს მთელს დღეს, რომ ამდენ შინაურ საქმეს აუციდეს. მერე, უნდა ნახოთ, რა მშვენიერათ მოკრიალებული კარმიდამო აქვს, რომ მისდამი პატივისცემით განიშქვალათ.

ხშირად შეხედებით დილა-ადრიან, რომ ოჯახის დიასახლისი ქალი, ცხენზე გადამჯდარი ბინისაკენ მიემგზავრება. ხშირად ეს ბინები 4-5 კილომეტრით არიან დაშორებული სოფელს და ამ გზის გავლის შემდეგ ქალმა იქაც ყოველივე სადღედაცაო საქმე უნდა გააკეთოს და თავის დროზე დაბრუნდეს სახლში.

ინგილო ქალს შრომა-მუშაობასა და ოჯახის მოვლა-პატრონობაში ვერ შეეღრება ლეკის ქალი და მით უმეტეს თათრისა. სწორედ ამის გამოა რომ ინგილო იშვიათ შემთხვევაში თუ შეირთავს ლეკის ან თათრის ქალს, რადგან დარწმუნებულია, რომ ინგილო ქალი ათჯერ მეტს საქმეს გააკეთებს, სხვათა ეროვნების ქალებთან შედარებით.

მთუხედავად იმისა, რომ ქალი ასეთი იშვიათი ენერგიის პატრონია, უბადლო მომვლელი და მოსიყვარულე თავის ოჯახისა, იგი მამაკაცთაგან ჯეროვან პატივისცემასა და ყურადღებას მოკლებულია. ინგილო ქალს შეილადაც კი არა სთვლიან, მისი აზრით, შეილი მარტო ვაჟია, ქალი კი არა. ვაჟი ბურჯია ოჯახისა და შეილიც სწორედ ის არისო, ქალი კი სხვათა ოჯახში უნდა წავიდეს,

სხვას უნდა შეეყედლოსო. სწავლაც არ ემეტება ქალისათვის ინგილოს. ძველად ასე ამბობდნენ: ნალიც ქალ გიჟ კეთდებისო! და ამითი გამომავალია თავიანთ უარყოფას ქალის განათლებისადმი.

ინგილო ქალს ისე უტყეირიან, როგორც რაიმე გასასყიდ ნივთს, როგორც საქონელს, რომელსაც იმას მიჰყიდის პატრონი, ვინც მეტ სასყიდელს მისცემს. ამიტომია, რომ სიყვარულითა და მოწონებით ქალის თხოვნა იშვიათი მოვლენაა საინგილოში... ქალ-ვაეს პატრონები ბავშვობიდანვე ან აკვანში, როგორც ეს ძველ საქართველოში იყო, ნიშნავენ. ხშირია ისეთი შემთხვევაც, როცა გასათხოვარი ქალიშვილები პირობას აძლევენ ერთმანეთს — თუ მე ქალი მეყოლოს და შენ ბიჭი, ერთმანეთს მივათხოვითო. ამ პირობას ზოგჯერ მტკიცედ იცავენ. აბა გაბედონ დანიშნულებმა უარის თქმა და დედ-მამის სურვილის წინააღმდეგ წასვლა? ასეთი საქციელი დიდად სასიარცხილოა ოჯახისათვის და მეორეც კიდევ — ახალი სარძლოს შოვნა არც ისე ადვილია საინგილოში.

აქ ქალის თხოვნაში ნამდვილი ვაჭრობა იმართება, და რამდენადაც ქალი ლამაზია და ეშხიანი, იმდენად უფრო მეტად ფასობს. ქალი დანიშნულია, მაგრამ ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ უფასოდ, უსასყიდლოდ მიათხოვონ ის სასიძოს. სასიძომ უპირველეს ყოვლისა ქალის მშობლების სასარგებლოდ უნდა გადიხადოს ათალულის (სადედმამო) ფული, რომლის რაოდენობაც ძველს დროში არა იშვიათად 800 — 1000 მანეთს აღწევდა, მაგრამ რაც გინდა ლარიზი ჯოფილიყო სასიძო, 200—300 მან. ნაკლებ ვერ გადაარჩებოდა. ამიტომია, რომ აქ ლარიზი კაცისათვის ქალის თხოვნა ძალიან ძნელია და ხშირად შეუძლებელიც. ხელმოკლე კაცი სათალულო ფულს ძველ დროში სომეხ ვაჭრისაგან სესხულობდა დიდის სარგებლით და ხშირად სამუდამოდ მისი მოვალე ხდებოდა ზოლმე. ეს ფული მშობლების სასარგებლოდ მიდის და არავითარ შემთხვევაში ქორწილის მზადებას არა ხმარდება. ამისთვის არის, თუ აქაურ მეკომურს ზევრი ქალიშვილი ჰყავს, მდიდარ ოჯახად ითვლება იგი, რადგან მომავალ სიძეებისაგან კარგა ბლომად ათალული შეუვა.

უფრო უარეს მდგომარეობაშია ქვრივი ქალი, მას ანგარიშს არავენ უწევს და როგორც მოებრიანებათ, ისე ეტყევიან. ქვრივ ქალს 2-3 დღესაც კი არ დაუტყდიან, რომ ქმარი გამოიგლოვოს: მთხოვნელი მთხოვნელზე მოდის და მოსვენებას არ აძლევენ ახლად დაქვრივებულ ქალს. ქვრივი ქალის ირგვლივაც ნამდვილი ვაჭრობა იმართება და, რასაკვირველია, ვინც მეტს შეაძლევს, ქალიც იმას დარჩება. მაგრამ წარმოდგინეთ ასეთი შემთხვევა: ქალი გაჭირვულდა და არა სურს გათხოვება. ასეთ ქალს ძალით შოტაცება არ ასცდება. წავა ქვრივი ქალი წყლის მოსატანად ან ვენახსა და ბაღში სამუშაოდ, მაშინ მიდარაჯებული ხალხი დაეცემა და მოიტაცებს. თუ ქვრივს ძუძუმწოვარი ბავშვი ჰყავს, თან მიჰყავს, დიდები კი ქმრის ოჯახში რჩებიან. ასეთ მდგომარეობაშია ქვრივი ქალი და რადგან მეტი გზა არა აქვს, ბედს ძალაუბნებურად ემორჩილება.

ასეთი გარემოება გამოწვეულია ქალის დიდი სიმცირით საინგილოში. კაცების რიცხვი დიდად სჭარბობს ქალებისას. მთელს საინგილოში, ბარში თუ მთაში რალაც გამოურკვეველი, უჩინარი მიზეზის გამო, რომლის სათანადო ახსნა-განმარტებას ვერსად ვპოვებთ, ქალები კაცებზე ნაკლებნი იბადებიან და სიკვდილათაც მეტნი იხოებიან.

ერთი წლის განმავლობაში საინგილოს ოთხ დიდ სოფელში მამაკაცთან შედარებით ქალი 253-ით ნაკლები დაბადებულია. ასეთივე თვალსაჩინო განსხვავება

ვებაა სიკვდილიანობაში: ამავე წელს 92 ქალით მეტი მომკვდარა. არ გვეგონოთ, რომ ეს რაღაც განსაკუთრებული წელიწადი იყო, ასეთსავე განსხვავებას იძლევიან სხვა წლები.

რომელი ეროვნება საინგილოში შედარებით უფრო მეტ-ნაკლებობას განიცდის ქალებისას? ქართველებში (ინგილოებში) 100 კაცზე მოდიოდა 93 ქალი; ლეკებში (აფარელებსა და წაბურელებში) 83 ქალი; თათრებში (აზერბეიჯანელებში) 86 ქალი.

სხვათა ქვეყნებისა და ერების სტატისტიკას რომ გადავავლოთ თვალი, სრულიად წინააღმდეგს დავინახავთ, იქ ქალები ბევრად სჭარბობენ კაცებს და არავითარ შემთხვევაში მათზე ნაკლები არ არიან. ხუმრობა საქმე ხომ არ არის, მარტო ლეკების სოფლებში 100 კაცზე 82 ქალი მოდის.

ქალები კაცებზე ნაკლები იბადებოდნენ, ხოლო სიკვდილიანობით სჭარბობენ კაცებს, და აი სწორედ აქ არის მთელი ტრაგედია საინგილოს მოსახლეობისა. ზემოაღნიშნულ წელს საინგილოში დაიბადა 253 ქალით ნაკლები, გარდაიცვალა 92 ქალით მეტი ე. ი. 345 ქალი დააკლდა ამ ერთი წლის განმავლობაში საინგილოს ოთხ დიდ სოფელს. რითაა გამოწვეული ქალების ასეთი ქარბი სიკვდილიანობა? ამის ახსნა კი თვით ინგილოთა ყოველდღიურ ცხოვრებაში უნდა ვეძიოთ. ქალების ზედმეტ სიკვდილიანობას უპირველეს ყოვლისა, იწვევს ის ბარბაროსული ჩვეულება, რომელშიაც საბჭოთა ხელისუფლებამდე აქაური მელოგინე ქალი იყო ჩაყენებული. ქალის სიკვდილიანობას ის მეტისმეტი შრომა უწყობს ხელს, რომელსაც ქალი ეწევა შინ თუ გარეთ.

კაცები მეტნიც იბადებოდნენ ქალებზე და ნაკლებიც იხოცებოდნენ. ალბათ ამიტომ მთელს საინგილოში მოსახლეობა, რაც დრო გადის, თანდათან კლებულობს და მცირდება. ეს მოვლენა უფრო შესამჩნევია ალაზნის სანაპირო სოფლებში. მოგზაურობთ ალაზნის სანაპირო სოფლებში და ჰხედავთ მთელს სახლებსა და კარმიდამოს, დაცარიელებულსა და გაპარტახებულს.

ასეთი გაპარტახებული კარმიდამო არა იშვიათია ალაზნის სანაპირო სოფლებში — როგორც ზევითაც მოვიხსენიეთ, მოსახლეობა იქ თანდათან მცირდება, წყდება. ადგილობრივ მცხოვრებთა თვალწინ ხშირად შეუძინველად მიმდინარეობს ეს პროცესი. 1897 წელს მთელ ყოფილ ოლქში (დღევანდელი ბელაქნისა, ზაქათლისა და კახის რაიონები) ყოფილა სულ 84,417 სული, ხოლო 1904 წელს ამ რაოდენობიდან დარჩენილა 74,735 სული, ე. ი. შვიდი წლის განმავლობაში საინგილოს დაქლებია დაახლოებით 10,000 ადამიანი¹⁾. ხშირად შეხვედებით ასეთს სურათს: აუშენებიათ ახალი სახლი, მშენებნიერი ბაღვენახი და კარგად მოვლილი, მაგრამ, საუბედუროთ, ეს გაკეთებული მეკომური სრულიად ამოიწყდარა და მისი კარმიდამო და მამული ვერანად ქცეულა.²⁾ ნაწილობრივი მიზეზი ხალხის ასე უწყალოდ დაკლებისა, ძველად იყო ათაშანგის (სიფილისის) გავრცელება.

საინგილოს მთის ნაწილში იყო რამდენიმე დიდი სოფელი, რომლის მოსახლეობაც მთლად ათაშანგით იყო დაავადებული. ესენი არიან ელისუ, სუვაგილი, სარუბაში. ელისუ და სარუბაში ნამდვილ ბუნაგებად ითვლებოდნენ ათაშანგისა, არ მოიძებნებოდა ერთი ოჯახიც კი, რომ ამ სენით არ ყოფილიყო დაავადებული. აქ დიდსა და პატარასა ჰქონდა მოდებული ეს ავადმყოფობა.

¹⁾ Известия Зак. статист. к-та за 1904 г. т. II.

²⁾ ამოღებულია დიმი. ჯავახიშვილის ხელნაწერიდან.

საიდან გაუჩნდა საინგილოს ეს სენი? ამისი გამოცნობა არც ისე ძნელია. საინგილოს ის სოფლები, რომელნიც ათაშანგის მთავარ ბუნაგად შევსდგომას სარუბაში და ელისუ — მკალაგებისა და ღურგლებისაგან შესდგება. ორივე ეს სოფელი მდინარე ჭურმუხის ვიწრო ხეობაშია შეჭრილი. მიწის დიდ სივიწროვეს განიცდიდნენ ისინი ძველად. იძულებულნი იყვნენ სხვა რამ ხელობით ერივნათ თავი. ეს მათი ხელობა მკალაობა და ღურგლობა იყო. მოვიდოდა თუ არა შემოდგომა, დაიძრებოდა მთელი მამაკაცობა და მოედებოდა აზერბეიჯანს, უმთავრესად მის დიდ ქალაქს — ბაქოს, განჯას, შემახასა, ნუხასა სამუშაოს საშოვნელად. აი ეს ხალხი ქალაქებში 7-8 თვეს ბინძურადა სცხოვრობდა, მრავალი მათგანი გარყვნილებას ეძლეოდა, ედებოდა ეს საშინელი სენი. თავს არა მკურნალობდნენ და სახლში დაბრუნებისას ოჯახსა და მახლობელსა სდებდნენ.

გარდა ამისა, ათაშანგის გამავრცელებლად ითვლებიან ესრეთწოდებულნი ნაციმბირალნი. საინგილოში ნაციმბირალებს ეძახოდნენ დროებით, სასამართლოს დადგენილებით, რუსეთში გადასახლებულებს. საინგილოში ძველად არსებობდა სიტყვიერი სასამართლო (ნაიასული ადგილობრივ ენაზე), სადაც ადგილობრივ ენაზე, ადგილობრივი ადათების მიხედვით ასამართლებდნენ ხალხს. აი ეს სასამართლო ხშირად დამნაშავეებს გადაუწყვეტავდა ხოლმე რამდენიმე წლით რუსეთში გადასახლებას. ამ ნაციმბირალების 50 პროცენტი ათაშანგით დაავადებული უბრუნდებოდა სამშობლო მიწა-წყალს.

მეორე მიზეზი ხალხის ამოვარდნისა მალარია იყო, რასაც ინგილოები „ბოლებას“ ეძახიან. ალაზნის სანაპირო სოფლების სიახლოვეს ხშირია დაქაობებული ადგილები და პატარა ტბები, რომელთა შესახებაც წინა წერილებში გვქონდა ლაპარაკი. აი ეს ქაობები და ტბები მთელის ზაფხულის განმავლობაში კოლო-ქინქლით არიან საყვანი. ღამით რომ გაიაროთ ამ ადგილებში, კოლოების ბზუილი შორიდანვე შეგზარავთ. იმდენად საშინლად მძინვარებს ამ ადგილებში მალარია, რომ, ადგილობრივ მცხოვრებთა თქმით, ქათმებსაც კი აციეებსო. ძველად რუსეთის მიწათმოქმედების სამინისტროს რწმუნებულმა მდევედევმა, გატაცებულმა რუსიფიკაციის იდეებით, 100 კომლი რუსი ოჯახი დაასახლა ალაზნის სიახლოვეს და მშვენიერ ახალშენის მოწყობას აპირებდა. მაგრამ აქაურმა ტროპიკულმა მალარიამ კავკასიის ჰავას შეუჩვეველი ხალხი ორი წლის განმავლობაში მთლად გაანადგურა. ფარგლები საინგილოში მართა ალაზნის სანაპიროებით არ განისაზღვრება. მოგესხენებათ, რომ საინგილოში ბევრ ბრინჯსა სთესავენ. და ამით განთქმულია განსაკუთრებით სოფ. ზერნა.

რამდენიმე სოფელი პირდაპირ წყალშია ჩაფლული, ყველგან ბრინჯის ნათესებია და მათ ირგვლივ ყველგან წყალი, წყალი შეტბორებული და დაგუბებული. აი ეს შეტბორებული და აშშორებული წყალი ბრინჯის ნათესებისა ფართო ნიადაგს წარმოადგენს მალარიის გავრცელებისათვის. მალარია აქ ტროპიკული ხასიათისაა და ზაფხულობით ბავშვებს მაინც მუსრს ავლებს.

ყველა ამას ზედ ერთვის სუფთა სასმელი წყლის უქონლობა. მრავალ ბარის სოფელში მდინარის ან წყაროს წყალი არ მოიძებნება, რის გამოც მცხოვრებნი არხის წყალს იყენებენ. არხების ახლოს ხშირად ჩამწკრივებულია ბრინჯის ნათესი, რომლის აშშორებული წყალი ჟონავს, უკანვე არხში ჩადის და აფუ-

ჭებს არხის წყალს. სოფელი კი იძულებულია ამ წყლით ისარგებლოს. ეს წყალი მანებელია ადამიანის ჯანმრთელობისათვის და სწორედ ამ წყალსაა აქვს მალარიას სტაციონალური ხასიათი.

აი ასეთი საშინელი მდგომარეობა იყო საინგილოში შექმნილი საბჭოთა ხელისუფლებამდე. ქვეყანა დაღუპვისაკენ მიეჭანებოდა, ათამანი მას ღრღნიდა, მალარია მას სისხლს უშხამავდა, მხსნელი და მშველელი კი არავინ იყო. მის მწვავე ქრილობებს არავინ აქცევდა ყურადღებას. საინგილოს აუცილებელი დაღუპვა-ამოვარდნა მოელოდა, მაგრამ საბჭოთა ხელისუფლებამ სულზე მიუღწრო და ქვეყანა გადაარჩინა დაღუპვისაგან. მთელი საინგილო მან სამკურნალოებით და საექიმო პუნქტებით გაავსო, დაავადებულ ხალხს ეშველა, თავისუფლად ამოისუნთქა. დაღუპვა-ამოვარდნის გზაზე შემდგარი ხალხი ფენიქსებრ განახლდა, გაჯანსაღდა.

დასასრულად.

კ. ოსიოპი — „სუმორკი“.

საბლიტბაში, 1941 წელი.

აღუქმანდრე სუეოროვი გუთენის იმ დიდი მხედართმთავრების პლეადის, რომლებმაც ახალი ფურცლები ჩასწერეს მსოფლიო სამხედრო ხელოვნების ისტორიაში.

„გაზეიადებული თქმა არ იქნება, თუ ვიტყვით, რომ ევროპის ისტორიამ არ იცის უფრო სრულყოფილი და მთლიანი ტიპი სამხედრო პირისა, ვიდრე სუეოროვი იყო“ (გვ. 410). სუეოროვი იყო დიდი სტრატეგი. შეიძლება ითქვას, რომ ნაპოლეონმა აითვისა სუეოროვის სტრატეგია და ტაქტიკა, გადაამუშავა ის, განავითარა და აიყვანა უმაღლეს საფეხურზე.

სუეოროვს ჰქონდა მამაცი რუსი ხალხის ბევრი საუკეთესო დამახასიათებელი თვისება: უბრალოება, გამძლეობა, სამხედრო გამჭრიახობა, თავგანწირვა და სიყვარული, ეს თვისებები მას დიდი რუსი ხალხის სავერელ შეილად ხდიდა. „თავი მოშწონს, რომ რუსი ვარა“, ხშირად იტყვოდა სუეოროვი და სრულიად სამართლიანადაც.

სუეოროვი გამოირჩეოდა XVIII საუკუნის რუსი სარდლებისაგან, არა როგორც გენიალური მხედარი, არამედ როგორც შესანიშნავი ადამიანიც. სუეოროვს უყვარდა თავისი ჯარისკაცები, და მუდამ ზრუნავდა მათთვის. ამიტომ ჯარისკაცებსაც უყვარდათ სუეოროვი. სუეოროვის დასწრება მანევრებზე ალაფთოვნებდა და ამხნევებდა ჯარისკაცებს. ჯარის ნაწილები მეცადინეობას დიდი სისწრაფითა და ენერგიით ატარებდნენ და ერთმანეთს ეჯიბრებოდნენ რაც შეიძლებოდა უკეთესად და კარგად შეესრულებინათ სამხედრო ვარჯიში. თვითონ კი სუეოროვი ვარჯიშის დროს ჯარში ტრიალებდა, გადაჰყავდა ნაწილები ერთი ადგილიდან მეორეზე, იძლეოდა განკარგულებებს, ზოგს აქებდა, ზოგს საყვედურს ეუბნებოდა, მაგრამ დასჯით არავის სჯიდა.

სუეოროვი ყოველთვის მოწინავე პოზიციებზე იდგა, თვითონ გაჰყავდა ბრძოლის ველზე თვითნებური რაზმი, ამხნევებდა ჯარისკაცებს და აძლევდა მათ ბრძოლისა და გამარჯვების სტიმულს.

ასეთ შემთხვევებში სუეოროვს ყოველთვის თავს დასტრიალებდა სიკვდილის აჩრდილი, მაგრამ ბრძოლის ველს ის არასდროს არ სტოვებდა, მუდამ თავის ჯარისკაცების გვერდით იდგა, გმირობის პირად მაგალითს აძლევდა, პატრიოტული და გამამხნევებელი სიტყვებით მიმართავდა მათ.

ამიტომ იყო, რომ სუეოროვის შედარებით მცირე რაზმი ყოველთვის ამარცხებდა მოწინააღმდეგის რიცხოვნობიდან ჭარბ ჯარებს. ბევრია ამაღლეზელი ეპიზოდები სუეოროვის და მისი ჯარისკაცების ცხოვრებიდან, რომელსაც ილტაცებაში მოჰყავს მკითხველი.

რუსი ჯარისკაცის ზიშტს არა ერთხელ გაუფრენია წინ გათავებული მტერი—გერმანელები, თურქები, შვედები, იტალიელები და სხვა.

მაგრამ სუეოროვის დადებითი თვისებებიდან ყველაზე ძვირფასი და შესანიშნავი ის იყო, რომ სუეოროვი ცდილობდა გაეღვიძებინა რუს ჯარისკაცებში „იუცხალი სული“, გაეღვიძებინა სამშობლოსადმი სიყვარული და ერთგულება, გაეღვიძებინა ეროვნული გრძნობა. სუეოროვის გამოთქმები დღემდის უდიდესი პოპულარობით სარგებლობენ: „სამძიმოა სწავლისას, იოლია ლაშქრობისას“, „ვინც შეშინებულია, ის სანახევროდ დამარცხებულია... სიკვდილი გაუბრძნის ხმალსა და გაბედულ ზიშტს... გამარჯვების მოპოვება ყველაზე უფრო უსაშინოა მაშინ, რადგანც მტრის ათასეულია შეაგულში შეიჭრები... სადაც იერიში გაიფლის, იქ ჯარისკაცსაც შეუძლია გაიაროს... ერთ წუთს შეუძლია ბრძოლის საკითხი გადაჭრას... სოლს სოლით იღებენ“ და სხვ.

სარტყნოო წიგნში მოთხრობილია ამ ლეგენდარული რუსი სარდლის ცხოვრებასა და ბრძოლებზე.

დღეს როდესაც ჩვენ სამეცდრო-საზოგადოებრივ ბრძოლას ეწევა, პირველადი პირობები წინააღმდეგ, სფეროების ტრადიციები კვლავ ეცხვება, ჩვენი თანამედროვე ხალხი გულში, აღფრთოვანებს ჩვენს წითელ მებრძოლებს ახალი საგმირო-საქმეებისათვის, მტერზე საბოლოო გამარჯვებისათვის.

ოსიპოვის წიგნის — „სუფოროვის“ თარგმნა დროულია, ის დახმარებას გაუწევს ჩვენს ახალგაზრდობას დიდი რუსი ხალხის გმირული წარსულის შესწავლაში. წიგნის თარგმანი ეკუთვნის ნ. ძიხივს.

3. გავაუმჯობესო

გაიოზ იმედაშვილი — რუსთველოლოგია.

ისტორიულ-კრიტიკული მიმოხილვა

რუსთველის უკუდები პოემისადმი ინტერესი ყოველთვის სცილდებოდა ეპოქა, წმინდა ლიტერატურულ ფარგლებს. „ეფუხის-ტყაოსნის“ კლესიას წამოჭრილი მთავარი პრობლემები მოიცავდნენ ჩვენი ერის ისტორიასა და კულტურის ყველა ძირითად პრობლემასაც. ქართველთა ეროვნული თვითშეგნების აღორძინებაში წარსულის ამ უდიდესი ძეგლის შესწავლას თავისებური მნიშვნელობა ჰქონდა.

ამიტომ „ეფუხის-ტყაოსნის“ შესწავლის ისტორია, საერთოდ ქართული კულტურის ისტორიის იქნება ზოგადად მაინც, განსაზღვრულ პერიოდისათვის.

სარეცენზიო წიგნის მნიშვნელობაც სწორედ ამაშია: იგი არა მარტო რუსთველოლოგიის მათიანა, არამედ ზოგად ხაზებში, ქართული კულტურისა და აზროვნებისა.

ის დატოვ, რომ შესაძლო გახდა რუსთველის გარშემო არსებული ლიტერატურისადმი მიძღვნილი ასეთი სექტანტური წიგნის (259 გვ.) გამოცემა, თავისთავად ლაპარაკობს, როგორც ჩვენი საისტორიო-სალიტერატურო მეცნიერების ზრდასა და განვითარებაზე, ისე ეროვნული შეგნების აღორძინებაზეც.

„ეფუხის-ტყაოსნის“ შესწავლას საკმაო ტრადიცია აქვს და როგორც წიგნის ავტორი ამბობს: „უკვე რუსთველოლოგიური კვლევა-ძიება შემთხვევითი, კერძო ინიციატივის საქმე იღარ არის. რუსთველოლოგია ცალკე სამეცნიერო დისციპლინაა, ლიტერატურათმცოდნეობის თვალსაზრისით, მრავალმნიშვნელოვან პრობლემათა შემცველი“.

ავტორის მიზანია წარმოადგინოს თავის ნარკვევში „მთლიანი სურათი რუსთველოლოგიაზე ჩამოყალიბებისა და მსვენერებად ქცევისა“. ამისათვის საჭირო იყო საფუძვლიანი შესწავლა რუსთველის გარშემო არსებული მთელი ლიტერატურისა.

„რუსთველოლოგია“ არ წარმოადგენს ამ ლიტერატურის უბრალო აღწერასა და რეგისტრაციას, მასში ისტორიულ-კრიტიკული თვალსაზრისით განხილულია მდიდარი და მრავალფეროვანი მასალა.

განვითარების მთავარი ეტაპების მიხედვით ავტორი ახდენს რუსთველოლოგიის პერიოდიზაციას.

შესავალი წერილის შემდეგ ავტორი იწყებს რუსთველოლოგიური კვლევის ბაზის მიმოხილვას. ამ თავში მოთხრობილია „ეფუხის-ტყაოსნის“ და მისი ავტორის შესახებ დოკუმენტების ჩვენამდის მოუღწევლობაზე, ეკლესიის ბრძოლაზე რუსთველის წინააღმდეგ, მატინიანთა და სიგელთა ცნობაზე შოთა კუპრისა და ენმე შოთას შესახებ, აღორძინების ხანის მწერალთა ცნობებზე. შემდეგ დახასიათებულია ხელნაწერები და ცალკე გამოცემები „ეფუხის-ტყაოსნის“ შესახებ მთელი ვახტანგ მეექვსის წინააღმდეგელი ლიტერატურა განხილულია, როგორც წინარუსთველოლოგიური პერიოდი.

ვახტანგ მეექვსის კომენტარებიდან ისახება რუსთველოლოგია, როგორც მეცნიერება. ვახტანგის კომენტარებისა და საგამოცემო მუშაობის დახასიათების შემდეგ გარჩეულია აკად. ბროსეს, დ. ჩუბინაშვილის, დ. ბაქრაძის, პლ. იოსელიანის და გ. იოსელიანის შეხედულებანი.

ავტორი განხილული მასალის საფუძველზე ასკვნის, რომ რუსთველოლოგიას ამ პირველ პერიოდში ვახტანგის შემდეგ არსებითად აღარაფერი შეჰმატებია და ამიტომ რუსთველოლოგიის ამ ეტაპს უწოდებს ვახტანგის პერიოდს რუსთველოლოგიაში.

წიგნის მეოთხე თავში დახასიათებულია „ეფუხის-ტყაოსნის“ რუსული, ფრანგული, გერმანული, ინგლისური და უნგრული თარგმანები. აქვე განხილულია პირველი წერილები რუსთველისა და მისი თარგმანების გარშემო არაპირდაპირ ენებზე.

საინტერესოა წიგნის მე-5 თავი, რომელშიაც მოთხრობილია უცხოურ და ქართულ ნიპი/ლიზზე რუსთაველოლოგიამ. ამ შეკრებილ, ანოტირებული ცნობებიდანაც კარგად ჩანს, რა ფართო მნიშვნელობა ჰქონდა რუსთაველის გარშემო ამტყდარ პოლემიკას. რუსთაველის უარყოფითი ივენენ ქართული ეროვნებისა და კულტურის უარყოფლები საერთოდ, სმიტომ იყო, რომ ასე თავგამოდებით იზრახდნენ მე-19 საუკ. დიდი ქართველი მწერ-ლები ი. ჭავჭავაძე და სხვები, როგორც უცხოური, ისე ქართული ნიპილიზმის წინააღმდეგ. რუსთაველოლოგიამ.

თავი—ნა ცი ონა ლ უ რ ი თ ე ა ლ ს ა ზ რ ი ს ი ს გ ა ნ ე თ ა რ ე ბ ა რ უ ს თ ე ე-ლო ლ ო გ ი ა შ ი, მიძღვნალია აკ. წერეთლის, ი. ჭავჭავაძის, ალ. სარაჯიშვილის, ა. ხახანა-შვილის, ვაჟა-ფშაველას, მ. ჯანაშვილის, დ. მახარაძისა და ს. ქაბაიანის გამოკვლევებისა და წერილებისადმი. რუსთაველის შესწავლის მტკიცე შეცნირულ საფუძველზე დამყვადრებ-ლად წიგნში სამართლიანადაა მიხნეული აკად. შარი.

მარისა და მისი დებულების დამცველთა (აკად. ი. ჯავახიშვილი და სხ.) შრომები განი-ლულა ცალკე თავში. რუსთაველოლოგიის განვითარების ეს პერიოდი დახასიათებულია, როგორც მარის პერიოდი.

წიგნის ეს ნაწილი მჭიმეტყველურად ლაპარაკობს იმაზე, თუ როგორ არნახულ აყვავე-ბას მიაღწია მეცნიერებამ საბჭოთა წესწყობილების პირობებში, თუ რა დიდი ყურადღება ეძევა ჩვენს დროში ლიტერატურულ-კულტურულ მემკვიდრეობის შესწავლას.

წიგნის ამ განყოფილებაში განხილულია ისეთი მნიშვნელოვანი შრომები, როგორიცაა პ. იზგოროვესი, აკად. კ. კეკელიძის, კ. კიკინაძის და სხ.

რუსთაველოლოგია მდიდარია ისეთი გამოკვლევებით, რომელნიც უმთავრესად ფილოლო-გიური, ისტორიულ-კრიტიკული ხასიათისანი არიან. რუსთაველი, როგორც უბედლო მხატ-ვარი, ჯერ კიდევ შესწავლელია და რუსთაველოლოგიის ეს ხარვეზი მომავალში უნდა შეცვოს.

წიგნის მე-5 თავში ცალკეა მიმოხილული ის შრომები და წერილები, რომლებიც რუს-თაველის სოფლმზედელობასა და მხატვრობას ეხებიან (კ. ბალმონტის, გამახაზრდიასი, ჩქოტუასი, კაპანელის, ვ. ბერიძის, შ. ნუცუბიძის, პ. ბერაძის, პ. ცინცაძის, მ. ჩიქოვანის).

წიგნის დანარჩენ ნაწილებში მოცემულია: რუსთაველოლოგიის პრობლემათა კლასიფიკა-ციის სქემა, საერთო დასკვნები რუსთაველოლოგიის კვლევაში საკითხებზე და დამატება: რუსთაველოლოგიის ძირითადი ლიტერატურის ანოტირებული ბიბლიოგრაფია.

წიგნი დაოთული აქვს სახელთა საძიებელი და "რეპოკლებათა განმარტება.

„რუსთაველოლოგიის“ ავტორი მასალის კრიტიკულად განხილვისას ძირითადად მეცნიე-რებაში გაბატონებულ და საერთოდ მიღებული შეხედულებებიდან გამოსდის. საჩივნიო წიგნის ხასიათი და დანიშნულება ავტორისაგან მოითხოვს უაღრესად ობიექტურობას.

სამწუხაროდ ზოგიერთ შემთხვევაში ავტორი მოკტელთა ცალკე მკვლევართა გავლენის ჭეშ, ზოგჯერ კი სუბიექტური მიდგომაკ გამოტყეია (მაგ. უმართებულთა კ. კიკინაძის მნიშვნელოვანი შრომის გამოცხადება პრიმიტივიზმით და სხვა).

საერთოდ წიგნი უპასუხებს მეცნიერულ მოთხოვნილებებს. გარდა სპეციალისტებისა, იგი დახმარებას გაუწევს ყველას, ვინც რუსთაველსა და მისი პოემის შესწავლისადმი გამო-იჩენს ინტერესს.

ა. მდივანი

„საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოაგმა“,

თბილისი, 1941 წ., გვ. 322.

საქართველოს მუზეუმი არის ერთ-ერთი უდიდესი სამეცნიერო დაწესებულება ჩვენში, რომელსაც იმავე დროს უაღრესად დიდი საგანმანათლებლო მნიშვნელობა აქვს. თავისი კოლექციების სიმდიდრით ეს მუზეუმი თავის დარგში წარმოადგენს ერთ-ერთ პირველხა-რისსოფან დაწესებულებას საბჭოთა კავშირის მასშტაბითაც. უკანასკნელი ათი წლის განმ-გლობაში მუზეუმი შევსებულ იქნა მრავალი ახალი კოლექციით და მონაპოვრით, რამაც იგი გადააქცია ცენტრალურ სამუზეუმო დაწესებულებად მთელი საქართველოსათვის. ევალსაინო ფინანსური რესურსები, დიდი შტატი შესაძლებლობას აძლევდა მუზეუმს თა-ვისი მუშაობა ფართოდ გაეშალა და სამუზეუმო მშენებლობის მზივ სანიმუშო დაწესებუ-ლებად გადაქცეულიყო. ბევრი რამ ამ მიმართულებით მართლაც გაკეთდა და მუზეუმში

საკმაო წარმატებას მიღწია. მაგრამ როგორღაც კრებულის ხელმძღვანელთა ამისი აღნიშვნა დაეწყებოდა. ეს მით უმეტეს საჭირო იყო, რომ კრებული მიძღვნილია საქართველოს საზღვროთა ხელისუფლების ოცი წლის თავისთვის. ბუნებრივია ამიტომ, რომ შეიქმნა კრებული ხელში აღებრისას მოვლის მასში ერთგვარ საანგარიშო წერის, სადაც ამახული უდა ყოფილიყო განივლილი წლების მანძილზე დაწესებულებას ზრდა და განვითარება.

გარდა ამისა, თვით კრებული უფრო ისტორიული ეჭრნალის შთაბეჭდილებას სტოვებდა, ჯერ კიდევ სამუშეო კრებულისას. სასაციოვებელია, ესეც კარგია, განსაკუთრებით თუ მხედველობაში მივიღებთ იმას, რომ კრებული გამორჩეულია არის შედგენილი, მაგრამ, რა თქმა უნდა, სასურველი იყო, რომ საქართველოს ცენტრალური მუზეუმის სამეცნიერო კრებულში მეტად ყოფილიყო წარმოდგენილი სამუშეო კოლექციების შესწავლასთან დაკავშირებული გამოკვლევები და სამუშეო მშენებლობის მიმართულებით ერთგვარი სახელმძღვანელო ხასიათის წერილებიც: ამ უკანასკნელი ხასიათის წერილებს განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვთ ჩვენი რაიონული პატარა მუზეუმებისათვის, რომელთაც ყოველთვის არა მუდამ საკმაო კვალიფიკაციის მქონე თანამშრომლები.

კრებულის თავში მოთავსებულია აკად. გ. ჩუბინაშვილის გამოკვლევა უმეტესის თემაზე (სენაური) დაცული ერთი ბარძიმის შესახებ. მკვლევარის აზრით, ეს ბარძიმი წარმოადგენს უნიკალურ ნივთს სირიული ხელოვნების, დამზადებულს მე-8 საუკუნეში. წერილი აშუშებს მეტად მნიშვნელოვან საკითხს წინა აზრის ძველი დროის ხელოვნების ისტორიიდან.

გ. ჩუბინაშვილის წერილს მიჰყვება შემდეგი გამოკვლევები: არქეოლოგ ლ. მუსხელიშვილის — „ზოგიერთი საწყაოს ოდენობა დასავ. საქართველოში 16—18 საუკუნეებში“; პროფ. ნ. ბერძენიშვილის — „ათანის კრებულის რედაქცია“; პროფ. ლ. მელეჩუი-ბეგისა — „სომხური ეპისტოლეტა წიგნის ახალი ვარიანტი და პეტრე იბერიელის მოწაფე იოანე მთიულეთი“; ეთნოგრაფ ს. მაკალათიას — „არქეოლოგიური აღმოჩენები საქართველოში სოფ. საკობიანოში, დაბლა გომში და აღადანში“; ს. ბარანევისა — „გასათხილავი ქალის მზითველი მე-18 საუკუნის დასაწყისის საქართველოში“; ნუშიმატ დ. კაპაჩაძის — „ზოგიერთი გაურკვეველი ქართული ფულის დათარიღებისათვის“. შემდეგ მოთავსებულია წერილები და გამოკვლევები პროფ. პ. გუგუშვილისა, თეოდის მუხეშელის დირექტორის ალ. მანუილშვილისა, ი. ფანცხავასი, ს. ხუციშვილისა, ნ. ტატეშელისა, ივ. ლალაშვილისა და პ. ინგოროყვასი.

ცნობილი მკვლევარის პ. ინგოროყვას წერილის სათაურია „ძველი ქართული შატრანგ მოქცევა ქართლისა“ და ანტიკური ხანის იბერიის მეფეთა სია“. ავტორი დგას იმ თვალსაზრისზე, რომ ძველ ქართულ წყაროებში მოხსენიებული სია საქართველოს მეფეებისა, დაწესებული ფარანავიდან ვიდრე მირიანამდის, ე. ი. ექვსი წლის მანძილზე წარმოადგენს ისტორიულ რეალურს. იგი ცდილობს აბაშის გათხრების მონაპოვრებთან დაკავშირებით გააცხადოს ეს სია და მისცეს მას დამაჯერებელი საბუთი. თუ რამდენად მნიშვნელოვანია ქართველი ხალხის უძველესი ისტორიისათვის საკითხის ასე დაყენება, სწინა იჭიდან, რომ ზოლო დრომდის ჩვენს ისტორიულ მკვლევრებში მეფეების ეს სია ჩვეულებრივ საგნებით უჩაყოფილი იყო და ცალკეული ცდები, ამ სიის გამართლებისათვის მიმართული, რჩებოდა განმარტებულად. საკითხს მნიშვნელობა აქვს ქართული სახელმწიფოებრიობის დაწესების პრობლემისთვისაც, რადგან თავის-თავად ცხადია, თუ მეფეები იქნებოდნენ, სახელმწიფო ცხოვრებასაც ადგილი უნდა ჰქონოდა. რასაკვირველია, პ. ინგოროყვას გამოკვლევა დეტალურად ჯერ კიდევ თხოულობს დაზუსტებას და შესწორებას. ერთის დაკრით ასეთი რთული საკითხის მოღიანად გამორკვევა მასალის სიმცირის გამო არც შეიძლება მოეთხოვოს მკვლევარს, მაგრამ თვით საკითხის დაყენებაც მეტად საყურადღებოა.

სარგისი კაპაჩაძე

იური გერმანი — „მოთხრობები პირველ ჩაქოსზე“.

თბილისი, საბლიტბაში, 1941 წელი

ზარეცენოვი წიგნი ავგეწერს სოციალისტური რევოლუციის უშიშარი რაინდის ფელიქს ედმუნდისძე ძერეინსკის ბრძოლას და მოღვაწეობას.

მაშინ, როცა ოქტომბრის დიდ რევოლუციას მსოფლიო იმპერიალიზმის შავი ძალები სისხლში ჩაბრჭობას უქადდნენ, როცა თავად-აზნაურთა გაბრწყნილი ელემენტები, უცხოელი ჯაშუშები და დივერსანტები ცდილობდნენ დაეგრძალოთ რევოლუციის საქმე, უკმაყოფილ-

მა, გაბოროტება და ზიზი ეთესათ, დაეშვით, გაენადგურებნათ ქვეყანა. — **ლენინმა** და სტალინმა საგანგებო კომისიის თავმჯდომარედ ფელიქს ედმუნდსკი წამოადგინეს. პირველი ასოცია ჩეკისტი, თავისი უფროსისა და ამხანაგის ზელმსლენელის მიხედვით დაეცა სანტო და ჯამშოთა განადგურებას.

„პროლეტარული რევოლუციის მრისხანე მახეილის გამოსახულებას ატარებენ ახლა ჩვენი ჩეკისტები მომწევანო ფერის ხალაოების სახელოებზე.“

ამ მახეილით დაიცვეს ჩვენმა ჩეკისტებმა საბჭოთა ხალხების მშვიდობა და ბედნიერება. ლენინ-სტალინის პარტია ამ ეს მახეილი ჩააბარა ჩკინის ფელიქსის საიმედო ხელს...“

ფელიქს ძერეინსკის რევოლუციის ჩაინდის და მისი მრისხანე მახეილის მოწოდებები და თანამებრძოლები საზოგადოებრივ კონტრარევოლუციურ შეთქმულებებს, საბოტაჟს, ბანდიტიზმს, დარბევებს, ძირშივე აღგვითდნენ რევოლუციის წინააღმდეგ მიმართულ ყოველგვარ ბოროტოქმედებას.

წიგნი ნათლად არის მოცემული ფელიქსის დიადი ბუნება, მისი ადამიანური სიმაართლე და რევოლუციური პირდაპირობა.

ძერეინსკის უყვარდა ადამიანი, უყვარდა დაჩაგრული, ტანჯული, მშვიერი. მას სარადოდ-დან გამოჰყავს ტიფით დატყულებული მცირეწლოვანი ბავშვი, ის თავის ერთადერთ ძვირფას ნივთს, — ვერცხლის სამელნის უგზავნის ვოლგის დამშველს, ის შაქარსა და პლას უგზავნის სახლში დამშველ მუშაქალს, რომელსაც შამშლისაგან გაძვალტავებული ბავშვები შესტირიან; უგზავნის თავისი ულუფიდან და თითონ მშვიერი რანება, სახლში კი მასაც აიადმყოფი და მშვიერი ბავში ელის. ძერეინსკი გულისხმირია, მას უყვარს ადამიანე-ბი და ესმის მათი სიხარული და წუხალი. ამავე დროს იგი უღმინელია მტრის მიმართ.

ძერეინსკიმ იცოდა, რომ რევოლუციის ძალა ხალხშია, რევოლუციის ძალა იმაშია, რომ მის, რევოლუციას, მხარს უჭერენ მუშები, ჯარისკაცები და გლეხები.

როცა ერთმა დივიზიანტმა ძერეინსკის უთხრა, თითქოს მისი დამატკივრება შემთხვევითი იქნებოდა, — ძერეინსკიმ მას გასცა ნათელი და ამოწურვადი პასუხი:

„— არ არის მართალი, — უპასუხა ძერეინსკიმ, — თქვენ ქალს მართლაც შემთხვევით დაუფარდა პატი, მაგრამ წითელარმიელი შემთხვევით არ გამოდგომია და შემთხვევით არც არ გაუწირავს და შეიპყრო იგი და შემთხვევით ჩეკაში არ მოუყვანია იგი!“

ჩვენ რომ მხარს არ გვიჭერდნენ მუშები, გლეხები და წითელარმიელები, თქვენ, რა თქმა უნდა, ვერ დაგიჭერდით. მაგრამ ჩვენ, ჩეკისტები, გეუფრობით მშრომელებს.“

ძერეინსკის ამ სიტყვებში მოცემულია ჩვენი სახელმწიფოებრივი წყობილების ურყევა ძალა, ძალა, რომელიც ატყობს სხვა წყობილებას არა აქვს და არც შეიძლება ჰქონდეს.

ძერეინსკი იყო მტკიცე ლენინელი, მას სწამდა სოციალიზმის დიადი ძალა, მისი უძლე-ველობა. მას უყვარდა თავისი ქვეყანა, თავისი ხალხი და ამ დიად იდეებს და საქმეს შეს-წირა თავი.

„— როცა გათავდება სამოქალაქო ომი, მე ეუხელმძღვანელებ სახალხო განათლებას!“ — ამბობდა იგი.

წიგნი ინტერესით იკითხება. თარგმანი ეკუთვნის ნიკოლოზ ჩაჩავას. სამწუხაროდ თარ-გმანში გვხვდება რუსიკოზმები.

ჩვენს ახალგაზრდობას, ჩვენს ხალხს, რომელიც ეწევა განმათავისუფლებელ სამამულო ომს დაშისტ დამპყრობელთა წინააღმდეგ, ძერეინსკის ნათელი ცხოვრება კიდევ უფრო აღადგროვანებს მტრის წინააღმდეგ თავგანწირული და შეუპოვარი ბრძოლისათვის.

ა. პაბრიაშვილი

მათე ჯალა — „ბენერალი“.

თბილისი, სახელწამი, 1941 წელი

სამამულო ომის მრისხანე დღეებში, როცა მთელი საბჭოთა ხალხი სტალინის სა-ხელით, სამშობლოს სახელით განადგურებელ ლახვარს სცემს გერმანელ დაშისტ დამპყრო-ბლებს და ერთსულოვნად და თავგანწირულად იბრძვის დიადი სამშობლოს თავისუფლებე-რისათვის, ლენინ-სტალინის დიადი საქმის გამარჯვებისათვის, — ცნობილი რევოლუ-ციონერი მწერლის მათე ჯალას მოთხრობის „ვენერლის“ გამოცემა უსათუოდ დროულია. იგი მოგვითხრობს სამოქალაქო ომის იმ გმირულ დღეებზე, როცა პროლეტარული სარდ-ლის ფრუნზეს დივიზიები უკანასკნელ და გადამწყვეტ ბრძოლებს აწარმოებდნენ კონტრარ-ევოლუციური ბანდების წინააღმდეგ.

წიგნში მოცემულია ხელოვნების მუშაების ბრძოლა მთელ ჩვენ ხალხთან ერთად — „მეტივეს საველე თეატრალური“ კოლექტივის და მისი კომისიის ალიონა კულდიაშვილის საგმირო საქმეები.

საავადმყოფოდან გამოსული ალიონა კულდიაშვილი მისი წარადგენის ფონტიკიანეში, საჭურჭლო ჯარებშია ფიცის მისცეს ლენინს, რომ ოქტომბრის წლისთავისათვის ჯანდენიდან მტერს ჩვენ — საწაწყლიდან. კულდიაშვილს სურს თითონაც მიიღოს მონაწილეობა გადამწყვეტ ბრძოლაში და ამ მას, ძველ მეზღვაურს და შეუდრეკელ მებრძოლს, ნიშნავს მეტივეს საველე თეატრალური კოლექტივის სამხედრო კომისარად. კულდიაშვილს ვერ წარმოუდგენია თუ რა ღონა გააკეთოს მან მახიობებთან, ხელოვნების ხალხთან. იგი მიღის ფრენზეთთან აღმფრთხილები, ჩივის „აბუჩად აგდებას“.

— იდეოლოგიური საშუალებითაც უნდა ვიმოქმედოთ ადამიანების შეგნებაზე, — უხსნის მას ამხანაგი ფრენზე, — ჩვენი წითელი არმია, უპირველეს ყოვლისა, ზომიერად განსვადებდა იმპერიალისტური არმიისაგან. მეთაური იგივე ამხანაგია. ეს უკვე ძველი გეგმარებებია. იდეოლოგიური იარაღი ბევრად უფრო ღრმად და სერიოზულად უნდა გამოვიყენოთ, ვიდრე აქამდე ვიყენებდით... ახ შეიძლება უძრავად დავარჩეთ ფორმებისა და საშუალებების ამორჩევაში, როდესაც შინაარსით ყველას გავუფრთხილოთ“.

ფრენზეს ამ ნათელი და ამომწურავი პასუხით აღფრთოვანებული კულდიაშვილი გადაწყვეტს შეასრულოს თავისი მოვალეობა, რომელიც მას რევოლუციამ, პარტიამ დააკისრა.

წიგნის შემდეგ ფურცლებზე მოცემულია კულდიაშვილის ბრძოლა თეატრალურ კოლექტივში. მას ამ კოლექტივში მრავალგვარი ადამიანები შეხვდნენ. ადამიანები, რომლებიც მოვიდნენ იმისათვის, რომ თავიანთი წვლილი შეიტანონ რევოლუციის დიად საქმეში და ძველი ხელოვნების ისეთი ადამიანებიც, რომლებიც „წითელარმიელის ულუფისათვის“ მოვიდნენ მხოლოდ.

კულდიაშვილმა შეისწავლა და შეითვისა ეს ადამიანები, ისწავლა მას ჩვენი ბრძოლა, შეათვისებინა რევოლუციის დიადი იდეები და შექმნა კარგი და მებრძოლი კოლექტივი, რომელიც მხატვრული სიტყვით და იარაღით იბრძვის საერთო მტრის წინააღმდეგ.

წიგნის მთელ მანძილზე ნათელი ფერებითაა მოცემული ჩუბინინის სახე. იგი პავლე პავლესზე პროზოროვია, ძველად მოკარნახე, მოწოდებით ხელოვანი, მას ზნას უზნობდნენ ძველ თეატრში და ჩუბინინმა-პროზოროვმა რევოლუციაში იპოვა თავისი თავი.

— მხოლოდ რევოლუციამ მომცა სიტყვა... — ამბობს იგი.

მთელ ზალკას ეს მოთხრობა საინტერესოა ჩვენთვის. საინტერესოა იმიტომაც, რომ ავტორი, რომელიც ასე ნაწილობა საბჭოთა მკითხველისათვის, თვითონაც მხატვრული სიტყვილია და იარაღით ხელში იბრძოდა მეშვიე კლასის საქმისათვის, თავისუფლების საქმისათვის, იგი ესპანეთის თავისუფლებას იარაღით იცავდა.

წიგნში გაცოცხლებულია სამოქალაქო ომის ბრწყინვალე და გმირული დღეები. იგი მოგვიხსენებს ჩვენს დიდებულ წარსულზე და მოგვიწოდებს ახალი გამარჯვებისათვის.

თარგმანი დამაკმაყოფილებლად არის შესრულებული (მთარგ. ს. იორამაშვილი). წიგნი გამოცემულია სადად და ღამაზე.

ქ. ლავიტაშვილი

კრიბული — „პარტიზანები“.

სახელგამი. პოლიტიკობარატარის სემპორი. 1941 წელი

„მტრის მიერ დაკავებულ რაიონებში უნდა შევექმნათ ცხენოსანი და ქვეითი პარტიზანული რაზმები, უნდა შევექმნათ სადგურებისა ჯგუფები მტრის არმიის ნაწილებთან საბრძოლველად, ყველგან და ყოველ ადგილას პარტიზანული ომის გასაჩივლებლად, ხიდების, გზების აღფრთქვებად, სატილფონო და სატელეგრაფო კავშირგაბმულობის გასაფუჭებლად, ტყეებისა, საწყობებისა და ალაღობისათვის ცეცხლის წასაიდებლად. დაპყრობილ რაიონებში უნდა შევექმნათ აუტონომი პირობები მტრისათვის და ყველა მასი დამპყრობისათვის, უნდა შევქმნათ და მოვსპოთ ისინი ყოველ ნაბიჯზე, უნდა ჩავშალოთ ყველა მათი ღონისძიება“ (ი. ბ. სტალინი).

დიდი ბელადის ამ მოწოდების საფუძველზე მტრის მიერ დროებით დაპყრობილ საბჭოთა რაიონებში ფართოდ გაიშალა დიდი პარტიზანული ომი. მტრებისთვის სულ მოკლე ხანში აშკარა გახდა, რომ პარტიზანული მოძრაობა ყოველდღიურად იზრდება, რომ იგი მრისხანე ძალას წარმოადგენს და რომ შეუძლებელია მასთან გამკლავება.

დადი სამშელო ომის ამ დევგმირებზე, საბჭოთა ჯეგენის უერთგულეს ადამიანებზე მოგვითხრობს სარეცენზიო კრებულში.

„ეინ არიან ისინი? — გვითხულობთ კრებულში, — კოლმეურნე მოქარგულ-მეურნეობის ზალათით, ტრაქტორისტი მარცვლეულობის საბჭოთა მეურნეობიდან, სათვალეებიანი ზუზუ-პალტერი, ეპიმიქალი კოხტად დაეარცხილი თმით, შედეგი მანქანა-ტრაქტორთა სადგურიდან, ჭალიშვილები ჭალაქების ათწლეულებიდან, მასწავლებლები რუხ ფიჯაკებში, სასო-ფლო საბჭოების თავმჯდომარეები, რომლებმაც ეს-ესა გაქვდილი პორტფელები გამოსცვა-ლეს იტომატორ იარაღზე, მწვემები, შეიარაღებულნი ხელის ტყვიამფრქვევით, მოხუცე-ბი, — კოლმეურნეობების დარაგები, გამოცდილი ადამიანები, რომლებიც იცნობენ ყველა ბილიკსა და გზას ოლქში, ჭერაქორიანი მოზარდები, რომლებსაც საჭმელი მოაჭეტ პარტი-ზანებისათვის. ტყის სახალხო არმიის — ფარული, მოძრავი, უცარი და უჩინარი არმიის ჯარისკაცები“.

წიგნში საინტერესოდ არის მოთხრობილი ამ ადამიანებზე. „პრაედის“ მოწინაის შემ-დეგ, — „სახალხო შულისმგებელი“, კრებულში მოთავსებულია 18 ნარკვევი. სადაც უბრა-ლოდ, დამაჯერებლად არის აღწერილი ის დიდი და მართლაც დევგმირული ბრძოლა, რა-საც წყევლიან ჩვენი პარტიზანები მტრის ზურგში.

აი, ახალგაზრდა პარტიზანი სერიოჟი. ის დასკრეს, დაჭრილი თავის ამხანაგებთან ერთად მიღის ტყისკენ. ტყვილები სტანჯაფდა და კენსოდა. მტრის რომ არ გაეგონა მისი კენე-სა, მან სთხოვა ამხანაგებს ატყაოთ მისთვის პირი.

აი კიდევ, ერთერთი პარტიზანული რაზმის ხელმძღვანელი. მას „შტრებზე მოეხურა ტყა-ვის ქურთოჟი, გულზე ბინაკლი ეკიდა, გვერდზე კი ბრძოლაში ნაშოვნა „პაპაბელში“. რაზმის მეთაურს დიდიხანი არ არის, რაც ოცდაათი წელიწადი შეესრულდა. ახალგაზრდა საბჭოთა მეცნიერი, ბიოლოგიის კათედრის დოცენტი“...

კარპატის მთებში, გალიციაში, სადაც ახლაც ეოცხალია დოვბუში, — გუცულოთ პირვე-ლი პარტიზანი, ერთერთ პარტიზანულ რაზმს ხელმძღვანელობს კოლმეურნეობის მეჯინიბე იაცენკო, ის ჩუმი ადამიანი იყო და არაფრით არ ყოფილა შესანიშნავი, საბჭოთა ხელისუფ-ლებამდე პანების მოჯამაგირე იყო.

„ — ამხანაჟო მეთაურო, აქ ერთი ეილაც დავაკეთო... მეთაური იაცენკო — ეს ზომ ისაა, დანაოქებული და პირქვესი სახით, — შეჰყურებს მოსულს.

— რისთვის დადიხარ შენ ჩვენს მიწა-წყალზე? ამ უბრალო კითხვაში იმალება დიდი ძალა. დიდი! მიწა-წყალი ჩვენი“.

სამშელო ომის ფრონტზე ჭალი მამაკაცთან ერთად იხდის წმინდა ვალს თავისი სამშო-ბლოს წინაშე, ანა შტენკო, ნადია დუკოესკაია, კატია სუმაკოესკაია, ფეკლა გულენკო და სხვ. უკვე ცნობილი პარტიზანები გახდნენ.

ერთიანად აღსდგა მთელი ხალხი. მტრის მიერ დროებით დაკავებულ რაიონებში ჩვენ ექვდებით ისეთ გმირობას, ისეთ თავგანწირვას, რომელიც შოლოდ დიდ პარტიოტებს, საბ-ჭოთა ადამიანებს, ლენინ-სტალინის დიადი საქმის ერთგულ ადამიანებს შეუძლიათ.

ფაშისტები გრძნობენ პარტიზანთა დიდ ძალას. ისინი ცახუბით ახსენებენ მათ სახე-ლებს. მტრის არ ძალუძს ებრძოლოს ამ უჩინარ და დევგმირ ადამიანებს, ტყის სახალხო არმიელებს.

ერთერთ დაპყრობილ რაიონში ფაშისტებმა გამოაკრეს ბრძანება: ყველა პარტიზანს წი-ნადადება ეძლეოდა დანიშნულ ვადაზე გამ-ცხადებულიყო უახლოეს სამხედრო ნაწილში. ვადა რამდენჯერმე გადასწიეს, იმ იმედით, რომ იქნებ ერთი მანინ გამოცხადდესო. მესა-მეჯერ დიანიშნა ვადა. ეინც გამოცხადდებოდა, — პატიება აღუთქმეს, და მართლაც გამო-

ცხადდნენ, გამოცხადდნენ ერთად, გრიგალისებურად და პირისაგან მიწისა აღგავეს დაჟმად ტყეებელი ავაზაკები.

„პარტიზანული ომი... მოიცავს და ჰკვეთავს გზებს მთელ მანძილზე, მტრის არმიის ზურგადან ჰკვეთის იმ სივრცეში, რომელიც დანიშნულია მის შესავსებად ჯარებით, მის უზრუნველსაყოფად სურსათით და სამხედრო მასალით, რის შეოხებითაც, ჰხურავს რა მისი ძალებისა და არსებობის წყაროს, იგი თავისი იერიშებით აღძვრებს, ამშვენს, ანაირალებს მას და არღვევს დისკიპლინის მხნელ ძაფებს. აი რას ნიშნავს პარტიზანული ომი ამ სიტყვის სრული მნიშვნელობით“. სწერდა პარტიზანული ომის გმირი, პოეტი-პარტიზანი დენის დავიდოვი.

სარეცენზიო კრებულში მრავლად არის მოთავსებული საინტერესო მასალები პარტიზანული ბრძოლების მნიშვნელობისა და მისი გამანადგურებელი ძალის შესახებ; საბჭოთა კავშირის გმირის ანტ. ბუშაქოვის წერილში ნათლად არის აღწერილი, თუ რა ზიანის მიუყენება შეუძლიათ გმირ პარტიზანებს მტრის ცოცხალი ძალისა და აღაღისათვის კრებულში პარტიზანული ბრძოლების ეპიზოდების გარდა მრავლად ეხმადებით დაშისტ-ავაზაკების სძმუცისა და გელურობის აღმამფოთებელ ფაქტებს.

კრებულის მასალები კარგადაა შერჩეული. წიგნი ინტერესით იკითხება.

ა. მუხრანელი

შინაარსი

მხატვრული ლიტერატურა

გალაკტიონ ტაბიძე—თავდადებული მილიონები	86-3
კონსტანტინე გამსახურდია—დავით აღმაშენებელი (რომანი, გაგრძელება)	7
გრიგოლ აბაშიძე—ორი ლექსი	51
დავით გაჩეჩილაძე—უკანასკნელი სიტყვა (ლექსი)	53
სოლომონ თავაძე—უკანასკნელი და გადამწყვეტი (დასასრული)	55
კალე ბოხოშიძე—მტარვალ (ლექსი)	94
ვლადიმერ უზილავა—ლექსები ფრონტიდან	95
* ვ. ფრანკო—სინათლისაკენ (მოთხრობა, თარგმ. ნ. ლორთქიფანიძისა)	97

ფაშიზმის წინააღმდეგ

ფ. ზურაბულაძე—სსრ კავშირის ხალხთა საბრძოლო ერთიანობა ფაშიზმთან ბრძოლაში.	114
--	-----

მთხრობრაზი

ზ. ეფილი — საინგილო (დასასრული)	129
---------------------------------	-----

ბიბლიოგრაფია

ფ. გავაშელი — კ. ოსიპოვის—„სტუდორივი“	153
ა. მდივანი—გ. იმედაშვილი—„რუსთველოლოგია“	154
ს. კაკაბაძე — „საქართველოს საბელაშვილო მუზეუმის მოამბე“	155
ა. პეტრიაშვილი—იური გერმანი—„მოთხრობები პირველ ჩეკისტზე“	156
კ. ლავრთაშვილი—მათე ზალკა — „გენერალი“	157
ა. წიგრაძე — კრებულები — „პარტიზანები“	158

ფან 4 826.

42-2

საქართველოს
საბჭოთაო

ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ ХУДОЖЕСТВЕННО-
ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЖУРНАЛ

„М Н А Т О Б И“

ГОСИЗДАТ ГРУЗИИ